RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 145.

RAZREDI FILOLOGIJSKO-HISTORIJSKI I FILOSOFIJSKO-JURIDIČKI.

55.

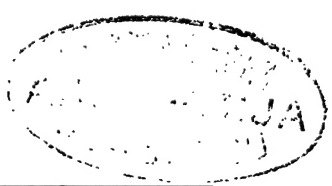

U ZAGREBU 1901.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

Slav 8101.74
~~Slav 130.1~~

HARVARD COLLEGE
APR 1903
LIBRARY

Bright fund.
(145-149)

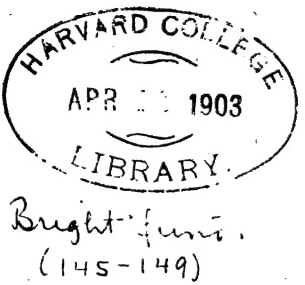

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Uzori Reljkovićevu „Kućniku“. Od dra. Stjepana Tropscha	1— 29
Humanista Matija Grbić. (Mathias Garbitius Illyricus.) Od dra. Đure Körblera	30—104
Jezik u Kerečkom s udiljnim obzirom na opće maćedonizme. Od Mih. Vukčevića	105—157
Moći sv. Šimuna Bogoprimaoca u Zadru. Hagiografijsko-povjestna studija. (Sa jednom slikom u tekstu.) Od dra. Luke Jelića	158—225

Digitized by Google

Digitized by Google

Uzori Reljkovićevu „Kućniku".

Primljeno u sjednici razreda filologijsko-historijskoga jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. svibnja 1900.

Napisao dr. Stjepan Tropsch.

Već u naslovu svoga „Kućnika" veli Reljković, da je upute, što ih podaje u tom djelu, povadio „iz dugovičnog vižbanja starih kućnika". A i u pjesmi samoj čitamo na strani 33. stih 25.—27.: „I ja tako moje posle [scil. kućne] radim, || Što sam ne znam, to iz knjiga vadim || Ili pitam viših poslenika". Tako radi svaki razumni kućnik: „Što sam ne zna, drugog pita više || Ili traži među knjiga stari, || Kako koji onu stvar timari" (str. 2. stih 16.—18.). O „knjigama" govori Reljković i na ova dva mjesta: 138, 21—23: „Drugi usiv, koji baščovane || Kod gospode na posao gane, || Tko će, neka potraži u knjiga" i 275, 24—30: „K cviću[1] samo brezposlen priskoči! || Od njeg imat tko hoće nauke, || Nje tražeći ne će imat muke, || Jer su knjige od jezika drugi', || Od tog nauk koje daju dugi: || Gdi se s cvićem zabavljaju veće, || Veći od njeg tu nauk se meće".

I na ovim mjestima, što ću ih sada navesti, Reljković se bez sumnje poziva na knjige, makar se one izrijekom ne spominjale: „Od kalama to biliže stari . . ." (141, 25) ili: „Starina . . . dugo biliži vrimena, || Kada valja rasivat simena" (9, 22—24); isp. također 54, 8: „Stari takvo ostavljaju više".

Kako iz svih ovih citata, što sam ih do sada naveo, izilazi, da su Reljkoviću knjige velik autoritet, mislim, da se na njih — a ne možda na iskustvo starih ljudi — pjesnik i na ovim mjestima poziva: 32, 27—33, 3: Kućnik „odovuda misečne poslove || Nek uči; dâ nam starina ove.' || Nje vižbanje pofaliti ne će, || Za njom

[1] Reljković piše „cvitju". Da on u toj riječi sa *tj* bilježi *ć*, vidi se n. pr. iz 15. stiha na istoj strani, gdje „cviće" stoji u sliku sa „bit će".

Digitized by Google

stopa slobodno se meće. || Ovdi pišem, što radiše stari . . .“ Srodna su sadržaja i ovi stihovi: „Kad uvištiš raditi ovako [scil. kako ti ja nalažem], || Bit će dilo teb' napridno svako, || Jer tî način kad starim ugađa || I svašto jim od usiva rađa, || Mislim, ni tom' pofaliti ne će, || Tko u stope njihove se meće“ (13, 15—20). Isp. još i 11, 22; 43, 16; 146, 22; 156, 1; 338, 28 i dr. Na mnogo mjesta kontrastira pisac praksu tuđih naroda s praksom svojih zemljaka, a prema onomu, što je gore rečeno, vrlo je vjerojatno, da je on za tu tuđu praksu saznao iz knjiga; n. pr. 299, 6—10: „Naši ljudi običaju tako. || Drugi bolju navadu imadu, || Svoju hranu jer čuvati znadu, || Da ne kisne, niti vršit hite, || Kad se mlogo poslova sasrite“; isp. također 172, 13—14; 400, 23—24; 419, 6—14 i dr.

Ovako dolazimo posve teoretičkim putem do zaključka, da su Reljkoviću pri sastavljanju njegova „Kućnika“ od velike pomoći bile „knjige“, i to za sve dijelove njegove pjesme, jer su citati, što sam ih naveo, po cijeloj pjesmi rastreseni. U koliko taj aprioristički zaključak odgovara istini, vidjet ćemo tek kasnije.

Prema riječima Reljkovićevima kao i prema sadržaju njegova djela nema sumnje, da se te knjige bave ekonomijom. Ogledat nam je dakle ekonomsku literaturu toga doba, i to ne samo našu, koja je baš u to vrijeme bila dosta bogata, nego i tuđu. A uzmemo li dalje u obzir, da pjesnik na čitanje preporuča knjige o takovim predmetima, koji u nas nijesu obrađeni, i da on u bilješkama neke hrvatske izraze njemačkima tumači, ne ćemo sumnjati, da nam se od tuđih knjiga u prvom redu obazrijeti na *njemačke*, i to već s toga, što je tada u vojnoj krajini skoro svatko njemački razumio.

S osobitih razloga ogledat ćemo najprije njemačku ekonomsku literaturu, a onda tek našu.

Pred upute u razne poljske i kućne poslove bio je običaj u 17. i 18. vijeku metati koledar. u kojemu se med inim bilježilo ne samo, kakovo će vrijeme biti koji dan, nego se razlagao i utjecaj zviježđa na ljude, na marvu i na usjeve, dalje razni dnevi označivali ili kao sretni i za izvjesne poslove prikladni ili kao nesretni, neprikladni. Od ovakovih je koledara u Nijemaca najpoznatiji *Knauerov Stoljetni koledar.*[1] To je djelo i u nas bilo poznato.[2]

[1] Isp. Wilhelma Uhla, Unser Kalender in seiner Entwickelung von den ältesten Anfängen bis heute. Paderborn 1893.

[2] To se vidi odatle, što se u Zagrebu samome nalaze četiri izdanja toga koledara, i to u sveučilišnoj biblioteci izdanje od g. 1747. i 1809., a u akademiji od g. 1776. i 1806.

Digitized by Google

Već na prvi pogled vidi se velika sličnost med Reljkovićevim „Kućnikom“ i Knauerovim koledarom, makar je ovaj u prozi, a onaj u stihovima.

Isporedimo oba djela potanko![1]

I Reljković i Knauer dijele svoju knjigu po godišnjim mjesecima na dvanaest dijelova. Podrazdjeli, kako ih je Reljković u svakom mjesecu točno proveo, i u Knauera su približno isti, ali nijesu kao kod Reljkovića posebnim naslovima označeni.

Prelazeći na stvarnu ovisnost Reljkovića o Knaueru, istaknut ću već sada, da je ta tolika, da ne bi bilo zgodno spomenuti svako mjesto, koje je Reljković preuzeo, jer bi toga bilo odviše. Držim, da će biti bolje, ako na primjerima pokažem samo razne tipične načine, kako naš pjesnik tuđu građu upotrebljava.

Točno drži se Reljković njemačkoga koledara n. pr. ovdje:[2]

Reljković 206, 11—18:

Među onim, što starina mirka,
Kućničkoga je vridno obzirka:
Dud kad lista, već ne će bit zime,
Jer on toplo iščekuje vrime.
Kako trišnja cvitom se ukaže,
Vino i raž tako ljudi traže,
Jer se jedno s drugime sudara:
Vino podrum, raž puni hambara.

Knauer strana 56. redak 17.—21.:

Sobald der Maulbeerbaum ausgeschlagen, ist keine Kälte mehr zu fürchten. *Wie es* mit der *Kerschenblüte* geht, *so* geht es auch gemeiniglich mit der *Wein- und Roggenblüte.*

[1] Upotrebljavao sam Knauera u izdanju Augsburg 1776., kojega potpuni naslov glasi: „Des Herrn Abtes Moriz Knauer vollständiger Hauskalender, welcher auf das itzige Jahrhundert nach Christi Geburt von 1701 bis 1801 nach dem neuen Kalender eingerichtet ist; darinnen zu finden, wie ein jeder Hausvater sein Hauswesen mit Nutzen einrichten, die Missjahre erkennen, der bevorstehenden Noth weislich vorkommen und solche ganze Zeit über nach der sieben Planeten Influenz judiciren möge. Sammt beigefügter nützlichen Anweisung der monatlichen Verrichtungen durch das ganze Jahr und einem bewährten Vieharzneibüchlein“. Naslov, a donekle i tekst Knauerovog koledara, koji nije svake godine, nego u većim ili manjim razmacima na raznim mjestima izilazio, nije u svim izdanjima isti. Tražio sam izdanje, koje bi po vremenu bilo bliže godini izdanja „Kućnika“ (1796.), no kako ga nijesam mogao naći niti u c. kr. bečkoj dvorskoj biblioteci, koja baš starim koledarima obiluje, vjerojatno je, da takvoga izdanja i nema, nego da je ono od god. 1776. zadnje prije godine 1796.

[2] Štampom istaknute riječi preuzeo je Reljković od svoga uzora.

Digitized by Google

Zadnja četiri hrvatska stiha vrlo je teško bez originala pravo razumjeti, jer je Reljković hotio da bude kratak kao i Knauer, a smeta mu u tome metar i slik.

Dosta se točno Reljković drži Knauera i ovdje:

Reljković 236, 1—12:

I sad slidi *podmitat* živadi,
Da *pilići* uzmlože se mladi,
Pak je *drži* brižno *u toplini*
I za njihov uzdržaj se brini:
Prah kovački ili *pilotine*
U vodi jim vrlo dobro čine,
Osobito, *kad cviće raž ima,*
Tada lako što nahudi njima;
Crkaju, sam ne znaš uzrok zašto,
Ele mlađim skoro udi svašto!
Ta jih voda od nemoći kripi
I kokošjoj protivna je pipi.

Knauer 57, 20—25:

Den Hühnern oder Enten ihre Eier *unterlegen;* die *Küchlein warm halten und ihnen* Feldkümmel und *Hammerschlag* ein Händlein voll *in's Trinken* legen, weil sie *bei währender Roggenblüte das Leben einbüssen; ist auch* jederzeit *gut für den Zips.*

Isporedi i ove primjere:

Reljković 147, 1—4:

Ako hoćeš *slatke* imat *višnje,*
Nje *prisađuj na* divjad od *trišnje,*
Bit će slađe od naravne slasti,
Dulje rodit i bolje će rasti.

Knauer 53, 30—32:

*Weichsel*zweige soll man *auf Kerschen pelzen, werden süsser* und *dauerhafter.*

Reljković 317, 5—6:

Baran sada [t. j. u srpnju] nek s *ovcama* ide,
Biku svojeg nek i *krave* vide.

Knauer 61, 1—2:

Den *Widder* unter die *Schafe,* den *Stier* unter die *Kühe* lassen.

Reljković 340, 1—8:

Sad [t. j. u kolovozu] *se* svagdi na zeleni *pazi,*
Da što *kupus* il' *repu* ne gazi.
Ako je to, a ti bolje gradi
I, da imaš čistu zelen, radi;
Nju il' zlobe *crvi* ili *puži*
Il' se zeljem gusenica pruži.
Kad je tako, izvedi čeljadi,
Da gad *beruć* svako brižno radi.

Knauer 62, 1—3:

Im Feld *sieht* man zu *Kraut* und *Ruben,* ob sie von *Würmern* und *Schnecken* befreiet, widrigenfalls solche *abklauben.*

Digitized by Google

Kako je Reljković kraj sve svoje ovisnosti umio i vlastita opažanja upotrebiti i zorno prikazati, pokazuje stih 6.: „Il' se zeljem gusenica pruži“.

Ovakovi primjeri, kao ovi do sada spomenuti, u kojima se Reljković dosta točno drži svoga uzora te skoro ništa niti dodaje niti ispušta, rijetki su; isp. još n. pr. Reljković 228, 31—229, 6 = Knauer 57, 27—30; Reljk. 345, 15—28 = Kn. 63, 10—14; Reljk. 423, 11—424, 10 = Kn. 69, 11—17.

Mnogo brojniji su slučajevi, gdje je odnošaj našega pisca prema Knaueru nešta slobodniji. To je n. pr. ovdje:

Reljković 48, 11—49, 10:

U poslidnjem četvrtu miseca,
Kad podnevac drvećem *ne meca*,
Nego *bistro i suvo je vrime*,
Pazi dobro i služi se š njime:
Tada *drvo* kano mrtvo stoji,
Njeg nikakvi *sok* zemlje ne goji,
Istom stoji, držeć se u žila;
S tog vitrena pokrši ga sila,
Koja dulje u listu se hrva;
Sočnom stablu, vele, udi mrva.
Onda *ori* sikirama *građu*,
Il' za kuću il' bila za lađu;
Tad *bo* koja podsiku se drva,
Ne boje se truhleži *ni crva*.
U ovomu misecu na kraju
Stari ovo jošter viće daju,
Da se *stražnjeg četvrta jasinje*,
Cerovina, *lisje*, *vrbovinje*
I brist siče i *sadre se kora*,
Tako dulje poslužiti mora.
To nek čini, tko iz drva riže
Štogod ili kip iz lipe diže
Il' glavine za kolesa hoće
Il' obuću od drveta tko će.

Knauer 49, 1—9:

Im letzten Viertel, daran kein Sudwind wehet, trucken und rein Wetter ist, ehe der *Saft* in *Stamm* gestiegen, *soll man Baucholz fällen, weil* es dauerhaft *und nicht wurmstichig* wird. *In diesem* und folgendem *Monat*, gegen und *in dem letzten Viertel*, von *Eschen*, Eicheln, *Haselstauden, Ulmen und Weiden* Reifstangen *hauen, die Rinden* fluchs *ausschälen, so* halten sie an den Fässern etliche Jahre hindurch.

Stvarno nije Reljković tu skoro ništa promijenio, ali je po običaju većine našljedovača neke misli svoga izvornika na potanko izveo i popunio u pojedinostima.

Digitized by Google

Srodna je sadržaja ovo mjesto:

Reljković 89, 1—16:

Trećeg, devet- i petnajstog dana
Za *građu* je pomlja odabrana,
Tko u sičnju nje *nasikao* nije
Ili dobru još ne našao, gdi je.
Koja sada *građa se obali*,
Ili prisna il' kad se opali,
Ne će truhnit niti primit *crva;*
Od nje bude nad potokom brva
I ćuprija, most koja se zove
(Njoj platnice nek se češće nove),
Il' baš lađa; jer smotriše stari,
Da ni *voda* to *drvo* ne kvari,
Koje sada za građu se *ruši*,
Jer ga zima od soka isuši,
Od kog drvo pomanjkati znade,
Kad o njemu o nevrime rade.

Knauer 51, 22—24:

Um den *3.*, *9. und 15. Tag* dieses Monats [t. j. veljače] dasjenige *Holz fällen, so nicht faulen oder wurmstichig,* sondern im Wasser dauern soll.

Ovdje su riječi Knauerove, da takovo drvo dugo traje u vodi, potakle našega pjesnika, da izrijekom spomene neke slučajeve, u kojima to drvo valja. Reljković dakle općenite misli svoga uzora još i specijalizira. To isto on čini n. pr. i ovdje:

Reljković 274, 11—22:

Sa *drvja* se već ne *guli kora*,
Sad [t. j. u lipnju] se *šuma* tom poslu zatvora,
Nit se *dade isicati smola*,
Jer tim poslom biva *šuma* gola,
Kada *drvje oguljeno* sane,
Da s vrimenom i šume nestane;
Za to ne daj sikire čuvarom,
Tim uz marvu igraju se kvarom.
Što ostalog drvja se dotiče,
Nit se siče nit' građa namiče,
Već ostaje, kako svibanj reče,
Da sikira u šumu ne teče.

Knauer 59, 19—21:

Im *Wald* soll man das *Schälen* der *Baumrinden* und *Pechhauen verbieten.*

Karakteristična su četiri zadnja stiha, gdje Reljković prikričuje, da ovoga mjeseca u šumi nikakva posla nema, dok Knauer baš za to, što posla nema, ni riječi o tome ne veli.

Digitized by Google

Isporedi i ove primjere:

Reljković 259, 9—14:

Što izvode sad imadu *zrilo*,
Kakvogod bi ono *sime* bilo,
Rastućega miseca ili puna,
Kad nikakva nije u zraku buna,
Već je *lipo* i suvo, *izriži*
I pod striju, da se suši, diži!

Knauer 59, 3—5:

Was von Samen zeitig, bei *schönem* Wetter *im zunehmenden oder vollen Licht abnehmen.*

Reljković 396, 5—22:

U studenom, *ako* se *ne* mrzne
I mraz jako mekote *ne* przne,
Žito, koje jesenjom zaosta,
Sad *sij*, od njeg rodna hrana posta.
Teške zemlje, koje su haluźne,
Slabe k plodu i gledat su ružne,
Takve ní k čem ne pristaju drugom,
Već *zob* njima da *siješ* za plugom;
Što jim fali đubreta, novine
Od zemaljske to ti se zamine.
Al' ni k *zobi* drugač'je ne valja,
Veće čemen plug kad joj *povalja*.
To *prid smrzao* za to gazde čine,
Da haluga š nje *od zime* gine
I da smrzlom postane ti *krka*,
Drugač *zobi* ne će bit ni brka;
Kad *prolićem* nju iznova *oreš*,
Onda *zobi* nadati se moreš.

Knauer 66, 30—67, 7:

Wann die *Kälte* [im November] *nicht* zuwider *und* etwas leidlich Wetter, in einigen Feldern *Weizen anbauen*, geräth meistentheils wohl. Die *schweren*, rauhen *Felder*, darauf man im Frühling *Haber säet*, vorher, *ehe der Winter* recht *angehet*, *umreissen* [=preorati], *damit* sie *durch den Frost* ausgezogen *und ermildert*, alsdann sich *im Frühling* desto besser *umlegen* und eggen lassen.

U svim primjerima, što sam ih u ovom drugom odsjeku spomenuo, Reljković se stvarno dosta točno drži Knauera, jer ništa *bitna* niti ispušta niti dodaje. Samo u pojedinostima on je slobodan, popunjujući i specijalizirajući upute svoga izvornika. Ti dopunjci ne sadržavaju skoro ništa novo, nego samo razjašnjuju Knauerove zbijene riječi. Nema sumnje, da je to naš pjesnik učinio za to, jer je hotio da bude čim točniji i savjesniji, kako bi njegove upute od što veće koristi bile po čitaoca. Takovih primjera ima još mnogo; isp. Reljk. 150, 7—151, 20 = Kn. 54, 7—17; Relj. 266, 7—22 = Kn. 59, 11—15; Reljk. 400, 1—10 = Kn. 67, 18—21; Reljk. 418, 23—30 = Kn. 69, 5—6; Reljk. 273, 15—30 = Kn. 59, 16—19 i t. d.

Digitized by Google

Treći način, kako Reljković sa svojim uzorom postupa, sastoji se u tom, da on na jednu Knauerovu misao nadovezuje srodne, ali posve nove i samostalne. U primjerima, što ću ih sada spomenuti, ne može više biti govora o pukom našljedovanju njemačkoga uzora, jer je Reljkoviću taj uzor bio tek povodom, da i vlastite svoje misli i vlastito svoje iskustvo priopći. Tu je naš pjesnik tek posredno ovisan o Knaueru.

Ogledajmo ove primjere!

Reljković 204, 17—205:

Kada *voćke u cvit* se izdadu,
Onda žene *bilit beza* znadu.
Sebi zimus koja spravi platna,
Nek' gleda, kud' nije bašča blatna,
Pak na travu ili na koliće
Nebiljenog nek' beza namiće
I počešće prikodan poliva,
Sad s vrimenom on najbilji biva.
Tom viština polivanju ima,
Al seljanom nije znana svima.
Misto što bez žena često skuplja,
Pristalija jest čobanja šuplja,
Koja more od drveta biti
(Kod gospode nju moreš viditi);
Ona ima priručak na strani,
Za kog uzam nju, kud hoćeš, nagni;
Sprida pruža limovoga kljuna,
Unutra je čiste vode puna,
Na kljunu je od lima rešeto,
Za polivat je višto napeto,
Ono rosi kano rodna kiša,
Plodnu vlagu pod rasadom miša.
Tim alatom polivat ćeš beza,
Kud ga prije po travi rasteza
Ili kad se na koliće diže,
Da ga sunce kripkije prostriže;
Deset puta pokvasit ćeš prije
Suvo platno, kad sunce ugrije,
Nego kada kupiš u korito
Steruć opet plotom pomokrito.

Knauer 56, 12—13:

Itzt [t. j. u travnju] in der *Baumblüte die Leinwat bleichen.*

Digitized by Google

Knauer samo veli, da je sada vrijeme bijeliti bez. To i Reljković kaže, ali dodaje odmah posve neodvisno od Knauera, kako to valja činiti. Razlaganje njegovo, koje se odlikuje plastičnošću i jasnoćom misli, plod je sopstvenoga njegova opažanja; to se vidi i odatle, što on u stihu 26. izrijekom veli, da taj način bijeljenja nije *svim* seljacima poznat; nekima dakle jest, a kod tih ga je naš pjesnik vidio.

Sličan je Reljkovićev odnošaj prema Knaueru i ovdje:

Reljković 320, 1—14:

Kruh vrućina kvarit običaje,
Jer š nje friško *plisanj* se izdaje.
Za to način u *kuvanju* ima,
Kad se u *kvas* više *soli* prima.
Kvasu više načina imade:
Prostim jedni, drugi s hmeljem rade,
Po zanatu mise ga pekari,
Al misivo i kod njih se kvari.
Ja za lito priporučam hmelja,
Takvog kruha jist je veća želja;
On miriši, lagan je i sočan,
Mlogom drugog i brez jila smočan,
Samo višta kad ga ruka misi,
Mlogu kod nas al vidio nisi.

Knauer 61, 12—14:

Den *Sauerteig*, so man *Brot backen* will, wohl [= dobro] *salzen*, damit das *Brot* nicht *schimmlicht* werde.

Reljkovićeve riječi o raznim vrstima krušnoga kvasa posve su samostalne. On tu govori očito iz sopstvenoga iskustva.

U nastavku netom spomenutoga mjesta tumači naš pjesnik u 42 stiha, na koje se sve načine mogu kiseliti krastavci, dok Knauer ništa drugo ne veli nego: „Gukummern [= krastavce] mit Fenchel und Essig einmachen“ (61, 14).

Karakterističan je i ovaj primjer:

Reljković 409, 29—411, 6:

Svaka kuća *odžak* imat mora,
Kud se dimu izlazak otvora.
Nek je dobro on nadvišen kući,
Kud se u zrak dim more izvući,
Da ne tuši po kući čeljadi,
Kad koji posao oko vatre radi.
Odžak nek se iznutra umaže,
Misto iskre nek po mâzi traže,

Knauer 68, 17—19:

Die *Rauchfänge kehren* lassen, den *Russ* zerstossen und auf *Grasböden oder* an alte und junge *Bäume streuen*.

Digitized by Google

Nek kroz pleter na tavan ne lete,
Jer od vatre eto tebi štete!
Osobito, kad uludo lože
Žene vatru ï pogibil mlože,
Kad komice nastavljaju klade,
Da se vatra prije u odžak dade,
Il' kad klade trpaju u peći,
Tom nezgodom kvar kuda će veći?
Tu tribuje natirat kućane,
Da se svaki drva cipat gane
I sičena na priliku fati
U naručju da unašat lati
Ter da loži polažući doli,
Brez pogibnje ako biti voli.
Pećna vrata nek ne liže zjalo,
Jer mlogo je zlo tako se zdalo;
Od kog straha tko trpiti ne će,
Odžak čistit nek se često meće.
Ako ne će u svake promine
Ili misec kad na manjak gine,
Barem treći dok misec ne priđe,
Nek po listva u odžak uziđe
I po svemu nek ostruže čađe,
Da brez straha spavat more slađe.
Ovi posao glavom ljudi čeka,
Kog na žene ostavljati neka.
Iste *čađe* kućnikom valjadu,
Jer po bašča nje *sipati* znadu,
Il' na sloge *il' siplju* pod *voće*,
Il' pod cvićem *il' livadom* hoće;
Svagdi zemlju veoma pokripe
I plodove izvađaju lipe;
More biti i gada potroše,
Bar pod njima svaki stoji loše.

Takovih i sličnih primjera ima veoma mnogo; isp. n. pr. Reljk. 169, 28—170, 24 = Kn. 54, 29—55, 6; Reljk. 247, 9—249, 30 = Kn. 57, 26—27; Reljk. 279, 7—280, 2 = Kn. 59, 27; Reljk. 283, 3—286, 4 = Kn. 60, 1—4; Reljk. 340, 15—341, 8 = Kn. 63, 3—6 i t. d.

Digitized by Google

Većina primjera, što sam ih u ovomu odsjeku svoje radnje naveo, odlikuje se lakoćom stila i živošću prikazivanja; valjada baš za to, što je naš pjesnik ovdje poprimio od Knauera tek glavnu misao, na koju on posve samostalno svoja sopstvena iskustva u toj stvari nadovezuje. Da tu nijesu ni drugi kakovi uzori na nj utjecali, to izlazi s jedne strane odatle, što on ovdje govori o najobičnijim kućnim poslovima, a s druge strane u ovakovim primjerima dosta često izrijekom veli: „*ja* tako radim“ ili „*ja* preporučam ovo“. Prema tome možemo iz ovih primjera s punim pravom zaključiti, da je Reljković i sâm bio vrstan domaćin.

Sad ćemo ogledati primjere, gdje je Reljković ovisan doduše o Knaueru, ali se s njim ne slaže u svemu, već mijenja neke njegove upute prema svome iskustvu, ili ih priljubljuje prilikama svojih čitalaca. Takovih mjesta nije mnogo. Evo ih nekoliko!

Reljković 311, 9—24:	Knauer 60, 26—29:
Koja [voćka] kano od vrućine *tuži*, Njoj iz bare truhle *vode* pruži; S *đubretnoga mlačna* kvasa *voda* *Voćkam* opet novu kripost doda, A još bolje nje *sukrvna* draži; Od tog do sad što sam rekao, traži! Nje *za sunca zahodom polivaj,* Ali debla njim se ne dodivaj Nit sad *riži* š njiju *vodenice* (Te već valja da poznaješ klice) Niti grane, koje rekoh babe, S kojih debla plodovita slabe. To je za to, jer za pasjih dana Svaka ona potužuje grana, U koju si zadio kosira; Toga radi sad joj pusti mira!	Die *schmachtende Bäume* mit *lauem Dungwasser* oder mit *Wasser, darunter Blut, gegen Nachts begiessen;* die *Wasserschösse abnehmen* wie im vorigen Monat.

Dok Knauer veli, da je ovoga mjeseca dobro rezati „vodenice“, Reljković baš obratno tvrdi, da to ne valja sada činiti, pak navađa i razlog tomu.

Ne slaže se on sa svojim uzorom ni u ovom primjeru, što ću ga sada spomenuti, već skraćuje Knauerove četiri nedjelje u dvije.

Reljković 403, 1—5:	Knauer 68, 12—13:
Zima *marvi* sad [u studenomu] najveće udi;	Das *Rindvieh* sonderlich 4 *Wochen vor* und 4 *Wo-*

Digitized by Google

Za to kućni nek brinu se ljudi,
Da dvi *prije*, dvi *posli nedilje*
Za *božićem marvi* krmu dilje,
I da — kako već gori govori' —
Sad se marva baš *uredno dvori*.

chen nach Weihnachten wohl warten.

Karakterističan je ovaj primjer:

Reljković 322, 17—323, 6:

Muhe jesu neudesno zvire,
Jer čovika vrlo uznemire.
Kad vrućina zategne, ne dade
Muha bisna, da što ljudi rade,
Osobito, tko u kući biva,
Dan, noć muha u njeg se zadiva.
Jedni troše nje otrovom; ali
Tko to čini, oni jako fali,
Jer otrovna gdi muha upade,
U što bilo, tu i jid izdade;
Tako često opogani jilo,
Da je gdikom ono smrtno bilo.
Bolje drugi što s čime nje dave
Il' na lepak pofataju zdrave.
Niki *tikven list* po *sobi kade*,
Ali većma seb' sobu usmrade,
Nego što jih potroše ovako.
Ja se ne ću njih braniti tako.
Niki biju kožnima mlatili,
Ali priči to posao ne mili.
Za to trpi il' životno radi:
Tko se miče, njeg muha ne gladi.

Knauer 61, 19—21:

Kürbisblätter auf Kohlen gelegt, das Haus und *Zimmer* damit *beräuchert*, so sterben alle *Fliegen*.

Osim Knauerovog sredstva protiv muha spominje Reljković i razna druga. No nijedno njemu se ne sviđa; najbolji je, veli, lijek protiv njih rad.

Da se naš pjesnik nije slijepo povodio za riječima svoga uzora, nego se obazirao i na prilike svojih zemljaka, dokazuju nam ovi primjeri:

Reljković 368, 19—369, 13:

Što se kod nas zovu kalotine,
Prostim jesu u jilu promine.
Vrlo postom one ruku dadu,

Knauer 64, 22—27:

Von den besten *Birnen* eine Anzahl *schälen*, in Zucker *sieden*, abkühlen

Digitized by Google

Suve jisti i kuvane znadu.
Šljive što su, *kruške* i jabuke,
To sve dobro dolaze do ruke.
Šljive *guli*, kad vrime dospiva,
Bolje jilo od guljenih biva;
Drugačije i oble se suše,
Bolna liče i glada zatuše.
Krušku malo i jabuku *vari*,
Kad obkuvaš, ona se ne kvari,
Već je bolja i zdravju prilična,
I prid gostma na trpezi dična.
Suši suncem ili *u pušnici*,
K tom kokošma ić' ne daj i dici;
Suši dobro i slaži u suđe,
Da ne tražiš oko kuće tuđe.
Suvo k zdravju teb' voće pomaže,
To likari bolesnikom traže,
Osobito njim šljive valjaju,
Bolni od njih jer hranu imaju,
Samo nek su osušene vele.

lassen, mit Zucker überstreuen und *im Backofen* fein gelind *trocknen:* ist ein unparteiisches Essen, so sich sowohl in die Kuchel schicket als zur Arznei gehöret, absonderlich für alte und schmachtige Leute.

Knauer govori o kandiranim kruškama, a Reljković o kalotinama.

Reljković 372, 20—22:

Tko imade, nek jide [u rujnu] kokoši
I ostalo, što je od živadi,
To bo u te novu snagu sadi.

Knauer 64, 31—65, 2:

... sich der Gänse, Kapaunen, Indianen und Rebhühner, auch Schnepfen, Fasanen, Kranwetvögel, Wachteln und Staren bedienen.

Svu od Knauera spomenutu perad nije naš pjesnik mogao preporučiti kao hranu svojim čitaocima, ponajpače valjada seljacima, nego govori posve općenito o živadi, ističući samo kokoši kao najobičniju. Divlju perad, o kojoj Knauer govori očito za to, jer mu je knjiga namijenjena svim staležima, ne spominje Reljković ni jednom riječi.

Takovih primjera, gdje naš pjesnik stoji više ili manje u opreci s Knauerom, nema — kako već gori rekoh — mnogo; isp. još n. pr. Reljk. 208, 9—14 = Kn. 56, 22—23; Reljk. 208, 31—209, 2 = Kn. 56, 27—28; Reljk. 346, 3—347, 10 = Kn. 63, 18—22.

Ovako smo evo razmotrili razne tipične načine, kako se Reljković svojim uzorom služi. U pretežnoj većini slučajeva ne drži se on

Digitized by Google

njega ropski. Reljković stoji do duše jasno pod utjecajem Knauerovim te posuđuje od njega ne samo misli, nego vrlo često i riječi, kojima je Knauer te misli izrekao; no naš pjesnik pokazuje i samostalnosti, jer se ne slaže uvijek sa svojim uzorom, nego mijenja njegove upute, gdje ga na to sili ili sopstveno iskustvo ili osobite prilike ili praksa njegovih čitalaca. Da je on kraj sve svoje ovisnosti bio i sam vrlo dobro versiran u predmetu, o kojem u svomu „Kućniku" pjeva, dokazuju nam mnogobrojna mjesta, gdje on Knauerove zbijene upute na potanko razvija ili nadovezujući na riječi Nijemca srodne, ali nove i očito samostalne upute podaje. Prema ovim mjestima, u kojima se naš pjesnik tek u pravome svjetlu pokazuje, iščezavaju ona, u kojima se on točno drži svoga izvornika, i to tako točno, da je gdjekoji put ovisan čak i u stilističkim formalnostima.

Knauerov koledar obuhvata 120 strana; no Reljković nije se ugledao u sve dijelove te knjige, makar da ona na raznim mjestima koješta sadržava, što bi on bio mogao upotrebiti (isp. gore spomenuti naslov toga koledara, iz kojega se ujedno razabira i sadržaj njegov). Naš se pjesnik povodio samo sa Knauerovim „Kućnim koledarom" (od strane 48.—70.), gdje su po mjesecima popisani razni poslovi.

Disposicija glavnoga dijela „Kućnika" osniva se posve na Knaueru; Reljković se gotovo uvijek drži istoga onoga reda, kojim Nijemac govori o raznim poslovima. Prema tomu nema sumnje, da je naš pjesnik pri izrađivanju cijeloga svoga djela imao uvijek pri ruci Knauera i u nj zagledao, makar mjestimice i bio samostalan ili ovisan o drugim djelima. Malo je mjesta u toj partiji Knauerovoga koledara, koja ne bi bud u kojem smjeru bila utjecala na Reljkovića. Na strani 58. veli Knauer, da u svibnju valja kupiti crve, puževe i hrušteve, na kojekakove ih načine prirediti, jer da su dobri protiv raznih bolesti. Takove i slične stvari Reljković ne prevađa.

Jedna trećina cijeloga „Kućnika" stoji više ili manje pod utjecajem toga njemačkoga koledara, a dvije trećine neovisne su od njega, ma da je Reljković — kako već rekoh — disposiciju *cijele* svoje građe preuzeo od Knauera. Ove dvije trećine sadržavaju najraznovrsnija razlaganja, kojima Reljković popunjuje u pojedinostima Knauerove često posve kratke upute. Naša je zadaća, ići dalje te ispitati, jesu li te dvije trećine čisto Reljkovićevo vlastništvo, ili nijesu li možda druga kakova djela utjecala na ove od Knauera neovisne partije naše pjesme.

Digitized by Google

Knauer u svom koledaru ni jednom riječi ne spominje svilca, a Reljković o njemu vrlo opširno govori podajući točne upute, kako valja s tim crvom postupati u svakom stadiju njegova razvoja. Pri tomu se on ugledao u ovu kajkavsku knjižicu: „Kratek navuk iliti vupučenje, kak dudovo belo drevo zasadžati i črveki svilu delajuči hraniti se moraju . . . Vu Zagrabu“. Na koncu predgovora potpisao se kao pisac toga djela „Carol. *Szolengy,*[1] S(acrae) C(aesareae) R(egiae) M(aiestatis) C(ulturae) S(ericae) Inspector“. Godine štampanja nema, ali je dolje crnilom već posve poblijedjelim napisana godina 1768. Ako ta godina možda i nije točna, svakako je to djelce ugledalo svjetlo prije godine 1775., kad je izašla o istom predmetu druga jedna knjižica, koja posve jasno stoji pod utjecajem ove netom spomenute. O tome ću djelu dalje govoriti opširnije.

A sada isporedimo Solenghijevo djelo sa Kućnikom! I tu ćemo, kao kod Knauera, odabrati samo nekoliko karakterističnih primjera.

Reljković 199, 31—200, 1:	Solenghi str. 22. redak 7.—11.:
Ono [t. j. sjeme od svilca] *prije* leći se *ne meće,* Bilog *duda list dok se ne kreće* *I ne bude viš'* [= veći od] *male* *krajcare.*	Niti *predi ni* potrebno oveh črvov vu takove police *metati, doklam* goder *dudovo* *drevo* pupje svoje *puščati ne* počme, *i listje ne bude* *menše* od jednoga *feniga.*

Ovdje se naš pjesnik drži svoga uzora skoro od riječi do riječi. Solenghi doduše govori o „crvu“, ali misli, baš kao i Reljković, sjeme njegovo; to se jasno vidi iz predašnjih njegovih riječi.

Lijep nam dokaz za ovisnost Reljkovićevu o Solenghiju podaje i ovaj opsežni primjer:

Reljković 200, 20—202, 22:	Solenghi 23, 3—24, 25:
Svilno sime ovako se vlada: Nek ti bude gotova *škatulja,*	Kada pako črvi ovi k le- ženju se pripravlaju, po-

[1] Taj se nadzornik svilana spominje već u „Satiru“ M. A. Reljkovića (u izd. od g. 1779. list H2):

Dojde Karlo nikoji *Solenka,*
Iz Latinske il' je iz daleka,
Pak donese svilene bagude,
Nek i kod nas svagdi svile bude . . .

Isp. o tomu Solenghiju i o svilarstvu u granici u opće Fr. Vaničeka, Specialgeschichte der Militärgrenze. Wien 1875.; sv. 2, str. 624 i dalje.

Digitized by Google

Il' okrugla il' s krajeva dulja,
Koju tako *artijom potplati*,
Da se svaki kraj vrhom povrati;
Na artiji *razridit* ćeš *sime*,
Misto jedno da do drugog prime,
Jer ne valja, kad na gusto leži,
Jedna buba kad viš' druge teži.
Škatulja se zaklopita *meće*
U toplinu, gdi ozebsti ne će,
Niť će sime *tušiti vrućina*,
Jer ti tako zaludu je kina.
Da se znadeš vladati u tomu:
Kako j' vruće *u krevetu* tvomu,
Kada u njem ugodno *počivaš*
I pokriven zimi se sakrivaš,
Tako toplo bit za bube mora,
Da se sime na život otvora.
Mlogi sime s tog *u krevet meću*
(Njim u tomu prigovorit ne ću)
Il' u krevet ili gdi je *vruće*,
Jer još mloge peći griju *kuće*.
Kad je sime na toplu jednako,
Tada ono oživit će lako:
Do *tri ili* do *četiri dana*
Baguda je na život izdana;
Koju kada ugledaš, da *plazi*,
Kako imaš njom upravljat, pazi:
Uzmi komad *artije* i *bodi*,
Kako kroz nju mlada buba hodi,
Pak unutra *u škatulju* pani,
Da se ona *nad bubam' nastani*,
Po koj' lišće dudovo pomeći,
Ta će *na njeg* mlada *buba teći;*
I sve kad se kroz rupe provedu,
Nje na lišću *iznosi* po redu
I na sito nje *polaži* ili
Na lise nje teb' se *metat* mili.
Pod nje prije artija se stere,
Jer kroz lise dol' se svaka vere,
I po njima ponovi se hrana

trebno je jednu ali više snažneh *škatuli* vuzeti i vu nje *na dnu* beloga *papira postaviti* i onda lepo na rahlom *seme*, z kojega vre črvi gotovi su se poleči, vu te škatulje *naravnati*, koje mora med dva *tople* vankuše *postaviti* i *vu posteli* gde se *spava*, doklam se polegu, *čuvati*, meten toga prigledati, da *hiša ne bi bila preveč topla* i črvi zbog takove topline ne bi se *zapalili* i kak ti obežgani legli, otkud lehko bi i poginuti mogli vekšem talom, oni pako, koji bi ostali mal napredek vu predenju svile bi činili *trejti ali četrti dan.* Kada seme ovo imalo je svoju razložnu toplinu, počnu *črveki* ovi iz semena van *puzeti*, i *ovo kada se v pamet vzeme*, potrebno je *papir* jeden *vuzeti* i z tem papirom samo *vu škatuli črve pokriti*, papir pako mora biti predi ves *spreboden* z vretenom ali z škarjami, *na koji* naj se *postavi* malo friškoga *dudovoga listja*, i kada *na njem* ove *črve plazuče* vidi, mora je *vuzeti* ter vu drugu škatulju čistu i suhu *postaviti* i *friškem listjem posipati*, da se črvi leglje razberu i svoju zadovolnu *hranu* imati mogli budu. Z ovakovem anda premetanjem iz škatulje vu ška-

Digitized by Google

Ritko sipljuć popolak, po strana,
Da, kada se po listu raziđe,
Bude mloštvo od baguda riđe.
Premda sime na jedanput vrže
U toplinu, da se leže brže,
Ali ono zajedno ne ide
Niti se sve izležene vide,
Da zajedno *iziđu bagude*,
Već se *dana tri, četiri* trude.
Nje ćeš za to na *redove brojit*,
Da po redu nje znadeš *ugojit*,
To jest: kako izmetnu se prve,
(Kako rekoh,) nek na lišće vrve,
Koje odmah iz škatulje vadi,
Drugi bubâ da red ide mladî,
Koje čekaj dan i noć iz jaja,
Drugi bit će red, druga izdaja;
Š njima opet što s prvima čini.
Tako se i s ostalima kini,
Koje idu do *četiri dana*.
Kašnja legla već nisu uzdana,
Jer takva su iz jaja rđavî,
I s tog od njih svila se ne pravi;
Takva, da ti badovad ne žderu,
Baci, nek je kokoši saberu.

tulju i listja posipavanjem tak dugo baratati bude, doklam goder *črvi se polegu*, kaj i tak duže ne trpi od *3* ali *4 dnevov*. Z oneh pako črvekov, koji se čisto *kesno polegu*, male ali pak čisto nikakove ni se nadejati hasne, niti takove ne bude kvar za *hititi*.

One pako črve, koji se prvi, drugi, trejti i *četrti dan* polegu, ni taki treba skupa mešati, nego vsakoga dneva z oseb na papir metati, na kojem *broj* dnevov, kojega su se najmre dneva polegli, napisati, kak ti: ovi su se polegli prvi dan, ovi drugi, i tak na dalje, *da* onak lepšem *redom hraniti* se i hasen svoju doprinesti mogli budu.

I ovdje se naš pjesnik drži točno svoga uzora, i to ne samo njegovih misli, nego vrlo često i riječi, tako da nema sumnje, da je on izrađujući svoje djelo imao pred sobom knjigu Solenghijevu i u nju svaki čas pogledao. Dalnji dokaz za tu tvrdnju imamo u tome, da je on skoro uvijek točno pridržao isti red, kojim njegov uzor svoje upute podaje. Kad Reljković ne bi bio imao to djelo pred sobom, nego da se na pamet povodio za njim, ne bi njegova ovisnost bila tolika, pa po gdjekoji put baš i u formalnostima, a ne bi on valjada ni pogodio na pamet onaj isti red, koji je u Solenghija.

Ogledajmo još ovaj primjer!

Reljković 243, 13—20:	Solenghi 27, 6—16:
I kad sve su [bube] prinešene tako, Već se mogu *očistiti* lako:	*Listje* pako ono, koje je bilo na mestu onom, otkud

Digitized by Google

Staro *lišće* sa đubretom *digni*
I u budžak *na hrpu* ga *prigni*,
Koju malo *friškim listom pospi;*
Na njeg *buba* iz *staroga* dospi,
Koja u njeg nevidom *zapade,*
Nek se i ta med ostale dade.

su se črvi *digli*, mora se *pobrati* i za peč na toplo mesto *v kupec postaviti* ter z drugem *friškem posipati,* da, ako je najmre na *starom listju koji črvek zaostal*, na ono friško listje spuzeči na mesto svoje postaviti mogel se bude; i ovak vsaki put bude potrebno, kada se goder pojde spod njih *snažit.*

Ova do sada spomenuta mjesta nijesu jedina, koja je Reljković iz Solenghija povadio; isp. još n. pr. Reljković 244, 25—28 = Solenghi 28, 9—17; Relj. 203, 5—8 = Sol. 21, 3—9 i t. d. No nije samo to djelce uplivalo na Reljkovićeva razlaganja o svilcu, nego i druga jedna knjižica, za koju sam već gore rekao, da je djelomično ovisna o Solenghijevoj. Naslov joj glasi: „Kratki nauk, pokraj kojega se najbolje i najlašnje bijeli dudovi zadobiti možu (!) i pokraj kojega se svilni crvi također lasno odraniti mogu . . ., kojega popisao jest Antun *Romani*, cesarski i kraljevski po horvackoj zemlji dudova i svile inspector. U Varasdinu 1775."

Ogledajmo i tu nekoliko primjera!

Reljković 288, 15—32:

. . . Svakog k bubama ne vodi,
Na kvar mlogi jer k njima uhodi.
Nije što bi bojao se od čini,
S njima pamet mudrog se ne kini,
Već različne njim *izduhe* ude,
S kojih njima nagli manjak bude.
Uzmi samo *luladžije ili*
Kîm je hrana *luk crljeni, bili,*
Da *ostale* ne spominjem *smrade,*
S kojih bubam i život se krade.
Bube čuvaj od mokroga lista,
Jer jim takov na dobro ne prista.
Za to, kad se osuši od rose
List, njeg' kući bubarice nose
I ne meću na hrpu, da spare,

Romani strana 71. redak 9.— str. 72. red. 8.:

Najbolje pako potribno jest čuvati se, da se kod sebe ne bi kakva *oduha* našla; osobito pako u sobi, gdi se crvi drže, da se ne bi kakvo dugovanje zetinsko držalo; također, kako je sumpor, *luk crveni*, *luk bijeli* i *druga* ovaka, *duha* također stanovite trave, koja čini spavati, duhe baruta, burmuta *ili duhana za pušenje:* sva velim ova i koja prilična jesu ovima, da su jedna velika pogibelj crvi. Za to

Digitized by Google

Već na ritko rastirati mare.
Kada grmi, zatvore prozore,
Munja bubam jer naudit more.

valja prvo kazati onima, koji imadu crve i nje hranu, i drugima, koji tribe listje, ili koji misle ići u sobu, gdi stoje [bube], da onda ne imadu taku duhu kod sebe, koja bi im mogla *na kvar* biti, jerbo se taki ona duha prime listja, i tako od njega crkavaju neprestance. Također glas bubnja, izbačenje pušaka, osobito pako meržari i topovi, vrlo im je *na kvar*, jerbo glas bubnja vrlo nje mîša i plašiti znade; za to od ovoga mora se čuvati, koliko je moguće. Najbolje dakle neka se ima briga ova po onima mistima, koja su u takvoj nepriliki.

Prvo, što nam kod ovoga primjera u oči udara, jest to, da je Reljković za polovicu kraći od Romanija, dok je on kod pretežne većine dosadašnjih primjera uvijek bio opsežniji od svoga uzora. No Reljkovićeva kratkoća nije posljedica zbijenosti njegovih misli, nego toga, što je on upute Romanijeve skratio, a od česti i ispustio. Istaknuo bih samo zadnja dva stiha, gdje naš pjesnik veli, da grmljavina bubama „naudit more“. Kako Reljković nije spomenuo razlog toj pojavi, to ona čitaoca iznenađuje, i čovjek nehotice pomišlja na kakovo praznovjerje. Da nije tako, nego da svaka buka ovomu crvu škodi, to saznajemo tek iz Romanija. Pri tom je značajno, da Romani ne govori o gromu, nego o hitcu iz puške, topa, „meržara“ i o bubnjanju. Reljković je dakle iz Romanija preuzeo samo misao, da velika nenadana buka škodi svilcu, a kao primjer spomenuo je grom. Ovu njegovu jednostranost možemo samo tako protumačiti, da on pri sastavljanju toga mjesta nije imao pred sobom Romanijevu knjigu, nego da ju je prije čitao i samo glavne misli njezine zapamtio. To se vidi i odatle, što je on od raznih Romanijevih škodljivih duhâ spomenuo samo luk i duhan.

Isp. i ovaj primjer!

Digitized by Google

Reljković 244, 3—14:

Ako l' [crvi] *slatko ne jidu*, providi,
Da jih *bolest* kakova ne slidi,
Što se pozna na koži izvana,
Kad je tavnim žutilom izdana.
Onda uzmi *sirće* il' rakiju
Dobru, vridni koju ljudi piju,
Pak ćeš krpu umočit u jedno,
Što t' je od tog na ruku uredno,
I natrti sve lise ozdole;
S tog mirisa jisti *bube* vole
I *jačaju* i *veoma zdrave*,
Slatko jidu, kano da se dave.

Romani 70, 23—71, 8[1]:

Nadalje neka se table ili pokrovci škatulje ili drugo kakvo posuđe, više kojega se crvi mislu metniti, neka se dobro ostruže s travom ili s pelinom ili s pekinardum i neka se onda poškropi jedno malo s *dobrim* bijelim vinom ili s jakim *sirćetom*, jerbo *ovake oduhe* jesu jedno veliko *kripljenje crvi* i imadu *dobar apetit jesti* listje i ovo također nje *liči od bolesti*.

Da se bolesni svilci po svojoj žutoj boji poznaju (stih 5. i 6.), saznao je Reljković iz Rom. 79, 25.

Na str. 15. i d. isporedili smo Reljk. 200, 20—202, 22 sa Sol. 23, 3—24, 25. U zadnjemu stihu preporuča naš pjesnik — kao i Solenghi — neka se legla, koja se posve kasno izlegu, bace; ali Reljković dodaje „nek je *kokoši* saberu“. Tu je on misao poprimio od Romanija, koji na strani 55. u retku 3. isto preporuča; to on čini na str. 41, 19, ali u drugoj svezi.

Zaključujući svoja razmatranja o Reljkovićevim uputama, kako valja postupati sa svilcem, dolazimo do ovoga resultata[2]: Kao glavni uzor služio je našemu pjesniku Solenghi. Njega se on drži ne samo u dispoziciji građe, nego vrlo često i u pojedinostima. A kako je Reljković dosta puta čak i riječi Solenghijeve preuzeo, nema sumnje, da je on to djelce imao pred sobom pri poslu samomu i u nj marljivo zagledao. Romanija, koji je mnogo opširniji od Solenghija, nije Reljković sistematski upotrebljavao, nego se povodio za njim obično samo ondje, gdje bi Solenghi ili mučao ili odveć kratak bio. A pošto se Reljković ne drži točno Romanijevih misli, nego često daje samo njihov smisao u dosta samostalnoj formi, držim, da on pri izrađivanju svoga „Kućnika“ nije imao Romanija pred sobom, nego da ga je prije čitao, a sada po pamćenju upotrebljavao.

[1] Srodna su sadržaja Rom. 78, 20—24; 79, 14—18 i 80, 7—12.

[2] Dakako, da se pri tome nijesam obazirao samo na ona gore izrijekom spomenuta mjesta, nego na cijeli odnošaj Reljkovićev prema njegovim uzorima.

Digitized by Google

I Solenghi i Romani govore u prvome dijelu svoje knjige opširno o sađenju dudova; no odatle nije Reljković ništa uzeo, pa u njegovu „Kućniku“ nema ni riječi o tome, kako valja postupati s tim drvećem; valjada za to, što dud u Slavoniji i bez njege lijepo uspijeva.

„Kućnik“ je, kako je poznato, razdijeljen po godišnjim mjesecima na dvanaest razdjela. Na početku svakoga razdjela tumači pjesnik ime i značenje mjeseca, o kojemu baš govori. Možda ga je na tu misao navelo njemačko djelo, što ga je napisao *Colerus* Johannes pod naslovom „Calendarium oeconomicum et perpetuum. Vor die Hauswirt, Ackerleut ..... und alle diejenige, so mit Wirtschaft umbgehen. Wittenberg 1591 (knjiga je doživjela još nekoliko izdanja). I tu su poslovi prema mjesecima razdijeljeni, a na početku svakoga razdjela tumače se njemačka (upravo latinska) imena mjeseca. Ovo je djelo u velike utjecalo na svu ekonomsku literaturu 17. i 18. vijeka,[1] tako i na gore spomenutoga Knauera, pa kako je bilo svagdje rašireno,[2] možda ga je i Reljković vidio, premda nijesam mogao naći, da bi on tu knjigu i u drugomu čemu našljedovao. A moguće je i to, da je Reljkovića potaklo na ovo tumačenje imena mjesecâ druga koja knjiga, koja se opet oslanja na Colerusa; onda bi Reljković bio o njemu tek indirektno ovisan. No Colerus tumači — kako rekoh — njemačka (upravo latinska) imena mjeseca, a ta tumačenja dakako naš pjesnik nije mogao trebati za hrvatska narodna imena. Ja bih rekao, da se Reljković tumačeći imena nekih mjesecâ ugledao u Antuna *Kanižlića*, koji u trećemu pjevanju prvoga dijela „Sv. Rožalije“ opisuje dvor, u kojemu se ona rodila; na ulazu su razni alegorički kipovi, među njima i godišnji mjeseci; svaki je od njih ocrtan sa nekoliko riječi, a nekima se od njih i ime tumači. Slavonac je Reljković kao svećenik bez sumnje poznavao ovu popularnu nabožnu knjigu slavonskoga redovnika Kanižlića, pa je vjerojatno, da se on tumačeći mjesece u nju ugledao. To se vidi već odatle, što se sva tumačenja Kanižlićeva slažu sa Reljkovićevima. Kanižlić tumači do duše samo ona imena, koja je — na oko barem — lako protumačiti (naime travanj, lipanj, srpanj, kolovoz, rujan i listopad), no ne valja zaboraviti, da su se i ta imena mogla još drukčije kako tumačiti, pa

[1] Isp. Uhla, o. c. str. 126. i dalje.

[2] I naša sveučilišna biblioteka ima jedno izdanje, štampano u Frankfurtu 1640.

Digitized by Google

su se i zbilja tumačila (tako n. pr. Appendini veli, da je mjesecu lipnju ime od ljepote, jer da je najljepši, riječ kolovoz da je složena od kolo i voditi, a za rujan tek je Miklošić našao pravu etimologiju).[1] Iz toga se vidi, da valjada ne će biti slučaj, da Reljković i Kanižlić imadu ista tumačenja. K tomu dolazi još i to, da Reljković na nekoliko mjesta — kako se meni barem čini — nadovezuje svoje misli na riječi Kanižlićeve. Isporedimo n. pr. ono, što obojica vele o lipnju!

Reljković 251, 9—22:

Ovi misec od *lipnoga cvita*
Sebi kod nas *lipanj* ime pita:
Kad bo sunce zrak užiže vruće,
Onda ljudi ostavljaju kuće,
Traže drvje, koje daje *hlada*,
Žena s dicom pod njim sidi rada.
I pod *lipom* na pustoj ledini
Jedan putnik s drugim se sjedini
Legav, dotle med sobom divane,
San mirisni dok je ne zastane.
Tî čas *pčela* zaoblači *cviće*
Lipnih grana i okolo *liće*
Iz njeg pijuć *med* i vosak zuči
I po vas dan oko njeg se muči.

Kanižlić strana 13. stih 29.—30.[2]:

Tu *lipanj* u *hladu* gleda,
kako *liću*
Pčele i *med* kradu po
lipovom cviću.

Možda će tko reći, da taj primjer ne dokazuje ono, što bih ja hotio da dokažem, jer da su pojmovi lipa, pčela, med tako reći nerazdruživi, pa da pjesnici, koji ih spominju, ne moraju biti jedan o drugome ovisni. To ja dopuštam, ali dodajem, da taj isti razlog ne vrijedi za *hlad*, o kojemu ovdje oba pjesnika govore. S većim bi se pravom moglo o hladu govoriti u toplijim mjesecima. No ako tko i ovaj argumenat poreče, ostaju još neki formalni razlozi, koji dokazuju, da srodnost Reljkovićevih stihova sa Kanižlićevima ne će biti slučajna. Kanižlić veli *lipovo cviće* — Reljković *lipni cvit;* kod Kanižlića nahodimo slik *liću : cviću,* kod Reljkovića *cviće : liće.* Značajno je i to, da oba pjesnika govore najprije o hladu, a onda tek o pčelama. Dalje bih za dokaz svojoj tvrdnji naveo i to, da

[1] Isp. T. Maretića, Narodna imena mjesecima. Nastavni Vjesnik V, 241 i dalje.

[2] Ja citiram „Sv. Rožaliju" po prvomu izdanju (Beč 1780.).

Digitized by Google

naš Reljković ni jednu novu misao ne donaša, nego samo Kanižlićeve riječi na potanko izvađa, baš kao što smo to vidjeli u mnogim primjerima, što ih je on iz Knauera uzeo. Taj način našljedovanja tuđega izvora nije dakle za Reljkovića ništa novo.

Ogledajmo i srpanj!

Reljković 297, 1—12:

Srpnju ime nadila su polja
Žuta *hranom; žito* je najbolja.
Koje zrilo težaka zaziva,
Da mu *srpa* pod klasje zadiva
I da *žanjuć trud* sebi naplati
Od oranja i sime povrati.
Sad se vidi, *srp* kako zateže
Tržno snopje il' lagano reže,
Tako kaže i težbu oranja,
Vrime sitve i ostala manja,
Koja kućnik oko *hrane* radi,
Da plod dobar od svog *truda* vadi.

Kanižlić 13, 31—32:

Tu *srpanj*, kad lito žari,
srpom trudi,
Žanjuć novo *žito*, *trud* i
hranu ljúdi.

Ja mislim, da je ovisnost Reljkovićeva o Kanižliću i ovdje očita, tako da je nitko ne će moći poreći.

No čini se, da naš pjesnik nije ovisan samo o onim mjestima, gdje Kanižlić ime dotičnomu mjesecu tumači ili opisuje, nego da je na nj — od česti barem — utjecala također karakteristika ostalih mjeseca.

Isporedimo n. pr. svibanj!

Reljković 209, 3—14:

Svibnju ime otuda se nadi,
Što se lako sad s drvetom radi;
Lišća svako puno je i soka,
Svib i vrbu uzmi za svidoka;
Od njih *svibnjem* prave se svirale,
I dica se sad džilitom šale,
I *list* mladi na drvetu svira,
Što mu lagan ne da *vitar* mira,
Već njim trepti i šapće i šuška;
To jednako hrast trpi i kruška
Pozivajuć pod grane putnika,
Gdi ga *travom* san laki dočika.

Kanižlić 13, 25—28:

Tu *svibanj* prilipi, *svibanj*,
zemlje radost,
S *vitarci* ju kripi i njoj vraća
mladost,
Koji pušuć zovu *lišće*, cviće,
travu,
Da na polje novu svi
pomole glavu.

Digitized by Google

Ovdje je formalna ovisnost Reljkovićeva o Kanižliću do duše dosta neznatna, no ipak se vidi, kako riječi Kanižlićeve na nj utjecaju te ga na srodne misli navađaju. Oba pjesnika personificiraju vjetar i prikazuju, kako se priroda budi na nov život.

Ja držim, da se ova tri primjera, što sam ih evo spomenuo, međusobno popunjuju i da dokazuju, da ta sličnost među „Kućnikom" i „Sv. Rožalijom" nije slučajna, nego da se naš Reljković tumačeći neka imena mjeseca zbilja ugledao u Kanižlića. Ta ovisnost do duše nije velika, no ipak je još tolika, da ona pozornomu čitaocu ne može umaći. A da je vrijedno i na ovakovu, makar malu ovisnost, obazreti se, držim, da će svak priznati; jer ćemo samo tako dobiti jasnu sliku o tome, kako je pjesnik svoj umotvor stvarao, a po tome sliku o njegovoj individualnosti u opće.

A zašto Reljković, koji se inače ne žaca i u obilnijoj mjeri povađati se za drugim piscima, nije to isto učinio i ovdje? Razlog je tomu čini se taj, da je „Sv. Rožalija" bila vrlo popularna knjiga, a Reljković nije hotio, da bi mu se prigovorilo, da on tuđa, svakomu od njegovih čitalaca poznata djela ispisuje. S istoga razloga nije on hotio ispisivati niti „Satira" oca svoga, makar je njegov „Kućnik" očito stajao pod utjecajem toga djela.

Kao što *Matija Antun Reljković* ističe u „Satiru" razne nepodopštine i mane Slavonaca, tako i sin njegov Stjepan upućuje u „Kućniku" dosta često svoje zemljake, što u njih ne valja. I otac sin obaziru se pri tomu ponajglavnije na obiteljski život svojih čitalaca. Mjestimice pogodio je Stjepan vrlo dobro onaj karakteristični ton, poradi kojega nam se „Satir" i danas još tako sviđa. No pri tomu nije sin ispisivao djelo očevo, makar obojica dosta puta baš o istomu predmetu govorila. Kako se dakle otac i sin skoro samo stvarno podudaraju, a ne ujedno i formalno, ne ću kao do sada ispisivati dotična mjesta, nego ću podati samo glavni njihov sadržaj. Onih nekoliko formalnosti, u kojima se sin poveo za ocem, spomenuti ću dalje.

I Stjepan je, baš kao i otac mu, neprijatelj divana, prela i posijela. jer je tu već mnoga djevojka nastradala (Kućnik str. 67; isp. i str. 70. stih 16. — Satir[1] strana 294. i 296. i d.). Neka one radije uče ono, što će im kasnije trebati; jer se događa, da mlada

[1] Kako se na svim mjestima, što ću ih sada spomenuti, radi samo o sadržaju „Satira", a ne ujedno o riječima, kojima je izražen taj sadržaj, to ja ova mjesta citiram po najpopularnijemu izdanju, po Senekovićevu (Vinkovci 1875.).

Digitized by Google

niti zna kruh ispeći niti zna kuhati (K 70 — S 328 i 360); a ne zna bogme niti šiti, pa za to nije — kako bi trebalo — donijela svome mužu košulja, nego tek kao žena mora da mu ih kupi (K 70 — S 328 i d.). Isto su tako nerazuman trošak darovi, što se svatovima dijele (K 70 — S 329); u opće se pri piru odviše troši (K 365 i d. — S 329). Perje od živadi ne valja pustiti da propadne, nego ga treba skupljati za postelju (K 195 i d. isp. također 31 i 62 — S 328 i d.). Događa se, da žene ne će same da predu, nego daju taj posao iz kuće drugoj kojoj ženi, a kao plaću za njezin trud nose joj, što u kući ukradu (K 412 — S 371). U opće se u kući mnogo krade (K 15. 67 i 248 — S 294 i d. i 371), a bila bi dužnost domaćina, da to zapriječi. Jer on treba sve da nadzire i da zapovijeda, što se ima uraditi (K 66. 92. 235. 385 i t. d. — S 321 i d.); on neka ne bude pijanica (K 15 — S 321; isp. i 393) ili psovač (K 16 — S 321; isp. i 393), neka ne viče mnogo (K 16 i 92 — S 321 i 323), neka jutrom rano ustaje (K 15 — S 322). Raditi čovjek mora, jer je tako bog zapovjedio, kad su prvi ljudi sagriješili (K 3 i d. — S 337 i d. isp. i 352 i d.); no to nije sramota, jer su već kod starih Rimljana plemići i mnogi glasoviti ljudi znali raditi poljske poslove (K 4 — S 355). Raditi treba uvijek, i pri zločestom se vremenu dosta posla nađe (K 412 i d. — S 322). Djecu ne valja šiljati za marvom nego u školu (K 154 i d. — S 291; Stjepan veli, ako ne će u školu, neka rade druge poslove).

Osim ovih mjesta, u kojima se Stjepan posve slaže sa svojim ocem, ima u „Kućniku“ i takovih, koja su do duše samostalna, ali se slažu sa duhom „Satira“, tako da bi ova mjesta mogla — što se predmeta samoga tiče — stajati posve dobro i u „Satiru“. Tako n. pr. Stjepan ne odobrava karmine (str. 437); na strani 409. i dalje veli, kako treba zidati dimnjak, a na str. 431. i d., da u svakomu selu treba da bude mesara, gostioničara, kovača, remenara, kolara.

„Kućnik“ je, baš kao i „Satir“, ispjevan u narodnom desetercu. Kao što „Satir“ sa Slavoncem razgovara, tako i pisac „Kućnika“ na nekoliko mjesta apostrofira svoga čitaoca, kao da se s njime razgovara, pa stavlja na nj — kao i „Satir“ — razna pitanja. A događa se i to, da čitalac prigovara riječima piščevima ili da šta pita, a pisac odgovara. I tu se sin ugledao u oca.

Iz svega se vidi, da je Stjepanu bilo djelo očevo dobro poznato. Ali se on njega držao samo stvarno, a ne ujedno i formalno, kako

Digitized by Google

je to činio kod drugih svojih uzora. Ja mislim, da je tomu onaj isti razlog, koji sam već gore spomenuo, govoreći o uplivu Kanižlićeve „Sv. Rožalije“ na „Kućnika“, naime taj, da Stjepan Reljković nije hotio da ispisuje djelo, koje je bilo svakomu od njegovih čitalaca vrlo dobro poznato. Ja drukčije ne mogu protumačiti ovo dosljedno izbjegavanje svake formalne sličnosti; gdje je Stjepan poprimio toliko misli iz „Satira“, bilo bi posve prirodno, da je on — od česti barem — i onaj isti oblik pridržao, u kojemu su ove misli izražene u „Satiru“.

Stjepan Reljković govori u svom djelu dosta opširno o tome kako valja postupati s ovcama; a budući da je otac njegov preveo godine 1776. s njemačkoga jezika knjigu V. I. Paulsa baš o tomu predmetu, vjerojatno je već a priori, da je „Ovčarnica“ utjecala na „Kućnika“. Isporedivši ta dva djela jedno s drugim, našao sam ovo: I otac i sin prikričuju, da za ovce nije svaka paša; debela, uljata trava škodi im; bolje je, da pasu po strnjacima i mršavim njivama (Kućnik str. 58. i 231. — Ovčarnica str. 77. i 78.); voda za napajanje neka ne bude truhla ili mutna, već bistra (K 58 i 59 — O 83 i 94). Ovcama valja češće dati soli da liže, jer im ona suši unutrašnju vlagu, od koje one znada i uginuti (K 59. 60 i 97 — O 84 i 92) [No Stjepan veli, da soli valja dati dvaput na nedjelju, dok Matija u svomu prijevodu kaže, da se to redovno čini samo svakih četrnaest dana jedanput]. Ovim životinjama škodi osobito magla i vlaga, za to ih po takvomu vremenu ne valja puštati na pašu (K 59. 153 i 154 — O 28. 85. 87 i 99). Prije striženja valja ovce oprati, da im vuna bude čista (K 229. 230 i 360 — O 64); ovce se strižu po lijepom, toplom vremenu, i to od ljudi vještih, koji živinčetu ne će kožu ozlijediti (K 229 i 230 — O 66 i 67). Iza striženja treba ovce držati u toploj staji, osobito po ružnom vremenu, jer bi se lako mogle nahladiti (K 230 i 231 — O 67). Ne cijeni se sva ovčja vuna jednako; ona je trovrsna: najfiniju, veli Matija, daju leđa i vrat, bočine daju srednju, a najslabiju trbuh i noge (O 69 i 70). U tom se Stjepan ne slaže s ocem, jer tvrdi, da je najbolja vuna s trbuha i bočina, srednja s vrata, leđa i prsiju, a najgora sa stegna (K 230). Da sva vuna bude bolja, treba da se ovce znoje; no kada to mora da bude, u tom se sin opet ne slaže s ocem: Matija veli (O 68), iza striženja, a Stjepan (K 229), prije toga posla.

To je sve, u čemu se „Kućnik“ slaže s „Ovčarnicom“. Toga je do duše dosta malo, no i iz toga bi se materijala moglo zaključiti,

Digitized by Google

da je „Ovčarnica“ zbilja utjecala na „Kućnika“, kad bi Stjepan mjestimice barem bio poprimio i po koju riječ ili frazu iz djela očeva, jer bi nam to bilo dokazom, da i stvarna srodnost obadvaju djela nije slučajna, nego da je Stjepan zbilja poznavao i upotrebljavao „Ovčarnicu“. No ovako, gdje nemamo nikakve formalne sličnosti, nedostaje nam svaka kontrola za ispravnost našega mišljenja. Kod „Satira“ može se bezuvjetno već na temelju same stvarne srodnosti sa „Kućnikom“ zaključiti, da se sin ugledao u oca, jer je tu materijal odviše karakterističan i osobit, da bi se moglo i pomisliti na drugo kakovo tumačenje te sličnosti. Drukčije je kod „Ovčarnice“. Kako se s ovcama postupa, to je Stjepan Reljković mogao saznati i iz drugih ekonomskih knjiga, a mogao je saznati i iz prakse svojih seljaka.

Prema tomu je tek *vjerojatno*, da je „Ovčarnica“ utjecala na „Kućnika“, no posve sigurno to nije.

Tako sam evo razložio, koja su sve djela po mojemu mišljenju utjecala na Reljkovića. No osim ovih positivnih resultata spomenuo bih između mnogobrojnih negativnih barem one, za koje mi se čini, da je vrijedno izrijekom ih spomenuti. Reljković govori u svomu „Kućniku“ opširno o sađenju duhana i lana. O jednomu i drugomu predmetu imademo dvije hrvatski pisane knjižice, naime: „Navuk za duhan sadeče ljude orsaga vugerskoga i Galicije. V Budimu 1790.“ i „Vpučenje od lana i konoplje obdelavanja za poljodelce. V Budimu 1789.“ No niti jedno niti drugo djelce nije utjecalo na Reljkovića, nego se on tu bez sumnje držao prakse Slavonaca, a ta je njemu kao čovjeku, koji se zanimao za gospodarstvo, sigurno bila dobro poznata.

I o pčelama govori se u „Kućniku“ dosta opširno. U „Satiru“ čitamo (na str. H4b 2. izd.) ovo:

Još ti kažem veseloga čela,
Da ja imam veselje u pčela.
Niki *Janča* od njih lipo piše,
Kako bi ih uzmložao više.
Lip je nauk i meni po ćudi . . .

U istom savezu spominje Slavonac i Solenghija, za kojega smogore vidjeli, da ga se naš Stjepan držao govoreći o svilenim bubama, pa bi se prema tomu očekivalo, da će se on pišući o pčelama ugledati u Janču, kad se i on u „Satiru“ izrijekom spominje. Slovenac Antun Janča ili, kako ga Nijemci pišu, Janscha napisao

Digitized by Google

je njemačkim jezikom djelo pod naslovom „Abhandlung vom Schwärmen der Bienen. Wien 1771“, a iza smrti njegove skupljena je nauka njegova u neki sistem te je pod naslovom „Des Anton Janscha . . . hinterlassene vollständige Lehre von der Bienenzucht. Wien“ doživjela nekoliko izdanja; preda mnom leži ono od godine 1790. No u nijedno od tih dvaju djela nije se ugledao Stjepan, nego je očito pisao iz sopstvenoga iskustva. To se vidi odatle, što on mjestimice izrijekom veli, kako *on* postupa sa pčelama; isp. u. pr. str. 163. stih 22. i d. ili str. 165, 5 i d. A svoje znanje u pčelarstvu nije on sigurno niti prije crpio iz knjiga, nego iz prakse Slavonaca, kod kojih je baš u ono doba pčelarstvo vrlo lijepo uspijevalo (isp. Vaničeka o. c. 2, 621 i d. i 4, 286).

Pogledajmo još u kratko važnije resultate ove radnje! Disposicija cijeloga „Kućnika“, a od sadržaja njegova po prilici jedna trećina osniva se na Knauerovu koledaru. Inače je samo još „Satir“ utjecao na cijeloga „Kućnika“, dok su ostala spomenuta djela upotrebljena tek u pojedinim partijama naše pjesme: Tako se Reljković pišući o svilcu ugledao u djelo Solenghijevo i Romanijevo, a pišući o ovcama, valjada u „Ovčarnicu“ oca svoga; na misao, da na početku svakoga mjesečnoga odsjeka tumači ime dotičnomu mjesecu, doveo ga možda Colerus, a tumačeći neka imena mjeseca, ugledao se u Kanižlića. Mjesta, koja je Reljković iz ovih djela povadio, rastresena su po cijelom „Kućniku“, i tako se obistinjuje moj aprioristički zaključak na str. 2., gdje sam rekao, da su „knjige“ utjecale na sve dijelove njegove pjesme, jer se Reljković poziva na njih u cijelome svome djelu.

Nije Reljković sa svima ovima knjigama postupao jednako. Najtočnije se on drži Knauera, zatim Solenghija i Romanija; ostala su djela utjecala na nj većinom samo svojim sadržajem, a ne ujedno oblikom, u kojemu je izražen taj sadržaj. S obzirom na način, kako naš pjesnik upotrebljava svoje uzore, imademo cijelu skalu i to od skoro točnoga prijevoda do najfinijega, možda i besvjesnoga našljedovanja tuđega umotvora. Ropski se on povađa za svojim uzorom rijetko, i to očito ondje, gdje mu je ili predmet manje poznat ili mu je versifikatorska snaga smalaksala; no u pretežnoj većini slučajeva postupa on slobodno sa originalom, popunjujući ili mijenjajući ga prema svomu iskustvu ili prema prilikama svojih čitalaca. U izboru onoga, što će on n. pr. iz Knauera podati svojim

Digitized by Google

čitaocima, umio je on vješto pogoditi pravu mjeru, ne povađajući se za kojekakovim praznovjerjem, što ga je taj koledar baštinio iz starijih vremena.

Sva mjesta, koja stoje više ili manje pod utjecajem spomenutih djela, sačinjavaju po prilici polovicu cijeloga „Kućnika“. Moguće je, da će komu, tko je sretnije ruke od mene, uspjeti da nađe još koji uzor „Kućniku“, no u cijelosti ne će se na ovim resultatima ništa promijeniti. To je jasno, da je Knauer dao okosnicu, a ostala djela da tek u pojedinostima popunjuju ono, o čem Knauer govori ili posve kratko ili nikako.

Polovica je cijeloga „Kućnika“ očito samostalna, tako n. pr. razlaganja o pčelama, o lanu, o vinogradu, o voćkama. Knauer do duše i o tom veli po koju riječ, a Reljković je prima, no on ovdje dodaje još mnogo toga posve novoga, a pri tome mu je stil tako živahan i lak, da se vidi, da on tu nije sapet okovima kakvoga uzora, nego da govori ili iz sopstvenoga iskustva ili po pripovijedanju svojih Slavonaca. A na nekoliko mjesta on baš i izrijekom veli, kako *on* običaje raditi koji posao. Sve nas to ne će iznenaditi, ako se sjetimo onoga mjesta, što sam ga spomenuo odmah na početku ove radnje, gdje Reljković veli, da se on drži čas sopstvenoga znanja, čas knjiga, a čas pripovijedanja vještih radnika.

Digitized by Google

Humanista Matija Grbić.
(Mathias Garbitius Illyricus.)

Primljeno u sjednici razreda filologijsko-historijskoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. listopada 1900.

Napisao dr. Đuro Körbler.

Kako se u nas Hrvata istom u novije vrijeme probudio življi interes za one naše zemljake, koji su se istakli u književnosti predašnjih vijekova pišući latinskim ili grčkim jezikom, nije čudo, što upravo na tome polju kulturne naše povijesti susretamo gdjekoje lice, koje je slabije ili nikako poznato, a svakako vrijedno, da njegovi potomci čuju nešto i o njemu. I meni se pridesilo, te sam izučavajući Hesiodovo pjesništvo pripadom doznao, da je naš zemljak Matija Grbić *(Mathias Garbitius Illyricus)* godine 1559. izdao Hesiodovu pjesmu Ἔργα καὶ ἡμέραι s latinskim svojim prijevodom. Znajući, da se u novijoj slavenskoj književnosti češće pominje Grbićevo ime[1], ali da se nigdje ne govori o književnome njegovu radu, dadoh se na potanje istraživanje o njemu. Uz ljubežljivo susretanje i potpomaganje mnogih njemačkih i nekih domaćih književnika[2], istraživanje je moje urodilo željenim plodom, te mogu podati dosta pouzdanih vijesti o životu i radu našega zemljaka, koji je zapremao ugledno mjesto među humanistama 16. vijeka, a i kasniji su ga humaniste osobito cijenili.

Kratkih vijesti o Grbiću i njegovu radu, koje većim dijelom dakako izbrajaju znatnije njegove radnje, pa i ove kadšto pogrješno,

---

[1] Vidi na pr. Kukuljevića, Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, str. 100.; Glasera, Zgodovina slovenskega slovstva, I., str. 73.; Ottův slovnik naučný, IX., str. 912. s. v. Garbić.

[2] Izrijekom i sa zahvalnošću pominjem pripomaganje gg. K. Geigera, ravnatelja sveuč. biblioteke i E. v. Herzoga, sveuč. profesora u Tübingenu, te zaslužnoga našeg sveuč. bibliotekara g. I. Kostrenčića, koji su mi požrtvovno pribavljali izvatke iz sveučilišnih arkiva i potrebne knjige iz izvanjih biblioteka.

Digitized by Google

nahodimo u mnogim djelima[1], ali glavno vrelo za poznavanje njegova života ostaje govor, što ga je nakon njegove smrti govorio mlađi njegov prijatelj i drug Đuro Liebler, profesor fizike u tübinškome sveučilištu, pred akademičkim senatom i sakupljenom mladeži[2]. Nakon Lieblerove je smrti njegov učenik Izrael Wieland štampao ovaj govor, što ga je dotle čuvao u prijepisu, pod natpisom: **Oratio lugubris,** *post funerationem clarissimi et omni virtutum et doctrinarum genere spectatissimi viri, Dni M. Matthiae Garbitii Illyrici, utriusque linguae et philosophiae moralis in inclyta Tubingensi academia professoris celebratissimi fidelissimique, in feriis DD. apostolorum Philippi et Jacobi, anno 1559., cum discipulis suis insigni dexteritate zeloque plane divino, summa cum admiratione explicaret textum Io. 14. In domo patris mei mansiones multae sunt, et c. apoplexia tacti et hinc protinus pie placideque defuncti. Habita a clarissimo et optimo viro, Dno M. Georgio Lieblero, Physices in eadem schola professore ac scholarcha laudatissimo, et à M. Israele Wielando, Vaybingâ Württembergico, debitae gratitudinis caussa, e situ vindicata, ac jussu rogatuque auctoris, ceu jure postliminij in lucem aedita Tubingae. Typis*

---

[1] *Bibliotheca instituta et collecta primum a C. Gesnero, aucta per J. Simlerum Tigurinum. Fol. Tiguri 1574.*, str. 595.

Davidis Czwittingeri Nob. Hung. Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum et c. Francofurti et Lipsiae 1711. str. 162.

Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum, quam excitat Alexius Horányi, Hung. Budensis. Viennae 1776. II., str. 4.

Nekoliko riječi o Grbiću čitamo nadalje u Jöcherovu leksikonu (s. v. Garbitius), u djelu „Deutsche Biographie" (s. v. Garbitius) i u raspravama:

H. Bender, Ueber die Tübinger Humanisten des XVI. Jahrhunderts (u knjizi: Verhandlungen der 31. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Tübingen. Leipzig 1877., str. 33.)

Theod. Elze, Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain. Tübingen 1877., str. 4. i d.

Sitnijih vijesti o Grbiću nahodimo i u drugim nekim djelima.

[2] I u tübinškome je naime sveučilištu odavno vladao običaj, utvrđen sveučilišnim statutom od god. 1537. (vidi Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen aus den Jahren 1476. bis 1550. Tübingen 1877., str. 231.): *„ut Magistri et Doctores in unaquaque professione honorentur oratione funebri, quod munus de sententia consilij uniuscuiusque professionis eiusdem professionis alicui demandator cum premio aurei unius".*

Digitized by Google

Johan.-Alexandri Cellij, anno M.DC.XIV.[1] — Uz ovaj govor podaju dakako i djela Grbićeva te sitnije vijesti u suvremenih pisaca zanimljivih podataka o njegovu životu.

Djetinje godine Grbićeva života poznajemo dosta slabo, jer Grbić sam ne govori o njima nigdje, i tako smo upućeni jedino na Lieblerovo pripovijedanje u posmrtnome govoru. Grbić je naime u pošljednjim godinama svoga života mnogo drugovao s Lieblerom i često mu pripovijedao o svojem zavičaju, o svojim roditeljima, braći i naukama, pa je Liebler mnogo od toga pripovijedanja iznesao u pomenutome govoru. Uza sve su to mnoge Lieblerove vijesti nepotpune. Najviše treba da žalimo, što ne doznajemo od Lieblera mjesto i godinu Grbićeva rođenja, nego čitamo mjesto toga posve općenu rečenicu (str. 9.), da je Grbić rođen „*in Illyrico, gente iam misera et afflicta, ac perpetuo circumferente hinc inde imanissimum crudelissimumque Christiani sanguinis hostem arma formidantem*“. Ovaj nedostatak naknađavaju bar donekle druge neke vijesti. Melanchthon naime naziva Grbića zemljakom Hijeronimovim[2], a za Hijeronima drži, da se rodio u Istri[3]. Matija Flacije (zapravo Franković) nadalje, poznati onaj svadljivi teolog i okoreli pristaša čiste Lutherove nauke, a rođeni Istranin (rodio se u Labinu), nekoliko se puta u svojim spisima opominje učenoga svoga „zemljaka“ *(conterraneus)* Grbića. Ove vijesti dokazuju

[1] Govor je ovaj upotrijebio A. F. Bök sastavljajući svoju bilješku o Grbićevu životu u knjizi: Geschichte der herzoglich Würtenbergischen Eberhard Carls Universität zu Tübingen im Grundrisse. Tübingen 1774., str. 92.

[2] Vidi u *Corpus Reformatorum, edd. Bretschneider et Bindseil*, Melanchthonov list u sv. III., str. 425. od 11. listopada 1537. *(Erhardo Sneppio)*: „*Conterraneus est Divi Hieronymi, nomen est ei Magistro Matthiae Garbicio.*“

[3] Vidi njegov govor „*De vita D. Hieronymi Stridonensis*“ u *C. R.*, XI., str. 736.: „*Natus est Hieronymus Constantii tempore in oppido Stridone, quod situm in confinio Dalmatiae et Pannoniae narrat ipse suo tempore a Gothis deletum esse. Exstat autem hodie oppidum in Istria nomine Stringa, inter Portulam et Primontem, cuius appellatio cum affinis sit Stridoni, locum eum esse natalem Hieronymi existimant. Nec tantum coniectura a nomine sumitur, sed etiam a tumulo patris. Ibi enim monumentum est Eusebii, quod patris nomen fuisse ipse narrat, cum quidem gratuletur sibi hanc foelicitatem, quod utroque parente Christiano natus sit et inter ipsos parentum complexus doctrina Ecclesiae Dei imbutus*“. Melanchthon je sastavio ovaj govor god. 1546.

Digitized by Google

pouzdano, da je Grbić bio Istranin. Mi bismo mogli još tačnije odrediti Grbićevo rodno mjesto, kad bismo razumjeli vijest, što je čitamo u imeniku heidelberškog sveučilišta[1], da se Grbić naime rodio u biskupiji „Weiden“ *(dioeceseos Weiden)*. Znamo doduše, da se mjesto Udine *(Utinum)*, sijelo stare biskupije, naziva već u nekoj njemačkoj listini 13. vijeka „Weyden“[2], ali može biti, da se u riječi „Weiden“ krije ime poznate istarske biskupije u Pedeni *(Petina*, Biben, Bibin, danas Pičin), pa da se i Grbić rodio negdje u okolini grada Labina[3]. Stari naime sveučilišni imenici bilježe veoma nepouzdano, kadšto upravo samovoljno imena licâ i mjestâ[4].

Godina se Grbićeva rođenja može bar približno odrediti. Znademo naime pouzdano, da se Grbić po prvi put oženio god. 1538., a Liebler primjećuje (str. 16.), da se oženio „*cum ad eos pervenisset annos, quibus Philosophi ducendum uxorem, si cui ducere in animo sit, suadent*“. Nema sumnje, da Liebler pomišlja ovdje na poznata ona mjesta u Platona (Πολιτεία, V 460. i Νόμοι, VI 772.) i u Aristotela (Πολιτεία, VII 14.), koja preporučuju vrijeme između 30. i 35. godine života kao najzgodnije za ženidbu. Grbić se prema tome rodio između god. 1503. i 1508.

Grbićevi su roditelji živjeli dosta bijedno. Otac njegov, siromašan crevljar[5], ali čovjek radin i pošten, teško je prehranjivao svoju po-

[1] Vidi: Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386. bis 1662. bearbeitet und herausgegeben von Gustav Toepke. I. Heidelberg 1884., str. 554.

[2] Vidi: Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain herausgegeben von Franz Schumi. II. (1200—1269.) Laibach 1884. u. 1887., str. 210.

[3] Glaser, l. c., kaže, da se Grbić rodio u Labinu, ali ne napominje, odakle je crpao ovu vijest.

[4] Vidi u Toepkea, o. c., I., str. VIII. i d. Na istoj strani u imeniku, na kojoj je zabilježeno Grbićevo ime (III., 33.), čitamo *Heydelbergensis* pored *Heidelbergensis*, a nekolike stranice dalje (na str. 35.) nahodimo primjedbu: „*qui praecedente folio facie secunda* (t. j. 34v) *inscriptus est „Sigismundus“ Heuring* (u imeniku stoji: „*Sigismundus Hewring von der Weyden, Ratispon. dyoc. 18. Octobris 1533.*“), *ille „Simon“ scribi debebat, proinde in nomine erratum esse scias, quod idem Simon mihi Joanni Wolfio anni 35. rectori indicauit et vt quod male scriptum erat corrigerem iussit et rogauit.*“ Koliko je takvih pogrješaka ostalo bez ispravka!

[5] Liebler pripovijeda (str. 9.): „*Natus est parentibus humilibus, et ob paupertatem victum manu quaerentibus (nam pater sutoriam exercebat).*“

Digitized by Google

rodicu, koja je brojila više djece, no uvijek se svojski brinuo, da priuči djecu već zarana na rad i poštenje, pa je bio i strog, ako je trebalo, te se Grbić još i u kasnijim godinama često opominjao, kako ga je otac svaki put i za najmanju pogrješku strogo kaznio[1]. Grbić je velik dio djetinjih svojih godina proživio u roditeljskoj kući, a Liebler pripovijeda, da se već u to vrijeme u njega opažao osobit dar za učenje. Ali kako u ono vrijeme u Istri nije bilo javnih škola, a Grbić je od zemljaka svojih, trgovaca u Njemačkoj, često slušao, kako nauke cvjetaju u njemačkim gradovima, odluči se da ostavi rodni svoj kraj[2]. Roditelji dopustiše najzad Matiji, da pođe u Njemačku, i dadoše mu petnaest novčića poputnine[3]. Vjerojatno je, da je Grbića poveo u Njemačku koji od njegovih zemljaka, trgovaca u Njemačkoj. Grbić pominje u jednome od kasnijih svojih spisa[4] svoga zemljaka u Nürnbergu Sebastijana Raimdicha kao *„civem gravissimum et popularem plurimum de me meritum“*. Raimdich je bio ugledan trgovac u Nürnbergu i o njemu doznajemo ovo iz nürnberške vijećničke knjige (Rathsbuch, br. 18., list 159a): *„Sebastian Raimdich ist auf sein supplicirn und etlicher vil kaufleut furbit zu eim unterkeufel am markt zugelassen, doch das er die jungst begriffen und erteilt pflicht auch thun soll mit dem anhang, so lang er sich wol halt, werd man ine mit offner hand beim ampt pleiben lassen. Per her Sig. Furer und her*

[1] Vidi u Lieblera str. 9.: *„Saepe ex ipso M. Matthia audivi: patrem suum fuisse virum admodum severum et disciplinae amantem, ut qui etiam minima et admodum puerilia delicta in liberis suis severissime castigaret adeo, ut nec dicere, nec facere illis liceret quidquam eorum, quae alii parentes etiam risu et osculis excipiunt, immo ut vel micam panis ex pavimento non sustulisse vel guttulam aquae purae effudisse magni peccati loco esset.“*

[2] Liebler pripovijeda na str. 9.: *„Sed cum mirabili literarum flagraret amore, nec in patria ullae essent scholae, nec constitui etiam propter crebras Turcarum irruptiones possent, audiret autem in Germania florere omnium optimarum artium studia, parentes, quamquam diu repugnantes, exoravit tandem, ut ab iis in Germaniam ad capessendum ingenii cultum dimitteretur. Neque enim poterant illi* (str. 10.) *diutius tanto pueri et tam ardenti affectui, quem divinum instinctum, uti revera erat, indicabant, resistere.“*

[3] Vidi u Lieblera str. 10.: *„Instructum igitur tanto, quanto res ipsorum ferebant, hoc est quindecim cruciferorum viatico, deo ducendum, defendendum ac regendum piis precibus commendant.“*

[4] *Oratio de vita, moribus, doctrina et professione Hippocratis*, str. 6.

Digitized by Google

L. Derrer. 24. may 1537." Raimdich je prema službovnim knjižicama (Ämterbüchlein) živio u Nürnbergu kao „*unterkeufel am markt uber specerei*" sve do godine 1563., koje su ga godine izbrisali u službovnoj knjižici, jer je valjada u to vrijeme umr'o[1].

Grbić je dakle došao u Njemačku, i to upravo u Nürnberg već kao odrasliji dječak oko god. 1520.[2] U ono se vrijeme nijedan grad u Njemačkoj nije toliko brinuo za uzgajanje i obrazovanje svoga podmlatka, koliko upravo patricijski Nürnberg. U rodnome mjestu odličnih humanista Pirkhaimera postojahu već od god. 1485. četiri javne škole[3], a u njima je dosta znatan broj mjesta bio određen za siromašne učenike *(pauperes, mendicantes, Partekenhengst, Partekenfresser)*, koji su u Nürnbergu živjeli bolje, nego u drugim gradovima, jer ih je bogato nürnberško građanstvo obilato potpomagalo. I Grbić dođe kao siromah u manastirsku školu „im Schottenkloster zu St. Aegidien", a kako je bio darovit, brzo je naučio njemački jezik i u kratko vrijeme dostigao u naukama svoje drugove, rođene Nijemce.

U to dođe u Nürnberg god. 1526. poznati humanista Joakim Camerarius (Kammermeister), vjerni prijatelj Melanchthonov, i preuze upravu latinske škole u pomenutome manastiru, što ju je uredio Melanchthon i otvorio 23. svibnja 1526. posebnim govorom „*in laudem novae scholae*"[4]. Kamerarije je brzo upoznao u Grbića osobit dar za učenje, i kako je bio sklon siromašnim učenicima, poče ga obučavati u latinskome i osobito u grčkome jeziku. Grbić je revno prionuo uz nauku i učeći „*sine ulla intermissione noctes diesque*" (Liebler, str. 10.) postigao je u kratko vrijeme lijep uspjeh te omilio poradi toga i Kamerariju i mnogim uglednim građanima,

---

[1] Ove sam podatke dobio iz kr. državnog arkiva u Münchenu.

[2] Liebler pripovijeda: „*Ita puer omnium rerum imperitus, omnium spe destitutus, ac ne linguae quidem eius, ad quam pergebat, gentis gnarus, longam et periculosum iter ingreditur, ac tandem ita volente Dno. Noribergam, in celeberrimam et optimis institutis et moribus abundantem Germaniae civitatem pervenit, ubi initia incrementorum mirabili quadam ac plane divina occasione sumit.*"

[3] Vidi o njima F. Paulsena, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. I. Leipzig 1896.[2] str. 146. i d.

[4] Govor je ovaj naštampan u *C. R.*, sv. XI., str. 106. i d. Ova se škola naziva i danas „Melanchthongymnasium", a do prošle je godine njezin ravnatelj bio sada već pokojni G. Autenrieth, poznati leksikograf, kojemu također dugujem hvalu za nekoliko zanimljivih podataka o Grbiću.

Digitized by Google

koji su često zalazili u Kamerarijevu kuću, u kojoj je Grbić odsele stalno boravio. Neki su imućni građani nürnberški nudili Grbiću izobilnu potporu, da pođe u koje sveučilište i da dopuni dotadašnje svoje znanje. Grbić pominje dvojicu od njih izrijekom u svojim spisima: Hijeronima Baumgartnera, Melanchthonova prijatelja[1], i Stjepana Hasea, bogata nürnberškog liječnika, kojega se kasnije sjeća sa zahvalnošću[2].

Godine 1533. ode Grbić doista u Heidelberg, i to kao pedagog[3] odličnih dvaju nürnberških mladića: Hristofora i Ahacija Wüsta. Grbić je bio dužan da nadzire njihove nauke i da ih prema potrebi poučava, ali je uz to i sam učio u sveučilištu, u koje se upisao zajedno sa svojim štićenicima 30. travnja 1533. za rektora Ivana Stoplera[4]. Lako razumijemo, zašto je Kamerarije Grbića poslao upravo u Heidelberg. Nürnberžani su naime već odavno rado polazili u heidelberško sveučilište, te ih u velikome broju nahodimo u sveučilišnome imeniku, a osim toga je upravo u ovo vrijeme (22. veljače 1533.) došao u Heidelberg Jakov Micyllus, uz Melanchthona najvrsniji učitelj grčkoga jezika.

[1] Živio je od god. 1498.—1565. Njemu Grbić posvećuje god. 1559. svoje izdanje Eshilova Prometeja (str. 29.): „*Hanc autem meam qualemcunque operam, in fabulae huius interpretationem locatam, tibi ante omnes alios, praestantiss. D. Hieronyme Bomgartnere, adscribere volui, cui animum gratum debeo usque ab adolescentia mea pro tua pia benignitate, tum large in sublevationem egestatis meae usurpata, quam ego quidem semper in memoria retinui, sed non perinde etiam declaratione quadam gratitudinis meae prosequi potui, ut nunc, cum hoc poetae antiquissimi scriptum gravissimum edendum esset. Id enim tandem oblatum est, quod videretur tua in primis praestantia dignum, qui et tenes linguam utramque et prudentia atque usu rerum excellis, ut et cupias et possis talia cum iudicio et voluptate quadam legere.*“

[2] u spisu „*Oratio de vita, moribus, doctrina et professione Hippocratis*“, str. 6.

[3] *Paedagogus* je redovno zanimanje siromašnijih đaka u početku novoga vijeka; vidi u Paulsena, Geschichte des gelehrten Unterrichts, I., str. 20. i 330. i d. I Luther se prehranjivao neko vrijeme kao taki pedagog.

[4] Vidi u G. Toepkea, Die Matrikel der Universität Heidelberg, I., str. 554.:

Matthias Illyricus dioeceseos Weiden vltimo Aprilis.
Christophorus Wist dioec. Bomberg. } *fratres vltimo Aprilis.*
Achatzius Wist dioec. Bomberg. }

Grbić je kao najstariji zabilježen na prvome mjestu, a Kristofor je bio stariji brat.

Digitized by Google

Grbić je međutim u Heidelbergu ostao samo godinu dana, te već u proljeću godine 1534. odlazi sa svojim štićenicima u Wittenberg. Wittenberško je sveučilište u ono vrijeme bilo na osobitu glasu poradi vrsna svoja dva učitelja, Martina Luthera i Filipa Melanchthona. Kamerarije je prijateljovao s obojicom i obojici toplo preporučio svoga učenika. Luther priljubi brzo darovitoga mladog čovjeka, te je Grbić zajedno sa svojim štićenicima bio čest i rado viđen gost kod njegova stola[1]. U sveučilištu je Grbić bio Melanchthonov đak, a upisao se 6. svibnja 1534.[2] Melanchthon se brzo uvjerio o temeljitom Grbićevu poznavanju klasičnih jezika i književnosti, te Grbić postade već 28. kolovoza iste godine „*magister artium*“[3]. I Grbić je dakle bio đak Melanchthona, učitelja Germanije, koji je svojoj domovini odgojio toliko vrsnih organizatora, profesora, učitelja i svećenika, te nakon njegove smrti (19. travnja 1560.) nije bilo gotovo znatnijega mjesta u protestantskoj Njemačkoj, u kojem nije njegov koji đak, župnik ili učitelj, oplakivao gubitak velikoga svoga učitelja. A veliki je ovaj duh Grbića osobito cijenio. Sjutradan iza promocije Melanchthon piše Kamerariju[4]: „*Matthiam ornavimus usitatis scholae titulis, nec ei in posterum mea officia defutura sunt, maiora his usitatis rebus, modo ut possim aliqua ei in re prodesse. Est enim, ut ego quidem*

[1] po pripovijedanju Lieblerovu, str. 11.

[2] U sveučilišnome imeniku nahodimo kratku vijest: „*Matthias Illyricus 6 Maij.*“

[3] Vidi u J. Köstlina, Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosophischen Facultät. Aus der Facultätsmatrikel veröffentlicht von . . . . . II. (1515—1537) Halle 1888., str. 21.: „*Anno domini millesimo quingentesimo tricesimo quarto, quinto calendas Septembris, sub decanatu magistri Alexandri Alesii Scoti promoti sunt in artium magistros: 1. Iohannes Marcellus Regiomontanus . . . . 6. Mathias Illiricus.*“ Osim ova dva bilo ih je promovirano još devet. Uz Grbićevo ime čitamo kasniju primjedbu: „*non ille cuculus ἀποστάτης cuius nomen infra invenitur*“ (t. j. Matija Flacije, koji je postao „*magister artium*“ za dekana Ivana Stolza 25. veljače 1546.), i još jednu bilješku od treće ruke: „*Professor graecae linguae Tubingae.*“ Grbićeva je promocija bila osobito svečana: Melanchthon je za nju napisao posebnu „*gratiarum actio in promotione Magistrorum*“ (štampana u *C. R.*, sv. X., str. 924.) i raspravicu „*An probanda sit stoicorum sententia omnia necessario fieri*“, što ju je kod promocije čitao Ivan Marcellus (štampana u *C. R.*, sv. X., str. 703. i d.). I dekan je Scotus govorio kod promocije poseban govor „*de gratitudine*“, što ga je sastavio Melanchthon i koji je također štampan u *C. R.*, XI., str. 251. i d.

[4] Vidi list od 29. kolovoza 1534. u *C. R.*, II., str. 783., br. 1213.

Digitized by Google

iudico, probis moribus et bene litteratus et a te mihi commendatus." I Liebler pripovijeda (str. 12.), da je Melanchthon izvanredno zavolio Grbića poradi temeljitoga njegova poznavanja grčkoga jezika i književnosti, pa da je više puta ustvrdio pred prijateljima „*doctiorem et graecae linguae peritiorem se cognovisse neminem*"[1].

Melanchthon je pribavio Grbiću dozvolu, da predaje u sveučilištu (u artističkome fakultetu) grčku književnost, i piše Kamerariju već 23. svibnja 1535[2]: „*Matthias scholam hic habet satis feliciter institutam; credo ei Choleri filium recte commendari posse, aut si mavis Milichio.*" Grbić je učiteljovao u Wittenbergu do jeseni godine 1537., a pod kraj svoga tamošnjega boravljenja bude primljen i u artistički senat, te čitamo i njegovo ime u popisu: *Magistri in senatum artisticum recepti*[3]. Grbić se kasnije opominje svoga učiteljovanja u Wittenbergu[4] i kod te zgode doznajemo, da je u Wittenbergu čitao i tumačio Homera, Sofokla i Aristotelovu etiku. Liebler hvali njegova wittenberška predavanja, jer da nije tumačio samo jezične osobine, nego otkrivao i prikrivene misli pojedinoga pisca i uopće nastojao, da slušači njegovi razumiju što bolje sadržaj[5]. Iz Lieblerove vijesti razbiramo osim toga, da je

---

[1] U ono se vrijeme poznavanje grčkoga jezika držalo već za najznatniji dio općene obrazovanosti, te Aleksandar Hegius povikuje s uvjerenjem:

Qui graece nescit, nescit quoque doctus haberi.
In summa: Grajis debentur singula doctis.

[2] Vidi u *C. R.*, II., str. 877., br. 1276.

[3] Vidi u J. Köstlina, Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosophischen Facultät. II., str. 26.: „*In eodem decanatu (Ambrosii Brent) receptus est in collegium facultatis artium magister Mathias Illyricus 13. die Septembris anno 1537.*" S kraja je ovoj vijesti pribilježeno: οὐ βλαχικός, a od druge ruke: „*Non ille cuculus sed poeta in primis venditus.*"

[4] u spomenutome već spisu „*Oratio de vita, moribus, doctrina et professione Hippocratis*", str. 4.

[5] Vidi na str. 11.: „*Neque enim contentus erat linguae eius proprietatem tradere, quod ipsi exercitatissimo erat facillimum, sed reconditos et abstrusos poetarum sensus, qui non a quolibet etiam attento lectore animadverti possent, nisi omne genus authorum excussisset, praesertim ad informationem morum spectantes exuebat et in lucem proferebat, omnia consilia, totum artificium et* οἰκονομίαν *ita explicabat, ut praeter linguae cognitionem res plurimas et scitu iucundissimas et utilissimas nullo negocio ex eo discere quilibet etiam mediocri praeditus ingenio posset.*"

Digitized by Google

Grbić već za svoga boravka u Wittenbergu osobito volio moralno poučavanje, pa da je već ovdje pod Melanchthonovim okriljem proklijao kasniji učitelj moralne filozofije. Melanchthon, koji je s osobitim interesom pratio Grbićevo napredovanje i često sam slušao njegova predavanja, piše Kamerariju 14. lipnja 1537., kad se već ozbiljno radilo o tome, da Grbić dođe u tübinško sveučilište, u kojem je Kamerarije obučavao od 30. lipnja 1535.[1]: „*Illyricum tuum censeo idoneum esse vel ad enarrationes autorum vel ad Ethicen, etsi τὰ ἠθικά sunt ornanda verbis et nitore quodam et varietate historiarum, sed tamen hunc probo, et quidem ipse magnopere istic* (t. j. *Tubingae*) *vivere cupit.*“ Spomenuvši iza toga, da je htio Grbića preporučiti Joakimu II. Elektoru Marhionu, da ga postavi učiteljem grčkoga jezika u Frankfurtu na O., ali da se boji njegova premišljanja *(Marchicae deliberationes admodum tardae sunt)*, Melanchthon nastavlja: „*Quid si lectio, quam Micyllo destinaras, Matthiae mandetur et Ethica tibi serves.*“ Znademo, da je Jakov Micyllus upravo ove godine (25. srpnja) najavio heidelberškome sveučilištu svoj odlazak, budući da je dobivao premalenu plaću[2]. Kamerarije, koji je bez sumnje već u lipnju znao, da Micyllus namjerava otići iz Heidelberga, htio je da ga pridobije za tübinško sveučilište, a Melanchthon mu preporučuje za ono mjesto, koje bijaše namijenjeno Micyllu, Grbića, u kojega pridavanju ne nahodi doduše dosta života i izmjenjivanja, ali hvali način, na koji on tumači stare pisce i upleće u tumačenje moralnu pouku. Doskora ćemo čuti, kakvom je hvalom Melanchthon obasuo našega Grbića, kad ga je nekoliko mjeseci kasnije poslao u Tübingen s preporučnim pismom na akademički senat. A sada hajde da ogledamo književni Grbićev rad za njegova boravljenja u Wittenbergu.

Doslije poznajem iz ove perijode Grbićeva života i književnoga rada tri pjesme. Sve su tri pjesme prigodne, sastavljene u grčkome jeziku i u elegijskim distisima, a štampane u knjizi:

Georgii Sabini Brandeburgensis Poemata *ab authore recens aucta et recognita. M.D.XLIII. Cum gratia et privilegio* (mjesto štamparije nije naznačeno).

---

[1] Vidi u *C. R.*, sv. III., br. 1591.

[2] Vidi: Urkundenbuch der Universität Heidelberg herausgegeben von Eduard Winkelmann. II. Regesten. Heidelberg 1886., br. 838., 839., 840. Micyllus je ove godine doista otišao u Frankfurt na O., ali se godine 1547. ponovno vratio u Heidelberg.

Digitized by Google

Prva je Grbićeva pjesma (čitamo je na str. 141. i 142.) epitafij, posvećen uspomeni Joakima I. Elektora Marhiona Brandeburškoga, koji je vladao od god. 1499., a umr'o 11. srpnja 1535. Pjesma broji 24 distiha i Grbić ju je bez sumnje ispjevao u vrijeme, u koje se Melanchthon bio zauzeo za nj kod Joakima II., da ga pozove u Frankfurt. Kao pravi epitafij pjesma otpočinje s ovim stihovima:

Ἐνθάδ' ὁ Μαρχιόνων πρῶτος κληθεὶς Ἰοάχυμος
Κοιμᾶσθαι τὸ ἑὸν κάλλιπε σῶμα θανών.
Αὐτὰρ ἐς οὐρανίους αὐτὸς κενεῶνας ἀπῆλθεν,
Κεῖθι παρεζόμενος ταῖς θαλίῃσι θεῶν.

Odgovarajući na pitanje, zašto su Joakimu dopale tolike časti od besmrtnikâ, pjesnik pripovijeda o njegovim vrlinama: tačno je izvršivao zapovijesti božje, bio je blag i pravedan s podložnicima (st. 10.: Πᾶσι δίκαια νέμων, οὔποτε δωροφάγος). Ali Joakim se i mnogim drugim vrlinama odlikovao među smrtnicima: nigda nije skvrnio svojih ruku krvlju ni zametao kavgu (st. 16. κακόχαρτον ἔριν), nego je ljubeći pravdu i ljupki mir (st. 17. εἰρήνης ἐρατεινῆς) pribavio svojoj okolini bezbrižno lastovanje. On nije drhtao pred neprijateljima (st. 19. ὡς ἀπτόλεμος καὶ ἄκικυς), nego ih je sve redom svladao i poodsijecavši njihove glave ubrao beskrajnu slavu (st. 22. ἥρετο εὐρὺ κλέος), a osim toga je izagnao iz zemlje razbojnike (st. 23. δηλήμονας ἄνδρας), te se po njegovoj zemlji sada sigurno putuje. A kaki je bio tek govornik! Svaka je njegova riječ bila na svome mjestu i dobro promišljena, a glas zvonak:

Νέστορα λέξειας γ' εὖτ' ἂν γηρύοντ' ἐπακούσαις
Ἡδὺ μάλ' ἐξεχέειν νέκταρ ἀπὸ στόματος. (st. 25. i d.)

Bio je uvijek najmudriji u vijeću, pa zato su ga kraljevi, vođe i vladaoci s udivljavanjem motrili, dok je govorio. U svojoj je državi istrijebio barbarske običaje i stvorio nove zakone. No i pjesma mu je bila mila:

Καὶ Μουσῶν αὐτῷ ἱεροὶ φίλοι ἦσαν ὑγῶνες,
Τούνεκα δὴ τάων ναὸν ἔρεισε κλυτόν,
Ἔνθα καθεζόμεναι ὅπα λειριόεσσαν ἰεῖσαι
Θέλγεσκον κραδίην καὶ φρένας ἠϊθέων,
Ὁππόθε μὲν γλῶσσάν τε νόον τε κεκασμένοι ἄνδρες
Ὡς ἐκ δουρατέου ἐξεθορεῦντο λόχου. (st. 35—40.)

Nije dakle čudo, što je bio slavan već za života i stekao besmrtnost, a sada prebiva među nebesnicima:

Digitized by Google

Οὕτω καὶ παρεὼν καὶ οὐ παρεὼν ἔτι μᾶλλον
Ζώει ἐνὶ Χριστῷ, εἰς ὃν ἔολπεν ἀεί. (st. 47. i d.).

Druga je pjesma kratak epitafij od tri distiha Ivanu Karionu (Cario), uglednome matematičaru i astronomu 16. vijeka, koji je preminuo u 38. godini života (1499—1537. Glavno njegovo djelo: *Chronica.* 1532.). Pjesnik žali preranu smrt Karionovu, ali se tješi time, da ga je valjada božica zvijezdâ otela, jer je zavidjela ljudima poradi proroka budućnosti i htjela, da se sama na njemu nasladi. I tako mudrac ugađa sada božici istražujući zvijezde, a ljude obuzima žudnja za njim[1].

Od ovih se pjesama bitno razlikuje treća, koja je epitalamij „*de nuptiis Georgii Sabini et Annae, filiae Philippi Melanchthonis*“, a broji 82 distiha. Đuro Sabin, poznati dvorski pjesnik 16. vijeka i učitelj u Frankfurtu, Königsbergu i najzad (od god. 1554.) opet u Frankfurtu, oženio se Anom 6. studenoga 1536., pa je Grbić svakako u ovo vrijeme ispjevao svoju pjesmu. Duga se ova pjesma, najduža Grbićeva, raspada na nekoliko samostalnih dijelova. U st. 1—28. pjesnik pripovijeda, da je dan prije tumarao po šikari uz obalu rijeke Labe (st. 2. Ἄλβιδος λευκορέοιο) razmišljajući u srcu, kakav dar da daruje prijatelju Sabinu prigodom njegove ženidbe. U to pristupi k njemu muza Talija i prekori ga poradi premišljanja: Sabin je pjesnik od djetinjstva, i pjesma će mu biti najmiliji dar. Muza obreče pjesniku svoju pripomoć, a on se povrati u grad

[1] Epitafij je ovaj veoma lijep, pa zato evo ga i u grčkome originalu:

Ἥρπασε φεῦ ἡμῖν σ', ὦ Κάριον, ὦκα πρὸ μοίρας
Ἡ τά γε τῶν ἄστρων ἀμφιέπουσα θεά,
Τούνεκα σ' ἐσσομένων ἡμῖν μάσκηνε προφήτην,
Ἢ ὅτι ταρπῆναί σοι παρεόντι θέλεν.
Νῦν ἄρα νιν παρεὼν τέρπεις σὺν τείρε' ἐρευνῶν,
Ἡμᾶς δ' αὖτε πόθος σεῖ' ἀπεόντος ἔχει.

Grbić je i sam izdao ovaj epitafij u spisu „*Epitaphia quaedam non inscita partim graeca partim latina. Tubingae 1543.*“, str. 15. uz ovaj latinski prijevod Pavla Kreurga:

Ante diem te, praeclarissime Cario, nobis
Heu dea coelestis sustulit Vranie,
Quod te aut venturi doluit vatem invida nobis,
Ingeniove tuo maluit ipsa frui.
Iam grata ergo simul lustratis sydera, verum
Nos dolor absentis tristat amorque tui.

Digitized by Google

εἰς τόγ' ἐμὸν φίλτατον οἰκόπεδον (st. 26.) i cijelu je noć smišljao svadbenu pjesmu „μεμακώς σοι, λῶστε Σαβῖνε, | εὔνοος ὀρθῆναι" (st. 27., 28.).

Sast. 29. otpočinje se pravi epitalamij. U st. 29—40. pjesnik poziva i mlado i staro u gradu, da odloži brige pa da se sa svim srcem poda općenome veselju na dan, na koji se Ana Melanchthonova (st. 38. Ἄννα Μελαγχθονίου) udaje za Sabina. Iza toga pjesnik crta sreću Sabinovu, kojemu sve ide od ruke, pa gle! i sada je postigao, na što je težio: za čas će se najljepša djeva u gradu nazivati njegovom ženom:

Ἐκ δέ τε πασάων σελαγήσεται ἠΰτε μήνη
Ἔξοχα τοῖς ἄλλοις ἀστράσι σειριάᾳ. (st. 61., 62.)

Kudgod će s njom polaziti u crkvu, svi će ljudi stati i nazivat ga sretnim. Ali Sabin nije sretan samo poradi toga, što je dobio mnogo prošenu djevojku, nego i zato, što je s njom stekao slavna tasta:

Μοῦνος δ' ἐκ πάντων σὺ τὸν ἀνέρα πένθερον ἕξεις
Ὅς ῥα περίκλειτος παρ' μερόπεσσι τὰ νῦν
Ὅς περὶ μὲν νοέειν, περὶ μάζειν ἠδὲ διδάσκειν,
Οὐκ ἄν τις κείνῳ τοῖζδ' ἐρίσειε τρισίν.
Θελξίνοος καὶ ἀεὶ κὐτοῦ ἐνὶ χείλεσι Πειθώ
Ἵζετ' ἀκουόντων κέντρον ἐνεῖσα ῥεσίν. (st. 79—84.).

Orfej i Periklo ne mogu da se s njegovim tastom natječu u govorništvu, jer njegov je glas tako sladak i umiljat, te umekšava i najbješnjega slušača. No i Ana nije samo lijepa, nego i razborita, a uza to stidljiva, i kad govori s kojim strancem, pogledava na zemlju. Ona će za godinu dana roditi Sabinu sina, koji će u svemu biti nalik na djeda i oca te stupajući njihovom stazom proslaviti svoj rod (st. 41—114.).

I Ana, na koju se pjesnik sada obraća, treba da bude zadovoljna, što je dobila muža tako slavna roda, pristala i učena, a k tome junaka i pjesnika na glasu, koji je ne će samo ljubiti kao svoje oči (st. 128. Οὗτος σοῦ ἐράσει οἷς φαέεσσιν ἴσον), nego će je i štošta mudra i korisna naučiti (st. 115—134.).

Dă oboje su sretni (st. 135. σύ τε νύμφη καὶ σὺ γε νύμφον), jer su rođeni od vrsnih roditelja i jer su veliki dio djetinjih i mladenačkih godina proveli pod istim krovom (Sabin se odgajao u Melanchthonovoj kući, a zvao se zapravo Schuler), pa se zato dobro međusobno poznaju (st. 135—150.).

Pjesnik poziva najzad još jednom mladiće i djevojke, da dadu

Digitized by Google

oduška svojoj radosti u pjesmi i u kolu, pa da mole od boga svaku sreću mladencima:

Τὴν καὶ ἐγὼ μέν σοι, νύμφον, καὶ σεῖο δάμαρτι
Συμβαίνειν πρόφρων εὔχομαι οὐρανόθεν.
Ἓν τῇδ' οὖν ἄμφω φιλέοντέ τε τερπομένω τε
Σύν ῥα θεουδείῃ ζῆτ' ἀεὶ ἀμφιθαλεῖς. (st. 161—164.)[1].

Već u ove tri pjesme razbiramo, da je Grbić temeljito poznavao grčki jezik i književnost, jer u svakome nas gotovo stihu nešto podsjeća na grčkoga kojega pjesnika, osobito na Homera, od kojega je naš pjesnik prihvatio mnoge osobine (tako na pr. rastegnute glagolske oblike). No Grbić nije bio samo stihotvorac, nego i od prirode nadaren, pa je u svojim, osobito mlađim pjesmama, koliko su mu dopuštali okovi naučenog jezika i ustaljeni pjesnički oblici, iznio prekrasnih misli i slika. Žaliti moramo, što se upravo iz ove prve periode Grbićeva književnog rada tako malo toga sačuvalo, jer Grbić, koji je, kako sam pripovijeda, preko noći ispjevao pjesmu od 164 stiha, mora da je bio veoma plodan pjesnik upravo u ovoj periodi, dok se kasnije dao više na znanstveni rad.

Godine 1537. otpočinje se nov odsjek u Grbićevu životu. Kamerarije naime, koji je od god. 1535. boravio u Tübingenu, bio je dužan da obučava u klasičnim jezicima i u sveučilištu i u pedagogiju, ali kako je uza to bio zaokupljen još mnogim drugim poslom izrađujući sveučilišne statute i pišući latinsku sveučilišnu korespondenciju, mogao je tek napolak da zadovolji svojim dužnostima. Na mnoge njegove molbe odluči akademički senat da pozove još jednoga učitelja, koji bi ga zamijenio u pedagogiju. Kamerarije, Luther i Melanchthon preporučivahu za to mjesto Grbića, koji je međutim stekao dovoljno iskustva za učiteljsko zvanje obučavajući tri godine u wittenberškome sveučilištu. Senat odabra doista Grbića, i Melanchthon šalje svoga učenika u Tübingen 11. listopada 1573. s ovim preporučnim pismom[2]: „*Magnopere probo consilium vestrum de accersendo Matthia. Nam et ornamento magno futurum esse vobis*

[1] Grbićeve se želje i slutnje nijesu ispunile. Brak je Sabinov s Anom Melanchthonovom, iz kojega su potekle četiri kćeri, bio dosta nesretan, i Melanchthon se u listovima od god. 1544. i 1545. ponovno tuži na svoga zeta. Pripovijeda se, da je Sabin krivotvorio list, koji je objeđivao Anu, da živi u preljubu. Ana je umrla 26. veljače 1547., njezina su djeca živjela kod Melanchthona, a Sabin se 28. lipnja 1550. oženio po drugi put Anom, kćerju Kristofora Kromera u Königsbergu.

[2] Vidi u *C. R.*, sv. III., str. 421. i d., br. 1616.

Digitized by Google

statuo, et eius opera ad excitanda iuvandaque studia, Deo dante, plurimum adferet momenti. Tantam enim in utraque lingua, latina et graeca, habet scribendi facultatem, ut solutam orationem et carmen in utraque lingua magna felicitate, copia et splendore componat. Exstant enim quaedam eius monumenta, quae ostendunt, eum et eximia doctrina expolitum et singulari ubertate ingenii praeditum esse, etsi propter familiaritatem nostram mihi eius studia multis illustribus exemplis cognita sunt. Ad hanc ingenii et doctrinae laudem addidit mores plenos officii, modestiae et suavitatis, et prudentiam non solum in caeteris vitae partibus, sed multo magis in literis atque artibus necessariam. Etsi enim praecipue elaboravit in eloquentiae studiis, tamen et philosophiae se dedidit, ac prorsus abhorret ab ineptis illis, qui a rerum doctrina dicendi rationem, natura copulatam atque coniunctam, divellunt. Magna dexteritate hic publice aliquot Aristotelis libros enarravit, ita ut ingeniosissimi quique neminem avidius audirent. Quare honestum in schola nostra locum tenuit, habiturus etiam brevi commodiorem. Et retinere eum cupiebamus. Sed eo minus contendi, quod et vestrae academiae bene volo. Dedi itaque proficiscenti hanc epistolam, ut aditum ei ad vos patefacerem. Postea ipse sua virtute atque industria facile perfecturus est, ut benevolentia vestra dignissimum esse statuatis. Quod, quamquam ita futurum esse nihil dubitem, tamen oro, ut ad illa officia, quae vestro iudicio in eum collaturi estis, aliquid suavitatis mea causa accedat". Iza toga Melanchthon svjetuje, da se Grbiću povjeri obučavanje u grčkome jeziku: „*Quamquam enim praeclare instructus est ea doctrina, qua ad enarrationem latinorum autorum opus est, et, ut ante dixi, orationis genere utitur elegantissimo, et versus venuste scribit, tamen, cum latina studia maiore cum contentione excitanda sint quam graeca, malim, interpretari posse a Joachimo Camerario, ut ipse susciperet enarrationem latinorum autorum et graeca docere Matthiam pateretur. Id onus Matthias sustinere optime potest. Hic enim industriae suae specimen edidit in interpretatione aliquot Sophoclis tragoediarum, et lingua haec ei adeo familiaris est, ut graece facillime scribat, solutam orationem et carmen. Quare nihil dubito, quin magna cum laude atque approbatione doctissimorum, etiam in ipsa Italia, personnam graeci lectoris tueri possit*". Melanchthon se pouzdano nada, da će Grbić kao učitelj grčkog jezika „*cumulate satisfacturum omnibus eruditis*". Ne valja zaboraviti, da je ove riječi napisao onaj čovjek, za kojega i sam Grbić kaže u pomenutome epitalamiju:

Digitized by Google

Ὡς δὴ ἀριφραδέως αἰεὶ πολυδαίδαλος αὐτοῦ
Γλῶσσα συναρμόζει πᾶν κατὰ μοῖραν ἔπος (st. 93., 94.),

a o kojem nam i mnoge druge vijesti kazuju, da nije nigda ni u čemu pretjerivao. Melanchthon je dakle bez sumnje visoko cijenio Grbića i njegovo znanje. Najzanimljivija je ona vijest u pismu, koja dokazuje, da je Grbić za svoga boravljenja u Wittenbergu pjevao i latinske pjesme, koje su se dakako izgubile bez traga, kao i neke grčke, jer su opstojale samo u rukopisu.

Senat se nije toliko obzirao na Melanchthonov savjet, koliko na faktičnu potrebu, te odredi Grbića, da obučava *„humaniora“* (t. j. i u latinskome i u grčkome jeziku) u pedagogiju. Grbić je upisan u imeniku tübinškoga sveučilišta 21. studenoga 1537.: „*M. Mathias [Garbitius] Illyricus, ordinarius graecae linguae, quia ordinarius huc vocatus nihil*“ (t. j. nije platio upisnine). Ne znamo pouzdano, koliku je plaću Grbić dobivao u prvo vrijeme svoga učiteljovanja u Tübingenu, ali sudeći prema Lieblerovim riječima (str. 14): „*ac statim ad docendum publice graecas literas mediocri stipendio conductus est*“ i znajući, da još godine 1544. prvi učitelj u pedagogiju (Michael Vaj) dobiva 60 for., a drugi (Joannes Sechel) samo 40 for. plaće[1], možemo reći, da ni Grbić u prvo vrijeme nije imao više od 50 for. godišnje plaće. Grbić je odmah u početku svoga boravljenja u Tübingenu marljivo tumačio grčke klasike: Hesioda, Fokilida, Homera, Eshila, Sofokla, Euripida, Teognida, Ksenofonta, Aristotelovu politiju i pojedine spise Platonove i Plutarhove[2].

Došavši u Tübingen Grbić je pored malene svoje plaće kratko vrijeme ostao neženjen: već se u početku potonje godine, negdje mjeseca veljače oženio Margaritom, kćerju pokojnoga Ivana König-Sattlera, uglednoga profesora prava u tübinškome sveučilištu (umr'o 21. srpnja 1534.). Melanchthon piše Kamerariju 31. ožujka 1538.[3]: „*Nuptiis Matthiae bene precor, cui mittam γαμήλιον*

[1] Vidi: Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen, str. 234.

[2] Vidi u Lieblera, str. 15.: „*ibi* (t. j. *Tubingae) summa diligentia optimos quosque authores graecae linguae explicare coepit: Hesiodum, Phocylidem, Homerum, Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, Theognidem, Xenophontem, Aristotelis politica, Platonis et Plutarchi quaedam*“.

[3] Vidi u *C. R.*, sv. III., str. 506., br. 1663.

Digitized by Google

et litteras proxime. Nam bibliopolis nolo committere . . . . Stigelius componet Epithalamion Matthiae." Liebler pripovijeda, da je Grbić izbirajući ženu slijedio savjet svojih prijatelja[1]. Ali s ovom je ženom proživio samo kratko vrijeme u najvećoj ljubavi i slozi, jer je ona umrla već nakon nekoliko mjeseci. Grbić je za njom žalio dugo vremena[2]. U vrijeme prvoga svoga braka Grbić je uzeo u službu Pavla Bajca iz Štajerske, koji je dakako kao profesorski „*famulus*" također upisan u sveučilišnome imeniku[3].

Nakon smrti prve svoje žene, god 1539. preuze Grbić kao „*magister domus*" nadzor nad pitomcima u zavodu „*Martinianum*"[4]. Lieblerovo je pripovijedanje o Grbićevu djelovanju u ovome zavodu u mnogočemu neispravno. Liebler pripovijeda naime, da je u zavodu zavladao veliki nered, pa da su poglavari odlučili da povjere upravu zavoda ozbiljnu kojemu čovjeku[5], a budući da je Grbić tada bio još neženjen (str. 15.: „*qui adhuc coelebs et eo consilio huc profectus, ut, quacunque in parte posset, industria sua scholam hanc iuvaret*"), odabraše njega za taj posao. Grbić je sastavio neke nove „*leges et statuta*", koje su viši poglavari odobrili,

[1] Vidi na str. 16.: „*Non iuvenili aut stulto ardore, ut multi solent, sed prudenti amicorum obsecutus consilio, honestissimam et castissimam virginem, clarissimi quondam viri, et in hac schola iurium professoris celeberrimi Dni Doctoris Joannis König-Sattleri filiam Margaretham coniugio sibi iunxit*".

[2] Liebler nastavlja na str. 16.: „*cum qua paucos menses concorditer et suavissime vixit . . . ita defunctae memoriam coluit, ut quoties eius fieret mentio, quod saepe animadverti, ingemisceret*". Liebler pripovijeda nadalje, da je Grbić do smrti prijateljski općio s rođacima prve svoje žene i da ih je izdašno potpomagao.

[3] 17. lipnja 1538.: „*Paulus Baiac [Bayagk] Styrius, nihil dedit excusatus famulitio Illyrici*".

[4] Zavod je dobio ime od svoga osnivača Martina Plantscha, profesora teologije u tübinškome sveučilištu (umr'o 1533.), koji je g. 1514. osnovao nekoliko besplatnih mjesta za siromašne đake. Vrhovni je nadzor nad zavodom pripadao četvorici profesora *(superattendentes)*, a *magister domus* bdio je nad redom i gospodarstvom u zavodu. Zavod postoji još i danas, a sadašnji je njegov administrator sveuč. profesor E. v. Herzog.

[5] Vidi na str. 15.: „*Cui rei* (t. j. neredu) *cum obviam ire conarentur ii, quibus inspectio et cura illius stipendii erat demandata deque salubribus adhibendis remediis diligenter et prudenter deliberarent, visum est tandem, nihil consultius fieri posse, quam si virum aliquem doctum, prudentem et gravem domui illi quasi custodem et magistrum disciplinae praeficerent*".

Digitized by Google

pa je prema njima upravljao zavodom, istjerao najnevaljanije pitomce, a na ostale uspješno djelovao i strogošću i blagim riječima, te su oni, „*qui prius omnia indulgentem* (t. j. *magistrum domus*) *ipsis ferre non poterant, ii iam omnibus coram cupiditatibus resistentem ac severe coercentem metuebant illum quidem, sed interim etiam ut parentem diligebant: severitatem enim castigationis orationis comitate mitigabat et ea arte tractabat illos, ut ipsi etiam, quamvis imperiti, intelligerent, magis se ab austero, quam indulgente praeceptore diligi*". U Lieblerovu je pripovijedanju ispravno samo ovo: Grbić je doista bio „*magister domus*" u zavodu „*Martinianum*" i uspostavio u njemu red. Prethodnik je Grbićev u tome zvanju bio Eberhart Hainlin (upisan u sveučilišnome imeniku 14. veljače 1533.), koji je prije bio zavodski pitomac, a istupio je iz zavoda 22. lipnja 1539. Grbić je bio „*magister domus*" od 22. lipnja 1539. do 14. lipnja 1540., i u to je vrijeme napisao „*statuta, quibus comprehenditur officium stipendiatorum*" t. j. dnevni red i disciplinarni propis, koji su se prema potrebi i uz dozvolu viših poglavara mijenjali od vremena do vremena. Grbića je naslijedio kao „*magister domus*" Ivan Sechel, koji je u to vrijeme postao „*magister artium*" i učitelj u pedagogiju. Grbić je ostavio „*Martinianum*", što se neposredno iza toga po drugi put oženio. Melanchthon piše doduše Kamerariju još 24. kolovoza 1540.[1]: „*Scribo ad senatum academiae vestrae de quodam Ulmensi adolescente Aetingero, qui petit locum in sodalitio Matthiae Garbicii. Valde oro et te et Matthiam Illyricum, ut eam rem adiuvetis*", ali bit će, da on tada nije još znao, da Grbić nije više u zavodu[2].

Grbić je ostao samo kratko vrijeme udovac i u lipnju se god. 1540. oženio po drugi put Magdalenom Roser slušajući i opet savjet svojih prijatelja, osobito Kamerarijev[3]. Grbić je proživio u

[1] Vidi u *C. R.*, III., str. 1073., br. 1993.

[2] Melanchthonov štićenik nije bio primljen u „*Martinianum*". Ove je godine bio primljen neki *Conradus Aetinger* (u sveučilišnome je imeniku upisan 3. studenoga 1540.: „*Conradus Ottinger Marpachensis*"). ali Melanchthonov se štićenik zvao Sebastijan, što doznajemo iz lista na akademički senat.

[3] Liebler pripovijeda na str. 16.: „*Joachimo deinde Camerario suadente Magdalenam Rosariam, honestissimis parentibus prognatam et ad omnia oeconomiae et pietatis officia diligentissime institutam virginem duxit.*" Da se ova Magdalena „*Rosaria*" doista zvala „Roser", doznajemo od J. Fr. Baumhauwera, *Inscriptiones monumentorum, quae sunt Tubingae etc.*, das ist: Alte Grabsteine und Schriften, so

Digitized by Google

ovome braku mnogo srećnih godina i imao s Magdalenom više djece, od kojih petero njih ostade na životu, a Grbić ih je „*ut pater diligentissimus, quamdiu vixit, pie et honeste educavit, et crebris admonitionibus cohortationibus et castigationibus, et, quod maximum est, suis exemplis ad omnia honestatis humanitatis et virtutum officia instruxit*“ (Liebler, str. 15). Od Grbićeve se djece u sveučilišnim spisima pominje sin Kristof, koji je upisan u sveučilišnome imeniku mjeseca travnja 1554. kao „*Tubingensis*“. U tübinškoj se sveučilišnoj registraturi među spisima pod natpisom „Disciplinarsachen“ sačuvao list gradskoga pisara Gasta von Sulzbach od 9. ožujka 1563., u kojem se javlja „dass der heimlich von Tübingen entwichene studiosus Christoph Garbitz sich, auf Reclamation des Rectors, wieder dort einstellen werde“[1]. O ostaloj Grbićevoj djeci ne doznajemo ništa.

Neposredno nakon druge Grbićeve ženidbe boravio je u njegovoj kući gotovo godinu dana poznati njegov ziemljak Matija Flacije (Franković) došavši u Njemačku z Italije preko Basela. Flacije je bio repetent onih đaka, koje je Grbić prema običaju tadašnjih sveučilišnih profesora uzeo u svoju kuću na potpunu oskrbu, ali se nije upisao u sveučilište, a u vrijeme je regenburškoga sabora god. 1541. otišao u Wittenberg[2].

---

zu Tübingen, besonders in der Fürstlichen Begräbnis, auch in beeden zu St. Georgen und Jacoben Kirchen, so wol auch auf beeden Kirchhöffen etc. gefunden werden. *Tubingae 1524.* (mjesto 1624.) Fol., str. D 6., koji priopćuje epitafije, što su se nahodili na grobovima Grbićevih žena, a valjada ih je Grbić sam ispjevao. Baumhauwer pominje međutim pogrješno, da je Magdalena bila prva, a Margarita druga njegova žena. Dobro nam dolazi Baumhauwerova vijest na istom mjestu, da je Magdalena umrla u Calwu, jer po njoj se može lako odrediti godina njezine smrti.

[1] Vidi u R. von Mohla, Geschichtliche Nachweisungen über die Sitten und das Betragen der Tübinger Studirenden während des 16-ten Jahrhunderts. Tübingen 1871., str. 27. i d.

[2] Flacije se sjeća ovoga svoga boravka u Tübingenu u spisu: Erzählung der Verhandlungen und Streitigkeiten od god 1568. (Vidi u H. Rossela, Mathias Flacius Illyricus, eine Vorlesung von A. Twesten. Mit autobiographischen Beilagen und einer Abhandlung über Melanchthons Verhalten zum Interim. Berlin 1844., str. 66.), gdje kaže (u Rosselovu prijevodu): Das folgende Jahr — 1540. — hielt ich mich in Tübingen bei meinem gelehrten Landsmann Matthias Illyricus, Professor der griechischen Sprache, auf und gewann mir mit Gottes Hülfe als dessen Repetent meinen Unterhalt . . . Von Tübingen ging ich dann 1541. zur Zeit des Regensburger Reichstags nach Wittenberg.

Digitized by Google

U jesen je godine 1541. Kamerarije otišao iz Tübingena u sveučilište u Leipzigu, a Grbić postade sada profesor grčkoga jezika u sveučilištu. Njegova je plaća u ovo vrijeme morala biti dosta velika, jer akademički senat, kojemu se činilo, da Grbić ima preveliku plaću, hoće god. 1543. da mu je umanji za 20 for. Grbić se preko Kamerarija obratio na Luthera i Melanchthona, i vjerojatno je, da mu je njihovo zagovaranje pomoglo. Melanchthon piše u to vrijeme[1] list Baltasaru Käufflinu, uglednome teologu tübinškoga sveučilišta, u kojem govori o velikoj vrijednosti, što je škola dobiva s dobrim učiteljima i ponovno hvali Grbića: *„Erat hic honesto loco, sed quodam academiae vestrae studio, cui me fateor plurimum debere, fui ei hortator, ut, litteris amicorum isthuc accersitus, eo se conferret. Nec dubitavi, magno ornamento eum fore universae patriae nostrae. Quis enim illo graece scribit facilius, carmen et solutam orationem? Quis eruditius de proprietate linguae iudicat? Saepe enim cum eo de certis locis Pauli disputavi, quos sine graecis monumentis enarrare est plane caeca nocte navigare, ut dici solet. Intelligo autem viginti aureos de stipendio eius detrahi. Nec de causa disputo, nec me alienae reipublicae deliberationibus ingero (etsi humanitatis est nostrae, omnes pias scholas unam scholam, unam rem publicam ducere), sed tamen veniam mihi dabis pro amico laboranti. Cum Matthias vir sit optimus et eruditione tanta instructus, magnopere te oro, ut eius causam apud senatum academiae agas ac perficias, ut rursus ei aurei illi viginti pendantur. Arbitror, hominis docti causam in senatu doctissimo aequissimis animis audiri, deinde existimo, eam esse benevolentiam universi senatus vestri erga me, ut, quod ipsius Matthiae virtuti tribui oro, facilius ac libentius ei propter meam petitionem daturi sitis. Te vero etiam, nostrae familiaritatis atque amicitiae memorem, velim moveri, ut sic agas hanc causam, ac si mea res ageretur“*. Melanchthon šalje ovaj list i još jedan za Grbića Kamerariju, pa mu zajedno piše[2]: *„Scripsi, ut voluisti, ad Baldasarum, ac mitto nondum obsignatas epistolas, ut legas et eam, quam scripsi*

U spisu *Apologia F. Illyr. ad scholam Vitebergensem* (u djelu: *Omnia latina scripta Matthiae Flacij Illyrici. Magdeburgi 1550.* Fol. K 5.) Flacije pominje posve općeno: *„Fui annis decem in Germania, primo anno Basileae, secundo Tubingae, sequenti octennio Vitebergae.*

[1] 8. veljače 1543.; vidi u *C. R.*, sv. V., str. 34., br. 2634.

[2] 9. veljače 1543.; vidi u *C. R.*, sv. V., str. 35., br. 2635.

Digitized by Google

Baldasaro, et alteram inscriptam Matthiae. Mittes igitur, si videbitur, aut scribes meo nomine, quas putabis esse aptiores". List, što ga je Melanchthon kod te zgode pisao Grbiću, izgubio se.

Godine 1544. (20. srpnja) izdaje vojvoda Ulrich nov red za artistički fakultet u sveučilištu[1]. U ovome se redu i Grbićeve dužnosti potanko izbrajaju. Grbić je odsele ne samo profesor grčkoga jezika, nego i moralne filozofije, a o njegovim dužnostima čitamo ovo (str. 235.):

„Damit aber vnser Schul zu Tüwingen durch die Exercitia disputandi vnd declamandi, sonder auch mit lesen nachuolgender Künsten dester herrlicher in vffgang gebracht werden mög, So sollen nachuolgende Professores Artium ire lectiones vnd gemelte exercitia nach Anschickung der facultet publice in aula maiori halten vnd vollenden, so lang vnd vil bis den Artisten ain sonder aigen Lectorium geordnet vnd gebawen werdt.

Als Ethicam soll lesen Mathias Illiricus am morgen vmb sechs vr, vnd im lesen, wie er zuthun wol waist, die sach dahin richten, Vff das die zuhörer ine leichtlich versten vnd den gemeinen brauch auch iebung diser kunst begreiffen megen, Vnd insonderhait vleiss fürwenden, damit die Schuler in guten tugenden vnd sitten erbawet vnd geziert werden. Er soll auch den Schulern ad Studium dicendi allweg Sentenz mainung vnd vile der notwendigen handlungen anzeigen vnd fürmalen.

Derselbig Illiricus soll auch ietzt also verordnet sein, das er alletag nach mittag vmb ain vr die Griechisch Lection mit vleiss versehen thue, vnd nit allain dasihenig, das zu förderlicher begreiffung vnd verstand diser sprach gehörig, Sonder auch die fürnembsten, nutzlichsten vnd treffenlichsten in solcher sprach Scribenten oder Authores vnder handen neme, als Homerum Hesiodum Euripidem Sophoclem Demostenem Isocratem, etliche Büchlin Plutarchi vnd Xenophontis vnd anderer dapfferer Lerer in diser sprach, darus die Zuherer vnd schuler mit dapfferer vnd ansehenlicher Leer zuwissen vnd zureden underricht vnd begabt werden megen, vnd von disen baiden Lectionen soll Ime von der Universitet fürohin iärlich 150 guldin geraicht vnd bezalt werden".

Prema ovome je dakle redu Grbić svaki dan[2] u jutro od 6—7 sati vršio dužnosti profesora moralne filozofije, a poslije podne od

[1] Vidi: Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen, str. 232. i d.

[2] Izuzevši dakako praznike, na koje je u godini otpadalo 16—17 tjedana; vidi u Paulsena, Geschichte des gelehrten Unterrichts, I., str. 264.

Digitized by Google

1—2 sata tumačio odabrane grčke klasike, i dobivao za ta dva sata predavanja godišnjih 150 for., što je za ono vrijeme dosta lijepa plaća.

Osim toga je Grbić prema novome redu bio dužan, da naizmjence s Jakovom Scheckom[1] i Ivanom Benignom (učiteljem retorike) po jedan put u 14 dana ili bar svakoga mjeseca drži *„dicendi exercitia, herrliche vnd nutzbare disputationes .... dergleichen auch publicas declamationes“*, kojima je svrha: *„damit nun die art vnd aigenschafft in Leren vnd Lernen nit vergebenlich oder one frucht abgang, sonder ain rechte iebung, beharrlicher brauch vnd exercitium dicendi, nit allain der Jugend verstand zu scherpffen vnd vffrichtig zumachen, sonder auch der Schul ainen sondern Rum zuerlangen“* (str. 237.) Kod izbora je ovih disputacija i deklamacija trebalo bdjeti nad tim, da mladež ima od njih što više koristi za život[2]. Profesori i magistri dobivahu za taj svoj rad *„gute belonungen“* (str. 238.) od artističkoga fakulteta, a ako ovaj nije imao novaca, dobivahu nagradu *„durch der Vniversitet seckel“* (str. 239.).

U ovo je vrijeme Grbić štampao dva svoja školska govora. Stariji od njih ima ovaj natpis:

Oratio de | vita, moribus, doc|trina, et professione | Hippocratis *illius Coi, Medici|nae parentis et Architecti, | habita Tubingae à Matthia Garbicio Illyrico in solenni fe|sto medicorum. || Adiecta est Lex Hippocratis graece cum interpretatione et scholio brevi.*

Ad lectorem.

δεῦρ' ἄγε θνήσων ζαθέοιο βίον τε τρόπον τε
σὺν διδαχὴν καὶ ὁμοῦ τὸ κλέος Ἱπποκράτους,

[1] Scheck se rodio u Schorndorfu 7. lipnja 1511., a umr'o u Tübingenu 9. svibnja 1587. Zvao se zapravo Degen i bio je od god. 1530. učitelj filozofije, a kasnije i medicine u Tübingenu. Scheck se istakao kao izvrstan poznavač Aristotelove filozofije i protivnik Petra Rama.

[2] Vidi na str. 238.: *„Sie die gemelten Deputaten sollen auch solche disputationes vnd Declamationes dergestalt anrichten, Vff das allweg dapffere, nutzbare vnd kunstliche vss allen guten Künsten erwelet vnd vsserlesen werden, Welche dann im Wesen vnd Leben nutz bringen vnd nit allain frisch vnd frech zureden machen, oder die Zungen scherpffen können, Sonder auch dardurch der Jugend verstand in guten Künsten gescherpfft vnd gemeret werden, Daneben auch alle ir sachen vnd handlungen so sie zuuerrichten vorhaben mag oder deren fürfallen würd, geschicklich anfahen. künstlich mitteln zu gutem end pringen vnd dapffer in das werck richten meg.“*

Digitized by Google

ἠδὲ περικλείτου ἰδέαν καὶ κῦδος ἀκέστου
καὶ πόρον οὔκ ἄπορον τὴν δέ γ' ἐς ἰδρωσύνην.
ταῦτα μαθὼν οὔκ κέν τι σέθεν πραπίδεσσι σφαλείης,
οὐχ ὡς σμικρὰ τάγ' οὖν καὶ τί γ' ἄμουσα πέλει.

Na naslovnome listu ne čitamo ni godinu štampe ni mjesto štamparije, ali zato čitamo na kraju posvetnoga pisma *(epistola dedicatoria)*, u kojem Grbić posvećuje ovaj spis Đuri Forsteru *„Medicinae D. eximio et illustrissimi principis DD. VVolfgangi Comitis Palatini et Ducis in Bauaria physico“*, s kojim se upoznao za svoga boravljenja u Heidelbergu i mnogo drugovao u Wittenbergu, ovu naznaku vremena: *„Datae Tubingae An. Dom. M.D.***LX***.IIII. Calendarum Octobris V.“* Ova nas naznaka u prvi čas iznenađuje, jer znamo, da Grbić god. 1564. nije bio više u životu. Ali već iz posvetnoga pisma razbiramo, da imamo ovdje posla sa štamparskom pogrješkom. Grbić naime pripovijeda u spomenutome pismu (str. 1.), da je govor o Hipokratu govorio godinu dana prije *(superiori anno) „pro solemni scholae medicorum consuetudine“*, a iza toga nastavlja: *„Deinde forte iam accidit, ut et praelum typographi nostri vacans ab impressione postularet aliquid, et tu, ornatissime D. Georgi Forstere, te offerres honorandum aliquo munere ob insignia doctoratus, ad quae consequenda huc venisti. Nam vetus nostra amicitia iam olim VVitebergae longa studiorum et vitae consuetudine confirmata, nequaquam patiebatur, ut ego huic tuo tam solenni et honesto actui interessem sine aliquo ingenii mei munere. Quamquam autem et alia quaedam habebam praelo destinata et ea fortasse non indigna virtute et doctrina tua, hanc tamen tibi, Hippocratis amantissimo lucubrationem meam de laudibus ipsius malui quam quicquam aliud offerre, ratus eam tibi eo gratiorem fore, quo ardentius semper huius divini senis doctrinam es amplexus, quam cuiuspiam alius.“* Iz sveučilišnoga imenika doznajemo, da se *„M. Georgius Forsterus Hamburgensis“* upisao u sveučilište 26. rujna 1544. i da je u isto vrijeme bio promoviran na doktora medicine. Nema dakle sumnje, da i ovdje imamo jednu od mnogih onih štamparskih pogrješaka, kojima su Grbićevi spisi bili izvrgnuti u štampariji Ulrika Morharda, i kojima upravo ovaj spis obiluje[1]. Slagar, koji je složio izobilá toga pogrješno, lako se zabunio i mjesto **XL** složio **LX**.

[1] Primjera radi napominjem ove pogrješke: u pjesmi na naslovnome listu čitamo περκιλείτου mjesto περικλείτου; na str. 22. *grecae;* str. 26.

Digitized by Google

Sadržaj je maloga ovog spisa od 70 stranica veoma bogat Iza posvetnoga pisma (str. 1—6.) čitamo izvorni tekst Hipokratova zakona o liječničkome zvanju (νόμος Ἱπποκράτους, str. 7—9.) i Grbićev latinski prijevod (str. 9—11.) s tumačenjem (σχόλιον, str. 11—30.), u kojem je zanimljivo ovo mjesto (na str. 24.): „*Vetus translatio videtur in suo graeco exemplari habuisse τὰ δή ἱερά, quia ita scriptum reliquit. Haec itaque sacra. Non minus commode ita legi potest, quia δή particula habet significationem illationis et collectionis, quae hic locum habet et plane requiritur. Sed de hoc et aliis fortasse copiosius, cum etiam alia Hippocratis opuscula, quae a me cum interpretatione et scholiis illustrata edidero.*“ Odatle razbiramo, da je i Grbić kadšto rado ispravljao stare rukopisne tekstove i da je osim toga god. 1544. namjeravao izdati još druga neka Hipokratova djela, ali koliko mi je doslije poznato, nije ih nigda izdao.

Govor, prema kojemu se čitav spis naziva, štampan je na str. 31—70. Grbić pripovijeda odmah u početku, da je već i prije više puta govorio kod svečanih školskih zgoda i da mu ova zadaća i dužnost nije bila nigda teška, jer njegova je želja (str. 31): „*ut exemplo meo adolescentes ad hanc dicendi exercitationem, ipsis imprimis utilem et honestam excitem; nam cum mihi una cum collegis meis ex ordinatione principis sit demandata haec quasi sparta exercitii rhetorici, rectum esse iudico, ut eam quibus possim modis* (str. 32.) *excolam et adolescentibus hac in parte studiorum non praeceptis tantum et cohortationibus consulam et prosim, sed eos etiam veluti praeeundo invitem et ducam; ita enim spero fore, ut quasi milites ducem praeeuntem facilius et alacrius sequantur.*“ Ako je Grbić govorio ovaj govor god. 1543., svakako je onu rečenicu, u kojoj napominje odredbu vojvode Ulricha od 20. srpnja 1544., umetnuo istom prije štampe. Iza toga Grbić opširno pripovijeda o Hipokratovu rodnome mjestu i godini rođenja, o njegovim roditeljima, djetinjim godinama, naukama i o uspjesima u liječničkome zvanju, obziruć se kod toga dakako uvijek na svoju svrhu, što je izriče na str. 70.: „*Haec ex plurimis pauca de Hippocrate nostro, pro tempore tamen fortasse satis multa, sed ita recensenda fuerunt, ut adolescentes cognoscerent, quae sit tum via et quasi*

---

hec; str. 27. *graetiae;* str. 33. redak se svršuje s **exĕ**=, a drugi otpočinje s **omnis**, t. j. ispalo je **-plum** od exemplum; str. 44. *ad omnes muneris suis partes, similimi;* str. 67. *illecebre;* str. 69. *propsito, exellenia* i t. d.

Digitized by Google

progressio ad praestantem gloriam, tum ratio eius cumulandae et confirmandae ad nominis immortalitatem." Slobodnoj i raskalašnoj sveučilišnoj mladeži 16. vijeka nije se nigda moglo podati dosta moralne pouke, pa zato se upotrijebila svaka zgoda, da joj se poda bar poučan koji primjer moralna života, a to je opet bio posao učitelja moralne filozofije.

Drugi Grbićev govor ima ovaj natpis: **Oratio | de doctrina mo|rum et vitae,** *a Mathia Garbicio Illyrico habita, ab initio instaurati studii bona|rum artium in Academia | Tubingensi, Anno Do|mini M.D.XL.IIII. Mense Novembri. || Praefixa est ei forma ipsa instaurationis | ante in tabula promulgata. || Tubingae ex offici|na Ulrici Morhardi. Anno M.D.XL.V.*

Grbić je ovaj govor govorio kao pristup k predavanjima iz moralne filozofije. Prema Ulrichovoj je naime odredbi Grbić od godine 1544. i profesor moralne filozofije, a kao takav je otpočeo s predavanjima mjeseca studenoga iste godine, i to s ovim govorom, koji naziva (na str. 23.): „*Praefatio in doctrinam morum Matthiae Garbicii Illyrici.*"

U ovome spisu čitamo na prvome mjestu (str. 1—6.) latinski prijevod Ulrichova reda od 20. srpnja 1544., koji je bio priređen u tu svrhu, da se objavi „*in tabula*". Prijevod se tačno podudara s njemačkim izvornikom, samo se dakako ne napominju imena pojedinih učitelja i primjedbe o njima[1]. Iza toga je štampano posvetno pismo (str. 7—18.), kojim Grbić posvećuje ovaj svoj spis (str. 7.): „*virtute et prudentia ornatissimo viro, D. Thomae Celling, Illustrissimi principis ac D. D. Uldarici Ducis in VVirtenberg et Deck, Comitis in Munpelgart etc. consiliario, amico s. colendo Matthias Garbicius Illyricus s.*" Ovdje Grbić daje oduška svojoj radosti, što je postao profesor moralne filozofije i spominje, da je govorio ovaj govor, da probudi u mladeži interes za novu ovu nauku (str. 10.): „*nam hoc propositum habui, ut selectis quibusdam laudibus commendarem morum doctrinam adolescentibus eosque, quantum fieri posset, ad virtutis studium longe omnium saluberrimum excitarem.*" Iz posvetnoga pisma doznajemo, da je ovaj spis štampan odmah u

[1] Tako se kazuje na pr. za učitelja grčkoga jezika (str. 3.): „*Graecus ex poetis Homerum, Hesiodum, Sophoclem et Euripidem, ex Philosophis et oratoribus Xenophontem, Isocratem, Demosthenem et quaedam Plutarchi tum ad linguae tum ad rerum gravium cognitionem interpretabitur.*"

Digitized by Google

početku god. 1545., jer pismo je napisato 17. siječnja. Na slijedeće dvije stranice nahodimo grčku pjesmu od 23 distiha pod natpisom M. Garbicius Illyricus Studiosis in Academia Tubingensi S., u kojoj Grbić u početnim stihovima:

εἰ ἀρετῆς οὐκ ἄρ' βλαβερόν τί κέν ἐστιν ἄμετρον,
ὡς ὅγε πάντα σοφὸς θέσπισεν Ἱπποκράτης,

podsjeća na predašnji svoj govor o Hipokratu, a iza toga obilatim riječima hvali krepost kao najveću vrlinu, koju će pjesnik hvaliti, dok bude sunčanoga svjetla (st. 17. τόφρ' ἂν σέλας ἠελίοιο | ἐξέσται ἐσορᾶν,), pa je vrijedno, da se mladež već zarana priuči na nju. Pjesnik poziva mladež, da pohrli (st. 39. σπέρχεσθε θοροῦντες) k njegovim predavanjima, kojima je jedina svrha, da učini mladež boljom, ako bog udijeli svoj blagoslov. Uz ovu pjesmu čitamo latinski distih:

Quae virtus et quanta suis bona reddat alumnis,
Hoc noster paucis sermo referre cupit,

kojim je Grbić prema tadašnjem običaju objavio đacima svoje predavanje, i Kreurgov latinski prijevod Grbićeve pjesme.

Grbićev govor „*de doctrina morum et vitae*“ zaprema golem prostor od 59 stranica (str. 23—81.) Grbić govori u njemu o velikoj vrijednosti, što je moralna filozofija ima za čestit život potvrđujući svoje razlaganje bezbrojnim primjerima iz starih pisaca, u kojima se govori o kreposti i njezinim vrlinama. Govornik poziva najzad mladež, da marljivo uči moralnu filozofiju, koja je po njegovu sudu temelj svih ostalih znanosti. Na kraju se spisa (str. 81.) Grbić tuži na mnoge štamparske pogrješke, što su se uvukle u ovaj spis: „*Vetus est hoc verbum, canes nimium festinando caecos parere catulos, quod verissimum esse comperi in hac mea lucubratione. Nam dum et mihi festinandum esset in ea absolvenda ob alias occupationes ac temporis brevitatem, et calcographo occupato in aliis maioribus non daretur spacium ad haec mea minutiora diligenter imprimenda, factum est, ut haec mea lucubratio ex utriusque festinatione multum labis et vitii contraheret, et inculta ac mendosa, ne dicam plane manca aut caeca prodiret*“ i t. d.

Godine je 1545. i Grbićevo ime upisano u knjizi tübinških magistara, u kojoj čitamo: „*Math. Garbitius Illyricus, Profess. Philos. Tubing.*“, ali već iz primjedbe ove razbiramo, da se kod Grbića nije radilo o pravoj promociji. Vjerojatno je, da se upotrijebila zgoda kod promocije Jakova Andreä, jednoga od najznatnijih teologa

Digitized by Google

svoga vremena[1], pa su u knjigu magistara unesena i imena profesorâ Melkiora Volmara i Matije Grbića, ali samo zato, da se zadovolji neke formalnosti, Grbićevo možda upravo poradi toga, da i on uzmogne biti dekanom artističkoga fakulteta. I doista Grbić nastupa 18. listopada 1545. po prvi put dekansku službu. S ovim vremenom otpočinje se nov odsjek u Grbićevu tübinškome životu, ali prije nego li se upoznamo s njime, hajde da ogledamo njegov pjesnički rad u prvoj periodi.

Godine 1538. izdaje Schegk, spomenuti već profesor filozofije, knjigu: **Philoso phiae naturalis** *(Quae acroamata soli tus fuit appellare Aristoteles)* **omnes dispu tationes, ac universa tractatio,** *duobus libris comprehensa, Jacobo Schegkio autore. Eiusdem quoque in Loca obscura Scholia addita, sive annotationes, cum Erotematis huius scientiae propriis, eorum gratia, qui primum Physicis operam dare incipiunt. Tubingae ex officina Vlrici Morhardi. Anno M. D. XXX. VIII.* Za natpisni je list Schegkove knjige Grbić ispjevao ovu pozdravnu grčku pjesmu od 3 distiha:

ὦδ' ἄγ' Ἀριστοτέλους τάγε πάνσοφα δόγματ' ἐρευνῶν
ἄμμι τὰ τῆς φύσεως πάντ' ἐπίδηλα πόρε.
οὐ τόδε σ' ὀζυνόῳ πέλεται μάλα δυσχερὲς ἔργον.
ἀμβλυτέρους δ' ἡμῖν χρῆμ' ἐπίηρον ἄγαν.
τοῦτ' ἄρα ἐκπονέων ἡμᾶς μεγάλως κεν ὀνοίης,
σοίδε γ' ἀρίζηλον καὶ μέγα κῦδος ἄροις.[2]

Grbić je god. 1543. sam izdao zbirku svojih i tuđih nadgrobnih epigrama i jednu pjesmu-bodrilicu (*carmen* προτρεπτικόν) u knjizi, koja se naziva: **Epitaphia quaedam non insci ta partim graeca partim latina** *iam primum Tubingae aedita. Anno M.D.XL.III. die Augusti VI.*

Matthias Garbitius Illyricus.

εὖ ῥα Πλάτων ἀγαθοῦ τέκμαρ βιότοιο λαχόντας
κυδαλίμους κέλεται σὺν κλεέεσσι σέβειν.

[1] Vidi o njemu u K. Klüpfela, Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen. Tübingen 1849., str. 72. i d.

[2] Grbić je morao biti općeno poznat kao vrstan sastavljač ovakih pozdravnih epigrama na tuđim knjigama, ali ja ih na žalost nijesam mogao da priberem, jer kod toga bi trebalo pregledati sve knjige, što su ih Grbićevi znanci i drugovi u sveučilištu štampali, a ove je veoma teško naći u jednoj knjižnici na okupu. Schegkovu mi je knjigu priposlao g. Mirko Breyer, književnik u Križevcima.

Digitized by Google

τοῦτο γέρας πύματον κάρτ' ἄρμενόν ἐστι θανοῦσι
καὶ μάλα τοὺς ζῶντας σεύεται, ἐς τὰ καλά.
τοὔνεκεν ἡμετέραις τόδ' ἀεὶ νενόμιστό γε μούσαις
ἐνδυκέας ἀγαθοῖς οἷς θεράπουσι τελεῖν.[1]

Znatniji je dio zbirke posvećen uspomeni Pavla Konstantina Phrygiona, koji je od 21. siječnja 1535. bio župnik i profesor teologije u Tübingenu, a umr'o je 1. kolovoza 1543. — zbirka je izišla neposredno iza njegove smrti. U ovom dijelu ima po jedna pjesma od Jakova Schegka i Ivana Benigna, po jedna grčka i latinska od Pavla Kreurga i dvije grčke od Grbića. Prva je Grbićeva pjesma nadgrobni epigram od 4 distiha, ispjevan neposredno iza Phrygionove smrti, koji glasi:

ὧδε μάλ' εὐσεβέως αὐτῷ ἐνὶ γήρας οὐδῷ
Χριστόφιλος Φρυγίων αὖον ἔλειψε δέμας.
αὐτὰρ ὃ γηθόσυνος, ποτὶ τὸν ποθέεσκε, βεβήκει
Χριστόν, ἵν' ἀτρεκεῶς χάρμα βίοιο λάχῃ.
οὐ θεμιτὸν γοαᾶν οὕτως βεβαῶτα σεβαστῶς
ἔνθεν ἀπὸ θνητῶν τέρψιν ἐς ἀθανάτων,
ἀλλὰ χρεὼν Χριστῷ πολὺ μᾶλλον χεύεμεν εὐχάς,
Παῦλον ὅτ' ἐς παῦλάν μιν κατέδεκτο φίλην.[2]

---

[1] Ispod ovoga epigrama Grbić je tintom zabilježio: „*Ornatiss. et juris Vtriusque consultiss. viro D. Ludovico Grempio* (na primjerku tübinške sveučilišne biblioteke). Gremp je bio do god. 1541. profesor prava u Tübingenu, a one je godine otišao u Strassburg, u isto vrijeme, u koje Kamerarije u Leipzig. Gremp je nakon svoje smrti (g. 1583.) poklonio svoje knjige tübinškome sveučilištu. Na drugoj stranici natpisnoga lista nahodimo Kreurgov prijevod Grbićeva epigrama, koji glasi:

Rite iubet functos fatali tempore, vitae
Cum quadam exactae laude, dolere Plato.
Scilicet apta ea sint quod praemia sola sepultis,
Addere quae viris calcar ad aequa valent.
Ergo manet nostris in consuetudine Musis
Excolere illustres debito honore viros.

[2] Uz ovaj su epigram štampana dva latinska prijevoda, jedan od Pavla Kreurga, stalnoga prevodioca Grbićevih grčkih pjesama, a drugi od Henrika Wolfa, Grbićeva učenika (upisao se u sveučilište 15. lipnja 1536.). Uspoređivanja radi priopćujem oba prijevoda. Kreurgov prijevod glasi:

Hoc conclusa loco Phrygio ipso in fine senectae
Arida deposuit corporis ossa sui.
At, quem multum alacris sitiebat, adivit Jesum
Eius perpetuis mens fruitura bonis.

Digitized by Google

U drugoj, grčkoj pjesmi od 22 distiha Grbić javlja Kamerariju u Leipzig smrt njegova staroga prijatelja Phrygiona, koji ga je svagda osobito poštovao, a nakon njegova odlaska u Leipzig nije se mogao da utješi (st. 15. i d.):

πόλλ' ὄγε μνησάμενος σέοθεν στονάχεσκ' ἀπεόντος,
πολλά σοι εὐφρονέων ηὔξατο πάντα καλά.
πολλὰ καὶ ἐξεβόασκεν ἄγαν πεποθητότι θυμῷ
φεῦ τῆς καμμορίης, ὅσσος ἀπῆλθεν ἀνήρ.
ὅσσον ἀγάκλειτον φθονερὸς τάχ' ἀφείλετο δαίμων,
ἡμετέραις κῦδος Πιερίδεσσι παρόν,
ὃς περὶ μὲν φρονέειν, περὶ βάζειν, ἠδὲ διδάσκειν,
ὅς τε σαοφροσύνῃ πλεῖστα κέκαστο νόου,
ὃς περὶ καὶ πάντων χαριέστατος ἤθεσι κεδνοῖς,
ὅς τε τῷ ἑστιαῖν πάγχυ φιλοφρονέων,
ὅς με καὶ ἀσπερχὲς τίεσχ' ὡς οἷο τοκῆα,
τόνδε μάλ' αἰφνιδίως ἄμμιν ἀφεῖλε φθόνος.

Grbić dakle prihvaća zgodu i preko Phrygionovih ustiju daje oduška svojoj žalosti poradi Kamerarijeva odlaska, kod čega ne može da sabere dosta riječi. Pjesnik poziva iza toga Kamerarija, da i on ispjeva koju pjesmu u pokojnikovu slavu, da ne bude jedino od njega neopjevan (st. 34. ἔκ τε σέθεν μοῦνος μὴ ἀπόθητος ἔῃ), dok su ga svi ostali prijatelji prema svojim silama opjevali. A Kamerariju, kako je duhovit i vješt stihovima, lako je ispjevati i dugu i lijepu pjesmu! I uz ovu se pjesmu nahodi latinski Kreurgov prijevod.

Non lugere igitur vitam fas esse caducam
Mutatam laeta censeo sorte Deum.
Quin mage Christo amplas rectum est persoluere grates,
Qui Paulum in requiem ceperit inde suam.

Wolf je naprotiv ovako preveo Grbićevu pjesmu:

Cristicolae exhaustum Phrygionis corpus in isto,
Quem coluit vivus, conditur ecce loco.
Spiritus in coelo secretus corpore gaudet,
Permistus divis numina sancta videt.
Non ergo fas est lachrymas nos fundere tristes
Nec tantum vulgi plangere more virum,
Sed decet ad coelos vultus nos tollere nostros,
Atque deo laudes dicere mente pia,
Qui nostrum Paulum per dulci morte sopitum
Coelesti dignum censuit esse choro.

Razbiramo već iz većega broja stihova, da je Wolfov prijevod slobodniji, ali nema sumnje, da njegov govor i stihovi bolje zvuče nego Kreurgovi, koji se ropski prislanjaju uz grčki original.

Digitized by Google

Iza ovoga dijela slijedi u našem spisu još nekoliko nadgrobnih epigrama, od kojih četiri, i to po jedan od Gaspara Vollanda i Joakima Kamerarija, a dva Grbićeva slave Phrygionovu ženu Katarinu à Fridingen, koja je umrla godinu dana prije svoga muža (mjeseca kolovoza 1542.). Prvi je od Grbićevih epigrama sastavljen u latinskome jeziku, a štampan je na str. 13.:

Quae fuit insignis forma, virtute, pudore,
Viribus, ingenio, stemmate, prole, viro,
Hoc iacet in busto Catharina virago,
De genere illustri pacis amore sata.
Proh! dolor adversam partu lucina sinistro
Te subito tantum hinc abripuisse decus.

Drugi grčki epigram duži je za dva stiha, a i uza nj se opet nahode dva prijevoda: Kreurgov i Wolfov. Kako je Grbić za svoga boravljenja u Tübingenu upravo kao pjesnik epigrama bio na glasu, spominjem ovdje i ovu pjesmu (na str. 13.):

οὐ γένος, οὔτε φυή, οὔτ' αὖ ἀρετή τε μένος τε
ἂν κρυεροῖο βίην ἐξετράποιτο μόρου.
οὐ γὰρ ταῦτα νύ τοι Καθάρινα καὶ ἔξοχα τ' ἄλλα
κηρὶ σὺν εὐσεβέει μοῖραν ἀφεῖλε ταχύν.
ἔνθ' ἄρα κατθανεοῦσα δέμας παρέλειψας ἀμαυρόν,
κεῖνα δὲ πολλὰ μόρος σοι κατέμαρψε καλά.
φεῦ τῆς καμμορίης θνητῶν ὡς πάντ' ἀβέβαια.
θνητὸς ἄρ' ὢν σφαλερὴν ἐλπίδα πᾶς τις ἔχε.

Na str. 15. čitamo spomenuti već epitafij astronomu Karionu, a na str. 16. maloj kćeri Đure Sabina, Melanchthonovoj unuci:

ἔνθα Μελαγχθονίδος θεοεικέλου ἔρνος ἀμαυρὸν
κεῖται ἁφαρπασθὲν κηρὶ μάλ' ὠκυμόρῳ.
αἶ αἶ ἀρτιγενῆ κόλπους ἔο μητρὸς ἀφεῖσαν
αἶσ' ὀλοὴ ταχέως ἔνθεν ἔμαρψε πάλιν.
οὔ μιν ὄχ' εὐφυέᾳ Χάριτες μάλα περ φιλέουσαι
οὔτε σὺν Ἀρτεμίδος Πάλλας ὑφεῖλξε μόρῳ.
ὦ δένυ(?) λευγαλέη θνητοῖς φθονέουσα διάμπαξ
μοῖρ' ἄγαν αἰφνιδίως ἔξοχα πάντα κρατεῖ.

Pošljednji je epitafij posvećen uspomeni Simona Grynaeja, koji je god. 1534. prvi reformirao tübinško sveučilište, a umr'o je 1. kolovoza 1541.:

ὃν περὶ μοῦσ' ἐφίλει ξυνετὸν περὶ δ' αὐτὸς Ἀπόλλων,
ἠδέ γε παρφάσεως σὺν χαρίτεσσι θεά.
ᾧ περὶ καὶ πάντων τάγε θεῖα νοήματ' ἐρευνᾶν
σπουδῇ ἀληθείης ἔπλετ' ἀγαστὸν ἀεί,

Digitized by Google

κεῖνος ἄρ' αἰθερίους ψυχῇ κενεῶνας ἐσελθών
ἔνθα μάλ' εὐσεβέως κάλλιπεν οἷο δέμας.

I uz ova je dva epigrama štampan Kreurgov prijevod.

Na kraju spisa (na str. 17.) nahodimo: „*carmen* προτρεπτικόν *ad Laurentium Durium Noricum, discipulum suum M. Garbitius Illyricus*“. *Laurentius Durius* upisao se u tübinško sveučilište 2. siječnja 1538. *(Laurentius Dyrr [Dur] Nornbergensis)*, a Grbiću, koji ga je možda poznavao još iz Nürnberga, tako je omilio za vrijeme svojih nauka, te mu je on kao njegov učitelj ispjevao na rastanku ovu pjesmu:

βῆθ' ἄγε, νεανίας, τῷ ἐμῷ πεφιλημένε θυμῷ,
σὺν καλῷ ἀσφαλέως δαίμονι σύν τε θεῷ,
οὔτι ποτ' ἐκλελαθὼν οὔτ' ἄρ' μου οὔτε γ' ἐφετμῶν,
κηρὸς ἀφ' ἡμετέρου αἰὲν ἀφυσσαμένων.
πρῶτα θεουδείης οὐκ ἄν ποτ' ἔχοις ἀμελητί
ἐλδόμενος λελαχεῖν θειόθεν εὐτυχίης.
εἶτα καὶ εὐπειθὴς περιόπτους σεῖο γονῆας,
πάρμενε ἀμφοτέρους πάντα σεβαζόμενος.
τῶν δὲ καὶ εὐγενέων ἀρετὰς καλά τ' ἔργα νόον τε
μηδέποτ' ὀτραλέως παῦε μιμησάμενος.
καὶ φιλόμουσος ἀεὶ περὶ πάντων κάρτα πέλοιο
οὐδὲ σαοφροσύνης που ἀμέλειαν ἔχοις
ταῦτα μαθὼν τὸ τέλος παρ' ἐμοῦ, πολὺ φίλτατε τέκνον,
βάσκ' ἴθι θηήσων ἐν πραπίδεσσιν ἀεί,
ὡς καλὸς ἠδ' ἀγαθὸς καὶ ἐσσομένοισι γενήσῃ
ἂν βίον εὐκλεεᾶ ὄλβια πάντα λαχών.

I ovu je pjesmu na latinski preveo Pavao Kreurgus, a uza nj i Ivan Sechel, učitelj u pedagogiju, kojega je prijevod ljepši.

24. veljače 1544. ženio se vojvoda Kristofor, sin Ulrichov, i čini se, da je akademički senat povjerio Grbiću, koji je u to vrijeme bio već općeno poznat kao vrstan pjesnik prigodnih pjesama, da ispjeva prigodnu pjesmu za rijetku ovu svečanost. Grbić je doista izdao spis, u kojem nahodimo pet njegovih pjesama: četiri latinske i jednu grčku, od kojih pošljednja broji 60 distiha. Spis se naziva:

Carmen gratulatorium de nuptiis illustrissimi principis et D. Domini Christophori *Ducis in VVirteberg etc. a M. Garbitio | Illyrico graece | scriptum. | Idem latine redditum a Paulo Kreurgo.*[1]

[1] Ispod natpisa je otisnut grb Morchardove štamparije, a na primjerku tübinške sveučilišne biblioteke Grbić je sam ispod grba napisao: „*Graviss. et sapientiss. senatui scholae nostrae, Dominis suis observandiss. M. Garbicius Illyricus d. d.*“

Digitized by Google

U prvoj, latinskoj pjesmi od 7 distiha, koju namjenjuje „*Ornatissimo viro d. Michaeli Tifferno, illustrissimi principis et D. Domini Christophori Ducis in VVirtenberg Cancellario gravissimo*“, Grbić moli Tifferna (koji je svima dobro poznat), da i sam pročita pjesmu u čast Kristoforove ženidbe, i da je dade vojvodi na čitanje. Pjesnik napose pripominje, da je i Tifferno osobit prijatelj lijepe pjesme:

Non tua te facies nec compellatio nobis,
Sed virtus notum commemorata facit.
Laudatur tua doctrina et prudentia felix,
Laudatur magna cum gravitate lepos.
Nec minus a doctis tuus, o Tifferne, probatur
Egregie in Musas officiosus amor.
Hoc igitur nostrae haec nunc quantulacunque Camoenae,
Docta tamen, cupide carmina, quaeso, legas.
Lecta satis cura doctas ad principis aures
Ferri, iudicio rite probata tuo.
A puero bene Musarum quem semper amorem
Indideras, simili perge fovere modo.
Dignus amor multum praeclaro hic principe semper,
Digna etiam cura haec te sapiente viro.

U drugoj se latinskoj pjesmi od 12 distiha pjesnik obraća na samoga vojvodu moleći ga, da milostivo primi njegovu pjesmu. Pjesnik znade, da će drugi ljudi vojvodi prikazati bogate darove prigodom njegove ženidbe, ali on mu ne može drugo da dade, nego izobilja dobrih želja, izrečenih u pjesmi. No gleda li se na srce i na dobru volju, njegov dar mnogo vrijedi, jer:

Hinc ingens persaepe argenti pondus et auri
Exsuperat grato nummulus officio. (st. 9., 10.)

I spasitelju je bio miliji udovičin novčić, nego pregršti darova od imućnika, a i mnogi su ugledni ljudi voljeli pjesničke, duševne darove. Pjesnik spominje Aleksandra Velikoga, koji je rado primao pjesme od pjesnika Lisipa i Apela, nadalje Antiloha, i moli vojvodu, da primi od njega „*fausti preces coniugii*“ (st. 22.) obećavajući mu, da će njegova muza uvijek rado zapjevati koju pjesmu u vojvodinu hvalu.

U kratkoj trećoj pjesmi od 3 distiha pjesnik poziva Württemberžane „*et alios Ducatui subiectos*“, da se sada prigodom ženidbe svoga vojvode podadu općenome veselju, jer s njegovom je srećom združena i sreća podložnikâ.

Digitized by Google

Sad istom dolazi pravi epitalamij pod ovim natpisom: Ὑμέναιος αὐτοσχεδιασθεὶς παρὰ Ματθίου ἰλλυρικοῦ τοῦ γαρβικίου πρὸς τὴν τῆς τυβίγγης Ἀκαδημίαν περὶ γάμου ἄρχοντος ἡμῶν λαμπροτάτου τοῦ χριστοφόρου ἐν τῇ Βιρτεβέργῃ, grčka pjesma od 60 distiha. Pjesnik zaziva muze, koje se u Tübingenu dakako nazivaju prema rijeci Neckar „Νικαρίδες“, da mu pomognu, a iza toga opsipava vojvodu i mladu njegovu ženu nebrojenim željama. Da se uzmogne razabrati, kakve su bile dulje Grbićeve pjesme, držim, da ne ću pogriješiti, priopćim li cijelu ovu pjesmu, koje sadržaj je i onako teško ispripovijedati poradi mnogih, a opet srodnih želja. Ova pjesma glasi:

Χαίρετε, Νικαρίδες μοῦσαι κεχάροιο Τυβίγγα,
νῦν πρέπον ἀγλαΐαν πᾶσαν ἀειρόμεναι·
ἥνιδε ἡμέτερος, δηρὸν πεποθημένος, ἄρχων
ἄμμιν ἵκει νύμφην οὗ ἐρίηρον ἄγων.
φεῦ τῆς εὐτυχίας, ὅσσον γ' ἀριδείκετοι ἄμφω
πᾶσιν ὁμοῦ θεόθεν τοῖσι καλοῖσι βίου.
ἐν γένος, ἐν δὲ φυή, ἐν καὶ θεοείκελον εἶδος,
σύν τε κράτει ὄλβος ἄφθονα τ' ἄλλα πάρα.
πρὸς ὅ ἔτι θαυμασίως τῶνδ' ἐκπρέπει ἀγλαὸν ἦθος
ἔκ τε σαοφροσύνη πευκαλίμοιο νόου.
τίς δ' ἄρα σφωὲ βροτῶν, μάλα περ πεφραδμένος, ἀμῶν
εὖ κατὰ κόσμον ἄδοι(!) ἀξιάγαστον ἅλις;
κυδάλιμόν κεν ἔοι τόδε θεῖον ἔργον Ὁμήρου
ἠέ γε Θηβαίῳ ἄρμενον Ὑψαγόρᾳ.
αὐτὰρ ἰαινομένους αὐτοῖς ἐϋδαίμονα παστὸν
εὔξασθαι χ' ἡμᾶς εὐφρονέοντας ἐνι,
ἠδὲ βίον χρόνιον καὶ ὁμοφροσύνην ἐρατεινήν,
σύν τ' ἄλλοις ἀγαθοῖς παῖδας ἀγηνορίδας.
τοῦτο καλὸν καὶ ἐνὸν τόδε καὶ μάλα ἔσσετ' ἀγαστόν,
δέξασθαι φιλικῶς πὰρ φρονέουσι φίλα.
οὐδέ κεν ἐκ πολλῶν εἴ τις κατὰ μοῖραν ἐπέλθοι
παῦρά τιν' εὖ κλείων, τοῦτ' ἀνέραστον ἔσῃ.
τῷδ' ἄρα, Νικαρίδες μοῦσαι, ἀρίδηλον ἰεῖσαι
καὶδ δύναμιν φωνὴν καλὸν ἀείδετ' ἔπος,
καὶ ῥ' ὑμέναιον ὁμοῦ συναγαλλόμεναι παπίδεσσι
ἂν πόλιν ἐμμαπέως παντόθι γηρύετε.
ὧδε μάλ' ἐνδικέως σύμπαντα μὲν εὐχετάωσαι
ὡς ἐπέοικε καλοῖς ἡγεμονέσσιν ἑᾷ.
ζώῃ ἀμέτερος ζωὴν εὐδαίμονα κρείων,
γνώμην ἠδὲ δέμας πάμπαν ἄνουσος ἀεί.
πρῶτα θεὸν καὶ ὑπὲρ πάντων γε μάλιστα σεβίζοι
ἀτρεκέως ἐσαεί, κηρόθι δεισίθεος,
Χριστοφόρος μὲν ἐπίκλησιν, βιοτὴν τ' ἀνὰ πᾶσαν,
ὡς ἐτεῶς, Χριστοῦ ἐν φρεσὶ πίστιν ἔχων.
ἀσκελέως τ' αὐτοῦ διδαχὴν νημερτέ' ἐφετμῶν
συμπάσῃ ἀδεῶς ἀλκὶ ῥύοιτο μέγας.

Digitized by Google

εἶτα Δίκην, ἅτε σεμνοτάτην γε θεοῖο πάρεδρον,
καί ῥα βροτῶν λώστην ἀρχιάνασσαν ἐρῷ,
τήνδε σέβοι ὁσίως, ἐκ τῆσδε τὰ μήδεα πρόφρων
εὐφραδέως προφέρων πάντα κατ' αἶσαν ἕλοι.
σύν τ' ἄλλαις ἀρεταῖς ἀρτίφρονα θυμὸν ἀέξοι,
μηδεμιᾶς πάντως που ἀμέλειαν ἔχων.
εἶτα λαχὼν ἀρχὴν θάνατον μετὰ πατρὸς ἑοῖο
ὥστε πατὴρ ἡμῶν ἤπιος ἄρχοι ἀεί.
πάντα κυβερνώῃ εἰς εὐλογίαν τε θεοῖο,
πρός τε τὸ εὐπειθῶν σύμφορον ἀρχομένων.
αὐτὰρ ἐῆς ἀλόχου αἰεὶ διάπυρος ἐρώῃ,
τῆδέ γε μειλίχιος, τῇδ' ἐπέραστος ἔοι,
τῆσδε ὁμοφρονέων εὐνὴν σὺν καὶ ὁαρισμὸν
κάλλιστον στέρξας εὖ νομίσειεν ἀεί.
ταῦτα δὲ πάντα χυδὴν καὶ ὅσα φρεσὶν ἧσι μενοινᾷ
ἵλαος οἱ ὁσίῳ ἐκτελέσειε θεός.
ὡς δ' αὕτως κείνου νύμφῃ πρέπον εὐχετάασθαι
οὐρανόθεν λελαχεῖν πάντα τάγ' εὐκτὰ ῥυδόν.
τήνδε θεὸς κεδνοῖς ὁσίην παραπίδεσσι φιλάσσοι,
χριστιάδος φωνῆς αἰὲν ἔχουσαν ὄπιν,
τῆσδέ γε καλλικόμης αὔξων πολυήρατον εἶδος,
τῆσδ' ἀρετὴν ἄνοσον καὶ ἐρύσειε σθένος.
ἥδε καὶ αἰδοίη τὸν ἑὸν περὶ κηρὶ φιλοῦσα
οὐσέποτ' ἂν παύσοι θυμολέοντα πόσιν.
τόνδ' ἀρετῇ, κόσμῳ φιλομείδης, καὶ φιλότητι
σπέρχοι ἑαδέμεναι συμφρονέουσα καλῶς.
τῷδε καὶ εὐνοίκῳ πασῶν δόξειεν ἑοῦσα
ἡδίστη καὶ ὁμοῦ εὔχαρις ἀενάως,
τῷ καὶ ὑπὲρ πάντων, οἴκου στηρίγματα λάμπρου,
κάλλιστα τέκνα θοῶς πάγχ' ἁμογητὶ τέκοι,
καὶ τάδε παιδιόθεν κεδνῶς θρέψασα γονεῦσιν
ψυχὴν ἠδὲ δέμας πάπαν ὅμοια τελοῖ.
κεῖνα δὲ εὐψυχέως, πῶλοι ὡς γαυριόωντες,
ὦκ' ἐπὶ πᾶν ἄττοι αὐτοέκαστα κλέος.
οἱ δὲ ἀγασθέντες σφετέρων περικάλλεα τέκνων
λήμματα γαννύμενοι πάντ' ἐσίδοιντο γονεῖς.
ταῦτα μὲν ὡς εἰπεῖν περὶ πάντων δέξι' ἑάων
τὸν βίον ἀρχόντων ὄλβιον ἐντυνέμεν.
ἀλλὰ καὶ ἀρχομένοις ἔνθεν μεταδήμιος ὄλβος
ἠδὲ τὸ εὖ πράττειν ἔρχεται ὡς τὸ πολύ.
τοὔνεκεν ἡμετέρῳ τάδε πάντα γένοιτο μέδοντι
ἱλαδὸν ἀμφιέπειν ἐς δ' ἀεὶ ἀσφαλέως,
ὄφρα γε καὶ αὐτὸς μετὰ σφῶν πανόλβιος εἴη,
εὖ καὶ ἄγοι λαοῦ πᾶς τις ὁ πειθόμενος.
ἔξοχα γάρ, πάντως ἐρικύδης, ἄξιος αὐτός
ἀξίη ἠδὲ δάμαρ ὄλβια πάντα τυχεῖν
καίτοι ἀριζήλοις ὄχα λαὸς ὅδ' ἄξιος αἰεί,
ὡς τὸ πάρος γ' ἐθέλων ἡγεμόνεσσι πιθεῖν.

Digitized by Google

τήνδε γὰρ εὖ μεμαὼς ἀρετὴν καὶ ἔργα Ἄρηος,
πρὸς δ' ἔτι τ' ἄλλα καλός, γαῖαν ἐνεργὸν ἔχει.
πάντα δ' ὑπὲρ λαὸν περιάζιος ἔσσι Τύβιγγα
τρισμακάρους σὺ κιχεῖν κοιρανέοντας ἀεί·
καὶ γὰρ ἀγακλειτόν σε χόρος κύδιστος ἐνοικεῖ
μουσάων συνεχῶς εὖ μάλα φθεγγομένων,
οἵδε κεν ὀκνερῶς, μὴ εὖ ἐπιτίμι' ἔχουσαι
καὶ μινυρῶς σοφίας ἐκπροφέρουσι μέλη.
τῷ ἄρα ἡμέτερος περὶ πάντων ὀλβιοδαίμων
κοσμήτωρ βιοτὴν εὖ κατὰ μοῖραν ἄγοι,
εὖ ῥα πατρὸς μεγαλοσθενέος καὶ ὀμβριμοέργου
κύδεα καὶ ἀρετὰς πυκνὰ μιμησάμενος.
σύν τ' ἄλλων προγόνων μάλα πάντων εὐρυμεδόντων
εὐκλείην σπουδῇ ὡς σέβας εἰσορόων,
ἄλκιμος ἠδὲ καλοῖς ἐπὶ ἔργμασι πᾶσι περίφρων,
ὡς μέγα καὐτὸς ἄροι ἐσσομένοισι κλέος,
τάςδε καὶ ἡμετέρας, προγόνων περικύδεα κλῆρον,
Πιερίδας τίων αἰὲν ἀριπρεπέως.
ταῦτα μὲν ἡμετέρῳ ὁμοθυμαδὸν εὐχετάασθαι
πάντας πάντα καλῶς ὑψιμέδοντι πρέπει.
τοὔνεκα λισσομένη τάδε μοὐ οἱ ἄειδε, Θαλεία,
καρδιόφιν τὸ ἐὸν εὖ φρονέουσα μέρος,
πὰρ δύναμιν δὲ κλέα προγόνων καὶ ἔργα φέριστα
ἠδ' ἀρετὰς αὐτῶν, Μελπομέν', αἰδομένη
οὐδέ σθένος καὶ ἀγηνορίην μνήστωρος ἀγαυοῦ
ἠδ' ἀγανοφροσύνην ἀτρομέουσα κάσαι,
οὐδέ γ' ἀριπρεπέος μνηστῆς χαριέστατον εἶδος
ἠδὲ σαοφροσύνην, θαρραλέη, κεν ἄδειν.
τοῦτο γέρας μάλα μὲν τιμῆεν, ἔοι κεν ἀεικές,
μικροπρεπῶς δήπου εἴ τις ἂν ἐκπονέοι.
ἀλλὰ καὶ ὡς τάχα κεν, καθ' ὅσον τινὶ μὲν τόδ' ἐφικτόν,
σπουδάσσαι, λίην ἔπλετ' ἂν εὐδόκιμον.
τοῦτο δέ, Νικαρίδες μοῦσαι, εὖ ὕμμι μελήσει,
ὡς ἄρα μολπάζειν εὐφυέεσσιν ἄγαν.
ἡμετέρην δὲ τάδ' εὖ πρόφρασσαν βαῖ' ἐπέεσσιν
εὐχομένην συνομοῦ πᾶσ' ἀπόδεχθε φιλῶς.

Iza ove pjesme čitamo Kreurgov (koji se ovdje naziva Paulus Kreurgus Kalbaris) prijevod i petu, latinsku Grbićevu pjesmu (str. 15.) od 11 distiha „*Ad Musas Tubingenses*“, u kojoj pjesnik zaziva tübinške muze, da nastave posao, što ga je on smrtnik otpočeo, pa da slave Kristoforovu ženidbu. Njima to jedinima i dolikuje, jer muze su svagda pjevale himenej odličnijim junacima.

Mi ne poznajemo još sviju Grbićevih pjesama, jer Grbić je sastavljao prigodne pjesme do svoje smrti, ali već sada možemo izreći konačan sud o njegovu pjesništvu. Spomenuo sam već, da je Grbić

Digitized by Google

od prirode morao biti osobito nadaren za pjesništvo, a sada mogu još dodati, da se Grbić nije mogao razviti do pravoga pjesnika, jer je živio u vrijeme, u koje se općeno držalo, da svaki čovjek može pjevati pjesme, dade li se na izučavanje tuđih pjesama i na marljivo vježbanje, u koje se vještina u građenju pjesama držala za bitan dio općene obrazovanosti, te su se pjesme, kao i prigodni govori, sastavljale u svakoj latinskoj školi — ta pjesništvo se držalo samo za dio govorništva. Ne treba dakle da se čudimo, što se Grbić nije uzdigao iznad bezbrojnih svojih suvremenika, koji su svi u školi naučili sastavljati grčke i latinske pjesme. U naučenome ovom pjesništvu nema dakako lijepih i dubokih misli, radosnih ili bonih, a uza to i iskrenih duševnih izricanja, vatrenih prodiranja ljubavi, strasti ili mržnje, jer ono nije izniklo iz srca, nego iz glave, nije produkt prirode, nego umjetno i kadšto mučno djelo. Upravo poradi toga uzalud bismo tražili u Grbićevim pjesmama individualnost pjesnikovu, jer i one su plod humanističkoga vijeka, a kako su sve ispjevane za određenu neku zgodu, u njima nije bilo ni mjesta izricanju individualnih misli, želja i težnja: i one služe općenoj onoj svrsi humanističkoga pjesništva, te preporučuju svojoj okolini moralan život hvaleći krepost, a prekoravajući mane i opačine.

Ne možemo se dosta načuditi temeljitu Grbićevu poznavanju grčkoga jezika, kako ga upoznajemo u njegovim pjesmama. Gradeći pjesme Grbić nije upotrebljavao određeni neki, stariji ili mlađi dijalekt: u njegovim pjesmama nahodimo uporedo i stari Homerov oblik i veoma mladu riječ aleksandrinskoga ili bizantinskoga vijeka, a u svakome gotovo stihu ima neobičnija koja riječ, koja samo rijetko kada dolazi u starih pjesnika. Kako je Grbić temeljito poznavao grčki i latinski jezik, staro mu mjerilo nije zadavalo nikakih poteškoća. Grbić se doduše u svima pjesmama služi samo jednim mjerilom: elegijskim distihom, ali zato lako svladava zakone ovoga mjerila (u njegovim su stihovima daktili pretežniji nego spondeji) i veoma su rijetki primjeri, u kojima je on bio prisiljen, da poradi mjerila mijenja oblik riječi (kao što su na pr. oblici ἄδοι u st. 12. i ἄδειν u st. 112. Kristoforova himeneja ili *relligione* u st. 18. pjesme *„Ad Musas Tubingenses“* itd.).

Od 18. listopada 1545. Grbić je po prvi put dekan artističkoga fakulteta[1]. Znajući, kako se dekan izbirao, možemo pouzdano reći,

[1] Dekan se izbirao na godinu dana; vidi statut artističkoga fakulteta od god. 1536. u Urkunden zur Geschichte der Universität Tü-

Digitized by Google

da je Grbić već u to vrijeme bio veoma ugledan među drugovima u sveučilištu. Iz toga se vremena sačuvao jedan Grbićev list, što ga je pisao Kamerariju, a nahodi se među Kamerarijevim listovima u knjizi: **Libellus novus** *epistolas et alia quaedam monumenta doctorum superioris et huius aetatis complectens, editus studio Joachimi Camerarii Pabeperg. Lipsiae 1568.* (na str. 214., 215.) Kako je ovo jedini Grbićev list, što ga doslije poznajem, a sadržava mnogo zanimljivih vijesti, držim za svoju dužnost, da ga ovdje priopćim. List glasi: *Clarissimo viro Joachimo Camerario, amico suo observandiss. S. Te esse in magno luctu ob fratris obitum facile credo, sed interim persuasum habeo, te etiam non egere aliqua aliena consolatione, cum ipse tibi sapientia tua et virtute satis consolationis praebeas. Neque etiam est, cur ob Dominici Stromeri obitum te consoler: sine dubio et hic te magno affecit dolore, sed tu eum eo animo feres, quo aequissimo hactenus tulisti. Ego profecto, quod potui, ipsi vivo praestiti et subieci interdum quasdam admonitiones,* ἀλλὰ τὸ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν. *Res nostrae sunt in statu solito. Academia non multum crescit frequentia, licet sit nonnihil frequentior facta. Victus in contubernio est facilior ex munificentia Principali, unde frumentum utiliori precio subministratur. Nos iam cum doctoribus haud paulo commodius et tranquillius vivimus. Affinis meus, senex ille cellarius, qui hactenus captus fuit, ut confidimus, liberabitur proxima hebdomada, sed non sine muneratione pecuniae satis magnae, similiter liberabitur praefectus inferior. Ludovicus Bebion Argentinae obiit, in cuius locum est receptus ex schola nostra M. Chilianus Vogler, affinis D. Scheggii, qui iam nactus honores Doctoris statim se eo conferet. Haec putavi ad te scribenda et mihi occupato renunciatione novorum Ma-*

bingen, str. 383: „*Decimo octauo die Octobris, ubi fastis asscribitur S. Lucae nomen, declarato Rectore Vniuersitatis scholae huius conuocabit Decanus illius temporis consilium studii artium ad designandum secuturi anni Decanum. Hic assumetur ex numero Magistrorum, qui stipendiis ad docendum conducti sunt ab Vniuersitate scholae huius. Creabitur autem suffragiis ita, ut illi mandetur honor, cui plurimi suffragati sint, neque quicquam spectabitur aut ualebit, nisi pietas eruditio uirtus. Itaque suffragia laturi iurati erunt. Quod si suffragia paria fuerint, accessione sua rem Decanus temporis illius concludet. Sed designatus Decanus statim Magistratum ineat. Quod si intra spacium vnius diei non fecerit, mulctam fisco huius studii soluito florenorum duum. Geret autem annum unum et ineundo in haec iurabit in consilio*“ itd.

Digitized by Google

gistrorum post paucos dies futura nil aliud occurrebat. Salutat tuam familiam quam diligentissime uxor mea. Vale quam optime cum tuis omnibus. Datae festinantiss. Tubingae IIII. Non. Februarii. M. Garbitius Illyricus.

Kod datuma nije zabilježena godina, koje je taj list napisan, ali prema vijestima u listu možemo je sasvim pouzdano odrediti. Znademo naime, da je Hijeronim, brat Kamerarijev, umr'o pred zimu god. 1545., jer i Melanchthon tješi Kamerarija poradi bratove smrti u listu od 9. studenoga 1545. Dominik je Stromer bio sin Henrika, poznatoga leipziškoga liječnika (umr'o 25. studenoga 1542.), za kojega se nakon očeve smrti brinuo Kamerarije, vjerni prijatelj Henrikov, pa ga je poslao u jesen god. 1545. u tübinško sveučilište, ali Dominik je ovdje doskora, u mjesecu siječnju 1546., um'ro, jer se podao raskalašnome životu. Što Grbić kazuje o nešto većem broju sveučilišnih đaka, također se podudara s ovim vremenom. Otkako je god. 1541. kuga iznova i duže vremena uništavala Tübingen i okolinu, malo novih đaka dolazi u tübinško sveučilište, pa dok je ono u predašnjim godinama dobivalo i preko 160 novih đaka[1], godine 1542. upisala su se samo 34, i to od 7. studenoga ove godine pa do 21. ožujka 1543. upravo nijedan, a osim toga su mnogi upisani đaci odlazili u druga sveučilišta. Stari se i redovni broj đaka povraćao samo po malo, pa je još i god. 1546. manji, nego što je bio prije god. 1541. Iz ovoga lista doznajemo, da je Kilijan Vogler bio pozvan na mjesto Ludovika Bebiona u Strassburg. Znamo, da je Ludovik Bebion[2] umr'o *„in phtisi"* 27. rujna 1545., a da je Kilijan Vogler, rođak profesora Jakova Schegka i Bebionov nasljednik, koji se upisao u tübinško sveučilište 24. listopada 1534., postao *magister artium* god. 1538., a doktor prava u siječnju 1546., te došao u Strassburg 12. travnja 1546.[3] Nema dakle sumnje, da je Grbić pisao ovaj list kao dekan 2. veljače 1546., pa je kao takav mogao biti u to vrijeme zabavljen

[1] Vidi skrižaljku o broju imatrikuliranih đaka u Paulsena, Geschichte des gelehrten Unterrichts, II., str. 692².

[2] Bebion se upisao u tübinško sveučilište 25. listopada 1523. *(„Ludovicus Zebron [Bebion] de Endelspach")*, iza toga je učio u Heidelbergu (upisao se 18. srpnja 1526.: *„Ludovicus Bebeon ex Endelspach")*, učio je u Wittenbergu, gdje je postao *magister artium*, i u Bourgesu, gdje je god. 1541. postao doktor prava. Bebion je bio profesor institucija u Strassburgu od 29. rujna 1542.

[3] Vidi u Knoda, Stiftsherren von St. Thomas zu Strassburg. Programm des Lyceums zu Strassburg 1892., str. 21.

Digitized by Google

„renuntiatione novorum Magistrorum“, koja je slijedila 17. veljače[1]. I ono, što Grbić pripovijeda o odnošaju profesorâ artističkoga fakulteta prema doktorima, t. j. prema profesorima teološkoga, pravničkoga i medicinskoga fakulteta, koji su se fakulteti držali za više, podudara se jedino s god. 1546. Nakon Kamerarijeva naime odlaska u Leipzig profesori su „viših“ fakulteta dobili toliku vlast nad onima artističkoga fakulteta, te su im god. 1541. zabranili, da se žene[2]. Ovaj je odnošaj postao nešto snošljiviji istom nakon Ulrikova reda od god. 1544., s kojim je ugled profesorâ artističkoga fakulteta rastao od dana do dana Iz lista razbiramo nadalje, da je Grbić godine 1546. stanovao u kontuberniju i da je druga njegova žena bila poznata s Kamerarijevom porodicom, pa kako i ne bi, kad je Kamerarije posredovao kod njezine udaje za Grbića. Što Grbić pripovijeda o svome susjedu živežaru *(senex cellarius)* i o tübinškome podnačelniku *(praefectus inferior = Untervogt)*, ne razumijemo pravo, jer nemamo drugih opsežnijih vijesti iz onoga vremena, ali kako ih Grbić spominje, pošto je prije pripovijedao o skupoći, koja vlada u Tübingenu, vjerojatno je, da su se ona dvojica ogriješila o trgovačke propise.

Godine je 1551. Grbić bio po drugi put dekan. Nekoliko dana prije, nego što je dovršio drugi svoj dekanat, naime 9. listopada 1552. umrije Ivan Sichard, jedan od najglasovitijih pravnika 16. vijeka i ugledni profesor prava u tübinškome sveučilištu. Grbiću dopade časna zadaća. da osam dana nakon njegove smrti govori posmrtni govor pred akademičkim senatom i mladeži. Grbić je odmah i štampao svoj govor pod ovim natpisom:

Oratio | funebris de vi|ta et obitu Clarissimi viri D. Joannis | Sichardi *I. V. D. excellentissimi Tu-*

[1] U tübinškome su artističkom fakultetu svake godine bile četiri renuncijacije bakalaurâ i magistara: 17. veljače, 19. svibnja, 13. rujna i 15. prosinca; vidi: Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen, str. 392. Grbić je kod promocije od 17. veljače 1546. promovirao na čast magistra i svoga heidelberškoga štićenika Ahacija Wüsta. Nakon Grbićeva naime dolaska u Tübingen i braća su se Wüsti upisala u tübinško sveučilište 17. siječnja 1538. i Kristofor je ovdje postao doktor prava već godine 1544. Vjerojatno je, da su braća Wüsti stanovala kod Grbića.

[2] Ivan je Forster bio god. 1541. otpušten jedino poradi toga, što se oženio, i na rastanku javlja svojim đacima, neka ne misle, da je počinio štogod sramotno: jedini je uzrok njegovu otpustu, što se nedavno oženio; vidi u Klüpfela, Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen, str. 55.

Digitized by Google

bingae in frequenti Scholae conuentu | habita a Mathia Garbitio Illyrico. |

Casp. Voll. D.

Vere tantus eras, maior quoque, Clare Sicharde,
Quantum te noster praedicat Illyricus.

Tubingae. Per Ulricum Morhardum excussa. Anno M.D.LII. Quarto Idus Octobris.

Na drugoj stranici naslovnoga lista čitamo ovu Grbićevu grčku pjesmu:

Πρὸς ἀναγνωστήν.

παῦρα μὲν ἄν τε τάδ' εὐτελέως πεφραδμένα φαίης,
τοὔνεκα δ' οὐκ ἔμπης οὐδενόσωρα πέλει.
ὡς γὰρ ἄγαν βραχέως περικυδίστου κλέα ἀνδρὸς
ἀμπίσχει, τὼς καὶ αὐτὰ μάλ' ἀτρεκέως.
κεῖνος γὰρ περί γ' ἦν φρονέειν, περὶ δ' ἄρτια βάζειν,
ὀρθά τε βουλεύειν, καὶ τὰ θέμιστα νοεῖν.
ἀμφαδὸν οἷά γε μὴν συνετὸς καὶ πάγχυ σαόφρων,
ἠδὲ καλός τ' ἀγαθὸς καὶ πολύϊδρις ἐών.
ταῦθ' ὅ γε παμπόλλοις κάρτα κληΐζετ' ἀγαστός,
ταῦτα δὲ καὶ ὁ παρών πως λόγος ἀμφιέπει.

Uz ovu se pjesmu na istoj stranici nahodi latinski Grbićev prijevod: *Idem ad verbum latine*[1].

Grbić posvećuje svoj spis (str. 3.): „*Virtute, prudentia et dignitate ornatissimo viro, Domino Paulo Pfintzing, patricio Noribergensi, reverendissimi episcopi Atrebatensis a secretis et Caesareae Maiestatis catholicae registratori*“, koji je prijateljovao sa Sichardom i osobito ga cijenio. Grbić se u posvetnome pismu nada, da će ugoditi moćnome Pfintzingu, prikaže li mu životopis njegova prijatelja. Iza toga čitamo (na str. 6. i d.) latinsku pjesmu od 30 distiha „*Ad eundem D. Paulum Pfintzing brevis quaedam deploratio obitus D. Sichardi et oblatio huius orationis per eundem M.*

[1] Prijevod glasi:

Pauca quidem dicas, scripta atque exilius ista,
Sunt tamen haud ideo frivola prorsus ea.
Sicut enim breviter. sic et vere hic cohibentur
In primis clari lausque decusque viri.
Ante alios valuit sapere et fari ille perite,
Consulere et recte, iuraque discutere.
Quippe palam prudens, qui et pectore sobrius esset,
Exacteque bonus, plurimum et experiens.
His admirandus multis valde celebratur,
Haec sermo utcunque hic nunc quoque prosequitur.

Digitized by Google

Garbitium". Pjesnik pominje, da će mnogi oplakivati pokojnoga Sicharda, jer su imali koristi od njegova znanja, ali nitko više od Pfintzinga, koji ga je osobito poštovao i kao naučnjaka i kao svoga učitelja i kao pouzdana prijatelja:

Laelius ille quidem sapiens et Scipio fortis
Vix ita iuncti animis officiisque forent,
Ut vos adstrictis retinebat nexibus una
Compertus multo iam sale vester amor. (st. 35—38.)

Pjesnik mu zato šalje svoj govor, jer zna, da će ga Pfintzing s nasladom čitati, a zajedno će vidjeti, kako je sveučilište dostojno proslavilo uspomenu velikoga čovjeka.

Grbićev govor zaprema 19 stranica (str. 9—27.). Grbić pripominje odmah u početku, da ga je senat pozvao, da govori ovaj govor „*more laudatissimo iam inde ab antiquissima sanctitate in scholam et statuta nostra sapientissime recepto*", a iza toga crta Sichardov život ističući svagdje njegovu marljivost, dobrotu, učenost i pobožnost, a napose da je do smrti ostao vjeran katoličkoj crkvi[1]. Grbić je Sichardu ispjevao i nadgrobni epigram od četiri grčka distiha, koji glasi (na str. 28.):

κάτθανε καὶ ζώει θνητός περ ἐὼν ὁ Σίχαρδος,
ὧδε μὲν οὗ φθαρτὸν κάλλιπε κηρὶ δέμας,
τῇδε πρὸς ἀθανάτους ψυχῇ ἀνέβησ' ἀκεραίᾳ
κεῖθί νυ ζησόμενος σὺν μακάρεσσιν ἀεί.
ἀλλὰ καὶ ἔνθα βιοῖ ἀρετῆς περὶ κύδεϊ γαίων,
ἔξοχα τηλαυγὴς πὰρ πολέεσσι βροτῶν.
ὡς ἄρα καὶ τεθνὼς ζώει βιότοιο κιχήσας
δισσοῦ ἀφθάρτου ἀνθ' ἑνὸς οὐτιδάνου.

U ovom su spisu (str. 29.) štampana još dva epigrama, od kojih je prvi latinski od pet distiha namijenjen uspomeni Beata Widmanna, koji je bio savjetnik kralja Ferdinanda i kancelar u Tirolu:

[1] Evo glavnih momenata iz Sichardova života: Rodio se 1499. u Bischoffsheimu. Učio je u Erfurtu, Ingolstadtu i u Heidelbergu, a iza toga neko vrijeme učiteljovao u Münchenu. Godine je 1522. otišao u Freiburg, gdje se oženio kćerju nekoga trgovca bez privole njezinih roditelja. Dvije je godine iza toga bio pozvan u baselsko sveučilište, gdje je pet godina obučavao u retorici. Nakon toga je u Freiburgu učio pravo i godine 1531. postao doktorom prava. Godine 1535. pozva ga Ulrik u tübinško sveučilište, u koje je došao zajedno s Kamerarijem i ostao ondje do smrti.

Digitized by Google

Hoc tegitur busto, quod erat letale Beati
Vuidmanni, hinc longe caetera morte vacant.
Vivit apud superos anima immortalis ad illum
Vsque beatorum connumerata chorum.
Gloria apud proceres passim hic virtute sub omni
Consiliis legum, nobilitate viget.
Emersus plus quam bis septem lustra sopivit
Hic artus, adiens spe, fide, amore Deum.
Inde ergo aeternum vivit re ut voce Beatus,
Hic ut honore hominum, sic ibi amore Dei.

Drugi je epigram prijevod Vollandova latinskoga epigrama na natpisnome listu:

ὄντως ἦσθα τόσος, κρείττων δ' ἔτι, λάμπρε Σίχαρδε,
ὁσάτιον σ' ἡμῶν κυδάνει Ἰλλυρικός.

Godine su 1554.—1556. bile veoma burne u Grbićevu životu, jer se u Tübingenu iznova pojavila kuga, koja je ovaj put uništila više životâ nego igda prije. Sveučilište mora da bježi pred nemilim gostom, pa se god. 1554. preselilo najprije u Herrenberg, a kasnije još i dalje u Kalw. U zimi se sveučilište vratilo u Tübingen, ali samo na kratko vrijeme, jer se već u proljeće potonje godine mora ponovno da seli u Kalw, gdje je ostalo do u jesen god. 1556. Nauke su u sveučilištu u to vrijeme sasvim obamrle, a i novih đaka upisalo se još manje nego godine 1542. I Grbić se sa svojom porodicom selio u Herrenberg i u Kalw, a ovo je vrijeme i od njega tražilo svoju žrtvu, te je u Kalwu ugrabilo njegovu ženu Magdalenu, s kojom je Grbić proživio toliko godina u sretnome braku, a nakon njezine se smrti nije mogao da utješi. Grbić je odsele još marljivije čitao sveto pismo, a s prijateljima govorio samo o vjeri: ćutio je, da stari, i pripravljao se na smrt[1].

Okolina međutim njegova nije mogla tako brzo zamijetiti, da on stari, jer Grbić je i za posljednjih godina svoga života bio

[1] Liebler pripovijeda ovu anegdotu iz posljednjih godina Grbićeva života (str. 19.): „*Ac memini eum, cum aliquando iocandi gratia illi dixissem: Quando nos exhilarabis tuis nuptiis? Satis diu vixisti coelebs! in haec propemodum verba mihi respondisse: Vixi hactenus mihi et meis; quod reliquum est, Christo vivam; colligo sarcinulas, scio enim brevi mihi migrandum. Itaque nihil iam de hoc mundo, sed semper de futuro cogito. Nihil iam me voluptates, nihil convivia, nihil pecuniae delectant, quae scio omnia non multo post deserenda. Omnes domavi carnales affectus. Hoc unum ago, hoc solum curo, ut Christus in me habitet, ut illi placere possim.*“

Digitized by Google

jednako radljiv. Drugovi u sveučilištu izabraše ga 18. listopada 1556. (nakon povratka iz Kalwa) po treći put za dekana. Kao dekan Grbić je dao prepisati statut artističkoga fakulteta, koji je dopunio nekim svojim primjedbama[1]. Zdušno je izvršivao dekanske svoje dužnosti, među kojima bijaše veoma znatna ova, da je dekan bio dužan da govori mladeži dva govora, i to 25. studenoga da hvali *„studium artium“*, a 19. veljače da potiče *„ad vitae ac morum castitatem atque decus.“*[2] Osim toga je dekan bio dužan da govori prigodom promocije bakalaurâ i magistara. Grbić je i ovoj dužnosti savjesno zadovoljavao, a tri su njegova govora, što ih je govorio ove godine, štampana u knjizi:

Orationes | publice in | celeberrima Tubingensi Academia a professoribus publicis per hoc triennium habitae. || *Tubingae | ex officina typographica viduae Ulrici Morhardi. | Anno M.D.L.VII.*

Knjigu je izdao Mihajlo Toxites, poznati onaj ovjenčani novolatinski pjesnik, koji je pod kraj god. 1556. došao u tübinško sveučilište kao učitelj poetike i retorike i ostao ovdje do 5. rujna 1560. Toxites je (zapravo se zvao Schütz) u vrijeme svoga boravljenja u Tübingenu mnogo drugovao s Grbićem. Posvetno pismo, u kojem Toxites posvećuje ovu knjigu *„clarissimo atque ornatissimo viro, D. Johanni Theodorico Pleningero, Ducatus VVirtembergensis praesidi“*, datirano je 1. ožujka 1557., a Toxites kazuje odmah u početku pisma (str. 3.): *„Quae in hoc semestri in Academia nostra publice habitae sunt Orationes, Joannes Theodorice Pleningere ornatiss., ad te mittere placuit, ut de illis ferres iudicium tuum“*. Grbić je dakle ova tri govora govorio u vrijeme između 18. listopada 1556. i 1. ožujka 1557., a sva su tri govora redom štampana na str. 39. do 102.[3]

[1] Na naslovnome je listu ovoga prijepisa zapisano: *„descripta a. 1556. M. Decembri sub M. Mathia Garbitio Illyrico Decano IIIum.“*

[2] Vidi: Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen, strana 382. i d.

[3] U knjizi su uz Grbićeve štampani još ovi govori:

1. Oratio habita a clarissimo viro Theodorico Schnepfio, sacrae Theologiae Doctore ac professore publico, in auspitio Danielis Prophetae, na str. 9—38.

5. Oratio habita a M. Toxite Rhaeto, in auspitio Rhetoricorum ad C. Herennium, na str. 103—124.

6. Oratio habita a Joanne Secceruitio, Poeticae professore, in auspitio lectionis Virgilianae, na str. 125—144.

Digitized by Google

U prvome govoru, koji se naziva: „*Oratio habita a D. Magistro Mathia Garbitio Illyrico, graecae linguae ac moralis disciplinae professore publico, in promotione baccalaureorum*“, i što ga je kao dekan govorio kod promocije bakalaurâ 15. prosinca 1556., Grbić odmah u početku pripominje (str. 39.), da je prije bio bogatiji na riječima: „*Ego hactenus in hisce dicendi muniis, dum fortasse et res et vires ferrent meae, fere sic satis, aut etiam interdum nimium prolixus fui, sed ab illa prolixitate me ingravescentis aetatis imbecillitas, qua mihi vires indies sentio imminui, prorsus retrahit.*“ Pošto je iza toga sjetio na strašna minula vremena kugina gospodstva (str. 41.: „*schola nostra tandem post suam diuturnam cessationem nonnihil, Dei gratia, ex illa tristi et misera dissipatione recollecta incipit redire ad operas suas*“), Grbić opominje nove bakalaure, da ne prezru najniži ovaj stepen, što ga artistički fakultet daje svojim đacima i koji je temelj svima višim stepenima, pa da ustraju u daljem marljivu radu.

I drugi govor: „*Oratio habita a D. M. Mathia Garbitio Illyrico, graecae linguae ac moralis disciplinae professore publico in solemnitate divae Catharinae*“ (str. 51—81.) Grbić je

---

7. *Oratio habita a M. Toxite Rhaeto, in promotione Baccalaureorum*, na str. 145—152.

Grbićevi dakle govori zapremaju više nego polovinu knjige. Zanimljiva je literarna pojava, što je opažamo u starim Grbićevim biografijama, da su naime neki biografi zamijenili ova tri govora s ona dva, što smo ih prije spomenuli, iz god. 1544. i 1545. U Simlera čitamo ove podatke o Grbiću (str. 595.): „*Matthias Illyricus, Garbitius, Graecarum literarum professor Tubingae, edidit orationem funebrem in obitum Joannis Sichardi iureconsulti. Item varia carmina. Orationes* **quas** *editas cum aliis orationibus professorum Academiae Tubingensis 1557.*“ i t. d. Simler dakle nije poznavao starijih onih Grbićevih govora. Czwittinger naprotiv, najstariji Grbićev biograf iza Simlera, poznavao je samo starija ona dva Grbićeva govora, i kako je vijesti o Grbiću ispisivao iz Simlera, kojega i napominje, zamijenio je ono „**quas**“ u Simlerovoj vijesti s „**duas**“, ne opazivši dakako kod toga, da su ona dva govora starija, te u njega vijest o Grbiću glasi (str. 162.): „*Garbitius Matthias, Slavus, popularis Flacii Illyrici, Graecarum Literarum Professor Tubingensis quondam Publicus, edidit: Orationem funebrem in obitum Johannis Sichardi JCti. Orationes* **duas**, *editas cum aliis Orationibus Professorum Academiae Tubingensis A. 1557. Item varia carmina*“ i t. d. Za Czwittingerom se poveo Horányi.

Digitized by Google

govorio kao dekan 25. studenoga 1556. U početku govora Grbić sjeća na Platonovu, Ksenofontovu i na Aristotelovu tvrdnju, da je dužnost svakoga valjana državljanina, da odabere neko zvanje za čitav svoj život, pa da nastoji, da u tome zvanju koristi svojoj državi, a iza toga nastavlja (str. 53.): „*Horum consideratione, non solum imbecillitatis meae intuitu, nec fortasse sine nutu quodam divino, ego hactenus animum meum neque ad multa, neque ad qualiacunque applicui, sed ad unum praecipue studiorum genus* ὀρθῆς παιδείας *morum et vitae communis, quod neque ita alienum a natura mea, nec mihi aut aliis inutile existimarem. Quod genus doctrinae ego pro studio meo vitandae iniustae* πολυπραγμοσύνης *et* ἀλλοτριοπραγμοσύνης *in tantum sum amplexus, ut neque privatim, neque publice quid aliud magis colerem, neque si quando dicendi materia vel aliis proponenda, vel mihi ratione alicuius officii deligenda esset eam aliunde potius sumerem, quam ex hac studiorum meorum doctrina. A quo more meo usque adeo nihil etiamnum mihi recedendum esse censeo, ut quo per aetatem, per* (str. 54.) *experientiam et usum vitae diuturnum maiorem compererim doctrinae huius vim et fructum, eo minus iudicem quid remittendum esse de eius cultura, de commendatione, de defensione, praesertim in non omnium ita aequo iudicio de ipsa, de me eius professore, in plerorumque eius aspernatione, aut certe posthabitione quadam ut non ita necessariae, utilis et homine pio dignae. Ipsa autem in his tantopere excellit et eminet, ut post sacram scripturam non invenias aliud genus doctrinae, cui ea facile aut multum aliquo horum cedat.*“ Grbić ustaje dakle u ovome govoru na obranu svoju i svoje nauke, pa nastavlja, da će poradi kratkoće vremena govoriti jedino „*de horum nuda et simplici doctrina eiusque cognitionis praestantia et amplitudine*“, i u daljem govoru dokazuje, da je moralna filozofija temelj svih ostalih znanosti, iznoseći svu silu potvrda iz starih pisaca i povijesti te preporučujući mladeži, da s ljubavlju prigrli ovu uzvišenu znanost[1].

[1] Zanimljiv je sud o pjesništvu, što ga Grbić izriče u ovome govoru (str. 71.): „*In hoc eodem argumento versatur etiam poësis et haud paulo plenius, quam historia, quae tantum consectatur particularia et quae evenerunt nec facile unquam similiter evenire possint, cum ipsa poësis proponat universalia et personarum et rerum exempla, quae fere eveniunt et quolibet tempore evenire possunt, et miscens utile dulci ea non nude, sed suis coloribus perquam graphice imitando depingat tanquam viva, ut:*

Digitized by Google

I treći govor: „*Oratio habita a D. M. Mathia Garbitio Illyrico, graecae linguae ac moralis disciplinae professore publico, in promotione Magistrorum*“ (str. 82—102.) Grbić je govorio kao dekan, po svoj prilici u isto vrijeme, u koje i onaj prvi. U ovome govoru Grbić hvali odredbu vojvode Kristofora, da kod mladeži treba bdjeti ne samo nad učenjem, nego i nad moralnim životom, upućuje na svoj govor, što ga je govorio na dan sv. Katarine (str. 88.: „*De huiusmodi autem morum ὀρθῇ παιδείᾳ et ego nuper in publico dicendi munere quaedam pro intelligentia et professione mea dixi, fortasse non ita vel ἀπροσδιόνυσα, vel sanioribus aequioribusque ingrata.*“), a iza toga raspravlja „*de doctrina morali in agendo sita deque moribus laudabilium actionum*“ podajući đacima, napose novim magistrima, izobila upute za njihov dalji život i rad.

Godine je 1559. Grbić izdao glavna dva svoja djela: Hesiodovu pjesmu „Djela i dani“ i Eshilova Prometeja, oba sa svojim latinskim prijevodom u prozi i s obilatim tumačenjem svakoga gotovo stiha. Obje su ove knjige štampane u Baselu, u štampariji Ivana Oporina, a imaju ove natpise:

1. Ἡσιόδου ἔργα καὶ ἡμέραι. || **Hesiodi opera et dies,** *cum interpretatione Latina et Scholiis, utrisque ad | planiorem explicationem accommodatis. || Autore Mathia Garbitio Illyrico, Graecae linguae et Moralis philosophiae in Academia Tubingensi professore.*

Nec magis expressi vultus per ahenea signa,
Quam per vatis opus mores animique virorum
Clarorum,

In quo non solum, ut Aristoteles dicit, est φιλοσοφικωτέρα quam historia, sed etiam praestat ipsi philosophiae. Nam quod Horatius de Homero dicit:

Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius et melius Chrysippo et Crantore dicit.

Hoc suo modo intelligendum est de omni poësi prisca et gravi, praecipue de tragoedia et comoedia, quarum illa publicae, haec privatae vitae est viva et exquisita quaedam pictura. Sed hae poëticae picturae, quamlibet illustres, (str. 72.) *non tamen ita cerni et examinari possunt, nisi ab eruditis hac nuda quidem et simplici, sed exacta et methodica vitae doctrina, quae etiam illis argumenta suppeditat, ut vere Horatius dicit:*

Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae.“

I Grbić dakle zahtijeva, da pjesnik bude učen.

Digitized by Google

Ad lectorem.

Ἡσίοδος τὰ πρὸς ἦσιν ὁδοῦ βιότοιο σοφίσσας
Εὐδοκίμου σκεθρῶς ἔνθα τοι ἀμφιέπει.
Ἔργα δίκαια καλῶς καὶ χρήσιμα πάντα περίσχων,
Ὡς ἂν ἕκαστα τορῶς καίρια συντελέοις.
Ταῦτα μαθών, οὐκ ἀγνοέων, οὔτ' ἤμβροτες ἔρξας
Ῥηιδίως πραπίδεσσ' εὖ νύ γε πευκάλιμος.

Basileae, per Joan|nem Oporinum.

Na kraju je knjige iznova naznačena štamparija, a osim toga još mjesto, godina i mjesec štampanja: *Basileae, M. D. LIX. Mense Februario.*

2. **Aeschyli | Prometheus, |** *cum interpretatione Mathiae Garbitii Il|lyrici, Graecae linguae et Moralis phi|losophiae professoris ordinarii | in Academia Tubin|gensi.*

Ad Lectorem
M. Garbitius.

ἔνθα φιλάνθρωπος καὶ πάνσοφος εἵρκτο Προμηθεύς,
ἀντ' εὐεργεσιῶν ῥίγια πάγχυ λαχών.
τοὔνεκ' ἀτιμαγελῶν, πέρα μέτρου, κάρτα λεωργός,
δῶρα θεῶν σκεθρῶς πάντα βροτοῖσι πόρεν.
οὐδέποτ' ἀντὶ Διὸς μεγαλόφρων λῆξε σοφιστὴς
νόσφ' ἐπιμηθείας κέρτομα λαβρογορεῖν.
ταῦτ' ἄρα γ' ἔχθιστός τε θεοῖς, ἀφετός τε βροτοῖσι
τλῇ, ἄλλοισι σοφός γ', οἳ δὲ μὲν οὔτι σοφός.

Basileae, per Joan|nem Oporinum.

I u ovoj je knjizi na pošljednjoj stranici naznačeno mjesto štamparije, godina i mjesec štampanja: *Basileae, M. D. LIX. Mense Februario.*

Oba su dakle izdanja štampana u isto vrijeme, ali Hesiodovu je pjesmu Grbić nešto prije priredio za štampanje, jer u predgovoru, što ga je napisao 1. siječnja 1559., obećava opširnije tumačenje priče o Prometeju u izdanju Eshilova Prometeja[1].

Grbić je izdanje Hesiodove pjesme posvetio (str. 3.): *„Ornatissimo viro, D. Christophoro Julio Norico, J. U. Doctori consultissimo, Domino et amico suo veteri“*, koji je negda bio njegov

[1] Str. 13.: *„Pro cuius loci explanatione ego dixi quaedam de prudentia et industria mentis humanae, ad quae fortasse non pauca accedent ex Aeschyli Prometheo, in cuius interpretatione iam denuo versor.“*

Digitized by Google

đak, te je kao taki postao *„magister artium“* (str. 6.), a kasnije se dao na izučavanje prava, postao doktor prava i zadobio u Bavarskoj odlično mjesto državnog savjetnika (str. 7.). Grbić pripovijeda u posvetnome pismu, da on sam ne bi bio nigda izdao svojih tumačenja *(scholia)*, da ga nijesu na to nagnale *„improbae quorundam bonorum virorum efflagitationes“* (str. 8.), a i bojao se, da ih ne bi drugi tko netačno izdao. U posvetnome pismu k Eshilovu Prometeju, kojega je, kao što sam već spomenuo (str. 7.), posvetio: *„Patricii et senatorii ordinis viro, pietate, virtute et sapientia in primis eminenti, Hieronymo Bomgartnero, Domino suo observandissimo“*, Grbić pripovijeda (na nepaginiranoj str. 3.), da ga je na izdavanje ovih tumačenja najviše poticao Mihajlo Toxites[1]. Toxites je dakle za svoga tübinškoga boravka znatno utjecao na Grbićev rad, pa je i pozdravio oba njegova izdanja posebnim zanosnim pjesmama[2]. Kako su ova dva izdanja zajedno najznatnija djela Grbićeva književnoga rada, držim za svoju dužnost, da spomenem o njima nekoliko riječi više, ali se na ovome mjestu dakako, gdje općeno govorim o Grbićevu radu, ne mogu upustiti u potanko ogledanje njegova prijevoda i tumača. nego ću se zadovoljiti tim, da iznesem nekoliko primjera i bilježaka o svojim opažanjima.

Izdanje Hesiodove pjesme „Djela i dani“ zaprema svega 336, a Eshilova Prometeja 294 stranice ne računajući ovamo posvetno pismo i

---

[1] *Hanc Aeschyli, poetae sapientissimi, tragoediam longe gravissimam, sicut post Hesiodi explicationem certo consilio suscepi interpretandam: ita post illius evulgationem elicitam hanc quoque fabulae huius interpretationem tandem passus sum mihi elici, efflagitationibus praecipue D. Michaelis Toxitae, collegae mei ornatissimi, qui non desinit alia etiam a me in studiosorum gratiam extorquere.*

[2] Toxites izrijekom hvali Grbićevu odluku, da izda tumačenje ka Hesiodovoj pjesmi, ovim riječima (str. 2., st. 11. i d.):

Ergo quod occultam conaris reddere lucem
Vatibus et tenebras pellere sole nigras,
Aeterna merito nobis es laude colendus,
Plura sed a grata posteritate feres.

Toxites završuje i pozdravnu pjesmu k izdanju Eshilova Prometeja, u kojoj pripovijeda u kratko Prometejevu sudbinu, s riječima (nepag. str. 36., st. 16.):

Quae magis Illyricus iam tibi nota facit.

Grbićevo je izdanje Hesiodove pjesme pozdravio i njegov đak Đuro Meder posebnom latinskom pjesmom od 6 distiha, koju je Grbić štampao u izdanju (na str. 336.).

Digitized by Google

indeks, koji nijesu paginirani. U predgovoru ka Hesiodovoj pjesmi (str. 15—19.) Grbić govori o Hesiodu[1], o njegovu zavičaju i o roditeljima[2], o djetinjstvu i o kasnijem njegovu životu. Iza toga podaje kratak sadržaj pjesme, koju prema ostalim najstarijim izdavačima dijeli na dvije knjige (str. 18. i d.): st. 1—382. i 383—764. (ovu knjigu Grbić naziva [str. 182.] Ἡμέραι, dok bismo prema sadržaju očekivali naziv Ἔργα) s dodatkom o danima (st. 765. do kraja. Grbić naziva i ovaj dodatak [str. 316.] Ἡμέραι).

U posvetnome pismu k Eshilovu Prometeju, koje zaprema 35 nepaginiranih stranica, Grbić govori opsežno o Prometejevoj priči, odbija napadaje protiv humanističke nauke, hvali Homerovo pjesništvo kao izvor svake mudrosti, podjeljuje prvo mjesto iza Homera tragičkim pjesnicima i obilježuje u kratko svrhu svoga tumačenja[3]. U predgovoru ovoga izdanja (str. 1—15.) Grbić govori o ugledu, značenju i o postanju tragedije prema poznatim mjestima u Horacija i u Kvintilijana, tumači Aristotelovu definiciju tragedije, raspravlja o vrstama i o dijelovima tragedije, kako ih je Aristotel odredio, i o dužnostima tragičkoga kora prema Horaciju. Iza toga čitamo (na str. 15. i d.) obje hipoteze, što su se sačuvale uz ovu tragediju, u grčkome originalu i u latinskom prijevodu, i najzad kratku karakteristiku pojedinih lica u Eshilovoj drami (str. 18. i d.)[4].

---

[1] Grbić tumači Hesiodovo ime ovako (str. 15.): *„qui ita dictus videtur, quia, ut vir admodum religiosus et sapiens, traderet hominibus rectam et felicem, ac propterea gratam vitae viam: παρὰ τὴν ἡσιν voluptatem, et ὁδὸν viam.“* Grbiću je ovako etimologizovanje bilo osobito milo.

[2] Grbić dakako znade mnogo toga o njima (str. 16.): *„Parentes eius fuerunt Dius et Pycimede, pauperes illi quidem, sed pii et probi, qui iusto manuum suarum labore conati sunt se et suos alere: in quo vitae genere voluerunt etiam hunc filium suum retinere“* i t. d.

[3] Str. 30.: *„Ego in ista mea explicatione fabulae huius, fere quas hoc tempore putavi proferendas cogitationes de isto argumento, exposui interdum satis fuse et plane; eae si non videbuntur aberrare a scopo, bene erit: sin minus, licebit cuique doctiori proferre aptiores. Ad quod ut hae meae nullo alio sint commodaturae, ansam tamen fortasse quandam praebebunt illis, qui habebunt meliores, ut eas pro sua προμηθείᾳ nolint apud se retinere.“*

[4] Prometej je prema Grbićevu crtanju (str. 19. i d.): *„prudens, consultus et consideratus, qui ante factum sapit, nec quicquam dicit aut agit, nisi cogitato, et ex praecedenti pensitatione.“* Grbić izvodi Prometejevo ime od πρό i μήδειν, a svrha je Eshilova prema njegovu sudu bila (str. 21.): *„ut exprimat vim et naturam mentis humanae,*

Digitized by Google

Grbić je uredio svoje izdanje tako, te je njegovo tumačenje što bliže onome mjestu, koje ima da istumači, pa je poradi toga Hesiodovu pjesmu razdijelio na više manjih dijelova[1], a iza svakoga dijela dolazi neposredno Grbićev latinski prijevod u prozi i opsežan tumač. U izdanju Eshilova Prometeja dolazi Grbićev prijevod i tumač nakon svakoga govora pojedinoga lica ili kora, i ako govor nije duži od jednoga stiha.

Kao svi humaniste i Grbić je temeljito poznavao latinski jezik, pa zato možemo već unaprijed ustvrditi, da je njegov prijevod tačan, ali kako je prevodio u prozi i kako latinski jezik sam po sebi ne može da izreče sve ono, što i grčki, razumije se, da se u Grbićevu prijevodu izgubila mnoga ljepota grčkog originala. No zato je njegov prijevod lako razumljiv, a čini se, da mu je jedino do toga bilo i stalo, jer njegovo je izdanje bilo namijenjeno đacima, a u takvu je izdanju trebalo da bude sve jasno i lako razumljivo. Da se uzmogne lakše razabrati, kakav je bio Grbićev prijevod i tumač, donosim ovdje po jedan primjer iz oba njegova izdanja. U tu sam svrhu odabrao iz Hesiodove pjesme poznatu onu basnu o jastrijebu i o slavuju (st. 202—212.), jer podaje sama za se malenu cjelinu (tekst se Grbićeva izdanja ne razlikuje bitno

---

et ἦθος hominum ingeniosorum et solertium: tum vero ut ostendat, eorum solertiam saepe esse immodicam, etiam in optimis studiis et conatibus: et ideo interdum ad tempus esse reprimendam, sed non ita facilem esse repressu, nec unquam omnino et ad aliquam diuturnitatem reprimi posse.“ O Ioni Grbić kazuje ovo (str. 23.): „Ἰώ *exprimitur vagabunda, ad modum vaccae oestro percitae: et est quidem sors ipsius perquam miserabilis ex fatali quadam necessitate, sed non sine omni culpa ipsius etiam animi, quem pro sua regia stirpe et praestanti forma ita habuit ab initio affectum, ut inde pervenerit in commercium cum Iove, et ex eo iam propter Iunonis zelotypiam circumiactetur. Multa sub hac persona tecte a poeta subiiciuntur intelligentioribus, quae postea nonnihil explicabuntur.*“ Karakteristike su ostalih lica još kraće.

[1] I. dio: 1—10., 11—26., 27—39., 40—46., 47—52., 53—58., 59—68., 69—82., 83—89., 90—105., 106—126., 127—142., 143 do 155., 156—173., 174—201., 202—212., 213—224., 225—237., 238—247., 248—273., 274—285., 286—319., 320—335., 336 do 341., 342—367., 368—382.; II. dio: 383—391(1)., 391(2)—403(1)., 403(2)—413., 414—436(1)., 436(2)—447., 448—457., 458—478., 479—490., 491—503., 504—560., 561—581., 582—608., 609 do 617., 618—640., 641—662., 663—677., 678—694., 695—705., 706—723., 724—741., 742—764. i najzad 765—828.

Digitized by Google

od našega, pa zato ga ne prepisujem[1]. Prijevod i tumačenje ovoga mjesta glasi u Grbićevu izdanju (str. 109. i d.):

Nunc fabulam gubernatoribus, et ipsis intelligentibus, exponam.
Ita accipiter alloquutus est luscinium collo vario praeditam,
Cum eam unguibus abreptam valde alte in nubibus asportaret.
Ipsa vero misere unguibus transfixa circumquaque
Lugebat, ille vero longe potentior ad ipsam dicebat:
Stulta, quid obstrepis? tenet etenim te longe potentior.
Eo ibis, quo ego te etiam cantatricem ducam.
Et te mihi, si voluero, faciam pastum, aut dimittam.
Stultus, qui vult reluctari potentiori:
Et victoria privatur, et cum dedecore mala patitur.
Sic locutus est velox accipiter, aris alas expandens[1].

ΣΧΟΛΙΟΝ

Hactenus notavit communia hominum vitia, quibus subinde in aliam atque aliam vitae rationem, et illam fere deteriorem delabuntur, unde conditio eorum fit difficilior et miserior. Hic peculiariter, sed admodum caute, notat ἦθος magnatum et potentiorum adversus inferiores: et simul ostendit, horum contra vim illorum conatus esse stultos et irritos.

νῦν δ' αἶνον] Perquam modeste et prudenter proponit, ne hoc genus hominum offendat: non doctrinam et praecepta multa proponit illis, sed tantum fabulae commemorationem. Nec vult eos egere sua instructione, qui ipsi sapiant: et tamen αἶνον promittit, quae vox significat non qualemcunque fabulam ociosam, sed quae figurate et tecte contineat admonitionem et sententiam laude et memoratu dignam, ut seriam et gravem, ex usu vitae petitam, et eo facientem. Et sane in ea satis multa tradit de consiliis et conatibus horum hominum: nec obscure ἦθος eorum fere violentum et πλεονεκτικόν in natura accipitris subindicat.

[1] Grbić nije dakako prvi preveo Hesiodovu pjesmu, koja je humanistama 16. vijeka, napose Melanchthonu, bila osobito mila, jer već u baselskome izdanju od god. 1542. čitamo tri prijevoda: prvi (od Ivana Oporina) jest u prozi, a druga dva (od Nikole Valle i od Ulpija Frižanina iz Franeckera) u vezanom slogu. Grbić je bez sumnje poznavao baselsko izdanje i gdješto se okoristio ovim prijevodima, ali nigda ih nije prepisivao, te u njegovu i u Oporinovu prijevodu ne nahodimo nijedan stih, koji bi im bio zajednički: Grbić je izradio svoj prijevod dosta samostalno.

Digitized by Google

ἀηδόνα.] Per lusciniam intelligit doctos, intelligentes et sapientes, quibus quamlibet suaviter loquentibus, et varia atque salutaria consilia subiicientibus, saepe non parcunt tales accipitres, nedum aliis. De quorum natura et moribus Plutarchus in vita Aristidis tradit quaedam non abhorrentia ab hoc Hesiodi loco, ubi ostendit Aristidem omnino contrario modo fuisse affectum his verbis: πασῶν δὲ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη μάλιστα τοῖς πολλοῖς αἴσθησιν παρεῖλε, διὰ τὸ τὴν χρείαν ἐντελεχεστάτην αὐτοῖς καινοτάτην ὑπάρχειν, ὅθεν ἀνὴρ πένης καὶ δημοτικὸς ἐκτήσατο τὴν βασιλικωτάτην καὶ θειοτάτην προσηγορίαν τὸ δίκαιον. ὃ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων οὐδεὶς ἐζήλωσεν· ἀλλὰ πολιορκηταὶ καὶ κεραυνοὶ καὶ νικήτορες, ἔνιοι δὲ ἀετοὶ καὶ ἱέρακες ἔχαρον προσαγορευόμενοι, τὴν ἀπὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως (ὡς ἔοικε) μᾶλλον, ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς δόξαν ἀγαπῶντες: Ex omnibus autem virtutibus iusticia maxime vulgus movit et allexit, eo quia usus virtutis huius solet esse maxime assiduus et communis: a qua vir pauper et popularis consequutus est appellationem hanc quam maxime regiam et divinam, ut vocaretur IVSTVS. Quam appellationem regum et potentum nullus est prosequutus: sed vastatores urbium, fulmina et domitores, alii etiam aquilae et accipitres maluerunt vocari, a vi et potentia magis quam ex virtute laudem et gloriam amplectentes.

ποικιλόδειρον.] Non propter varium colli colorem ita vocatur, sed propter soni et vocis varietatem. Per quam intelligit varietatem et suavitatem cogitationum, consiliorum et sermonum, quibus docti, intelligentes et sapientes utuntur, ad potentiorum vim placandam.

ὕψι.] His verbis exprimitur vis accipitris saevi et vehementis, quia ipsam lusciniam, unguibus apprehensam, sursum subito arripuit.

ἡ δ' ἐλεόν.] Ipsa contra sub huiusmodi vi admodum miserabiliter afficitur, et sortem suam deplorat, atque liberationem petit. Quae ita opponuntur, ut appareat, quam sit misera et tristis conditio bonorum et intelligentum sub potentiorum violentia.

πεπαρμένη.] πεπαρονημένη, vel a verbo πειρῶ, quod significat κεντῶ: vel περῶ, penetro et transeo.

μύρετο.] ὀδύρετο, ἐθρήνει, lugebat et deplorabat suam sortem, atque suppliciter veniam petebat.

τὴν δ'.] Accipiter nihil movetur innocentia lusciniae, nihil ipsius supplici deprecatione, nihil rei indignitate: sed contra eam, ut stultam et importunam, duriter incessit: quia non tacite et sine omni adversatione ferat vim potentiae suae, ut iustam, ideo tantum, quia

Digitized by Google

sit superioris in inferiorem. Quae apte et decore pro persuasionibus et conatibus potentiorum finguntur.

ἐπικρατέρως.] violenter, imperiose et praefacte προσέειπε μῦθον, scilicet κατὰ vel πρὸς τήνδε μῦθον ἔειπε, compellavit ipsam oratione, vel ad ipsam orationem protulit.

δαιμονίη.] mirifica, stulta, inepta et importuna. Est haec vox μέση, usurpatur cum laude et vitio: et in posteriore significatione est Homero crebra.

τί λέληκας.] Supplicem et miserabilem precationem ipse vocat vociferationem, et obloquutionem stultam, iniustam et non ferendam. Et hoc quidem ex persuasione suae potentiae ut solius iustae, cui non putat aliquid obloquendum esse: Tu debes considerare, quanto potentior te captam teneat, et ideo ei nihil refragari: et ego debeo pro arbitrio meo uti potentia mea, nec respicere aut curare, quid tu velis aut petas. Proinde ibis, quo ego te ducam, proque voluntate mea tractaberis.

ἄφρων.] Sententia gravi et illius adversus se oblocutionem ut stultam, irritam, ridiculam et noxiam improbat: et suum adversus illam conatum probat ut rectum et iustum, quia sit pro viribus et potentia sua. Ita nunquam desunt rationes speciosae et probabiles in quamlibet iniustis et nefariis conatibus, et ut Quintilianus dicit: Sceleri nunquam defuit ratio. Haec est illa miserrima via, cuique in suis oculis speciosa, de qua Salomon Proverbiorum cap. 16.: Est via, quae videtur homini recta, et novissima eius ducunt ad interitum. Haec autem sententia accipitris est vera et gravis per se, nec inferiores debent superioribus reluctari: quia non solum nihil efficiunt, sed praeterea gravius affliguntur, et minus miserationis et veniae etiam apud alios consequuntur. Sed potentiores etiam non debent aliquid moliri, pro sua potentia, contra iusticiam, adversus imbecilliores: nec tamen interim non creberrime, et quantum fieri potest, eorum conatus qualescunque sunt dissimulanter et patienter ferendi. Similes sententiae passim apud Homerum usurpantur, ut ubi dicit:

μηδ' ἔθελ' ἐξ ἔριδος σέο ἀμείνονι φωτὶ μάχεσθαι,

Ne velis contentiose praestantiori resistere. Et Iliad. α Calchas vates dicit:

κρείσσων γὰρ βασιλεύς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ,

Nam rex praestantior, cum indignatur viro inferiori.

Digitized by Google

ὡς ἔφατ'.] Brevem et severam orationem contribuit accipitri ut imperioso et violento, quia, ut est proverb.: Omnis herus monosyllabicus. Et hic in conclusione subiungit causas huiusmodi ipsius orationis et conatus: primum, quia est ἴρηξ, avis natura rapax et violenta; deinde, quia ὠκυπέτης, quia habet praecipitem et violentum volatum; tertio, quia habet alas validas et amplas, quas firme extendere et diu agitare potest.[1]

---

[1] Ne mogu propustiti ovu zgodu, da ne spomenem prijevod Hesiodove pjesme, što ga je priredio drugi naš zemljak, Dubrovčanin Bernardo Zamagna (1735— 20. travnja 1820.; vidi njegov životopis u izdanju njegova prijevoda Homerove Odiseje od god. 1832., str. XV. i d., nadalje u Slovincu, VI. (1883.), str. 392. i d.). Zamagna je preveo Homerovu Odiseju i sva Hesiodova djela. Njegovo se izdanje Hesiodovih pjesama, veoma bogato opremljeno, štampalo u Parmi god. 1785. Zamagnin prijevod Hesiodovih pjesama zaprema zajedno s dva kratka predgovora 248, a grčki tekst samo 110 stranica. Zamagna je prevodio veoma slobodno: njegov prijevod Teogonije broji 1140 stihova (prema 1022 stiha u originalu), prijevod pjesme „Djela i dani" 1028 stihova (prema 828 stihova u originalu), a prijevod pjesme „Heraklov štit" samo 431 stih (prema 480 stihova u originalu). Da se bar donekle upozna način njegova prevođenja, iznosim ovdje i njegov prijevod Hesiodove basne:

Nunc autem haec vobis, quamquam ipsi pectora stulta
Haud geritis, dicam, reges. In nubila quondam
Aerios alte per tractus unguibus uncis
Dauliadem accipiter raptam dum portat, et illa
Flet miserum et curvo dolet ungui saucia, raptor
Sic illam increpuit violento turbidus ore:
Quid strepis o frustra? multo nunc fortior alter
Te cohibet; quaque ipse fero sublimis, eundum
Nempe tibi, quamvis tam dulcia carmina cantas.
Iamque velit si mens, discerptam aut ore vorabo,
Aut mittam. Demens, quisquis contendere gaudet
Cum meliore; caret quaesito victus honore,
Ac patitur duros praeter convicia luctus.
Sic ait alta secans praelongis nubila pennis
Accipiter.

Uz ovo mjesto čitamo dvije Zamagnine bilješke:

239. Quid strepis o frustra etc. Notissima haec fabella, qua docemur ius fortioris validissimum esse; et qui alterius est potestate, si iniuste puniatur, dolendum illi quidem, sed ferendum tamen: potentiori enim resistere, insanum est. Ceterum ii etiam, qui praesunt, quales non esse debent, ex eadem fabella discant.

241 . . . . . quamvis tam dulcia etc. Ideo haec a poëta addita, ut ostendat nullum esse tantum meritum, quod valeat contra vim.

Digitized by Google

Kao primjer prijevoda i tumača k Eshilovu Prometeju odabrao sam onaj prekrasni govor Prometejev, u kojem Prometej, prikovan na pećinu kavkasku, jadikuje nad svojom nesrećom (st. 88. i d.). Grbić je ovaj govor, kojega lijepi prijevod zadaje i današnjim prevodiocima mnogo posla, preveo ovako (str. 57. i d.):

O aether Iovis, et flatus celeres,
Fontesque fluviorum, et fluctuum marinorum
Dilatatio infinita, et terra mater omnium,
Invoco etiam solis orbem omnia lustrantem:
Videte, qualia mihi Deo accidunt a Diis.
Aspicite, qualibus vinculis
Attritus, infinitum
Tempus tolerabo: tam iste novitius
Gubernator deorum, adversus me excogitavit
Captivitatem feram, heu. heu, et praesentem et futuram
Calamitatem defleo, unde tandem aerumnarum
Istarum terminos oportet existere?
Sed quid haec dico? omnia praevideo
Accurate quae sunt futura: nec mihi improvisum
Malum ullum eveniet. caeterum fato destinatam oportet me
Facillime ferre sortem, cogitantem
Vim necessitatis esse inexpugnabilem.
Sed neque tacere, neque non tacere fortunam
Hanc possum. nam quia hominibus dona
Contribui, hisce miser implicitus sum
Difficultatibus, et quia ferulae conceptum comprehendi ignis
Fontem furtivum, qui magister artis
Omnis existit hominibus, et magna est commoditas,
Tales poenas pro hisce delictis luo,
Sub Dio ita vinculis constrictus.
Heu, heu, quae Echo, quis odor obscurus advolavit ad me
Divinusne an mortalis, an mistus
Attigit ad rupem extremam?
Aerumnarumne mearum spectator, an quid aliud volens?
Aspicite vinctum me, clamitosum deum,
Istum Iovis hostem, istum omnibus diis
Invisum, quotquot
Iovis aulam incolunt,
Propter meum eximium amorem hominum,
Heu quem tandem rursus audio

Isporedimo li Zamagnin prijevod s Grbićevim, priznat ćemo, da u njemu ima više pjesničke snage i ljepote, budući da je sastavljen u vezanome slogu, a prevodilac je osim toga nastojao, da spase bar nešto od pjesničke dikcije. Tumačenje je naprotiv Zamagnino veoma oskudno i ne može se ni iz daleka isporediti s onim obiljem, što smo ga našli u Grbićevu tumaču.

Digitized by Google

125. *Strepitum volucrum prope? nam aether levibus*
Alarum ictibus resonat:
Omne adrepens incutit mihi terrorem.

ΣΧΟΛΙΟΝ.

Absolutus est iam primus Actus, qui est Prologus huius fabulae: in quo negotium principale, ut erat a Iove propositum et constitutum, est in mandato ipsius serio et solicite expeditum: et ipse Prometheus perductus in Caucasum montem, et ibi firmissime astrictus. Tum vero interim, per collocutionem Ducis et Vulcani, de eo sunt apte causae praecipuae huius captivitatis expositae, et nonnihil agitatae: a Duce quidem pro mandato Iovis, contra Prometheum, ut omnino meritum talem poenam et indignationem acerbissimam, non solum Iovis, sed et aliorum deorum: a Vulcano vero pro Prometheo, contra Iovem, ut in regno suo novitium, et ideo rigidiorem et asperiorem adversus Prometheum, praesertim et deum stirpe, et non ita animo malo, modum tamen transgressum in donorum divinorum communicatione cum hominibus. Quae a Vulcano admodum caute aguntur, et pro re nata oblique magis innuuntur, quam exprimuntur. His ita peractis, post discessum demum ministrorum Iovis Prometheus incipit lamentari et queri de sua sorte: quia in praesentia ministrorum Iovis neque voluit quicquam mutire, ne crimen αὐθαδείας aggravaret: neque potuit, propter vim et saevitiam satellitum, quibus undequaque stipatus et oppressus erat. Nunc vero cum solus et relictus, et sentit maximas captivitatis molestias, fert eam indignissime: et primum protestatur coram aethere, mari, terra et sole, et de rei indignitate, et de iniquitate Iovis, ut gubernatoris novitii, per cuius fervidiorem asperitatem sit contra suam divinam praestantiam redactus ad conditionem tam tristem, miseram et afflictam. Deinde huius etiam aerumnae diuturnitatem deplorat: postea se nonnihil erigit et solatur fati necessitate, cui neque ipse sua prudentia resistere potuerit, neque vis ulla repugnare queat. Sed mox redit ad animi sui impatientiam, et Iovis rigiditatem exaggerat a delicti sui exiguitate. Hinc quia sentit adventum Nympharum Oceani, sed ignorat eas esse, miratur quisnam sit, Deusne an homo: et quam ob causam ad se aerumnosum veniat. eumque hortatur ad visendum se miserum, captivum, Iovi et omnibus aliis Diis invisum, ob suam promptiorem humanitatem. Haec lamentatio Promethei inseritur inter praecedentem actum et sequentem, loco Carminis Chori, unde excitentur Nymphae ad eum invisendum, et ut ipse ante alios ex sensu et gravitate aerumnae

Digitized by Google

praesentis deploret sortem suam. Estque hoc initium ἐπιτάσεως, in qua Prometheus conabitur se quidem defendere ab omni culpa: Iovem autem redarguere et convincere severitatis non solum iniquae, sed et ingratae. Cuius rei hic inseritur quasi diserta quaedam propositio, ex qua sequens tractatio procedat.

ὦ δῖος.] Alloquitur praecipuas partes totius universi, aethera, coelum, ut partem supremam: flatus veloces, id est, ventos: et aerem, qui est domicilium ventorum: fontes fluviorum, et mare fluctibus obnoxium, quibus quasi gestiat et rideat: terram omnium altricem, et solem omnia perlustrantem. Quod facit cum protestatione quadam, et ad rei indignitatem quam maxime exaggerandam.

γέλασμα.] Vocat fluctuum, ad modum risus, non solum dilatationem, sed et continuam et quasi gestientem motionem, quae sua serie in longum protenditur. πανόπτην vocat Solem, imitatione Homeri, apud quem est hic versus:

ἠέλιος, ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις,

Sol qui omnia intueris, et audis.

ἴδεσθε.] Videtis: vel, quod magis placet, videte, aspicite et cognoscite, qualia ego Deus patior a Diis ipsis. Proponit diserte suam querelam contra Iovem et alios Deos, de hac sui captivitate, ut omnino indigna et iniqua: et quia ipse Deus, ita dure et severe sit astrictus.

δέρχθητ'.] Querelam suam et rei indignitatem per distributionem exaggerat, in quo Iovem et alios Deos redarguit maximae iniquitatis et saevitiae, ad personnae et industriae suae innocentiam defendendam: et usurpat singulas has voces cum sua ἐμφάσει. Aspicite, inquit, qualibus, id est quam duris, acerbis, gravibus et indignis αἰκίαις, ictibus, plagis, et tormentis. διακναιόμενος, sustinens lacerationem, compunctionem et perfossionem. ἀθλεύσω, certabo et patiar ista. τὸν μυριετῆ χρόνον, suple κατά, tempore infinito, vel ἀθλεύσω χρόνον, tolerabo et cum magna difficultate perferam et superabo temporis diuturnitatem immensam.

τοιόνδ'.] Est quasi ἐπιφώνημα quoddam de Iovis rigiditate fervidiori, ut iuvenili, quam vult ex hac ipsius adversus se poena colligi. Et in hoc Epiphonemate intelligit caussam huius captivitatis, quasi nulla sua culpa, sed tantum fervore iuvenili Iovis, imperatoris novitii, sit in eam irretitus. Atque ita obiter in Iove quidem subinnuitur, iuvenilis severitas gubernatorum novitiorum: in Prometheo autem, et tota hac eius lamentatione, describitur affectio ingenioso-

Digitized by Google

rum et sapientum, in sui severiore cohibitione, in qua sunt fere impatientiores, et iusto plus queruli atque immodici, et in sui defensione et adversariorum incusatione: sicut legere est apud Ovidium de Ponto et Tristibus, et apud Boetium de Consolatione philosophiae, et passim in Apologiis.

αἰ αἴ.] Aliunde ingemiscit et deplorat et exaggerat sortem hanc suam, ex consideratione eius diuturnitatis, cuius non conspiciat terminum.

καίτοι.] Reprimit se in ista et dubitatione et deploratione, ostenditque sibi neque aliquid mali porro ex improviso eventurum: neque hoc non iam patienter ferendum esse, quod vi fati insuperabili eveniat: sed tamen ita turbari ob rei indignitatem, ut neque tacere, neque non tacere possit, quia in hanc tantam poenam sit involutus ob sua maxima erga genus humanum merita. Ita ergo, ut Prometheus et deus prudentiae, vult hanc suam lamentationem esse nullius suae neque imprudentiae neque impatientiae, sed tantum innocentiae et caussae iustissimae: quia non debeat neque possit pro quadam, suae innocentiae defensione omnino tacere ad ea, quae sibi tristissima pro suis maximis meritis evenerint. Haec omnia apte finguntur et dicuntur pro cogitationibus ingeniosorum et sapientum, in Apologiis et defensionibus suarum actionum.

τάλας.] Calamitosus et infortunatus ego, quia per studium optimum involutus sum in gravissima mala, nulla culpa mea.

αἶσαν πεπρωμένην.] sortem destinatam, et immissam, atque iam praesentem. Et potest intelligi de sorte aut fatali, aut potentiori, quam necesse sit ferre, et non liceat neque vitare neque propulsare, ob vim potentiorem et superiorem.

ναρθηκοπλήρωτον.] Factum suum illud praecipuum, quo maxime hominibus quidem profuit, Iovem autem offendit, commemorat: ad reddendam quam maxime et suam industriam probabilem gratamque et Iovis iniquitatem invidiosam et invisam. Quia, inquit, solerti mea industria ferulam replevi clam excepto igne, ut fonte quodam, unde omnes artes sunt inventae ab hominibus, et ingens contigit ipsis commoditas, tam graviter peccavi: et ob illud meum peccatum cogor has poenas luere, ita severe impactus vinculis sub Dio. ναρθηκοπλήρωτον, ferulam replebilem vocat, quae capiat ignem, et eo expleatur: quia et ea primo clam excepit ignem subtractum, et ostendit ipsam idoneam ad eum excipiendum et conservandum esse. In verbo θηρῶμαι declarat sagacitatem suam, et industriam circa hanc rem.

κλοπαίαν.] pro κλοπαίως furtim, quantum ad ignis surreptionem

Digitized by Google

primam: quantum vero ad ignem conservandum in ferula, κλοπαίαν, occultum et absconditum, qui in ferula lateat. πηγὴν fontem vocat, non solum ut caussam et originem omnium artium: sed et quia parva eius scintilla latens et abdita in ferula, et ab initio fuerit, et adhuc soleat esse fons magnae ignis copiae, quo sensu Homerus vocat σπέρμα πυρός, quia ipsius minima particula soleat habere vim seminis, ad productionem et propagationem immensam. ἡ διδάσκαλος, quia fere nulla ars non aliquo ignis beneficio iuvatur et exercetur, saltem in aliqua parte suorum instrumentorum. καὶ μέγας πόρος, qui ignis est magnus proventus aliorum etiam commodorum, quae inde homines percipiunt.

τοιῶνδε.] Contra suam solertissimam et utilissimam industriam ad iuvandos homines opponit praesentem iniquissimam severitatem, quam iudicatus sit inde meritus esse.

ἆ ἆ.] Est παρασκευὴ ad sequentem Actum. Percepto strepitu et odore Nympharum advolantium terretur et miratur dubius, quinam sit, Deusne an homo, an semideus: et quam ob caussam in solitudinem tam remotam veniat, suamne aerumnam visum, an propter aliud quid.

Θεόσυτος ἠχὼ καὶ ὀδμά.] Vox et fragrantia divinitus excita et missa, id est, divina, et Dei alicuius.

κεκραμένη.] temperata, ut ἡμιθεῶν et Heroum.

τερμόνιον.] ultimum et remotum, in solitudine et loco deserto. Haec vox est ἐνθυμηματώδης, continens caussas admirationis, quia praeter ipsius expectationem aliquis veniat in loca tam remota et deserta.

θεωρός.] Caussam adventus quaerit, et per ἐναλαγὴν transit a voce et odore ad personnam: nec scire potest, utrum quis spectator velit esse suae aerumnae, an quid aliud propositum habeat.

ὁρᾶτε.] Alloquitur adventantes, quos ex viciniori strepitu coniicit plures esse: et hortatur ut velint propius accedere ad invisendum se aerumnosum, et cognoscendam caussam huius indignae et violentae aerumnae. In quo repetit suam querelam, ut ad ignaros eius, quibus vult notam fieri et suam innocentiam, et deorum adversus se iniquitatem, a quibus ostendit se contra suam divinam dignitatem ita crudeliter tractari, tantum ex odio ipsorum communi adversus se concepto, non aliam ob caussam quam ob suam nimiam humanitatem.

τὸν Διός.] Est emphasis in articulo τὸν, illum Iovi invisum, et inde omnibus aliis aulae eius incolis. Et notatur hic ἦθος magnatum et aulicorum: ipsi magnates facile offenduntur, propter quos offensos

Digitized by Google

statim omnes eorum aulici fiunt alieniores ab iis, a quibus sunt offensi illi.

ὁπόσοι.] Quotquot, non temere dicit: sed ut ostendat illam subitam et universalem mutabilitatem, quae est in aulicis, pro indignatione et gratia magnatum erga aliquem. Quae est autem caussa tantae et Iovis indignationis adversus Prometheum, et aliorum deorum? quia ipse fuit nimis humanus et studiosus iuvandi homines. Subiectionis huius caussae, rei indignitas valde exaggeratur: sed tamen non est hac in re quamlibet probabili nullum peccatum: nec raro inde inter ingeniosos et solertes excitatur invidia, ad odia et contentiones mutuas, et eas interdum acerbas.

φεῦ.] Terretur rursus, et aliquanto vehementius, postquam ex ipsarum Nympharum appropinquatione magis exaudit strepitum aeris et earum sonitum: cuius terroris hanc etiam caussam subiungit ab animo suo perculso, in hac sua tam afflicta sorte, quia inde nihil non soleat sibi esse terrori.

Znao sam, da će ova dva primjera zapremiti dosta prostora, ali uvjeren sam, da se jedino na taj način može podati i zadobiti vjerna slika o uređenju Grbićevih izdanja. A sada hajde da još nešto spomenemo o Grbićevu prijevodu!

Rekao sam već, da se u Grbićevu prijevodu izgubilo veoma mnogo toga od pjesničke ljepote grčkoga originala, pa da se pričinja, da je Grbiću bilo najviše do toga, da njegov prijevod bude tačan i lako razumljiv. Poradi toga Grbić često prevodi participije cijelim rečenicama, tako na pr. u D. i d., st. 1.: ἀοιδῆσι κλείουσαι = *quae soletis carminibus celebrare.* Grbić dapače i dodaje kadšto po koju riječ, koje nema u originalu, ako drži, da je potrebna za razumijevanje, pa prevodi na pr. u D. i d., st. 10.: Πέρση = *„fratri“ Persae;* st. 15.: οὔτις τήν γε φιλεῖ βροτός, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης = *et quam nullus homo „per se“ amat: sed „qui amant“, coacti;* st. 58.: τέρπονται κατὰ θυμὸν ἐὸν κακὸν ἀμφαγαπῶντες = *oblectantur apud „suum“ animum, malum suum studiose amplectentes;* st. 231.: θαλίης δὲ μεμηλότα ἔργα νέμοντσι = *sed perfruuntur negociis pertinentibus „ad hilariores solemnitates“;* st. 276., 277.: τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων, | ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς = *nam Iupiter hanc legem praefinivit hominibus,* | *„Caeterum“ piscibus et feris atque avibus volucribus „concessit“;* st. 346.: πῆμα κακὸς γείτων ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ = *vicinus malus tantum est malum, quam magnum est bonum bonus;* st. 379.: ῥεῖα δέ κεν πλεόνεσσι πόροι Ζεὺς ἄσπετον ὄλβον = *nam Iupiter „pater“*

Digitized by Google

facile contribuerit magnas opes pluribus; st. 426.: τρισπίθαμον δ' ἄψιν τάμνειν δεκαδώρῳ ἁμάξῃ = *rotae lignum incurvum scindas trium palmorum ad currum, in quo diameter rotarum est decem palmorum;* st. 442.: ἄρτον δειπνήσας τετράτρυφον, ὀκτάβλωμον = *panem in quatuor partes divisum comedens octo morsibus*; st. 456.: νήπιος, οὐδὲ τό γ' οἶδ' · ἑκατὸν δέ τε δούρατ' ἁμάξης = *imprudens neque hoc considerat, neque scit esse centum ligna currus;* st. 504.: μῆνα δὲ Ληναιῶνα, κάκ' ἤματα, βουδόρα πάντα = *mensem autem Ianuarium, in quo sunt dies incommodi et omnia bobus noxia;* st. 530.: λυγρὸν μυλιόωντες ἀνὰ δρία βησσήεντα | φεύγουσιν = *lugubriter crepantes dentibus „prae frigore" per concavas quercus | fugiunt;* st. 638.: ἀλλὰ κακὴν πενίην, τὴν Ζεὺς ἄνδρεσσι δίδωσι = *sed incommodam inopiam „illam", quam „Deus" hominibus contribuit;* st. 701.: πάντα μάλ' ἀμφιδύν, μὴ γείτοσι χάρματα γήμῃς = *omnibus admodum ex omni parte exploratis, ne vicinis gaudia ducas;* st. 714.: σὲ δὲ μή τι νόον κατελεγχέτω εἶδος = *tuum vero animum nulla species pravitatis redarguat.* — Da spomenem još nekoliko primjera iz prijevoda Eshilova Prometeja: st. 12.: Κράτος Βία τε, σφῶν μὲν ἐντολὴ Διός = *Dux et Satellitium, quo ad vos quidem, mandatum Iovis;* st. 39.: τὸ συγγενές τοι δεινὸν ἥ θ' ὁμιλία = *at magnam vim habet cognatio, et familiaritas*; st. 64., 65.: ἀδαμαντίνου νῦν σφηνὸς αὐθάδη γνάθον | στέρνων διαμπὰξ πασσάλευ' ἐρρωμένως (dva prijevoda) = *Nunc clavo adamantino mandibulam pervicacem | valide usque ad pectus affige. Vel: Mandibulam dignam clavo adamantino | firme ad pectus transfixum appinge;* st. 196.: δίδαξον ἡμᾶς, εἴ τι μὴ βλάπτει λόγῳ = *edissere nobis, si nihil offenderis „ista" narratione;* st. 224.: ἔνεστι γάρ πως τοῦτο τῇ τυραννίδι | νόσημα = *nam inest „suo quodam modo" tyrannidi iste morbus;* st. 250.: τυφλὰς ἐν αὐτοῖς ἐλπίδας κατῴκισα = *spes caecas „in animos" ipsorum insevi* itd. Ovakih mjesta ima u oba prijevoda izobila, a ja ih spomenuh samo nekoliko za primjer.

Grbić u drugu ruku često ne prevodi pojedinih riječi, jer je valjada držao, da nijesu potrebne za razumijevanje, ili opet prevodi po dvije riječi jednom, koja ima od prilike isto značenje. I ovdje bih mogao spomenuti mnogo mjesta, ali da ne duljim, iznijet ću samo nekoliko obilježnih primjera. Grbić prevodi u D. i d., st. 21. ἔργοιο χατίζων = *ociosus*, st. 68. διάκτορον Ἀργειφόντην = *Argicidam.* U st. 72. Grbić nije preveo riječi γλαυκῶπις: *Pallas autem id cinxit et exornavit;* nešto dalje u st. 76. prevodi on Παλλὰς Ἀθήνη = *Pallas,* a u st. 85. θεῶν ταχὺν ἄγγελον = *celerem nuntium.* Riječ αἰγίοχος dolazi u D. i d. tri puta, a Grbić je nije ni jedan put

Digitized by Google

preveo: st. 99. αἰγιόχου βουλῇσι Διὸς νεφεληγερέταο = *consilio Iovis, nubium congregatoris;* st. 483. ἄλλοτε δ' ἀλλοῖος Ζηνὸς νόος αἰγιόχοιο = *sed Iovis mens est alias alia;* st. 661. ἀλλὰ καὶ ὣς ἐρέω Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο = *sed tamen ita etiam explicabo tibi mentem Iovis.* Grbić prevodi poznati izraz Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες, koji također tri puta dolazi u D. i d. (st. 81., 110., 128.), svaki put *„caelicolae"*.

Zanimljivo je ogledati, kako Grbić prevodi složene riječi. Znademo naime, da dobro prevođenje ovih riječi zadaje i današnjim prevodiocima mnogo posla. Grbić ih prevodi trojako: 1. također složenim riječima, ali dosta rijetko; 2. dvjema ili trima jednostavnim riječima; 3. najčešće ih prevodi jednostavnom riječju istoga ili srodnog značenja. I ovdje ću spomenuti samo najobilježnije primjere iz oba prijevoda:

1. Grčku složenu riječ zamjenjuje u Grbićevu prijevodu također složena riječ. D. i d.: st. 8. ὑψιβρεμέτης = *altitonans;* st. 39. δωροφάγους = *donivoros* (ali ista složenica u st. 221.: *iniqui,* a u st. 264.: *avari);* st. 75. καλλίκομοι = *pulchricomae;* st. 79. βαρυκτύπου = *grandisoni;* st. 239. εὐρύοπα = *latitonans* (u st. 229. *late sonans);* st. 529. ὑληκοῖται = *sylvicubae;* st. 571. φερέοικος = *domiporta;* st. 591. ὑλοφάγοιο = *sylvivorae;* st. 628. ποντοπόροιο = *pontigradae;* st. 654. δαΐφρονος i st. 656. μεγαλήτορος = *magnanimi;* st. 739. πολυηράτῳ = *peramabili* itd. — Eshilov Prometej: st. 5. ὑψηλοκρήμνοις = *praeruptas;* st. 24. ποικιλείμων = *versicolor;* st. 90. ἀνήριθμον = *infinita* i st. 94. μυριετῆ = *infinitum;* st. 185. ἀπαράμυθον = *implacabile;* st. 351. γηγενῆ = *terrigenum* (također u st. 567., 677.); st. 353. ἑκατογκάρανον = *centicipitem;* st. 360. ὑψηγόρων = *grandisonis;* st. 395. τετρασκελής = *quadrupes;* st. 452. κατώρυχες = *subterranei;* st. 455. ἀνθεμώδεις = *florigeri;* st. 465. φιληνίους = *frenigeros;* st. 569. μυριωπόν = *multioculum;* st. 575. ὑπνοδόταν = *somnisonum;* st. 588. βούκερω = *cornigerae;* st. 795. κυκνόμορφοι = *cygniformes;* st. 798. κατάπτεροι = *aligerae;* st. 804. μουνῶπα = *unoculum;* st. 805. χρυσόρρυτον = *aurifluum;* st. 811. καταβασμόν = *catabasmum(!);* st. 852. πλατύρρους = *latifluus* i dr.

2. Grbić izriče u svome prijevodu značenje složenih riječi dvjema ili trima jednostavnim riječima. D. i d.: st. 53. νεφεληγερέτα = *nubium congregator* (ista riječ u st. 99.); st. 126. πλουτοδόται = *largitores opum;* st. 157. πουλυβοτείρη = *multorum altricem* (ali u st. 252. *feracem,* a u st. 510. *almam);* st. 162. ἑπταπύλῳ = *septem portarum;* st. 181. πολιοκρόταφοι = *canescentes tempora;* st. 190. εὐόρκου = *viri bonae fidei* (a u st. 285. *iusti existentis);* st. 212. τανυσίπτερος =

Digitized by Google

alas expandens; st. 228. κουροτρόφος = *altrix iuniorum;* st. 234. εἰροπόκοι = *implexā lanā;* st. 320. θεόσδοτα = *divinitus datae;* st. 418. κηριτρεφέων = *fato obnoxiorum;* st. 451. ἀβούτεω = *non instructi bobus;* st. 490. ὀψαρότης = *serus arator;* st. 504. βουδόρα = *bobus noxia;* st. 514. δασυστέρνων περ ἐόντων = *quamlibet densa pectora habentium;* st. 516. τανύτριχα = *protentis pilis praeditam;* st. 560. ἐπίρροθοι = *reparantes vires;* st. 567. ἀκροκνέφαιος = *apparendo vesperi;* st. 603. ὑπόπορτις = *liberos habens;* st. 604. καρχαρόδοντα = *ferratis dentibus praeditum* (a u st. 796. *eximium);* st. 605. ἡμερόκοιτος = *interdiu quiescens;* st. 653. καλλιγύναικα = *formosis mulieribus praeditam;* st. 667. ἐνοσίχθων = *concussor terrae;* st. 704. δειπνολόχης = *luxui dedita;* st. 742. πεντόζοιο = *quintuplici ramo;* st. 771. χρυσάορα = *aureo praeditum gladio;* st. 777. ἀερσιπότητος = *in aere pendens;* st. 783. ἀνδρογόνος δ' ἀγαθή = *et bonus ad marem gignendum* (a u st. 788. i 794. ἐσθλὴ δ' ἀνδρογόνος = *bonus gignendo mari);* st. 796. ταλαεργούς = *patientes laboris;* st. 813. πάγκακον = *malus omnino.* — Eshilov Prometej: st. 18. ὀρθοβούλου = *rectae consultricis;* st. 34. δυσπαραίτητοι = *placatu difficilis;* st. 69. δυσθέατον = *horribile aspectu;* st. 134. θεμερῶπιν = *solidae honestatis amantem;* st. 135. ἀπέδιλος = *sine calceis;* st. 153. νεκροδέγμονος = *defunctos recipientis;* st. 159. τλησικάρδιος = *duri cordis;* st. 166. δυσάλωτον = *obtentu difficile;* st. 242. σιδηρόφρων = *ferreo animo;* st. 328. περισσόφρων = *valde sapiens;* st. 467. θαλασσόπλαγκτα = *mari vagabunda;* st. 468. λινόπτερ' = *lineis alis;* st. 531. βουφόνοις = *boum mactatorum;* st. 559. ὁμοπάτριον = *iisdem parentibus prognatam;* st. 589. οἰστροδινήτου = *oestro percitam* (jednako je prevedeno οἰστροπλήξ u st. 681.); st. 596. (i 643.) θεόσυτον = *divinitus immissum;* st. 690. δυσθέατα = *tristia visu;* st. 711. ἐκηβόλοις = *longinqua pertinentibus;* st. 717. ψευδώνυμον = *falso dictum;* st. 775. εὐξύμβλητος = *facilis intellectu;* st. 796. μονόδοντες = *possidentes dentem unum;* st. 799. δρακοντόμαλλοι = *serpentino crine,* βροτοστυγεῖς = *hominibus invisae;* st. 861. νυκτιφρουρήτῳ θράσει = *per nocturnam insidiarum audaciam* i dr.

3. Najčešće Grbić prevodi složenu riječ jednom riječju istoga ili bar srodnoga značenja. Iz oba sam prijevoda pribrao preko 150 primjera, ali ovdje ću ih spomenuti samo nekoliko najobilježnijih. D. i d.: st. 48. ἀγκυλομήτης = *solers;* st. 117. ζείδωρος = *fertilis;* (u st. 173. i 237. *ferax);* st. 147. καρτερόφρονα = *robustum;* st. 165. ἠϋκόμοιο = *speciosam;* st. 171. βαθυδίνην = *profundum;* st. 172. μελιηδέα = *suavem;* st. 189. χειροδίκαι = *violenti;* st. 196. κακό-

Digitized by Google

χαρτος = *maligna*, στυγερώπης = *lurida*; st. 197. εὐρυοδείης = *amplā*; st. 230. ἰθυδίκῃσι = *iustos*; st. 373. πυγοστόλος = *illecebrosa*; st. 416. ἐρισθενέος = *potente*; st. 507. ἱπποτρόφου = *equestrem*; st. 509. ὑψικόμους = *altas*; st. 519. ἁπαλόχροος = *tenellam*; st. 521. πολυχρύσου = *aureae*; st. 549. πυροφόρος = *ferax*; st. 568. ὀρθογόη = *querula*; st. 599. ἐϋτροχάλῳ = *rotundā*; st. 610. ῥοδοδάκτυλος = *rosea*; st. 620. ἠροειδέα = *obscurum*; st. 648. πολυφλοίσβοιο = *undabundi*; st. 717. θυμοφθόρον = *molestam*; st. 735. δυσφήμοιο = *lugubri*; st. 737. καλλίρροον = *limpidam*; st. 790. ἐρίμυκον = *mugientem*; st. 816. ὠκυπόδεσσι = *velocibus* i dr. — Eshilov Prometej: st. 15. δυσχειμέρῳ = *tempestuosa*; st. 18. αἱπυμήτα = *sapientissime*; st. 55. ἐγκρατεῖ = *valida*; st. 88. ταχύπτεροι = *celeres*; st. 132. κραιπνοφόροι = *veloces*; st. 219. μελαμβαθής = *ater*; st. 253. φλογωπόν = *flammeum*; st 286. πτεριγωκῇ = *velocem*, st. 318. ὑψηγόρου = *elatae*; st. 350. εὐάγκαλον = *leve*; st. 369. καλλικάρπου = *feracis*; st. 399. δακρυσίστακτα = *lachrymosum*; st. 408. ἀρχαιοπρεπῆ = *antiquam*; st. 409. συνομαιμόνων = *fratrum*; st. 423. ὀξυπρῴροισι = *acutis*; st. 434. ἀγνορύτων = *sacrorum*; st. 461. μουσομήτορα = *ingeniosam*; st. 488. γαμψωνύχων = *aduncarum*; st. 498. φλογωπά = *ignea*; st. 577. τηλέπλανοι = *longinqui* (st. 585. πολύπλανοι = *vagabundi*); st. 594. ταλαίπωρον = *miseram*; st. 657. νυκτίφοιτα = *nocturna*; st. 674. ὀξυστόμῳ = *acuto*; st. 712. ἁλιστόνοις = *maritima*; st. 721. ἀστραγείτονας = *altissima*; st. 791. φλογῶπας = *lucidum*; st. 803. ὀξυστόμους = *rapaces*; st. 838. παλιμπλάγκτοισι = *vagabundis*; st. 868. μιαιφόνος = *sanguinaria*; st. 917. πυρπνόον = *igneum*; st. 931. δυσλοφωτέρους = *graviores*; st. 993. λευκοπτέρῳ = *alba*; st. 1005. γυναικομίμοις = *muliebribus*; st. 1025. κελαινόβρωτον = *atrum*; st. 1028. ἀνάγητον = *atrum* i dr.

Na temelju svega, što smo spomenuli o Grbićevim prijevodima, možemo pouzdano ustvrditi, da se oni dosta tačno prislanjaju uz original, pa ako je gdjegdje koje mjesto slobodnije prevedeno, da su Grbića na to nagnale osobine prozaičkoga latinskoga jezika, koji nije nigda postao osobito prikladan za izricanje pjesničkih misli i slika ili bar ne u onoj mjeri, u kojoj grčki jezik već od najstarijih vremena. Kako je Grbić osim toga prevodio u prozi i kako je kod toga želio, da njegov prijevod bude samo pomagalo za razumijevanje grčkoga originala, ne treba se čuditi, što nije nastojao da u prijevodu spase pjesničku dikciju, ili što je dodao po koju riječ, ako je bila potrebna za lako i ispravno razumijevanje. Svakako je Grbićev prijevod imao veliku vrijednost u svoje vrijeme

Digitized by Google

i dobro je došao mnogome čitaocu, koji je htio da s razumijevanjem čita Hesiodovu pjesmu ili Eshilova Prometeja.

A kakav je bio Grbićev tumač? Budući da sam priopćio dva veća primjera Grbićeva tumača, ne će biti potrebno, da opširno govorim o njemu, nego ću jedino istaknuti glavne njegove osobine i potvrditi ih s nekoliko primjera. Grbić nastoji u svome tumaču:

1. da stvarno istumači pojedine dijelove i mjesta, pa zato iza svakoga dijela govori najprije općeno o njemu, kod čega dakako često ponavlja misli, što ih je već prije izrekao, jer njegovi su dijelovi dosta maleni, a često i u takvoj svezi s predašnjim dijelovima, te je trebalo sjetiti i na njihov sadržaj. U stvarnome tumačenju upoznajemo svagdje učitelja „*philosophiae moralis*“, i zato se ne čudimo, što je Grbić u izdanju Hesiodove pjesme veliki dio svoga tumača posvetio prvome, kraćem dijelu (st. 1—382.), na koji otpadaju 162 stranice, jer je upravo ovdje imao često i mnogo zgode, da razvija svoje filozofske misli i da podaje moralno poučavanje. U drugome je dijelu Grbićevo tumačenje kraće, ali stvarnije. Grbić na pr. tumači kod st. 432. (str. 199.) dvije vrste plugova: δοιά.] *Aratra vult duo elaborari, et domi in promptu retineri: unum* αὐτόγυον, *quod sit solidum, et habeat dentale adnatum, et non affixum, vel quod non sit plane elaboratum et confectum, sed usque ad dentale: vomerem autem et reliqua, quae facile usu requirente adiici possint, nondum habeat: ut sit* αὐτόγυον, *quod iam ipsum habeat dentale, et non sit necesse ei id adiici, ut ita facile ad usum instrui possit, si forte frangatur illud alterum, quod sit* πηκτόν, *compactum, et ex omni parte perfectum et absolutum.* Već se iz ovoga primjera raspoznaje, kakvo je bilo Grbićevo stvarno tumačenje: ono se ne razlikuje od Cecesova i Moshopulova, za kojima često zaostaje, i nema danas nikakve vrijednosti.

2. da istumači etimologiju i značenje pojedinih riječi. Grbić tumači na pr. riječ ἔρις (Hesiod, str. 30.): *Haec vox videtur dicta* ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν, *ab eo, quod est amare et appetere,* ili riječ ἄτη (u izdanju Hesiodove pjesme, str. 193.): *Dicta est* παρὰ τὸ τῶ, *quod significat capio, et particula privativa* α, *quam nemo capiat. Vel a verbo* ἄω, τὸ βλάπτω: *a cuius futuro* ἄσω *facta haec vox* ἄση, *et* σ *verso in* τ: ἄτη, *significat damnum, noxam et calamitatem: Homero etiam deam horum malorum.* Grbić tumači i etimologiju vlastitih imena, pa u D. i d. (str. 43.) podaje etimologiju riječi Προμηθεύς, koja se razlikuje od one, što sam je prije spomenuo: Προμηθεύς *dicitur,*

Digitized by Google

quasi προμηδόμενος, *pvovidens et prospiciens, a* πρὸ *et* μήδομαι, *quod significat consulto, perspicio et machinor: unde* προμηδεύς, *et* δ *verso in* θ προμηθεύς, *solers, ingeniosus et industrius in perspiciendo.* Riječ εὐφρόνη tumači Grbić u kratko (D. i d., str. 233.): εὐφρόνη *vocatur a Poëtis nox* παρὰ τὸ εὖ φρονεῖν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ, *ab eo, quia nos in ea bene cogitemus.* Takva tumačenja ima u Grbićevim izdanjima izobila.

Značenje pojedinih riječi Grbić tumači grčkim, latinskim, a gdješto i njemačkim riječima. Da spomenem nekoliko primjera! Grbić tumači riječ ἰλαδόν (D. i d., st. 287., na str. 142.): ἀθρόως, δασέως, κατὰ σύστημα, *cumulatim, confertim et coacervatim* (u prijevodu *cumulate),* a iza toga dolazi bilješka: *Quia, ut ille dicit, semper plures mali, et omnes proniores ad mala: et ut scriptura dicit, sensus et cogitationes humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* Uz riječ ἔννηφιν (D. i d., st. 410., na str. 193.) čitamo ovo tumačenje: εἰς τὴν μετὰ τὴν αὔριον, *in diem perendinum, qui est tertius ab hoc praesenti,* a uz ἐπαυρεῖ (D. i d., st. 240., na str. 126., mjesto ἀπηύρα u našim izdanjima): *poenae illius particeps fiat. Teut.* Müß ſein entgelten, *propter illius delicta vexetur et atteratur.* Zanimljiv primjer takoga tumačenja riječi nahodimo u izdanju Eshilova Prometeja (k st. 436., na str. 151.): αὐθαδία *est insolentia ex amore sui, et honorifica de se persuasione orta: quo vitio laborantes sibi nimis placent, et de suis elatius sentiunt, et inde fere sunt* ἰδιογνώμονες *et* ἰσχυρογνώμονες, *pertinaces et pervicaces, Teutonice* aigenſinnig / ſtörriſch / mauderiſch / *qui non admittunt aliorum iudicia et persuasiones* itd.

Gramatičko je tumačenje u Grbićevim izdanjima rjeđe. Grbić tumači izraz: οἱ δ' ἐθελημοί (D. i d., st. 118., na str. 71.): ἀντὶ τοῦ ἐθελημίως, *adiectivum pro adverbio, Graecis poetis constructione usitata,* ἑκουσίως καὶ προαιρουμένως, *sponte et consulto,* a za κεκληγυίης (D. i d., st. 449., na str. 204.) kaže: *Est praeteritum medium, a verbo* κλήγω, *vel* κλάζω, gdje „*praeteritum medium*" nipošto ne označuje ono, što bi Grbić htio da označi. Pričinja se, da Grbić nije nigda izučavao gramatiku grčkoga jezika, nego da je naučio grčki čitajući klasike, pa ga gramatičko tumačenje nije moglo zanimati. Jednako nije Grbića zanimala ni kritika teksta. U njegovu izdanju Eshilova Prometeja čitamo doduše uza stih 329. (str. 114.): γλώσσῃ ματαίᾳ ζημία προσγίνεται sa strane pribilježeno: Al. προστρίβεται (kako imaju i naša izdanja), a za st. 899. Grbić drži, da bi bolje bilo, kad bi se u njemu čitalo Ἰοῖ mjesto Ἰοῦς (str. 243.: Ἰοῦς.] *Ita alii legunt: sed videtur emendatius legendum*

Digitized by Google

esse ἰοῖ σε.). Ali se nije usudio, da mijenja štogod u Turnebovu tekstu, koji je preštampao u svome izdanju. Grbić je i tekst Hesiodove pjesme preštampao iz baselskoga izdanja, pa zato i u njegovu izdanju kao i u baselskome ne nahodimo st. 169., kojega nema u glavnim rukopisima.

Iz svega jasno razbiramo, da Grbićev tumač nema danas nikakve vrijednosti, ali da su se njegova izdanja u svoje vrijeme, a i u kasnija dva vijeka veoma cijenila. Grbićev je prijevod Eshilova Prometeja bio nanovo štampan u izdanju od god. 1609. i u kasnijim izdanjima H. Stephana, a za njegovo izdanje Hesiodove pjesme kaže pače Fabricije[1], da je „*bona et rara editio*“, a zamjerava mu jedino, što odviše tumači „*sensum et nexum orationis*“. Grbićevi suvremenici sigurno mu nijesu toga zamjeravali, jer je takvo tumačenje bilo u cvijetu u njegovo vrijeme, osobito u Melanchthonovoj školi, iz koje je i on potekao. Za nas Grbićeva izdanja imaju samo literarno-historičku vrijednost.

Grbiću nije bilo suđeno, da dugo radi na znanstvenome polju: tek što su bila doštampana ova dva glavna njegova djela, zateče ga nenadana smrt od kapi. Bilo je to 1. svibnja 1559.[2] Grbić je po svome običaju rano u jutru od 6 do 7 sati predavao i upravo tumačio đacima ono mjesto iz evanđelja Ivanova, gdje se govori o stanovima u kući gospodnjoj (glava 14.), kad mu na jedan put pozli, te bude prisiljen, da po prvi put za svoga učiteljovanja prekine predavanje i da pođe kući: na kućnom ga je pragu udarila

[1] *Bibliotheca graeca sive notitia veterum scriptorum graecorum, Hamburg 1705. I.*, str. 601.

[2] Liebler, str. 19.: „*Et tandem aetérno patri Domini et Liberatoris nostri Jesu Christi visum est, sanctam animam ex carcere isto corporis liberare, calendis Maii, qui dies duobus Apostolis Christi Philippo et Jacobo sacer est anno 1559.*“ Vergerije, poznati njegov zemljak, piše doduše vojvodi Kristoforu 2. svibnja 1559. (vidi u knjizi: Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius, gesammelt und herausgegeben von E. v. Kausler u Th. Schott. Tübingen 1875., str. 210.): „*Mortuus est hodie professor linguae Graecae Illyricus Garbitius, interfui funeri*“, ali već nas ovaj dodatak uvjerava, da je Lieblerova vijest ispravnija, jer ne možemo vjerovati, da bi Grbić bio pokopan isti dan, kad je umr'o. I Elze (str. 4.) spominje, da je Grbić umr'o 2. svibnja 1559., što je dakako pogrješno; bit će, da je Elze poznavao samo natpis Lieblerova spisa, gdje doista čitamo: „*in Feriis DD. Apostolorum Philippi et Jacobi, Anno 1559.*“

Digitized by Google

kap, a nekoliko je sati nakon toga izdahnuo radljivu svoju i mukotrpnu dušu.

Dvije godine nakon Grbićeve smrti štampao je Simon Schard u svome izdanju njegov latinski prijevod Aristejina grčkoga pisma, što ga je ovaj, časnik Ptolemejeve tjelesne straže, pisao svome bratu Filokratu i u kojem pripovijeda o svome poslanstvu k Eleazaru, velikome svećeniku židovskom, pa o prevođenju židovskih knjiga staroga zavjeta na grčki jezik. Schard je prvi izdao Aristejino pismo u grčkome originalu, a iza ovoga je štampao Grbićev latinski prijevod. Schardovo izdanje ima ovaj natpis:

Aristeae, | De legis Divi|nae ex Hebraica | lingua in Graecam | translatione *per Septuaginta interpre|tes, Ptolemaei Aegyptiorum regis studio ac liberalitate Hierosolyma accersitos, absoluta Histo|ria nunc primum Graece edita.* || *In qua praeter multa alia lectu dignissima,* | *et pii Regis imago, et regni optime constituti forma ad unguem expressa demonstratur.* || *Cum conversione Latina, autore* | *Matthia Garbitio.* || *Basileae, per Joannem Oporinum. 1561.*

Schard pripovijeda u predgovoru, da je i sam namjeravao prevesti Aristejino pismo, te nastavlja (str. 14.): „*Nam dum in eo versor, fit, ut optimo doctissimoque viro Johanni Oporino, hospiti et amico meo, eius conversio, authore Matthia Garbitio pauculos ante annos in inclyta Tubingensi Academia graecae linguae professione cum vita feliciter defuncto, per doctissimum eiusdem Academiae Physicae professorem, Georgium Lieblerum, transmittatur. Ego itaque, qui talem operam ab eruditissimo viro in conversione illa navatam perspicerem, quae doctis minime improbari posset, libenter id manibus defuncti concessi, ut debita laboris exhausti laude frueretur eaque conversio meae praeferretur: ita tamen, ut ad meum exemplar, quod et integrius et correctius plerisque in locis erat, textus Aristeae graecus imprimeretur.*“ Grbićev prijevod zaprema 98 stranica, a veoma je okretan i gladak[1]. Kasnije je istraživanje poka-

[1] Kao primjer navodim ovdje Grbićev prijevod poznate one Aristejine vijesti o broju knjiga u aleksandrinskim bibliotekama (str. 4., vidi grčki tekst u izdanju: „*Aristeae ad Philocratem epistula cum ceteris de origine versionis LXX interpretum testimoniis. Ludovici Mendelssohn schedis usus edidit Paulus Wendland. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri. MCM.*“, str. 3., glava 9—11. Wendland izriče ovaj sud o Grbićevu prijevodu [u predgovoru, str. XXIV.]: „*inter-*

Digitized by Google

zalo, da je upravo Schardov rukopis bio veoma loš i da je tekst, što ga je Grbić upotrebljavao, bio bolji[1].

Liebler hvali Grbića i kao veoma savjesna učitelja i kao uzor iskrena prijatelja. Poznato je, da profesori u sveučilištima 16. vijeka nijesu baš revno predavali. Znamo na pr. za Jakova Schegka, Grbićeva druga, da je veoma često zanemario koji sat predavanja, pa da u 32 tjedna 34 puta nije predavao[2]. Grbić naprotiv prema Lieblerovu pripovijedanju nije propustio nijedan sat predavanja radi drugoga kakog posla, te je pače jednom, kad je imao da pođe k dijeljenju baštine u susjedan neki gradić, povjerio taj posao nekome drugom, samo da ne zanemari svojih dužnosti[3].

---

pretatio latina Matthiae Garbitii, professoris Tubingensis, eleganter nec sine peritia graeci sermonis facta"): „Demetrius ille Phalereus, cum esset praefectus regiae Bibliothecae, diligenti studio multa et varia impendit ad colligendos, si quo modo fieri posset, omnes in mundo libros, nam et emptionibus et descriptionibus librorum a se procuratis studuit, quantum in se esset, regis perficere voluntatem. Ex quo praesentibus nobis interrogatus, quot iam myriades librorum adessent, respondit: Assunt, rex, ultra viginti; sed brevi efficiam, ut reliquis adimpleantur myriades quinquaginta, nam narratur mihi Iudaeorum etiam leges dignas esse, quae describantur et in tuam Bibliothecam seponantur. Tum rex: Quid ergo est, inquit, quod te prohibet facere hoc? nam tibi omnia, quae ad huius rei procurationem faciunt, sunt commissa. Ad haec Demetrius respondit: Indigent interpretatione leges illae; nam Iudei in sua regione, perinde ut Aegyptii literarum dispositione, ita illi characteribus propriis utuntur iuxta pronunciationem, quam propriam habent. Putatur a nonnullis illa esse Syriaca, quod non ita est: verum est eius alia ratio et forma. Rex his acceptis dixit se scripturum ad summum Iudaeorum sacerdotem, ut, quae exposita essent, perficerentur".

[1] Vidi u Wendlandovu izdanju str. XXIV. i dr. Već je Humphrey Hody u knjizi: *Contra historiam Aristeae de LXX interpretibus. Oxford 1685.* dokazao, da je ovaj spis podmetnut Aristeji i da je postao u mnogo kasnije vrijeme; vidi u Susemihla, Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinerzeit, II., str. 606. i d.

[2] Vidi u Paulsena, Geschichte des gelehrten Unterrichts, I., str. 263. i d.

[3] Vidi u Lieblera, str. 16.: *„Nihil enim unquam in eo, nisi sobrium, grave, sanctum, pium apparuit; officium suum publice docendo ita sedulo et diligenter peregit, ut tot annis nullam unquam propter sua negocia negligeret lectionem, quamvis interdum non deessent* (str. 17.) *causae gravissimae. Immo cum aliquando dividenda sibi esset haereditas cum affinibus in vicino quodam oppido, maluerat rem eam alteri committere alienamque fidem et diligentiam in proprio et magni momenti negocio experiri, quam scholae operam suam uno saltem vel altero die subtrahere".*

Digitized by Google

I profesorske su gozbe u Grbićevo vrijeme bile veoma običajne[1]. Grbić je prema Lieblerovu pripovijedanju rado dolazio na gozbe k prijateljima, a i sam je u svojoj kući priređivao gozbe prijateljima, ali kod svega je čuvao mjeru, pa je živeći umjereno ostao zdrav i krepak do pošljednjega časa života[2]. Kod svoje je štednje i marljivosti stekao znatan imutak, ali nigda nije bio škrt i siromahe je, osobito đake, obilato potpomagao[3].

Zanimljivo je ogledati, kakoga je Grbić bio vjerskoga mišljenja. Nema sumnje, da je za svoga boravljenja u Wittenbergu, gdje je mnogo drugovao s reformatorskim prvacima, živo prianjao uz protestantizam. Grbić je pristaša protestantizma i za prvih godina svoga učiteljovanja u Tübingenu: on slavi god. 1543. Phrygiona, koji se otvoreno odmetnuo od katoličke crkve. Ali je već u ovo vrijeme slijedio primjer svoga učitelja Kamerarija i nigda nije napadao na katoličku vjeru. Kasnije, u vrijeme interima, Grbić se uz mnoge druge profesore tübinškoga sveučilišta vratio pod okrilje katoličke crkve[4], a godine 1552. hvali Sicharda u posmrtnome govoru (str. 22.), što se nije nigda sasvim odmetnuo od katoličke vjere: *„amavit ille et solicite defendit, ut omnes sani et intelligentes faciunt, antiquitus tradita et a maioribus longo tempore anxie et foeliciter observata, contra ab omnibus immutationibus alienissimus fuit, idque propter publicam pacem et tranquillitatem, quarum studiosissimus erat, et quibus omnino adversam et pestilentem iudicaret huiusmodi* εὐπρόσωπον καὶ συρφετώδη ἐκείνου τοῦ λεωργοῦ Προμηθέως φιλανθρωπίαν. *Deinde in hisce frequentibus religionis controversiis, quibus hodie per suas* ἑτεροζυγίας *satis diu satisque misere et varie bona pars Europae dis-* (str. 23.) *trahitur a necessaria et salutari consensione, tam se moderatum et aequum praestitit, ut*

[1] Vidi u Klüpfela, Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen, str. 47. i d.

[2] Vidi u Lieblera, str. 18.: *„etiam a conviviis amicorum tam sobrius discessit, quam accesserat. Itaque quamvis natura ita esset valetudine firma, ut eam in adolescentia mirifice studiorum laboribus afflixisset et labefactasset, tamen totis his annis 24, quibus nobiscum vixit, nunquam languit, nisi postremo hoc anno“.*

[3] Vidi u Lieblera, str. 17.: *„diligentia, laboribus, industria, frugalitate et parsimonia mediocres facultates paravit et suis liberis reliquit: interim tamen ab omni avaritia et sordibus alienissimus“.*

[4] Vidi u Schnurrera, Erläuterungen der Württembergischen Reformationsgeschichte, str. 408. i u J. Döllingera, Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen. I. Regensburg 1851.², str. 622.

Digitized by Google

cum plurima in illa maiorum nostrorum religione probaret, non tamen omnia, sed suos abusus, quocunque modo temporis diuturnitate illapsos, ut non defenderet, ita sobria et prudenti medicatione putaret sanandos, ne forte aut communi hominum morbo curreretur in contrarium, aut quae magis exulcerarentur, quam sanarentur, aut certe quantulamcunque suam sanationem magno et multorum malo consequerentur". Iz ovih riječi razbiramo, da je i on bio protiv nekih anomalija, koje su se s vremenom uvukle u katoličku crkvu. Godine 1556. Grbić je već dobar katolik, te ga protestantski vizitatori ne vole baš osobito: oni mu u instrukciji od god. 1556. ne poriču učenosti i znanja, ali ne nahode u njegovu predavanju „*gratiam docendi*" i zamjeravaju mu, što je „*auch unserer Confession uffsätzig und beharrlich zuwider, one betrachtet, das er hievor zu Wittenberg gewesen, von Ph. Melanchthon gen Tübingen promoviert und uff die 20 Jahr daselbst gehalten worden*". Negodovanje vizitatorâ nije Grbića uznemirivalo, nego je nakon smrti svoje žene svu dokolicu posvetio čitanju vjerskih spisa, a i đacima je s osobitim žarom tumačio sveto pismo, u kojem su mu najmilije bile poslanice apostola Pavla, koje je znao u grčkome jeziku na pamet[1]. Znajući, kaki je katolik Grbić bio pod kraj svoga života, ne čudimo se nimalo, što Vergerije ironički piše vojvodi Kristoforu nakon njegove smrti (l. c.): „*Nisi clementissimus pater noster deus misertus fuerit in ultima hora eius, cum papista fuerit, metuo de salute eius*".

A sada hajde da u kratko spomenemo zasluge, što ih je Grbić stekao za razvitak tadašnje naše kulture! S Grbićem susretamo po prvi put ime „*Illyricus*" u tübinškome sveučilišnom imeniku. Nakon Grbićeva je dolaska u Tübingen pridjevak „*Illyricus*" sve običniji u tübinškoj matrikuli; do godine su se 1559. upisala četvorica: 1. *Joannes Dragoieuus Illyricus ex oppido Stinigcknack*, 20. svibnja 1541.; 2. *Jacobus Volcamerarius Illyricus*, 3. travnja 1543.; 3.

[1] Vidi u Lieblera, str. 19.; Grbić izriče svoj sud o njima u govoru, što gà je govorio na dan sv. Katarine 1556., str. 80.: „*doctrina Apostolorum, praecipue D. Pauli, a quo pro ipsius vigilantiss. et sanctissima παιδαγωγία in Christum non invenias facile aliquam affectionem et cupiditatem humanam, sive carnalem praeteritam, non virtutem aut vitium aliquod omissum, non genus aliquod hominum aut partem, vel ordinem vitae quempiam, non peculiariter de suo sanctitatis officio instructum et admonitum*". U svojim izdanjima Grbić citira uz Homera i Horacija najčešće poslanice apostola Pavla, iz kojih je uzeo i svoj pošljednji citat u izdanju Eshilova Prometeja (str. 294.).

Digitized by Google

Michaël Zegeiner Illyricus ex Widpauia [*Vipachiensis*], 27. lipnja 1543.; 4. *Balthasarus Seprecht Illyricus*, mjeseca prosinca 1556., a velik je broj đaka u Tübingenu iz susjednih slavenskih zemalja[1]. Razumije se, da je Grbić samo mimogred utjecao na dolaženje slavenskih đaka u Tübingen: glavni su uzrok tome bile političke prilike tadašnjega vremena, u koje je Austrija imala mnogo prava u Württembergu[2]. Vjerojatno je nagađanje, da je i Grbić bio jedan od onih, koji su nagovorili prognanika Trubara, da prve svoje knjige štampa u Tübingenu god. 1550.[3] Grbića u tome poslu nije smetala njegova vjera, jer je bez sumnje već od djetinjstva poznavao tužne prilike u svojoj domovini i uviđao potrebu, da i njegov narod dobije već jednom vjerske knjige, koje će razumjeti. Može biti da je Grbić i nadzirao štampanje Trubarovih knjiga u Morhardovoj štampariji.

Već smo prije čuli, koliko je Melanchthon cijenio Grbića. Tim se više čudimo, kad doznajemo, da je mladi Basilije Amerbach (sin Bonifacija, profesora prava u Baselu, a kasnije od g. 1562. i sam profesor prava u rodnome gradu) kao 18-godišnji mladić ovako pisao o Grbiću svojim roditeljima 2. prosinca 1552.: „*Mathias Illyricus, doctus atque eruditus homo, sed in explicando puerilis, ut mihi multo plus commoditatis percipere videar, si temporis illud, quod audiendo illo consumerem, privatis Ethicorum studiis impendam . . . idem Illyricus Homeri iam, ni fallor, carmina interpretatur: sed ne hanc quoque lectionem audiendam mihi existimavi, cum unica hora sexaginta, septuaginta aut plures versus interpretetur, ex quo facile, quam bene explicet, intelligis*“[4]. Prvi je Amerbachov prigovor naperen protiv Grbića kao učitelja moralne filozofije. Mi doznajemo i od Grbića, da mu se mnogo prigovaralo kao učitelju moralne filozofije, jer on sam ponovno ustaje na obranu svoje nauke, kao što smo prije čuli, ali svakako je Amerbachov prigovor, da je Grbić „*in explicando puerilis*“, veoma pretjeran. Liebler pripo-

[1] Vidi popis u Elzea, Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain, str. 88. i d.

[2] Vidi u Elzea, str. 5. i d.

[3] Vidi u Schnurrera, Slavischer Bücherdruck in Württemberg. Tübingen 1799., str. 7. i d. i u Elzea, str. 4.

[4] Vidi u Mählya, *Universitati Eberhardo-Carolinae Tubingensi solemnia saecularia a. diem VII. id. sext. anni 1877. quartum celebranda pie sincereque gratulatur rector et senatus universitatis Basiliensis. Adiectae sunt Bonifacii Basiliique Amerbachiorum et Varnebueleri epistolae mutuae. Basileae 1877.*, str. 25. i d.

Digitized by Google

vijeda (str. 17.), da su i mnogi drugi zabavljali Grbiću poradi njegovih predavanja, no da je Grbić sva zanovijetanja podnosio mirno i strpljivo „*fretus innocentia et conscientia recte factorum et solidae virtuti insistens*“. Da je i drugi Amerbachov prigovor neosnovan, raspoznajemo najbolje iz pošljednja dva Grbićeva djela, koja je pače Toxites toliko cijenio i koja glasno svjedoče, da je Grbić bio profesor, kakvih nije bilo mnogo u njegovo vrijeme.

Najljepša je crta u Grbićevu značaju trajna zahvalnost, što ju je ćutio i pokazivao prema svojim dobrotvorima. Grbić je najviše toga dakako imao da zahvali Kamerariju, od kojega je primio „*initia incrementorum*“ i koji je svagda sa živim zanimanjem pratio dalje njegovo napredovanje, pa zato se uvijek i rado sjećao kratkoga onoga vremena, što ga je proveo zajedno s Kamerarijem u Tübingenu, a žalio je za njim, kad je otišao u Leipzig (vidi st. 15. i d. u pjesmi, u kojoj javlja Kamerariju Phrygionovu smrt). Grbić je nakon Kamerarijeva odlaska u Leipzig revno s njime dopisivao. Čuli smo već prije, kako se Grbić god. 1543. preko Kamerarija obratio na Melanchthona i kako mu je pisao god. 1546. I od Kamerarijevih se listova na Grbića sačuvao samo jedan[1], koji potječe iz vremena, u koje je Grbić učio u Wittenbergu — list nije datiran. Grbić se potužio Kamerariju na poteškoće, što mu ih je zadalo tumačenje nekoga mjesta, a Kamerarije ga potiče, da ustraje u znanstvenom radu i da se u težim pitanjima obrati na Melanchthona[2].

---

[1] I ovaj je list štampan u knjizi: *Libellus novus epistolas et alia quaedam monumenta doctorum superioris et huius aetatis complectens . . . editus studio Joachimi Camerarij Pabeperg. Lipsiae 1568.*, str. 272., 273.

[2] Kako je ovo jedini Kamerarijev list na Grbića, koji se sačuvao, držim, da ne će biti s gorega, ako ga priopćim: „*Optimo et doctiss. viro Matthiae Garbicio Illyrico S. — Audendum est, mi Matthia, quod quidem ego subiicio alioquin formidolosus ac timidus tibi. In hac tamen re hoc est opt., quod non difficultas tanta inest, quantam tu mihi proponis, et honestiss. sunt conatus, et spes praeclara. Sequendum igitur tibi voluntatem divinam censeo, quae se ducem ad meliora offerre et ostendere videtur. Ego illum ipse nonnunquam locum spectavi, cum inciperem de proventu nostrorum studiorum desperare et illorum tamen culturam urgendam persequendamque mihi statuerem. Sed mihi cum longinquitas, tum alia quaedam, quae recensere non attinet, occurrebant in his cogitationibus, quibus illae facile disturbabantur. Tibi autem, qui prope ades, et omnes rationes tuas explicatas habes, quid dubitationem*

Digitized by Google

Ako se i sačuvao samo jedan Kamerarijev list na Grbića, nahodimo ipak više vijesti o Grbiću u drugim njegovim listovima. Kamerarije piše na pr. Kristoforu Wüstu, spomenutome već Grbićevu štićeniku, 3. siječnja 1542.[1]: „*Quod de Tubinga significas, magno me dolore affecit. Bene enim volo hominibus illis, apud quos aliquot annis non incommodo hospitio usi sumus, et μετοικίαν istam, crede mihi, non sine summa molestia mutavi Sed aliter fieri non potuit. Cum igitur hac de causa solicitor, tum in metu sum ac formidine de salute amicorum nostrorum, quos eximios aliquot ibi reliquimus. Ego nihil accepi inde, dum hic sum. Matthias certe noster non desidere in tanto periculo videtur: quo igitur se contulit? Fac me de his, et si quod aliud habes, certiorem*“[2], a u nekoliko drugih listova moli svoje tübinške prijatelje, da pozdrave Grbića.

Trajni je spomenik Kamerarije podigao Grbiću nakon njegovsmrti u spisu: *De Philippi Melanchthonis ortu, totius vitae cure riculo et morte, implicata rerum memorabilium temporis illius hominumque mentione atque iudicio, cum expositione serie cohaerentium. Narratio diligens et accurata Ioachimi Camerarii Pabeperg. Lipsiae 1566.*, u kojem je Grbićevoj uspomeni posvetio ove riječi (str. 284. i d.): „*Hic adolescens* (t. j. Flacije) *ad optimum et doctissimum virum Matthiam Garbicium se contulerat, quem ab integritate et memoria beneficiorum, in se externum collatorum, imprimis laudare possum. Neque ego hanc laudem parvam ac potius in maximis duco hoc praesertim tam ingrato saeculo. Erat idem*

---

incutiat, miror. Nam illud de muneris magnitudine nihil est. Scis quid fabellae narrari soleat de vulpecula, quae ad leonis primum conspectum paene exanimata non modo postea aspicere illum, sed compellare etiam ausa fuerit. Non ter aut quater in editiorem locum illum conscendes, quin timor ille et solicitudo abierit. Ad Sabinum dare litteras non est visum. Sed tu velim in hoc negotio toto utaris Philippi Mel. consilio, voluntatique obtemperes, quem tibi bene cupere etiam mea caussa scio. De illius igitur sententia quicquid feceris, et mihi magnopere probabitur, et a me, ac si tibi auctor ego fuissem, defendetur. Vale. Joachim Camerarius“. List je dakle dosta općena sadržaja.

[1] Vidi u knjizi: *Ioachimi Camerarii Bapenbergensis epistolarum familiarium libri sex, nunc primum post ipsius obitum singulari studio a filiis editi. Francofurti 1583.*, I., str. 175.

[2] U jesen je god. 1541. nastala u Tübingenu kuga. Artistički se fakultet za vrijeme kuge preselio u Hirsau, a viši fakulteti u Rottenburg; vidi Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen, str. 427.

Digitized by Google

honestatis vitae studiosior et ad hanc docendo assuefaciendoque adolescentiam non maiore cura atque severitate institui et adduci aegre ferebat, cum intelligeret, quam disciplinae custodia et Deo grata res et in hac vita utilis esset. Haec sententia verissima atque praeclarissima non caruit obtrectatione quorundam, quasi superstitione implicaretur. Quid enim disputando probaretur, magis iam spectabatur, quam qualis degeretur vita, et libertatis obliterata doctrina sic revocabatur, ut ad licentiae infinitae usurpationem efferretur. Est autem profecto disputatio omnis tum demum egregia atque illustris, ea praesertim, quae de religione, pietate, officio, virtute habetur, cum non modo verbis aliquid scite concluditur, sed actionibus consentaneis etiam exprimitur. Quis enim non habeat pro nugatore et sui ipsius derisore eum, qui, quae oratione constituat, ea evertat vivendo? Sed redeat ad Garbicium narratio. Ad hunc igitur profitentem doctrinam Graecarum literarum in Academia Tubingensi, populareın suum se tunc Flacius contulit, cum eodem ante biennium et ego venissem. Ususque est beneficio et hospitio Garbicii pro facultatibus ipsius non illiberali". Sad istom razumijemo, zašto je mladi Amerbach rekao, da je Grbić „*in docendo puerilis*": nije mu se sviđalo, što Grbić upleće u svoja predavanja mnogo moralnoga poučavanja, dok ga Kamerarije upravo poradi toga hvali.

Eto nas na kraju našega raspravljanja! Razabrali smo, da se Grbić nije nigda uzdigao do one visine, na kojoj nahodimo velike njegove zemljake Flacija, Vergerija, Stjepana Konsula i neke druge: uzrok će tome biti taj, što se Grbić dosta kasno dao na nauke i što je sav svoj život i rad posvetio učiteljskome zvanju. No i Grbić je zapremao odlično mjesto među naučnjacima svoga vijeka, pa je i on zavrijedio, da se otme već jednom zaboravu, u koji su ga minuli vijekovi potisnuli:

κατακρύπτει δ' οὐ κόνις
συγγόνων κεδνὰν χάριν.

(Pindar, Ol. VIII., 79. i d.)

Digitized by Google

Jezik u Kerečkom s udiljnim obzirom na opće maćedonizme.

Primljeno u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 6. listopada 1900.

NAPISAO MIH. VUKČEVIĆ.

Uvod.

Kerečki je selo jedno za jedan i po čas istočno od grada Soluna. Između Soluna i njega pruža se goli brdski povijarac, koji onamo zovu Goljàmi Hrìt (Golemi Hrid), a preko kojeg ide put i za pješake i za konjanike. Samo selo leži na zapadnom obronku planine Hortača[1] u prosjeci jednoj s obje strane potoka, koji stanovnici zovu rijekom (rìjàka).

U karti Spir. Gopčevića ovo se mjesto zove Pajzanovo, a u onoj od austr. gener. štaba Kirečkjoj. Jedno i drugo turski su nazivi: ovaj od njihove riječi *kirèč* (var, vapno, kreč — calx), a onaj od *pazvàn* (pudar, stražar, „bokter"). Uz ova dva može se čuti još i treće, Novo Selo, grčki Neuhòr (Νεοχῶρ — χώρι — χωριό — χωρίον), ali vrlo rijetko. I prvo mu ime, Pajzanovo, dosta se rijetko može čuti, i Gopčević ga je unio u svoju kartu sigurno za to što je slovenizirano. Među tijem, ono će se redovno svud u mojoj ovoj radnji zvati Kerečki, s toga što takog imena kao prezimena (Kerèčkī) već ima po bivšoj Vojvodini Srpskoj, kamo su se ljudi s tijem prezimenom odovud ili iz drugoga kojeg istoimenoga sela doselili, pa im je ime njihova zavičaja ili espapa, pošto je koliko toliko srbizirano, natureno kao topografičko ili zanatlijsko prezime (ispor. Bugarski, Pivnički, Kaćanski, Ostrožinski — Mesarović, Kupusarević, Maslovarić, i dr.).

Kûćâ u Kerečkom ima oko osam stotina i pedeset, koje su većinom na boju, jedna uz drugu, rastavljene popločenim dosta tijesnim ali čistim ulicama, a svaka iznutra i s polja bijelo varosana

[1] Na vrhu njegovu bio je stari zamak Hortijat, koji je 1412. god. porušio sultan Musa (Novaković: Срби и Турци, 354.).

Digitized by Google

(okrečena), jer u njih ima vara izobila, počem se stanovništvo gotovo samo tijem i bavi. Imaju po dvije po tri mesarnice, bakalnice, gostionice, dvije prostrane škole za mušku i za žensku djecu, jednu veliku crkvu sa zvonikom i samostalni svoj općinski sud.

Stanovnika — u koliko se u zemljama turskim o statistici može govoriti — ima šest, ako ne više, tisuća. Svi su čisti Sloveni, i maternji jezik svoj zovu bugarskim, ali zbog crkve i škole grčke svi se listom izdaju za Grke. Učitelji njihovi i popovi, od kako ih imaju, svi su domaći određeni sinovi s malim naukama. Mladež im već ili ne zna jezika maternjeg, ili ga prezire i stidi ga se, pa s ponosom i pjeva i govori grčki. S koliko su samo „rodoljubivoga" bola grčkoga meni njekoji prebacivali za to što ne govorim s njima grčki, i ako ne umijah onda u tome jeziku ni dvije u nakrst složiti! Stariji im muškarci govore još i turski osim grčkog, a starice i sredoviječne žene samo svojim slovenskim narječjem, ali se raduju grciziranju svojih unučića i sinčića. Pa i one će vas obično, kada vas u putu sretnu, pozdraviti grčki, a produžiti svojim domaćim jezikom, na pr.: *„kali-'mèra* (dobar dan)! *Dobrêa doịdè!"* To je od prilike onako, kako se po svoj ostaloj Maćedoniji εἰς πολλὰ ἔτη — *is pola eti* — pored domaćega *„zà mnògo godìni!"* uzima još i za *„hvala!"* i *„slava!"* (ispor. *„'s polà j' na Gòspoda!"*, za koje se Miladinovci u rječniku svojega zbornika Български народни пѣсни. Zagreb 1861. varaju, kada kažu da je to turski).

Na moju slutnju da će se, ako tako školska i crkvena stvar i dalje potraje, slovenska riječ u njih ugasiti za pedeset godina, reče mi jedna časna starica, bez ikakva bola u duši: „za pèt, sìnu! za pèt!" Među tijem, ovo ne mora tako biti, jer je, tako reći, do juče sva Maćedonija bila „grčka".

Svi su odani Patrijaršiji Carigradskoj, a mrze Bugarsku Egzarhiju. Tako su bugarsku školu, čim je ponikla, u klici zatrli protjeravši joj učitelja, te i danas pokazuju pusto bugarsko „učilište" kao nješto nečisto! Na taj im način bugarska škola sa svojim književnim jezikom nije mogla nikakvu književnu bugarsku novinu nametnuti, a Srbi nijesu ni pokušavali ondje otvorati svoje škole i pomoću nje išta srbizirati. Đaka njihovih u okolnim školama srpskim nije bilo nikad, a po bugarskim jest, ali vrlo malo; pa i što ih je bilo, nije se ni jedan od njih iza svršenih nauka vratio u selo, nego su svi ponamještani sa službama po drugima mjestima, te im ni ovi školovani sinovi nijesu mogli natruniti čistotu domaćega govora. Uz to, ono što izumire — a njihov jezik izu-

Digitized by Google

mire — obično se ne podmlađuje, ma koliko bilo osvježavano sa strane. U ostalom, krivo čine oni koji pripisuju njekoliko-godišnjemu radu školskom apsolutnu moć u jeziku, jer ovaj, i pored valjanih učitelja, — kojima se Maćedonija ne može ponijeti još — i pored znatno dugoga vremena, u tom obziru ima dosta skromnu ulogu: i ja školama najmanje udijela dajem u mješavini gòvôrâ maćedonskih. Ovo bi se najlakše moglo tako utvrditi ili pobiti, ako bi se kakav stariji spis iz vremena prije današnjih škola isporedio s današnjim stanjem jezika.

Ljudi njihovi radni gotovo podjednako idu u „pečalbu“ po srpskim kao po bugarskim zemljama, i narod opet za to svoj maternji jezik zove bugarskim, a sebe, pošto mu čovjek ulije u glavu da ne može biti Grk, zove Bugarinom i Bugarkom. Je li rečeni naziv njihov plod obližnje propagande bugarske, koja je bugarsku svijest onamo davno probudila, ili im je to od starina ostalo — nije moje ovdje iztraživati i razlagati. No, svakojako, potrebno je i to reći, da svoj jezik nikada ne zovu slovenskim ili maćedonskim, i ako dobro razumiju koji se jezik pod ovijem imenima može zamišljati. Srpsko se ime, osobito u pjesmama, vrlo dobro pamti i često spominje, upravo, ono je u njima nješto uzvišeno, stajaće (*„Sȑbin junàk, Sȑbin dòbar junàk)*; ali u govornome jeziku svojem imaju za nj oblik *Srpčȅ*, što će najprije biti turski prilog (adverb) ove riječi. Zanimljiv je, u tom obziru, moj razgovor s jednom staricom u putu:

— Ot kȁde si?

— Ot Srbȉja!

— Ha! Ot Srbȉja — Srpčȅ!

A kako lijepo srpski sebe zove „Bugȁrka“!

Odijelo im je u muškaraca obično surovo mrko domaće sukno u zimu, a u ljeto njeko plavo kupovno, crven fes i šal oko glave u zimu i u ljeto. Ženskih odijelo nješto je drukčije od onog iz obližnjih mjesta, ali je u suštini jedno isto: crvena donja i gornja haljina od sukna domaćeg, izvezena gajtanom, iznad nje sprijed opet izvezena teška kecelja, a na glavi dug bijel rubac, povezan preko čela bijelom krpom. U ostalom, ima vjerna slika njihove nošnje u Gopčevića (Makedonien und Alt. Serbien), kojega slikama treba potpuno vjerovati. Nevjeste i, osobito, djevojke primaju već u veliko grčku polugrađansku nošnju.

Što se tiče narodnih im običaja, njih im je grčka crkva i škola grčka gotovo zatrla. Na moje pitanje, šta rade i kako dočekuju

Digitized by Google

Badnji Dan i Božić, u kratko mi jedan odgovori: „Jìmaše, Jìmaše kòledo, sèga nèjma!“ Kad su tako već i božićne običaje pogubili, još je lakše razumjeti da od Slave nemaju ni spomena, razumije se, ovi naj južniji Maćedonci — —

Kako im je crkva i škola zatrla narodne običaje, lako je razumjeti, što su im i narodne umotvorine gotovo sa svijem učmale. Već sam jezik njihov, kao prvi i najglavniji umotvor narodni, vrlo je zakržljao. Ostavljajući na stranu njihovu englesku gramatiku, stilistika im je vrlo siromašna, ne prema književnome jeziku, nego prema jeziku jednoga Ličanina, Rudničanina ili Hercegovca. Sve je u njih kratko, izdrobljeno, aforistički, parataktički. Mnoge se riječi očito gube, i na mjesto njih uzimaju najsrodnije; tako im riječ *glàdno* služi i za *hungrig* i za *durstig*, na pr.: *glàdno kònj mȁtno vòda ne glèda*[1]; ili drugih i nemaju nikako, na pr., oni nemaju veznika *nego*, već je na mjesto njega u govoru neka stanka, te rečenicu *nos non dicimus gorešto sed vrućo* ovako kažu: „gorèšto nàs ne kȁžeme, — vrùćo“ ili: „*kòga se rodìh, ne kažàh psomì* (grčka riječ za hljeb), — *kažàh ’ljȁb*“. Ali to što nemaju osobite riječi za taj pojam *(sed, = nego, a, da)*, ne mora biti propadanje riječi, nego može potjecati iz duboke starine, kada rečenična građa nije znala za mnoge veznike, za t. zv. hipotaksu, već je imala parataksu (ispor. poznati ruski primjer: *не кота кормитъ, ложка*). Uz to, sva sila grčkih i turskih riječi još im više bògâljî jezik i potiskuje ono malo domaćih. U zapisima mojim iz ovoga sela ima zajedno s tuđicama samo tisuća i nješto više riječi, a mnogo ih neće biti još ostalo.

Svuda je opadanje pa, razumije se, i u pjesmama, muškim i ženskim. Muške već u veliko prelaze u obične, često bez ikakve veze, narodne priče, a ženske su u većini tamne i nejasne. To dolazi sa mnoštva beznačajnih pripjeva i sa dosta zaboravljenih riječi i izgubljenih oblika. Običan im je nedostatak na kraju: bez završetka su, kuse su. Tako je i sa ženskim i sa muškim, a to je, svakojako, pošljednji stadij opadanja.

Ovo je sud o pjesmama u Kerečkom, ali se on, ublažen u nekoliko, može primijeniti, čini mi se, i na druga mjesta ovoga kraja. Obično se drži da je zbog nȁvale turske opala njihova junačka, muška pjesma, a da se, u naknadu za to, ženska u svoj ljepoti svojoj održala. Ovo se meni vidi neprirodno, a i nesaglasno sa

[1] ispr. u njekojim krajevima srpskim, na pr., *obuci opanke* mj. *obuj*.

Digitized by Google

samim stanjem istih njihovih pjesama ženskih; a evo zašto. Turska je navala mogla samo podići cijenu njihove junačke pjesme, kao što je to učinila sa srpskim sjevernim krajevima; nego će to opadanje i propadanje biti u najtješnjoj vezi s opadanjem i propadanjem svijeh osobina njihovih: u svemu su pošli nazatku, pa i u pjesmama. Turci su im mogli samo usporiti to nizbrdičko spuštanje, nikako uskoriti.

Bugari su do sad uradili vrlo mnogo za skupljanje ove građe po Maćedoniji, ali se ni primakli nijesu sličnome poslu Vukovu; biće, valjada, tom i samo vrijeme krivo, kultura je od onda mnogo što šta i u Turskoj pokosila, a i prošlo je vrijeme svjetske trke oko toga. I ja nalazim — opširno ovdje to dokazivati, nema mjesta — ne samo za muške pjesme, nego ni za ženske, da ne stoje ni približno na onoj visini pjesničke ljepote, na kojoj su one u Vuka, niti im po pravu pripada rečena hvala. A to je sa svijem razumljivo, ako se primi da muške i ženske pjesme, uzajamno se dopunjujući, čine pravu cjelinu, i da s opadanjem ove gubi ona, i obrnuto. To nam i sama mješavina lirskog i epskog elementa u mnogim na pr. Vukovim pjesmama pokazuje. Od ovoga mnijenja ne može me odvratiti ni fakt s poljskim uspjelim ženskim pjesmama, i ako nema takvih muških, ni Slavonija s prilično lijepim brojem opet uspjele lirike a propale epike, jer ovom ima i obrnutih primjera. Tako, u samoj Slavoniji iza nedavnog iščeznuća junačke očito u najnovije vrijeme opada ženska; u Hercegovini još se obje jednako dobro drže; u Crnoj Gori malo valja, pored sve obilnosti muške, jedna i druga; u Vojvodini pak od junačke nema više ni traga, a ženska je prešla u banalnost. Sve to ima svojega dubljega razloga. Za ljubav i djevojke čete se četuju i vojske dižu. I srpski junaci imaju svoj Frauendienst. Ženske i muške su pjesme jedno tijelo, i jedno bez drugoga mora hramati.

Nego, što maćedonsku žensku pjesmu u našim očima, pravije govoreći, u našim ušima drži, to je, ne znam odista da li ljepota arije, ali za cijelo jest originalnost arije, orijentalna možda joj egzotičnost.

U najbližoj okolini sela, što je obično po svoj Turskoj, iz nemara i, više još, iz obzira vojničkih, nema šume ni ovdje još i zbog velikoga potroška drva u varnicama njihovim, s čega su mnogobrojni izvori presahli, te vodu iz dalje dovode; ali je opet za to po stranama toliko crnice još ostalo, da na njima lijepo vinogradi mogu uspijevati. Ove im vinograde i potkućne gradine

Digitized by Google

obrađuju žene s djecom i starcima, dok od radnih snaga muških jedan dio ostaje kod kuće i peče var, a drugi istijem poslom ide u pečalbu po Grčkoj s ostrvljem, ostaloj Maćedoniji, Bugarskoj i Srbiji, a kašto i po Srijemu. To je njihovo tumaranje po zemljama prosvjećenijim učinilo da su na domu vrlo pitomi, pa i gostoljubivi, u koliko i oni ne traže „ǵabalъk" kao i svi njihovi kršteni i nekršteni odani sinovi Padišini; koliko se pak ovo tumaranje njihovo tiče jezika, reći će se malo naprijed.

Njihovo narodno predanje kaže da selo nije tako staro, nego da su ga nedavno naselili varničari. Po jednome predanju bili bi iz sela Galičnika u Debru. Od ovoga pošljednjega moguće da jest u stvari nješto, na ime, da od onuda potječu njekoje prvobitno stočarske i to arnautske porodice; ali južnoistočni tip njihova jezika nikako ne dopušta, da su masom od onud. Ovo je predanje moglo nastati otuda, što se i danas oko sela snuju debarski stočari s krdima svojim; a i zbog imena samoga mjesta, jer je Novo Selo samo po sebi *novo*, a i ona dva turska mu imena (Kirečkjoj i Pajzanovo), opet od Turaka dolazeći, relativno su nova; uz to, nigdje se ne mogu ruševine kakve god u blizini opaziti.

Ali,

kako se ruševine jednoga prije tisuću godina sela ne moraju do danas očuvati;

kako je naziv Novo Selo rijedak i dolazi od skorašnjih doseljenika iz obližnjega sela istog imena;

kako su s turskim gospodstvom i turski nazivi mogli obladati, potiskavši i u zaborav bacivši domaće slovensko ime (ispor. Avala, Šabac, Ćuprija, Novi Pazar, Tuzla, i dr.);

kako je položaj mjesta samog osobito podesan za tiho naselje između grada i planine;

kako je stanovništvo mnogobrojno i selo uređeno kako nijedno drugo u Maćedoniji; i

kako je ovo jedino mjesto s krečnim kamenom u najbližoj okolini grada Soluna, kojemu je takav kamen od postanka trebao:

— može se misliti, da je na ovom istome mjestu bilo naselja još u vrijeme Slovenskih Apostola.

S toga, a i što je ovo najbliže slovensko mjesto Solunu, izabrao sam Kerečki za posebno proučavanje njegova jezika. A kako se u njemu, kako nigdje tako, bore o prevlast južno-istočna i sjeverozapadna struja jezična, našao sam, da mi valja svud isticati opće maćedonizme. I samo s ovoga gledišta, jezik je sela Kerečkog in-

Digitized by Google

teresantan, inače bi, kako zgodno Rusi kažu za ovake predmete nauke, bio prava гадость. Iz daljih izvođenja jasno će se vidjeti, da je ovdje naj jači kolovrat između pomenute dvije struje.

Građu sam pribirao sâm iz živih usta, jedno, s toga što ovamo samo svojim ušima treba vjerovati; drugo, s toga što se zapisima bugarskih učitelja, popova, đaka i trgovaca prigovara ne samo sa srpske, nego i s naučne strane; i, treće, što iz ovoga mjesta nema nigdje ništa naštampano u meni priručnim Zbornicima Bugarskoga Ministarstva Prosvjete, u Periodičeskim Spisanijama, niti u ranije spomenutome zborniku braće Miladinovaca. No baš ako je gdje god i štampano što (na pr. u solunskim Книжици ili u Календарчето sv. Kirila i Metodija), to neće ni malo smetati mojima pogledima. Meni je glavno, da se Oblak u svojim studijama (Macedonische Studien. Sitzungsbericht der kaiserlichen Akademie, hist.-phil. Classe. Band CXXXIV. Wien. zaseban otisak) posebno ne bavi jezikom ovoga sela, i ako mu je bilo s ruke i onamo zaći, nego samo na njekolika mjesta navodi po koju riječ iz „Kirečkjoj". Čemu je Oblak ovako postupio, ja ne znam; ali, ako ga je to odbijalo, što ljudi odavle idu po Bugarskoj i drugamo, pa su pri povratku mogli natruniti jezik žénâ svojih i djece svoje, moram o tom ovo reći.

To njihovo tumaranje doista je moglo znatno utjecati na modificiranje njihova jezika na domu. Ali treba na um uzeti, s koliko se skepse u opće primaju novotarije, upravo, s koliko se ruge one od ovakih putnika u kući slušaju, a to sve zbog domaćega njekoga ponosa, patriotizma lokalnog, a ponajviše zbog konzervativnosti žena seoskih. Za vrijeme dužeg ondje među njima bavljenja doista sam se uvjerio, da govor njihovih muškaraca „ne čìni" mnogo za moj posao; ali sam i to jasno uočio, da ženski „čìni", i da na nj utjecao nije onaj skitnički. Prvi put, kada sam u selo hodio, u putu me stiže na mazgi čovjek jedan iz istoga sela, i, kao da je htio da me kao Srbina s očiju uplaši, prva ili druga mu riječ bješe „kъšta"! Ja sam od prije bio znao, da se u istome Kerečkom slučajno ne kaže tako, nego *„kuća — kuk'a"*, pa ga prekorim, što napušta jezik svoje matere, na što će mi on: *„pràvo kažùvaš, gospodìne! nàšite žèni zborùvat ‚kùća'."*

Što je jezik njihovih žena tako nepristupačan izvanjskom utjecaju, to se lako još i tijem objašnjuje, što njihovi muškarci pri povratku kućama najradije govore grčki, sa strancem Sloveninom učeno bugarski (koliko i oni to mogu i umiju), a sa svojima, ako ne mogu grčki, oni dosta paze na čistoću svojega narječja. Od nji-

Digitized by Google

hovih se žena nikada ne može čuti: *štè*, *kȁšta*, *bàšta*, *čè* ili drugi koji sličan oblik. Za to u mojima zapisima, prema načinu poznatoga postupanja, nema ni jednoga primjera koji nije i iz ženskih usta izišao. Kako su seljaci u jeziku konzervativni, vidi se i po tome, što se obično svako selo ruga jeziku najbližega susjeda; pa tako u Kerečkom i malo i veliko dobro zna da se u najbližem im Ajvatovu, selu, govori *kȁšta*, a ne *kùća* — *kùk'a* kao kod njih. Jedan opančar iz sela Visoko, zone nazálâ, bješe se za kratko vrijeme sa svijem odučio od svojega narječja, samo „da ga ne poznadu"! Ja, dakle, mnoge bifurkacije u njihovu jeziku ne pripisujem njihovu tumaranju, nego zapljuskivanju rečenih struja.

I ako sam u Solunu prije puta svojeg u Kerečki bio dvije godine, dosta se miješao s Maćedoncima iz različitih krajeva, pa i s onijem iz Kerečkog, ipak sam i ja s već iškolovanim uhom — a to je vrlo potrebno i za najboljega filologa — nailazio na teškoće i čuđenja, kojima je i jedan Oblak izlagan bio. I, dokle se god njihov čovjek ne iškoluje, koji je s majčinim mlijekom i govor majke svoje posisao, dotle nećemo nikad imati prave slike ni jednoga narječja maćedonskog; istom takav čovjek s pomoću nauke i svoje domaće svijesti jezične moći će možda, ako ushtije, približno reći, kad ovu riječ ovako, kad onako izgovaraju. Takva bi Maćedonca mogao zamijeniti samo kakav pravi pošteni Srbin ili Bugarin, koji bi dobro poznavao i srpski i bugarski jezik i koji bi svoj dosta dugi vijek imao posvetiti čisto toj raboti.

Prilikom izučavanja njihova govora ja sam i po koju pjesmu — kakva je da je — u pero uhvatio i koristio se njom ovdje ondje, jer ne mislim s Oblakom (op. cit. 1.), da one za govorni jezik nemaju nikakve cijene. Naprotiv, one, čim u prozu malo po malo počinju prelaziti, valjaju dosta i za govorni jezik; a za istoriju jezika, kako ja tvrdo vjerujem, one su važne. Tijem hoću da kažem, kako ja ne držim da su njihove pjesme sjevernog izvora, nješto tuđe, nješto nemaćedonsko, pa ni one, u kojima se onako često spominje *„Sȑbin junȁk"* i *„Sȑbin dȍbar junȁk"*. U svijema tijem pjesmama, u kojima se spominje taj *„Srbin junak"*, na sigurno se može dokazati da se misli Marko Kraljević ili drugi koji srpski junak iz Maćedonije, a nikako iz Srbije ili iz Bosne ili iz druge koje srpske pokrajine; a ne znam, i za što bi se i jedan od ovijeh *„Srba dobrih junaka"* selio na sjever, pa, zaboravljen jednom, opet amo silazio. S toga bih ja poznate Jagićeve riječi „die eigen-

Digitized by Google

tliche Epik der grossen Sagenkreise ist bei beiden — Bugara i Hrvata — serbischen Ursprungs“ (Archiv für slav. Phil. XVI. I—II. 232.) ovako modificirao: majka tomu kolu priča jest u Maćedoniji, majka ili pomajka t. j. posrednica s istokom. Za prvo treba u obzir uzeti kolo pjesama srpskih o Marku, Krilatici, Dojčinu, Momčilu i mnogima drugim junacima iz Maćedonije, o kojima se pjeva u čisto srpskim krajevima u kojima nijesu mogle nastati priče o njima; za drugo da samo u obzir uzmemo Ženidbu Dušanovu, Troglavog Arapina i druge, jer ove i slične pjesme ne samo što govore o licima iz Maćedonije ili preko nje došavšima, nego im i danas još ima varijanata u njoj istoj. Za ovo pitanje sigurno nije od maloga značaja ni poznati naziv „bugarštica“. Ali istom onda, pošto se to kolo priča pomaklo sjeveru, pošto se pretočilo, prebistrilo kao gorski potok u putu svojem, i pošto je — da se poslužim poznatim krilatim izrazom L. Kostića — ukrštaj obavilo: dostiglo je poznatu skladnost i pjesnički vrhunac, odakle je kao takovo moglo davati maha na sve strane, pa i k izvoru svojem. Ali „serbischen (čitaj: serbianischen) Ursprungs“ jesu, nesumnjivo, pjesme njihove iz ustanka Karađorđa, Veljka i Miloša. Matov je u zborniku prof. Draganova našao traga još i književne struje srpske preko Vukova zbornika (Сборникъ XI.).

Iz ovog uvjerenja mojega, da je ovo kolo pjesama „macedonischen Ursprungs“, izlazi doista, da su njihove narodne pjesme važan spomenik za istoriju njihova jezika; — a poznato je da se u njima kud i kamo više javlja t. zv. srbizama nego u svakidanjem im govornome jeziku.

Pri određivanju šta je čije — bugarsko ili srpsko — može se hitar čovjek ovdje, kao nigdjé tako, zatrčati. Ja ću to samo na jednome primjeru pokazati. Na ime. U Kufalovu, selu na lijevoj obali donjega Vardara, po kazivanju mojeg odličnog učenika Ant. Tanaskovića, pored obične riječi *rъ̀ka* ima još i riječ *rukuvètka*. Tu bi čovjek, od oka mjereći, prirodno mogao reći da je u riječi *rukuvètka* prvo *u* sačuvalo starinu, recimo, srpsku starinu (ѫ = оу, ѵ), jer ova riječ kao složenica, dakle kao pjesnička i stajaća, nije podlegla tobože novoj struji bugarskoj, po kojoj ѫ daje ъ, kao što je to moralo biti u svakidanjoj riječi *rъ̀ka*. Ali to ne mora biti tako! Od **ржкокать(ка)** moralo je nastati **rъkovètka*, odatle, — kako onamo svako nenaglašeno *o*, bez razlike na primarnost ili sekundarnost, prelazi u glas *u* (оу) —, nastalo je **rъkuvètka*, a iz ovog asimilacijom slogova (ispor. *ne mere — debre — nogo — pro-*

Digitized by Google

mućuran, *toko* u Hektorovića —, *Bogo mi — naćas — čumu* mi je bela riza? Jastrebov. Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ I. izd. 221—*zalagaj)* biva današnje dosta mlado *rukuvètka.*

Glasovi.

ъ i ь.

U pravome jeziku bugarskom, u t. zv. istočno-bugarskom, oba su poluglasa svedena na jedan, i to na tvrdi (ъ), izuzevši one slučaje, kad u sufiksima meki (ь) daje *e;* dok u Maćedoniji i Zapadnoj Bugarskoj, u t. zv. zapadno-bugarskom, imamo mjesto njih zamjene punim glasovima *o—e.* Iz ovoga se vidi, da su se poluglasi u pravome bugarskom izjednačili, i to da je meki prišao tvrdom, a da je u Zapadnoj Bugarskoj i Maćedoniji meki vidan trag svoje mekosti ostavio u zamjeni svojoj, u glasu *e.* Na taj način imamo skokove: maćedonski se slaže u tom obziru s ruskim, a bugarski sa srpskim jezikom, počem i srpski jezik ima samo jednu zamjenu na mjesto ova dva poluglasa. Ali ona granica nije tako nepomična, jer *o—e* duboko zalazi i na istok, a ъ opet i na zapad. Tačno odrediti izgovor ovoga poluglasa ь, dosta je mučno, jer način i mjesto artikulacije njegove stoji gotovo svakad u vezi sa suglasnikom ispred ili iza njega. Drukčije govoreći, poluglas ovaj i nije drugo ništa nego njeki zvuk ispred (Stimmton) ili iza suglasnika (pazvuk), samo pojačan u njekoliko. Pokojni je Oblak (op. cit. 11.) izrekao mnijenje, da poluglasa ima sa tri osnovice, i to: *a—o—u*, a u Suhom, zoni nazâlâ, s osnovicom *e* (što bi od prilike ovako izgledalo: $ъ_a—ъ_o—ъ_u—ъ_e = ъ_a{}^x$); čemu Miletić (Archiv XX. 4.) ne vjeruje, nego veli da je to sve jedan isti, duboki grleni; ali jedno i drugo izlazi opet na $ъ_a{}^x$. Oblakovo opažanje ima u tome još opravdanja, što je moralo biti poluglasa s *a-* i *o-* osnovicom *($ъ_a—ъ_o$)*, iz kojih se poslije mogla razviti potonja puna zamjena, *a* i *o.* Sigurno je, svakojako, da mu je ipak osnovica jedan od tvrdih samoglasnika, dok je u crnogorskom, u čemu im i jeste bitna razlika, jedan od mekih *(e—i*, nikako *a—e).* Srodstvo maćedonskog i crnogorskoga poluglasa malo je veće ondje gdje maćedonski ima zamjenu *e* ili *i* na mjesto ь.

I za stari srpski jezik suponira se jedan poluglas, i to reduciran u tvrdi, po tome što meki nije nigdje ostavio traga svoje mekosti na suglasu ispred sebe, kako jest u ruskom i njekojim istočno-bugarskim govorima. No s ovijem se slabo slaže današnji crnogorski

Digitized by Google

poluglas i latinska transkripcija starih riječi srpskih u kojima svud imamo ili *e* ili *i* na mjesto oba poluglasa. Možda je i u vrijeme tijeh ispisa latinskih — u kojima je, kako Jagić u članku „Woher das secundäre *a*?“ (Archiv IV.) dokazuje, tačno fiksiran izgovor ondašnjih poluglasa — u sredini srpskih zemalja živjelo * $ъ_a$, jer se samo iz ovoga moglo razviti potonje ekspanzivno *a*, a * $ъ_e$—* $ъ_i$ samo po krajevima primorskim, odakle i jesu oni latinski primjeri. Svakojako, ako i ne stoji ova istovremena dvostrukost izgovora, na brzo iza * $ъ_e$—* $ъ_i$ moralo je nastati * $ъ_a$, da bi se otuda moglo razviti potonje *a*, koje nije moglo doći preko *i*, kako hoće Rešetar (referat u Nastavniku 1894, 293.).

Što se tiče poluglasa u Kerečkom, ovo je mjesto u tome pitanju jezičnom istaknuto naj jače u jednoj i drugoj od ranije spomenutih struja: podjednako se javlja reducirano ъ s punim *o* i *e*. Ima puno mjesta na istoku s opaženim maćedonizmima, kao što drugih opet ima na zapadu s bugarizmima; ali su ti tuđi elementi svakad u manjini. Kerečki je, kao što je rečeno jednom, i u poluglasima kolovrat između jugo-istoka i sjevero-zapada.

Da je poluglasu maćedonskom u Kerečkom onako isto kao i u sjevernoj okolini grada Soluna (ispor. kod Oblaka op. cit.) osnovica *o* ($ъ_o$), jasno je već iz toga, što se njihov poluglas, kada se zamjenjuje punim glasom, u većini zamjenjuje punim glasom *o* (** bъ̀čva* — ** bъ̀$_o$čva* — *bòčva*).

Ko poznaje turski jezik i njegov poluglas, onaj bi lako mogao pomisliti, da je ovaj maćedonski plod onoga turskog, ili, da je pod jakim utjecajem njegovim (ispor. turske riječi na — *lъ̀k* i mnoge druge u maćedonskim govorima). Gdje i koliko jedan jezik utjecati može na drugi, tu se daje različito misliti; ali se ovdje gornja pomisao ni za časak održati ne bi mogla, kada se na um uzme njegovo geografičko prostranstvo, starina njegova i, osobito, njegova nadmoć nad ostalima samoglasima, (o kojoj će nadmoći biti govora naprijed).

Ima krajeva, u kojima o akcentu zavisi, hoće li se javiti ъ ili *o*—*e*. Ovdje toga nema, nego poluglas, bio primaran ili sekundaran, može stajati i u naglašenu i u nenaglašenu slogu, i osnovi i nastavku. Ali, kako je za njegov izgovor ipak potrebna malo veća jačina glasa nego za običan pazvuk, za to se čini da i ono ъ u nenaglašenu slogu ima na sebi njeki, da kažem, poluakcent (*vètъ̀k*, *klînъ̀c*). Takav izgovor ovoga poluglasa može se kašto čuti i na kraju riječi, ako se želi istaći pošljednji dio riječi ili čitava riječ

Digitized by Google

(li-stъ, še-stъ, gro-zdъ); a to će sigurno prije biti prema istočnobugarskom *ženъ* (što bi imalo biti akuz. женъ u nominativnoj službi), nego kakav ostatak iz najdulje starine, iz koje potječe tradicionalno bilježenje poluglasa na kraju riječi. Ovo je mnogo običnije kod riječi, od kojih otpada krajnji puni glas, te se mjesto njega kao u zamjenu može čuti na kraju ъ *(ta-mъ, ka-kъ, ta-kъ, tu-kъ)*; ali je i ovdje najobičnije bez ikakva i samoglasa i poluglasa *(tàm, kàk, tàk, tùk)*. Čovjeku bi se moglo na prvi pogled učiniti, da amo idu i primjeri iz pjesama kao „kònja mu vèlit" i drugi slični, kojih ima puno u pomenutima zbornicima, gdje bi *a* imalo stajati tobože na mjesto starijeg ъ resp. ь; ali ovo biva samo u pjesmama, iz puke nevolje. Inače, poluglasi su na kraju riječi i na kraju otvorenih slogova sa svijem iščezli, izuzevši slučaje gdje bi se, kao god u srpskome, nagomilali suglasi *(snь-ha)*. Oni su tako iščezli s kraja riječi, da meki poluglas nije ostavio ni traga svoje mekosti na suglasu ispred sebe, kao što je to učinio u najbližoj istočnoj okolini, na pr. u Visokom (u mene: *dèvet', dèset', pèt', pȅnt', zènt'*), u Suhom (u Oblaka) i Zarovu (u Ofejkova i drugih).

Samo se po sebi razumije, da je poluglas uvijek i svuda slogotvoran.

Staro ъ ostaje gdje je i bilo: *nòkъt i nòhъt, mъ̀ska, sъ̀hne, tъ̀ko* (тъкъмо), *pètъk, vètъk, mràvъk, zъ̀lva, gládъk, kъ̀sno, lъ̀ž* i sve od nje izvedene riječi, *snъ̀ha, kъ̀de* (općeg oblika *deka*, što nije ništa drugo nego premetnuto *kъ̀de — kàde*, ovdje nema, te bi ovo *kъ̀de* moglo biti i od кѫдѣ, s tijem prije što se sintaksa adverba къдѣ s кѫдѣ rado jednači; ispor.: *gdje ćeš?)*

Staro se ь jednači sa ъ: *mъ̀gla, svètъc, kònъc, klìnъc, velìgdъn, dъnès, 'čъmèn, vi̯ànъc, 'lъ̀skaše* (ova nas riječ utvrđuje u tome, da ъ u glagolu блъ—стъ—ти ima etimologičku vrijednost, a ne grafičku).

Sekundarni poluglas imamo u: *sèdъm, òsъm, jèsъm, sъ̀m, 'sъ̀mne* (оскьнетъ), *nèsъm, vòsъk, svъ̀rdъl, dòšъl, vi̯àtъr.*

Primarno ъ, pa i ono sekundarno kao u *vòsъk*, često daje *o*: *bòčva, vòška, vònka, tòko, ručòk, vòsok, pètok, četvъ̀rtok, mòska* (rijetko), *'pi̯nok, pi̯àsok, dòž', dòždi, so* (cum), *bosìljok, gràdot — gròbot — 'li̯àbot* i sve ovake složenice s artikulom, a tijem se bitno razlikuje od govora u Ajvatovu, u kojemu je redovno ъ ovdje na mjesto *o*; u Kerečkome sam uhvatio tako što samo po

Digitized by Google

jednom u *kiparìšst* i *tzpènst*. Amo idu i zamjenice *kòj* i *tòj* (**къй** — **тъй**).

Poluglasi daju još i *a*. U poglavlju o nazalu **ѧ** biće govora o tome kako njegov refleks, sekundarno *ъ*, daje *a;* ovdje ću navesti slučaje, gdje od primarnog *ъ* resp. *ь* imamo *a: màskata* (rijetko, pa i to može biti asimilacijom slogova); tako se isto mogu asimilacijom objasniti i rijetki primjeri: *sa mlìàkoto, snàha, 'samnà* (= **оскыѧ**); u pomoćnome glagolu *sam* ovo je *a* moglo provaliti iz atematskih glagola; izraz *dòbar junàk* rijedak je, jer je *dòbar* arhaična riječ i stajaća, a tako isto i *junàk*, što u običnom govoru znači *mladoženja*, pa se *dòbar* nalazi samo u pozdravima i u pjesmama kao stalan atribut uz riječ *junàk*, odakle joj je lasno moglo doći *a*[1]; riječ pak *noćàske* prije će biti i sa svojim *a*, kao što jeste već sa svojim *ć*, srbizam, nego što bi to *noća* — bilo napravljeno prema **оутрѣ** (čitaj: *ùtrìa — ùtr'a).* U ostalom, i svi oni ranije navedeni primjeri s *a* mogu se držati za čiste srbizme, jer ovi za cijelo dopiru dovle *(dàn sèdam — petnàjset meǵid).* Poluglas ovdje ne prelazi nikad u glas *u;* primjeri *tukъ — tùk* (**тъкъмо**) i *sedùmdeset* usamljeni su i sa strane. Vrlo je interesantno, da poluglas iz turskih riječi u srpskim ustima, t. j. gdje god se takve turske riječi danas u srpskome jeziku govore, glasi *u* [isp. sve riječi na — *luk* i mnoge druge], isto onako kako u znatnome dijelu Maćedonije što domaći poluglas daje *u*[2].

Meki je poluglas ostavio traga svoje mekosti u zamjeni svojoj, u mekome samoglasu *e: dèn, Velìgden, 'cèt, mìàsec, lèn, dènes — denèska — denèske, lèko, lèsno, vìanèci* (rijetko), *slàvec, vdòvec, čès', glùhec* (miš), *tènko — tènka, vògenj* (sa svojim sekundarnim *ь*), *strèbren* (ovdje je *e* očuvalo etim. svoju vrijednost, koju je imalo *ь* u **сре-крь-нъ**); amo ide i primjer *'zèmi* od **къзьми**, prema čemu će biti i *vèzmeš* u mjesto * *vozmeš* ili * *vъzèmeš* ili * *vsèmeš* ili * *vèzmeš.*

Primarno *ь* prelazi u *i*, ali prvobitno, sigurno, preko nenaglašenog *e: dinèska, 'pìnok — 'pìnci, pladìna* pored *plàdne* (poznata varijanta za *pódne;* ispor. *plandovati, plandište), timnìnka, timnìca, vičèra, sìlin, cèrvic;* staro —**ьѥ** daje —*ie*, upravo —*ie: ljùdie,*

---

[1] U ostalom, s kraja na kraj same Bugarske vrlo je običan pozdrav „dòbar čàs!" jednako grčkom „òra kalì!", a slično našemu „srećan put!".

[2] U ostalom, i domaći poluglas, onaj uza sonantno *l̥*, ima *u*-osnovicu *(l̥ — ъl — ъul — ul — uo — u$_o$ — u),* od koje danas imamo čisto *u.*

Digitized by Google

glogòvje, *rzgòvje*, za tijem imenice glagolske kao *pijènje*, *buluvànje*, *šetànje*.

Poluglas ispada sa svijem u: *dnèska*, *vdòvec*, *vdovìca*, *fčèra*, *psèto*, *stò*, *strèšta* (istom na osnovu tog ispadanja moglo je biti umetnuto *t*, kao što je na osnovu novijega premještanja **сормъ — срлмъ* na isti način uneseno njihovo omiljeno *t* u riječi *stram* i ostalim od nje izvedenim i sličnim).

Ka svemu rečenomu do sad o poluglasima treba u obzir uzeti i sve one mnogobrojne slučaje, u kojima se puni samoglasi reduciraju u mutno ъ.

Bilo bi sa svijem opravdano govoriti pod istom ovom rubrikom o sonantima *ɣ* — *l̥*, ali će to, čisto običaja radi, doći posebno.

ѫ i ѧ.

Poznato je da se trag rinezmu do danas očuvao u Zarovu, Suhom i Visokom[1], za tijem u Kosturu i mnogim okolnim selima njegovim, onda u Korči (Gorici) i, ali samo sporadički, u Vodenu, Meglenu, Dèmir-Hisaru, Krčovu, Nevrokopu, Kukušu, Strumici, Ohridu, Prekodrimu, Trnovu, Leskovcu, Kazanlъku, Razgradu, M. Trnovu i po selima njekima u Besarabiji (Oblak: Сборникъ XI. 521). Ali se može računati samo s onijem u Suhom i njegovoj zoni, za tijem s onijem u Korči i Kosturu sa selima; po drugima je mjestima rinezam ili vrlo sumnjiv ili na pošljednjem izdihanju. Draganov je, na pr., zapisao (Ruski arheol. vjesnik 1888.) priličan broj riječi s rinezmom iz sjeverne okoline grada Soluna, kojih Oblak u njemačkoj pisanoj raspravi svojoj (Maced. Stud.) nije zapazio. Njekoji su pisci htjeli proširiti oblast nazálâ primjerima kao: *šantav*, *zvъnči*, *bratenca*, *manja*, *trandafil* i sličnim; no ne samo to, njega je čak i Matov u kosturskome *vъmpir* opazio, što mu Oblak (Сборникъ VI. 520) ne ispravlja. Na taj bi način i srpski filolog mogao naći nazal u *gundelj*, *brence* i *pentrati se*. (Otkud ondje *n*, vidi u Maretića gramatici na 46. i 85 str.).

U rečenim se mjestima rinezam, kako kad i kako gdje, javlja kao: *ъm* — *ъn* — *am* — *an* — *ъ$_g$m* — *ъ$_u$n* — *om* — *on*, *en* — *ъn*. Inače svud i svakad u Maćedoniji njemu je trag izgubljen, i javljaju se samo njegove zamjene. Tako, njega nema ni u Kerečkom, već ako bi se uzela za to riječ *zъmba*, koju riječ Oblak (Maced. Stud. 21.) navodi kao primjer rinezma u Vardarovcima

[1] Jedan dopis iz Visokoga, štampan u jednome bugarskom listu u Carigradu pedesetih godina, prvi je obratio pažnju filologa na rinezam u Maćedoniji; vidi o tom u „Književniku".

Digitized by Google

(ʒъ̀mba), i u Novom Selu i Vatilъku *(zъ̀mba)*, a koja se i ovdje govori; ali njoj ovdje nema mjesta, jer je to turska riječ i znači *dlijèto* — *pròbojac*, i može služiti samo za primjer kako na sjeveru tursko ъ daje *u* (vidi u Vuka s. v. *„zùmba“)*, a na jugu kako s izvornikom ostaje jednak. Blizu Soluna, to samo spominjem, ima i selo jedno *Zъ̀mbat*.

Za tvrdi nazal (ѫ) ima u Maćedoniji tri zamjene: ъ, *o*, *a*, *(rъ̀ka, ròka, ràka)* s prijelaznom debarskom *o*ᵃ *(ro*ᵃ*ka)*. Već iz onoga što je rečeno sprijed o zamjeni poluglasa, jasno se vidi da je ъ bugarizam, a *o* maćedonizam. I doista, u tome se pravcu oba izgovora geografički šire. Nastaje pitanje: šta je s onijem *a?* čije je ono? Na to pitanje dajem odgovor koji će se, na prvi pogled, učiniti dosta čudnovat, i velim: *a* kao zamjena tvrdoga vokala jeste srbizam. Ovo će se osobito s toga učiniti čudnovato, što mi dobro znamo da ѫ u srpskome jeziku daje *u* (оу, у); ali mi i to znamo da glasovni zakoni djeluju za izvjesno, ograničeno vrijeme: sa svom silom obuhvate sve jednake pojave, svrše s njima bez izuzetka, postanu tako, pa stojeći izgube prvu snagu, prestanu i, ako se poslije pòjâvê slični predmeti, oni ih ili ne diraju, ili ih zahvate novi glasovni zakoni. Tako je srpski jezik u svojoj kući sa tvrdim nazalom učinio svoje i na mjesto njega svuda, bez izuzetka, dobio samoglas *u* (оу, у). Među tijem, u vrijeme bistrenja poluglasa svojih srpski je jezik provaljivao izvan granica svoje uže otaǵbine Moravsko-Vardarskom i Sofijskom dolinom, i što je sretao, podvrgavao je glasovnomu zakonu svojem. A sretao je na putu, makar i sekundarno, ъ i pretvarao ga u svoje *a*. Kao što se zna, taj zakon i danas ima snage, ili da umeće *a* ili da ga nameće na mjesto tuđega poluglasa. Kada se na um uzme, da se i ovo *a* doista javlja u pravcu rečenih struja i da u tom istome pravcu etimologički poluglasi najčešće daju čisto srpsku zamjenu *a*, onda moja misao kud i kamo jače stoji. Istina, Oblak u bugarski pisanoj raspravi svojoj **приносъ къмъ българската граматика** (Сборникъ XI.) ni ovo *a*, od etimol. poluglasa, u maćedonskim govorima ne priznaje za srpsko **„влияние“**, već ga na prosto zove **„вторична вокализация“** i veli, kako **„изглежда, като че ли вторична вокализация въ българскитѣ гóвори още не се е завършила“** (ibidem, 562); ali je za svakoga bjelodano jasno, čak i poznato svakomu, da je rečena njegova **„вторична вокализация“** sa *a* čisto srpska, srpsko-hrvatska podmlađena vokalizacija. Iz bugarskog ъ$_a$ (jednog od refleksa poluglasa) još se nigdje nije razvilo čisto *a*

Digitized by Google

(ispor. govor u Lovču), niti se u blizini toga Lovčanskog ъa nalazi *a* kao refleks od poluglasa, ni *a* kao refleks od nazala, nego samo oko zone srpskog ѧ. Sve do sada rečeno valja za nazal u korijenu riječi, ali u glagolskim oblicima naglašenim i nenaglašenim, ovo — da ga nazovemo — tercijarno srpsko ѧ javlja se svakad u bugàrskome jeziku, pa i u maćedonskim govorima; nàglâšenô, u svijem oblicima aorista glagola II. vrste *(stanàh* i t. d.), a nenaglašeno kašto u 1. l. sg. i 3. l. pl. prezenta, a redovno u 3. l. pl. imperfekt-aorista *(plèta, plètat, pletèhă).* U primjerima kao što su *plèta* i *pletèhă* krajnije se *a* od ѫ razvilo preko ъ prema imenskom obliku женѫ — *žènъ* — *žènă* — *žèna*, gdje je jezična svijest izmiješala primarno ѧ iz жена sa sekundarnim iz женѫ; u primjerima pak, kao što su *stanàh* i sličnim, isti je povod, ako se uzme, da takav izgovor prvobitno potječe iz 3. l. sg. станѫ, samo bi još bio pojačan akcentom.

U samome Kerečkom obična, i u osnovama gotovo jedina, zamjena tvrdoga nazala jeste poluglas ъ: *pъ̀t, napъtèna, mъ̀ka, mъ̀čno, gъ̀ba* (pečurka), *dъ̀b, g'lъ̀b, kъ̀s, bъ̀de, sъ̀d, nъ̀tra, pъdàr, sъ̀diš, rъ̀ka, rъčnìk* (žrvanj), *rъkàv, zarъ̀ča, mъ̀tno, cъ* (sunt), *„sъsi̯àd jòk!“, tъpъ̀nъt, kъpìna, skъ̀p, zъ̀b, ot kъ̀d, kъ̀de, sъ̀ba — sъ̀bata* (kod ove riječi zanimljiva je prosto narodna etimologija u toliko, što narod osjeća da je krajnje—*ta* u riječi *sъ̀bata* član pa ga, kada mu ne treba, sa svijem odbacuje i veli, na primjer: *ùtr'a je sъ̀ba*, ali: *na sъ̀bata će dòi̯deš), gъ̀ska, sъ̀što tì* (pravi ti), *mъ̀dro, stъ̀pi, grъ̀di, rъ̀b, stъ̀pna, stъ̀pka, mъtenica* (isporedi tursko *mъtàn), gъ̀z* (potvrda Jagićevu domišljanju u XX. Arch. I. 64. „dass neben *guz* eine paralelle Form * гѫзъ vorhanden gewesen zu sein scheint“).

Svi ovi i slični primjeri znatno uvećavaju broj primjera za poluglas u njih. I baš ovo je ona bitna osobina bugarskoga jezika, po kojoj je u njemu poluglas od prilike ono što je u srpskome puni *a*, t. j. ъ je bugarska t. zv. podmlađena vokalizacija, koja je, uzgred budi rečeno, kud i kamo snažnija od *a*-vokalizacije srpske, jer u njih ne samo ѫ već i svaki drugi samoglas može se, neakcentiran, reducirati u ъ: on ih muti, dok ih srpski bistri.

Ovo se ъ dosta čuje i u 1. l. sg. prezenta, i na sebi ima, regbi, onaj poluakcent: *ȉdъ̀, sъ̏dъ̀, 'ȍdъ̀, kȁžъ̀, bȅrъ̀, dȁdъ̀, jȁdъ̀, znȁjъ̀, jȕmrъ̀, zarъ̏čъ̀, mȍžъ̀, čȉnъ̀, 'zli̯ȁzъ̀, vȅljъ̀, čȅšъ̀.* Svakom ovdje krajnjemu poluglasu osnovica je *a*, dakle ъa, s toga svako ono ъ može glasiti i *ă: zèmă, vèljă, plètă, 'òdă, jàdă, zarъ̀čă, bèră, mòžă, ìdă.*

Digitized by Google

I oni sa — ъ i ovi sa — *ă* primjeri istodobno mogu se čuti još i sa — *m* iza ъ —, ili iza *ă* —; a to je, na svaki način, iz atematskih glagola, kojih, kao što se zna, ima i sa — *ъm (jèsъm* od **jesm* — ѥсмь) i sa — *am (dàm)*. Na taj način imamo i: *'òdъm — 'òdam, mòžъm — kàžam, stànъm — činam, pèčъm — jàham.*

Mora se osobito istaći, da se zbog kratkoće glasova ъ i *a* ono krajnje — *m* kašto vrlo slabo čuje, tako kao da bi ъ i *a* bili samo nazalirani, kroz nos izgovoreni; pa bi se moglo reći, da je tu sačuvan izgovor staroga, pravoga nazala. Ali, kako takvu izgovoru nema ni traga u drugima primjerima, i, kako je gotovo svud (u Debru i *sъm* prelazi u *sà!)* atematsko — *m* provalilo, za tijem, kako se u Kerečkom pored $ъ^{m}$ i a^{m} podjednako čuje i ъ—*a:* to je onda jasno, da je ovo — *m* i ovdje samo iz rečenih atematskih glagola.

Na kraju, obilno su zastupljeni i primjeri kao: *kàžem — vèlim*, u koje je *e* — *i* prodrlo iz ostalih lica, kao god u srpskom.

Tvrdi nazal i ovdje kao i po sjevernoj okolini solunskoj u 3. l. pl. imperf. i aorista daje $ъ_{a}$ — *ă: beràhă, igràhă, zapalìhă, odi̯ali̯àhă, pričakàhă, stanàhă, trupnàhă, fatìhă, fajtì'ă, zborvàhă, gori̯àhă.*

I ѧ iz glagola II. vrste vazda daje *a*, koje je osim u 3. l. pl. prez. pod akcentom: *viknà, niknà, postanàh* (umorih se, ispor. sustati), *sednà*; *stъpnà, vъrnà, trupnàhă, skinà, stanàhă, postanàlo, zaminàlo, stanàlo, viknat, vjà'nat, stànat.*

U tom obziru glagoli I. i II. vrste imaju i *a i* ъ*: tkàjat, pèčat — pèčъt, plètat — plètъt, znàjъt — znàjat, pi̯àjъt, mòžat;* ali samo: *kažúvat, prodàvat, plàštat, poglednùvat.*

Prema ovijema tako isto postupaju i glagoli IV. vrste: *nòsat, stòjat, činat, vìdat — nòsъt, stòjъt, činъt, vìdъt.* To je trag od t. zv. srednje-bugarskoga preplijetanja nazálâ.

U korijenu za ѫ samo sam jednom opazio *a* u *nàtra*, a jednom u *ràka;* za refleks *o* od istoga nazala nijesam uhvatio ni jedne riječi.

Da je u primjerima: *kùća, ći, nèću, vrúćo, vrućina* ono *u* čisto srpsko, — a ne od nenaglašenog *o*, kako bi htjeli rodoljubivi filolozi bugarski — to se vidi i po drugom u njima srpskome glasu, po *ć*, i ako Bugari, kao što će se naprijed vidjeti, ni njemu ne priznaju srpskoga влияния.

Amo ne može ići riječ *nùžda, se nùždaš*, jer ono, budući da se

Digitized by Google

govori tako svud i na istoku, gdje doista ne može biti srpskog utjecaja, dolazi od коужда, a ne od нѫжда (Сборникъ VI. 562).

Meki je nazal (ѧ) kud i kamo jednostavniji u našljedniku svojem, u glasu *e: mèso, čèdo, bratućèd, jèdro, mèk, vèće, vèžem, ždrèpče, me, te, se, čès', pèt, dèvet, dèset, pèta;* ʲimaše, ʲimaše *kòledo*, sèga nèi̯ma", *pèda, svèti, žètva, sèkne* (o vodi), *tèško, grèda, rèd, rèdom, tèle, psèto, trèska* (groznica), *strèšta.*

Kao što se vidi, ѧ ostaje iza nepčanika *(čèdo, jèdro* i dr.) nepretvoreno u *a*. Ovaj se pojav ne može pratiti kod riječi *'съmèn* i *'zìk.* koje se redovno govore bez prednjega ѩ — (ispor. *jasli, čedo, čmičak!).*

Nazal ѧ kašto se jednači u refleksu svojem sa rjeđim refleksom samoglasa ѣ, sa *i̯e: ri̯èd, mi̯èso, pi̯èt.* S ovijem se slaže i riječ *kni̯àz* (gdje god, valjada, i ** kni̯èz)* u Razlogu; a i po drugima mjestima ovo je poznato. Sličan je slučaj onaj u Bosni *(mijer* mj. *mir* = миръ) i na jugo-zapadu srpskom i hrvatskom u tuđicama (ispor. *talijer* i slične).

ѣ.

Dobro je poznat izgovor ovoga glasa u najstarijem starome slovenskom jeziku po njegovu *ja* — ѧ. Jedna od najglavnijih osobina jezičnih u Kerečkom odista je izgovor ovoga samoglasa, jer, koliko se god njegov govor ostalim osobinama svojim primiče sjevernoj struji, u toliko se izgovorom ovoga samoglasa očiglednije primiče istočnoj, t. j. on se u ogromnoj većini primjera javlja kao poznati dvoglas iz *j* i *a*, upravo *i̯a*. Filolozi različito bilježe njegov izgovor. Ja sam u većini primjera čuo *i̯a*, a to lijepo odgovara starini. Istina je da se i ovdje lako može čuti i kao *e͡a* — *e͡i̯a* — *i̯͡ea*, ali je *i̯a* najglavnije. Oblak njegov refleks bilježi znakom „*'ä*", gdje mu ono „*'*" znači umekšanost prethodnoga suglasnika (Mac. Stud. 25.). Ja za dvije godine, što sam ih ondje u blizini tog izgovora proživio, nijesam opazio te umekšanosti ni od ljudi iz Kerečkoga ni od onijeh iz drugih krajeva s istijem izgovorom; s toga je za mene ono „*'*" sa svijem posebni glas *j*, resp. *i̯*. Pri riječima, kao što su *'li̯àb, sni̯àg* i druge, mogao bi se čovjek zavesti i pomisliti da je tako t. j. da je *l* i *n* umekšano *(l' — n');* ali pri *vi̯àra, pi̯àna* i dr. teško da ima uha koje bi tu čulo *v* i *p* umekšano *(v' — p').*

Digitized by Google

Važnost ovakova njegova refleksa jest u tome, što je ovo krajnje mjesto zone tog izgovora, od istoka pa dovle. Odmah iza Kerečkoga, zapadno pa sjeverno, vlada čist otvoreno ekavski izgovor. Vidimo, dakle, na pragu samoga Soluna taj interesantni izgovor koji je, na svaki način, u starini mnogo zapadnije i sjevernije zahvatao.

Ovo suponirano sizanje refleksa *i̯a* na zapad i na sjever ima potvrda i u današnjim onamošnjim govorima (ispor. njeguško — iz Ni̯àusta — *c'àlo vìno,* u Debru „*svekru si roka caliva*" Jastr. op. cit. 440), a i u položaju same oblasti koju je Metodije držao kao grčki vojni starješina (Novaković: Први основи словенске књижевности). Kad uzmem u obzir ovakav izgovor ovoga samoglasa na zapadu (koji je morao prvobitno biti takav, t. j. *i̯a),* pa za tijem isporedim s njim današnji takav isti bugarski istočni izgovor izumrlih Dačkih Slovena (makar oni bili iz istočne Bugarske): onda s pravom smijem reći da ѧ *(= ja = i̯a)* nije, kako se obično drži, solunski provincijalizam staroga slov.-jezika, nego da je tako govorio sav ondašnji slovenski (словѣньскъ) narod, kao što je njegov prvi susjed i brat u novoj otaǵbini, srpsko-hrvatski narod, imao svoje *e.* I ja, vjerujući u maćedonizam staroga slovenskoga jezika, držim da je izgovor ovoga *jata* kao *e* u Bugarskoj i Maćedoniji naj jači i najstariji srbizam koji je, prije pretapanja Slovena u Bugare, počeo provaljivati u словѣньскꙑи ꙗзꙑкъ, potonji bugarski. Uz ovo lijepo pristaju i Jagićeve riječi „die echt serbische Aussprache des ѣ als *e*" (Brch. XIII. I. 137). Za ovo pitanje ima i jedna zanimljiva povelja Uroša I. (vidi III. Споменик srp. kralj. akad. 8—11), u kojoj, od prilike, od 433 *jata* 421 stoji zabilježeno znakom ꙗ (jednom i znakom а: оу стоиꙗ земла. ali se tu *j* krije u л = л̂ = *lj),* a samo 12 znakom ѣ! Ovo je sa svijem obrnut pojav od običnoga, po kojemu ѣ često stoji i mjesto etimologičkoga ꙗ. Svakojako, sudeći i po tome što pisar i riječ Арсѣниѥ (= Арсениѥ), osim u potpisu, redovno piše Арсꙗниѥ, meni se čini da je ova povelja prijepis kakva kaluđera hilendarskoga, rodom iz Bugarske ili iz osobitoga dijela Maćedonije, jer je pisar u neznanju kao svi drugi, ne razlikujući є od ѣ, napisao ѣ u mjesto є, a prepisivač ovo došljedno obrnuo u ꙗ; a da je pisar sâm bio, da kažemo, i̯akavac, on ovo ime, kao tuđu riječ, nikada ne bi mogao zapisati sa ѣ, resp. sa ꙗ, nego samo sa є.

O trajanju izgovora ovoga dvoglasa biće govora kod akcenta. A sad evo primjera: *li̯àb, svi̯àt, vri̯àme, koli̯àno, tri̯àva, si̯àdiš,*

Digitized by Google

mi̯àh, ci̯àv. pi̯àna, li̯àva rъka, sli̯àp, ri̯àpa, ri̯àka, cri̯àvo, pli̯àva, čovi̯àk, ri̯ašèto, ni̯àko, izli̯àvat, sni̯àg, stri̯àda, mli̯àko, gori̯àhă, izgori̯à, si̯àme, pi̯àsna, di̯àca, goli̯àm (**голѣмъ**), *vi̯àtъr, pri̯àsno, gri̯àška, bi̯àl, mi̯àsec, bri̯àg, ci̯àlo li̯àto, uspri̯àd, bri̯àst, mi̯àsečina, pi̯àsok, stri̯àla, li̯àk [i̯làč* nas ne kazùvame — sed — *li̯àk], nedi̯àlja, ri̯àtko, vi̯àra, sli̯àdi, odi̯ali̯àhă, nevi̯àsta, dobi̯àgaj, čovi̯àština, mi̯àsto, fli̯àzi, tri̯àbuva, dvi̯àta, dri̯àma, želi̯àzo, ni̯àkol'ko, želi̯àznica* (najnovija riječ i u njih), *mi̯àsiš, Boli̯àn Dojčìn* (**болѣнъ**, ali *dъrvèno màslo* — **дръвѣно**), *gri̯adùška* (gräd!); za tijem: *ći̯àkaj* i *fči̯àra*. Amo ide i samo ime ovoga slova, današnje *jat* (**ѣть** — **ѧтѫ**), te bi i ono moglo biti jedan od dokaza za t. zv. maćedonizam staroga slovenskoga jezika; s toga isto ime neće biti tako nejasno („ne zna se ni što znači ime **ѣть**“ Maretić u predavanjima svojim), jer u njemu onda ne bi trebalo tražiti budi kakvo značenje, kakvo n. pr. ima **азъ, боукы, вѣдѣ** i velika većina ostalih slova, nego samo prost izgovor njegov, kao što je u *be, ce, de*, **ша, шта, ци**. Ruski naziv *Slavjanin* — Славянинъ — ne može nikako biti pozajmica s juga, ili kakav ostatak tobožnje starine (*ѣ* = *i̯a*), a ni „po zakonima“ njihova jezika (Maretića gramatika 104.), i ako se još po koja riječ u njih ovako vlada.

Iz rečenoga refleksa njegova, iz *i̯a*, kašto prvi dio dvoglasa sa svijem ispada; ali *a* i dalje ostaje vrlo otvoreno, kao i prije: *m'àsto, ned'àlja, tr'àbuva, čov'àk, dv'à, tr'àva* (ne: *trava!*), *gòr'a, ùtr'a*. Riječi s ovako elidiranim *i̯* upravo se izgovaraju, kao da je mjesto rečenog *i̯* došao mutni poluglas *ъ*, dakle: *mъàsto* itd. To se lako može razumjeti, ako se uzme, da se *i̯* prebistrilo u čist samoglas, u nenaglašeno *i*, a nenaglašeno *i* ovamo lako prelazi u poluglas.

Ovaj je pojav osobito u istočnim krajevima vrlo običan, i to najviše iza likvida *r* i *l*.

Pored ovoga *i̯a* imamo i drugi refleks *eȁ*: *dveȁ deȁcata, 'zgoreȁ, mèsea͡c* mj. *meȁsec, deȁva* pored običnijeg i opravdanijega *dèva* (**овьдє**) *dveȁma*, i pozdrav *dobreȁ doi̯dè*! (samo tako).

Često drugi dio dvoglasa svojom razvučenosti prelazi sa svijem u *e*, te imamo dvoglas *i̯e*: *vri̯ème, si̯èdi, vi̯èdro, si̯èno, nevi̯èsta, ni̯èšto, vi̯enčàno*. Ovo ne bi dobro bilo dovoditi ni u kakvu vezu sa srpskim ijekavskim izgovorom, kao ni s ikavskim ove: *vlizèhă vъrvìhă, priletnàlo, priglednàlo* (kojih ima dosta na istoku, među kojima se ističe kolektivna riječ *dica*). Primjeri kao *vlizèhă* najprije će biti plod reduciranja drugoga dijela dvoglasa, a oni kao *vri̯ème*

Digitized by Google

i ostali bez sumnje su plod utjecaja srpskog ekavskog izgovora, u koje je provalilo *e*, ali se zadržalo i nješto starine u onom *i* koje, poslije, može sa svijem ispasti.

Isti dvoglas *ję* može se premetnuti u *eį: vèįk, čovèįk, svèįća, sèįno*, pače *sènjo*.

Za malo prije naglašeno *e* također ima dosta primjera: *bèše, vidèhme, dèda, namèrite, pèsna, dvèta, mlèko, vèk, dète, bèlo lìce, vedrenìca*. Mora se naglasiti, da je ovo *e* svakad otvoreno, tako da pri njegovu artikuliranju ne rade samo usnice, nego se usta znatno otvore, pošto se vilica makne na niže. Taj otvor usta pri izgovoru ovog *e* svakojako je trag od prvobitnoga dvoglasa, za kojeg izgovor bio je potreban sličan otvor.

Kao što se može vidjeti, ako se i letimično pregledaju navedeni primjeri, nema one pravilnosti u postupku hoće li se *jat* izgovarati ovako ili onako prema tome, je li съ ударение и прѣдъ твърда сричка —*mjàsto* — ili безъ ударение и прѣзъ мека сричка — *mestà* —. kao što biva u književnom jeziku bugarskom (ispor. Д. Мишевъ: Ржководство по български езикъ, курсъ I. седмо издание. Пловдивъ. 64 str.). No, iz rečenoga letimičnoga pogleda vidjeće se da je refleks *ja* najobilniji (a ujedno i najstariji), a svi ostali da su plod različnih utjecaja sa strane jedne ili druge.

a.

Naglašeno а ostaje: *àko, Bugàrin, bàbi, bràt, vàr, vàše, kràvi, klàs, klàdi, màslo, màčki, pъdàr, junàk*,

I nenaglašeno а ostaje: *žèna, bèlha, varnìca* (krečana) *gradìna* (bašta), *vònka, vъlna, vòška, bòčva, glavinìk* (sluga), *glъpav, dofatì*.

Ali nenaglašeno а dosta često, osobito ono iz 1. pad. sg. imenica ili pridjeva ženskoga roda ispred člana — *ta*, ispada bez ikakva traga i zamjene: *bįàl'ta, nedįàl'ta, gradìn'ta*.

U istočno-bugarskome jeziku ovo *a* ne iščezava bez ikakva traga, jer imamo mjesto njega poluglas ъ *(gradìnъta)*; ali to je samo prividno, jer i bez člana oni kažu *gradìnъ*, a to je četvrti padež (градинъ) u službi prvoga padeža.

Amo bi se mogli dovesti i primjeri kao: *'bèlki, 'Stratin-dǫa, 'zìk-ot*.

No u sredini riječi, ipak, ovako elidirano *a* ostavlja traga, ako se nalazi pri kojem od likvida *r* ili *l*, i pravi susjednu likvidu sonantom: *vъrnìca, Vъrdarjànsko pòlje, rъgòvįe, lъstavìca, krъdèno* pa ĭ *kъrdèno*, kao da je ovdje ъr od *ŗ* (ispor. *krtola, trpeza, rmija-armija, udriti*).

Digitized by Google

Amo ide sa svojim nenaglašenim *a* ime *Ksmenìca*, a sa naglašenim veznik *pȁk* (sigurno tako prvobitno u rečenici u kojoj isti veznik akcenta nije imao) i *tspȁnst* (asimilacijom slogova, može biti).

Usamljena stoji riječ *jiribìca*.

e.

Naglašeno *e* ostaje gdje je i bilo: *bèri*, *brišèljka*, *vètsk*, *jèž*; *povèlja*, *tètka*, *tèle*, *sèstra*.

I nenaglašeno *e* ostaje gdje je i bilo: *bȁde*, *pìje*, *kalesà* (zvati, grčka riječ) *pèče*, *Ksmenìca*; *bez*, *mȁžena* i *mȁšena* (udata), *kàžeme*, *nòsite*.

Ali nenaglašeno *e* često ispada bez ikakva traga, samo pri *r* i *l* ove čini sonantima; *'dnò*. *'dnà*, *don'sèš* — *don'sè*, *'Đùpka*, *'zìk-ot*, *'čsmèn*, *led'nìca*; *pèpsl*, *vrstèno*. (Isp. *dosle*, *pamtiti*, *prkelati*, *oprnatiti*, *još*, *jer*, *već*, *tadar* itd. — Maretića gramatika str. 71.).

Nenaglašeno *e*, koje zbog asimilacije s ostalim samoglasima u riječi, koje zbog nepčanika, prelazi u *i*: *virisìja*, *pòlji*, *slònci*, *lici*, *òšti*, *snòsti*, *prikàžiš*, *ričè*, *ričèno*, *čilibì*, *lȁžiš*, *svìti*, *idìn*, *ći-k'ì*. Amo se mogu pribrojiti svi oni primjeri u kojima od *ȁ* imamo *i*, jer se može misliti da je isto *i* došlo preko nenaglašenog *e*.

Nenaglašeno *e* daje *s* u riječi *tspsìja*; tako isto u vremenu sadašnjem *e*, gubeći se, ostavlja traga svojeg u poluglasu *s*: *kàžss*, *plètsš*, *znàjsš*.

Uz ovo sve treba se sjetiti primjera, u kojima se *e* podmlađuje iz *ȁ*.

i.

Nenaglašeno *i* ostaje: *bìgor*, *blìzo*, *vìr*, *žìto*, *dìv*, *klìnsc*, *slìva*, *stìska*, *stìga* (φθάνει).

I nenaglašeno *i* ostaje: *blizìna*, *prijàtel*, *siromàh*, *vidèno*, *divjàk*.

Nenaglašeno, ispadajući, ostavlja iza sebe traga u poluglasu *s*: *Csncàr*, *dùlos ẽhs* = δοῦλος ἔχει? i u glagolskim oblicima: *mòlsš*, *pȁlniš*; a sa svijem ispada u: *'zlìązi*, *'zgorêa*, *'spraznì*, *'zvàždah*, *kol'ko*, *nìąkol'ko*, *ključàn'ca*, *Kamen'čàni*, *mòj'te*, *òt'*. (Ispor. *prćija*, *Dmitar*, *Grgur*, za tijem infinitive na *-t*, ako to nijesu supini).

Amo ide, može biti, još i glagol *sàkam*, ako se uzme da nastaje, makar i ovako nategnuto, od *ìskam* — *s'kam*, *skam* — *sàkam*, jer s litavskim glagolom *sakyti*, njem. *sagen* i crnogorskim *sočit* ne može se dovoditi u srodstvo, počem litavskom *a* u slovenskom

Digitized by Google

odgovara *o*, i počem u samoj Maćedoniji živi „crnogorska“ riječ *sòći* — **sočiti*. Da je *sàkam* odista srodna s *ìskam*, i to svjedoči, što se često mjesto *sàkam* čuje oblik *ìskam*.

I samoglas *i* podmladjuje se iz ѣ i *e*.

o.

Naglašeno *o* ostaje netaknuto: *dvòr, dròbni, vòda, kònj, Bòg, ròg, pòlje, kòza, dòma, zòra, skòro* (brzo), *kòska, ftòrnik*.

I nenaglašeno *o* ostaje netaknuto: *àko, sèlo, bràšno, bosìljok, godìna, kolj̀àno, pòd, nòvo, stojàhă, Stojàn, tolìko, čovj̀àk, polovìna, stràtor*.

Nenaglašeno *o* dosta često, ali ne redovno kao n. pr. u naprijed imenovanome Kufalovu s okolinom, prelazi u glas *u*: *bàbu! Pinurìgu! gu* (redovno), *kušùlja, kòl'ku, uspr̀àd, čubàn, puluvìna, buluvànie*. (Isp. *Đurađ, K'uzman, biskup, putir, Solun, kaluđer, razuriti*, Dositejevo *upazi*, cincarske nazive *Njeguš* i *Katunjanin*, u grčkom: κουμαντάτης, μπουκάλι i 1. l. pl. prez. θέλουμε i slične.)[1]

Nenaglašeno *o* često se bez ikakva traga gubi: *gòt'vi, 'bràz, kàk', tàk', tùk', 'vò, 'và, 'pìnok, 'pinci, g'lìb, zab'ravìl* (u Zeti isto tako!), *'pàška* (rep), *'tìdahă, 'tìde, ùm'ri, 'tvòriš* (ispor. *mrnar, zabraviti, Ivan, Janko, voće*).

Rečeno *o*, ispadajući, ostavlja traga u ъ: *kъd* (?, inače *kon*), *rъgòv, r̥ъgòvj̀e, stъpàn — stъpànka*. Ako je *stèpka* od **стопа**, onda bi to bio primjer da i naglašeno *o* prelazi u ѣ; ali je priličnije da je to riječ od **стапа**.

U riječi *nèbe*, kako se čuje ta riječ i u pravome bugarskom, ono će drugo *e* prije biti analogija prema *tele* ili asimilacija slogova, nego što bi se u njemu krio ostatak iz kosih padeža propale deklinacije.

Samoglas *o* ne prelazi u *e* iza nepčanika kod novijih riječi: *Nòćo* i njegova žena *Noćovìca, đordànot, lòšo, lošotìja, Đùrđov, kòšovi, vrùćo* i *čùždo*.

Kao što se zna, i *o* se podmlađuje iz ъ.

---

[1] Iz ovog *u* ima se tumačiti i drugi naziv čarobnoga Dojrana, *Pulìn*, i to: εἰς τὴν πόλιν — *is tin bolin* (ispor. Stambul od iste riječi, a ne po turskoj narodnoj etimologiji *islàm* + *bòl* t. j. mjesto, gdje je islama dosta) — πόλιν — *pòlin — polìn — pulìn — Pulìn*; a ne od *polje*, kojeg onamo nema, (i ako se priča, da ga je bilo kao i za mnoga slična jezera), kako je htio jedan srpski maćedonist, što bi, u ostalom, bilo najmanje — srpski!

Digitized by Google

u.

Naglašeno *u* ostaje na svome mjestu: *bùka* (drvo), *bùkva* (slovo), *drùg*, *dùša*, *slùša* („'ràni dùša, da te slùsa!“), *krùša*, *kùm*, *ljùljka*, *ljùba*, *milùva*, *drùško* (zajedno), *otkùpit*, *kùće*, *ljùdje*, *naùči*, *pùška*, *pùsto*, *razbùdi*, *ùsta*, *ùho*, *čùdba*, *čùdo*, *nadùje*.

Nenaglašeno *u* daje *o* (obrnut pojav od općega, da od *o* biva *u*) u: *tròpa* i u *vnòk* — *fnòk;* ali će ovo pošljednje biti uneseno sa strane, jer obično to ime oni kažu grčki *gònj* (ἔγγονος).

Da naglašeno *u* prelazi u ъ, imamo potvrda u *glъpav* i *kъm* (ova rjeđe); a za nenaglašeno imamo primjer u grčkoj im riječi *pъrnàr* — *prъnàr* (πουρνάριον — προυνάριον) i u pridjevu *bъ̀rski* preko običnoga *bugàrski*. Riječ *zъ̀mba* i slične nijesu nikad ovdje glasile *zumba*.

Nenaglašeno *u* može sa svijem ispasti: *se 'tòpi*, *zborvàhă*. Srodno je s ovijem ispadanjem i: *'stàne*, *'zèmi*, *'nъ̀tra*. (Ispor. *zdénac* od *studènac* — Mar. gram. 107.).

Iz onoga, što je rečeno o poluglasima, zna se da se i *u* može podmladiti iz ъ, ali ovdje to je tuđe.

ы.

Oblak nije vjerovao, da je refleks ovoga samoglasa u zoni jezičnoj oko Suhoga poluglas ъ. Što se tiče sela Visoko, ja potvrđujem iskaze bugarskoga maćedonista poznatog Ofejkova (Пер. Спис. XVII.) i dr. Miletića (Arch. XX. IV. 584), da se ondje doista čuje ъ na mjesto starog ы, čim se ovaj govor, kako s ushićenjem opažaju Bugari, znatno primiče jeziku ruskom. Ali i ako toga bližega srodstva ima među rečenim jezicima u više tačaka (ispor. jednaku zamjenu poluglasova, nominativne završetke imenskih osnova, gdješto umekšanje suglasa ispred mekoga poluglasa), opet za ovo tobožnje srodstvo (da je ы sačuvalo starinu u ъ) ja bih prije rekao, da je to plod one svemoćne bugarske podmlađene vokalizacije reduciranja, — jer od čega još u njih ne može nastati ъ? — nego da bi to bio ostatak iz one najdublje istoričke prošlosti. ы je, dakle, po pravilu prešlo u *i*, a ovo, nenaglašeno, lako ovdje ondje može prijeći u ъ.

Jedno jedino takvo ъ čuo sam u Kerečkom, i to u riječi *čètъr*[1], inače ovdje ы daje čisto, očekivano *i: kìtka*, *sìn*, *bivolìca*, *bìk*, *kì-*

[1] Ispor. u srpskom: *četrnaest*, *četrdeset*, „mlados prije cić koristi — svita ophodi *četr* dila“ — Dubravka 493—4.

Digitized by Google

sèlo, bìljka, bìstro, žèni — *bàbi* etc., *rìba, krìje, sirènce.* No ima ovdje i jedna malo zanimljiva riječ, u kojoj na prvi pogled ы daje *u;* to je riječ *dùm* (дымъ).

Svakojako, krivo bi čovjek učinio, ako bi rekao, da se u ovom *u* čuva staro ы ili njegov refleks, jer osim u novijim tuđicama *(Đùpka, krustàl)* i daleko u istočno-bugarskome jeziku *(жувъ, шурокъ, шупрагъ, с'урмахъ* — Цоневъ, Сборникъ III.) toga ne nalazimo, već prajezičnom *ū* svakad odgovora u Slovena ы a ne оу (ispor. θυμὸς, θῦμα, dhūmas, dumai, fumus, дымъ). Pripadom treba reći, da je ova riječ iz jedne pjesme („dùm se dìga po ràvno pòlje Vardarjànsko — i čovjàk i kònj nè se glèda"), a u govornome jeziku kažu *kadèž.* Riječ će, na svu priliku, biti otkud i доума i доу-нѫти.

r̥ — *l̥*.

Pri kraju raspravljanja o poluglasima rekao sam da bi onamo trebalo govoriti o sonantima *r̥* — *l̥*, a tijem sam ujedno rekao da se pored *r* — *l* čuje poluglas ъ.

Oblak (Mac. Stud. 39.) piše, da se u sjevernoj okolini solunskoj oni „consequent" izgovaraju čisto sonantno, dakle *r̥*, bez ikakve primjese od poluglasa ъ. Matov (Пер. Спис. XXXIV.) za čisto sonantno *r̥* dopušta, da se čuje samo u kázama: Kratovskoj, Kumanovskoj i Crnogorskoj (t. z. „Skopska Crna Gora"). U Oblakov iskaz ja vrlo sumnjam.

I ovi su glasovi jedan od onijeh kriterija po kojima se, koliko toliko, može dijeliti srpski jezik od bugarskoga. Za srpsko je *r̥* primljeno da je sonantno, a za *l̥* da je bilo takvo; ali, ako se u opće može govoriti o sonantnosti ovijeh likvida, onda to isto treba reći i za bugarsko *r̥* — *l̥*, jer vokalnoga zasebnog elementa uz njih ima i u srpskome kao god u bugarskome, samo ne na jednom istome mjestu, nego u bugarskom, istočno-bugarskom, iza njih, a u srpskom ispred. Ima još u trajanju toga vokalnog elementa njekoje razlike među bugarskim i srpskim: ovdje se mnogo brže izgovori, tako da se jedva može zapaziti, dok u bugarskom ima više odvojene samostalnosti; svakojako, jedno i drugo zavisi o položaju njegova mjesta. Takav izgovor, s prednjim elementom vokalnim, jačim ili slabijim, čuje se dolinom rijeke Vardara, pa sve do samog Egejskoga mora. To je od prilike ono stanje toga *r̥*, koje zamišljamo da je moralo biti u **dobъr* prije današnjega *dobar;* a da je tako, lijepo nas u tom utvrđuju zapisi iz istijeh krajeva:

Digitized by Google

сърце, карсть, тарпи i slični, koje s pravom Oblak (Сборникъ IX. 574.) pripisuje „на сръбско влияние“.[1]

To *ъr* — *ъl* dopire do graničnoga pojasa jezičnog između t. zv. istočno-bugarskog i zapadno-bugarskog, u Kerečki, gdje se javlja kao *ъr* — *ъl* i kao *ъr* — *ъl* s po gdje kojom istočnom primjesom *rъ* — *lъ*. Prema tom, ovdje se ne može tražiti etimologičko *ъ* iza *r* — *l*, jer se ono sa svijem izjednačilo s ovijem *ŗ* — *ļ*; na pr., pored *blȁha*, gdje će *lъ* prije biti istočni bugarizam nego ostatak i trag etimologičkog *ŭ* (= *ъ*), imamo i *bȁlha*; samo riječ *slȁnce* ili *slȍnce* nikada ne dolazi s očekivanim **sъlnce*. Ali — a to se mora osobito istaći — riječi s početnim *ŗ* nikad ovdje ne daju *ъr* (što bi sa svijem odgovaralo srpskom u sličnoj prilici, isporedi *rđa* = *r-đa* = *ъr-đa*), niti *or*, nego svuda samo *rъ*. Ta se razlika osobito jasno vidi, ako se isporedi crnogorska riječ *r̂ž* (= *ъr̂-ž*) s maćedonskom *rȁž* (= *r-* ȁ *-ž*). Na ove riječi s početnim *ŗ* sa svijem su nalik one s početnim *lъ* u kojima tvrdi poluglas (*ъ*) ima vrijednost etimologičku; dakle pored: *rȁž*, *rȁđa*, *rđavèno* idu i: *lȁž*, *lažȉca*, *'lȁskaše kàto slȍnce* i slične; za tijem one kao *rȁka* i *glȁpav*.

A sad evo primjera, razumije se, samo iz Kerečkoga: *cȁrkva*, *cȁrno*, *cȁrvèn*, *pocȁrnime*, *dȁržim*, *kȁrf* — *krȁf*, *mȁlzàhte*, *sȁlza*, *mȁrša*, *tȁrlo*, (òbor, tôr), *bȁrza*, *sȁrp*, *'bȁlka*, *vȁrba*, *dȁlbòko*, *vȁlna*, *dȁrvèno màslo*, „*tȁlčèno*“ (тълčèno nàs ne kàžeme — sed — čukàno), *kȁrpa*, *kȁrpàr*, *cȁrnica* (dud), *cȁrvenica*, *zakȁlnat*, *vȁlk* (nikada *vlȁk*), *sȁrce*, *bȁlha* — *blȁha*, *prȁs'* (zemlja, prašina, **пръсть**); za tijem: *svȁrdȁl*, *dȍšȁl*, *pèpȁl* i slične. Među ove primjere pripadaju i spomenuti: *krȁdèno* — *kȁrdèno*, *pȁrnàr* — *prȁnàr* i slični.

Od *ļ* biva *lo* samo u riječi *slȍnce* i njenim složenicama *kȁršìslȍnce* (podne) i *zaļdèslȍnce*, a *ol* u: *jàbolka* (rijedak oblik i sa svojim — *ol* — i sa *ja* —), *pȍlno* (pored običnijega: *pȁlno*), *dolgùva* (pored običnijega: *dȁlgùva*) i *mȍlči* (samo tako!). Kako su

[1] S ovijem isporedi najnoviju fazu *ŗ* — *ļ* u pravoj Bugarskoj, gdje već od južno-istočnoga *rъ* — *lъ* imaju i pišu *ъr* — *ъl*, a prosti ljudi, koji pišu kako govore, t. j. fonetički, redovno govore i pišu samo *ar* — *al*; tako je moj putni list na granici tursko-bugarskoj „видѣнъ за *Сарбия*“, a mojih bugarskih saputnika „за *Балгария*“. A to nije ništa drugo nego moćno „сърбско влияние“ i njegova podmlađena *a*-vokalizacija. Ovom prilikom nek i to bude spomenuto, kako ja ne vjerujem, da je bosansko ар u Divkovića i drugih (сарпски, карстъ) puki grafički znak sonanta *ŗ*, nego držim da je tu prednjim а hvatan onaj vokalni element uz р.

Digitized by Google

ovi primjeri dosta usamljeni i kako im njekojim ima zamjene, može se držati da je ovakav izgovor unesen sa strane, jer se tako doista govori na zapadu.

Skup *čer — čъr* danas je čisto bugarski, dok je *cr — cъr* srpski. I ovdje, kao obično po velikom dijelu Maćedonije, čuje se samo srpski izgovor, šta više, i književni srpski oblik *čvrsto* ovdje pravilno glasi *cvъrsto*. Samo naziv *čerèšnja* kao tuđa riječ ostaje tako prema *crešnja* na sjeveru danas u govoru, a u starini i u pismu.[1]

Slično držanje *ꙗ — ѣ* nalazi se i u najbližem Ajvatovu (Сборникъ XI. 571.).

Za srbizam ovoga *ꙗ — ѣ* niz Vardar dobra su potvrda riječi iz istoga pravca s čistim *u* od *ѣ*, čega je ona pruga puna.

Ali je, svakojako, najzanimljiviji slučaj, što u narodnom imenu svojem, unesenom ili naslijeđenom, imaju za *ѣ* novo — treba biti pravičan i prema sebi — današnje srpsko *u: Bugàrin, Bugàrka, bugàrski*. Ako su ovo ime oni naslijedili, onda ovaj srbizam u njemu može na drugome kraju naći analogan slučaj u riječi *Horvati*, kako njekoji Hrvati sami sebe zovu povodeći se za tuđinskim, maćarskim izgovorom istog imena. Ali je isto ime, nema sumnje, s mnogih uzroka moglo zahvatiti krajeve u kojima mu nema mjesta, od prilike, onako kako je samo geografičko ime, Maćedonija, sizalo i protezalo se do Podgorice na Morači i do Smedereva na Dunavu. Svakojako, njekoji istorici srpski krivo čine pradjedovima svojima, kad *u* drže za srpsko, a *ѣ* za bugarsko obilježje.

ѧ — ѫ.

S kojim se pravom može govoriti o *ꙗ — ѣ*, s onijem istijem može i o *ѧ — ѫ*, i ako ne iz onakve starine, nego sa svijem iz najnovijega carstva redukcije vokala. Amo idu riječi: *zъmba, mъzdràk* (i slične), *Cъncàr, zъngat dròbni zъngaràci* i, može biti, još više domaćih riječi.

št — žd.

Ovo su ona dva strašna „topa baljemeza", kojih tutnjem *ć — đ* Srbi, a *k' — g'* Bugari misle osvojiti Maćedoniju — „nije šala Krnjo i Zelenko"! I ja s Oblakom (Arch. XII. 3—4, 573) velim: „abgesehen davon, dass es immer misslich ist, auf einzelnen aus der Sprache willkürlich ausgewählten Eigenthümlichkeiten eine nähere Verwandschaft zweier Sprachen aufzubauen, kann man speciell in diesem Fall der Behandlung der Lautgruppe *tj* und *dj*

[1] I danas u blizini grada Prilepa ima selo *Crešnjevo*.

Digitized by Google

in den bulgarisch-maced. Dialecten keine besondere Beweiskraft beimessen“[1] i s tijem se više čudim i ja s istijem Oblakom (Arch. XVI. 1—2, 213), „dass man von bulg. Seite mit solcher Hartnäckigkeit die Existenz der Laute *ć* und *đ*, wahre Schreckgespenster des bulg. Patriotizmus, in den maced. Dialecten leugnet“ i pitam s njim istijem (ibid.): „und was gewinnt man dadurch, dass man für alle maced. Dialecte die Existenz von *ć* und *đ* in Abrede stellt?“

Bugari (Matov, Miletić i drugi) ne Novakoviću u XII. Glasu srp. kralj. akademije nego ni čestitome bugarofilu, pokojnom Oblaku, ne vjeruju da se igdje u Maćedoniji može čuti to prijeporno *ć* i *đ*. Iza toliko vjerodostojnih iskaza suvišno bi se bilo boriti sada protiv ovoga nastojanja bugarskog, i ja s toga neću navoditi ni pisane dokaze o tome, ni primjere koje sam iz živih usta čuo sâm; ali ću reći toliko samo, da sam ovog Uskrsa na lađi u Zlatnome Rogu slušao bugarske seminariste, koji su listom iz Maćedonije, gdje, tako da kažem, iz rukava sipaju i *ć* i *đ*. No, imajući vavijek istinu pred očima, treba reći da se i bugarski štićenici *k'* i *g'* svakad i svuda po Maćedoniji mogu čuti; samo što se tijem ovo pitanje ne rješava. Konstatirajući Bugari *ć* i *đ* i *k'* i *g'* za prvo vele da je srpsko, a za drugo maćedonsko, po tome bugarsko; drukčije govoreći: *k'* — *g'* je maćedonski glasovni zakon, osobiti način artikuliranja ovijeh glasova. Tako se stvar odista na prvi pogled i čini, a u stvari nije tako. Da je, na ime, *k'* i *g'* odista maćedonski glasovni zakon, on bi zahvatio sve u svoje područje, i ne bi smjelo biti ni jednog izuzetka; osobito u sredini Maćedonije ne bi se smjelo čuti ni srpsko *ć* i *đ* ni bugarsko *št* i *žd*. A i da je to nješto čisto maćedonsko, tijem istijem ono je najmanje ono, što se želi, — bugarsko. Ali toga, toga moćnoga tobože glasovnoga zakona, nema nikako, nego su *k'* i *g'* uneseni kao slučajni glasovi s unesenim riječima, nikako kao glasovni zakon. Ovdje nastaje pitanje: otkuda su uneseni? Na svaki način, a to vidi svak, iz bugarskoga nijesu; i otkuda su da su, kud i kamo su bliži srpskima *ć* i *đ* nego bugarskima *št* i *žd*. Sam pravac njihova prodiranja, mjesto njihovo u riječima, jednakost i sličnost ovijeh s onijema mogu nas upućivati samo na srpski jezik.

No iz ovog odgovora prirodno nastaje drugo pitanje: čemu se oni ne javljaju samo kao *ć* i *đ*, čisto srpski, a ne još i kao *k'* i *g'*? Ako

[1] Sravni s ovijem poljuljanu Daničićevu diobu slovenskih jezika po gornjim glasovima.

Digitized by Google

se u obzir uzme, da je *ć* i *đ* u XIV. vijeku počelo prodirati s političkom i, docnije, kulturnom prevlasti srpskom, i ako se primi za ondašnji izgovor ovijeh glasova Jagićevo (Arch. XIII. 391.) srednje srpsko-hrvatsko *ć* i *đ*[1] t. j. *t'* i *d'*, koje se još i danas u Maćedoniji može ćuti (čemu Oblak — Maced. Stud. 55. — ne vjeruje), onda bi se moglo reći da je u maćedonskome *k'* i *g'* približno očuvano srednje srpsko-hrvatsko **t'* i **d'*. Ali takav odgovor, zbog skučenosti i sumnjivosti samoga današnjeg maćedonskoga *t'* i *d'*, ne može zadovoljiti. S toga ja mislim ovako: Maćedonci su ranije, prije prodiranja srpskoga *ć* i *đ*, imali glasove *k'* i *g'*, ali ne u svojima već u tuđim riječima. To su isprva bile grčke riječi sa srednjegrčkim i novogrčkim izgovorom. Treba se samo sjetiti riječi sličnih u starome slovenskom jeziku: **анг҃елъ** — ἄγγελος, **к҃есарь** — καῖσαρ, **г҃еона** — γέεννα, **к҃едръ** — κέδρος. To je grčko **к҃** i **г҃** u tijem i sličnijema riječima prodrlo daleko na sjever u srpski jezik *(anđeo — ćivot — Ćipur)*.[2] Docnije znatno je mogao pomoći utvrđenju ovakog izgovora i turski jezik sa svojim sličnim **к҃** i **г҃**, koje je uzelo maha i u srpskome jeziku *(ćef — đem)*.

U tome *k'* i *g'* valja tražiti izvor i u ono nješto primjera u istočnobugarskome jeziku, što ih Miklošić ima u Vergl. gr. I. 378. a filolozi bugarski svaki čas iznose i potrzaju. Maćedonski primjeri kao što su: *ćitka, ćiša, ćidam, mnođi, ćiselo, đinem, đibanica* ne mogu se ničim drugim protumačiti niti drugom ičemu pripisati, nego samo grčkom i turskome jeziku t. j. utjecaju njihova **к҃** i **г҃**. Iste ove riječi glasno pobijaju krivo učenje, po kome bi *št — žd* u Maćedoniji davalo njeko čisto maćedonsko, resp. bugarsko *k'* i *g'*.

Pošto su na taj način imali Maćedonci svoje, i ako pozajmljeno, *k'* i *g'*, počelo je naglo prodirati srpsko *ć* i *đ* i to vazda s riječima, krijumčareći se, nikada sa silom glasovnoga zakona, te je

[1] Za potvrdu toga srednjega **t'* i **d'* imamo lijep primjer u već spomenutoj Uroševoj povelji, u kojoj je riječ *međa* 21 put napisana **мегда**, a samo 6 puta **мегл**; riječ pak *priđe* 7 puta **прѣгде** resp. **прыгде**, a samo 1 put **прыге** (21 : 6 = 7 : 1). Sve ovo nije bez ikakva značenja za prvobitni izgovor ovoga suglasa, jer se zna, a i prirodno je, da je svaka ortografija u početku fonetična.

[2] S toga ja bih i za Dušanovo vrijeme προικίον čitao *pričija*, a ne *prikija*, kako čini Novaković — Законик Ст. Душана цара српског II. izd. Beograd, 174, 250 — i ne bih rekao s Maretićem — gramatika 64 i 69 str. — da „ispred samoglasa *e*, *i* u riječma uzetima iz grčkoga jezika (ako i nijesu grčke) prelazi *k* u *ć* . . . *đ* postaje od tuđega *g* ispred *e* i *i*“, nego bih rekao, da je tu naš jezik zatekao njeko osobito *ć* i *đ*.

Digitized by Google

— kako gdje — zadržalo svoj izgovor, ili se modificiralo prema zatečenom *k'* i *g'* u neslovenskim riječima turskim ili grčkim. Srpski su, dakle, glasovi *ć* i *đ* potisli stare slovenske, recimo bugarske, glasove *št* i *žd* i zauzeli njihova mjesta ili kao *ć* i *đ* ili kao srodni *k'* i *g'*.[1]

A sad evo, kako se rečeno *št* i *žd* u Kerečkom odaziva. Odgovarajući položaju svojem, i ovdje nam njegov govor daje dublete *št* — *žd* i *ć* — *đ* resp. *k'* — *g'*. Staro *št* prema refleksu mu *ć* — *k'* biće, čini se, podjednako zastupljeno; ali je *žd* kud i kamo poznatije od refleksa *đ* — *g'*, upravo, *žd* je, izuzevši gotovo zaboravljeni prijedlog *mèđu* (za *međa* kažu samo: *zìd)* i iz pjesama *rъ̀đa* i *rъđavèno*, jedini predstavnik ovoga glasa.

Ako se sluči *št* i *žd* na kraju riječi, a kašto *žd* i u sredini, krajnje *t* i *d* otpada.

Primjeri za *št: plàšta, plàštaše, fàšta, hvàšta, strèšta, šъnòšte, pòmoš, sìnoš, nòške, domàšno, mòšno, mòšna ràna, plèška, lèšta.*

Za *ć* — *k': kùća, vrùćo, vrućìna, ću, će, k'i, nék'e, nȍćъ̀, nòk', ćèrka, vrèk'a, noćàske, svèi̯ća, plàk'a, Božìk'.*

A za *žd* evo ovo su primjeri: *čùždo, čiùždo, čuždìna, 'zvàžda, dòždi, dòž, hòžda, vèža — veži, nahòža, graždànin, ńùžda.*[2]

Kod glagolskih trpnih pridjeva nema jote, koja bi aficirala *t* i *d;* isporedi: *vidèno, rodèno, kupèno, platèno;* s toga ne vjerujem u *viždèni̯e,* a općenita riječ im *vìžda* nije ništa drugo nego tuđica *vizita — vižita — vižta — vìžda.*

— *j* —

Kao što je njekada „latinska" jota Vukova plašila Srbe, tako sad Bugare plaši „srpska". Matov (Пер. Спис. XXXIV. 432) ne priznaje jote, a piše *я*. Ali braća Miladinovci nijesu poznavali toga straha, pa su je obilno pisali u svojem zborniku pjesama. U ostalom, i to je pitanje, da li je jota u opće svud i u srpskome jeziku čisto suglasno. U Maćedoniji se jota svojim semikonsonantizmom ističe u primjerima kao što su *buluvàni̯e, dòi̯di* i sličnim, i u oblicima

[1] Vrlo obilno bilježenje ova dva glasa znacima к i г u srednjevjekovnoj književnosti srpskoj moglo je potjecati prema uzoru na grčki način, a poduprto potonjim ondašnjim srpsko-maćedonskim izgovorom.

[2] Ovu je riječ u hrv. i srp. književnosti uobičajeno držati za rusku, te je mnogi izbjegavaju; protiv toga govore poslovice „nužda zakon mijenja" i crnogorska „kad je nužde, bježi i Dužde", a i bliska joj kolijevka Maćedonija (u Debru je zapisana u početku XIX. vijeka — Пер. Спис. XXXV. 701).

Digitized by Google

koji su na putu ka kontrakciji *(znàješ)*. Taj njezin semikonsonantizam i biće uzrok što ono obično ne aficira uza se konsonanta *(pijènje, 'ljab)*, a sigurno njen *i*-element, kao nenaglašen, najviše donosi te jota često ispada i nastaje kontrakcija, a na početku riječi otpada bez daljih pošljedica *(òšte, ùtro, ùžina)* O kakvoj imenskoj kontrakciji, samo se po sebi razumije, ne može biti ni govora, čim je same promjene imenske nestalo, nego može samo o glagolskoj, u kojoj skupovi — *ije* — *eje* — *uje* — ostaju nekontrahirani, a skup — *aje* — kontrahira se u — *a* —, razumije se, u kratko *a (čùje — sèje — žnìje — slùša — glèdame — kòpate)*. Od **tkati* je *tkàm*, a od **znati* je *znam* i *znȁjȕ — znàjȁ*.

Sa svijem obrnut pojav od ispadanja i otpadanja jote jeste njeno dodavanje na početku riječi, što se čini da je poradi neprekidnosti daha u rečenici, jer se to najčešće dešava u pjesmama *(jìmaše, jìmam, jotkùpiš, najòreš, jot, jotìdi, jùči, jùza, jàli, jàko, Jangelina*, žena Marka Kraljevića iz odlomka jedne pjesme). Kašto se, toga radi, mjesto *jote* može čuti ono *h* iz njemačkoga ich-Laut-a *(hi tìdi)*, a kad god i *d (di tìdi)*, — što je oboje znak krajnjega nerazumijevanja teksta, kao što se to dešava kod svakoga čovjeka da mnogu riječ u djetinjstvu naučenu bez razumijevanja dugo i dugo pogrješno pjeva i izgovara (tako sam, n. pr., ja za dugo izgovarao „givni Gazîvrâg našeg doma mili prag“ !)

Epentetičnoga *l* između labijala i jote nema nikako (*sàbja, žèmja, divjàk, sivjàk)*, a to je svakojako trag iz duboke starine, koji se nalazi i u srpskom, a ne samo u bugarskome jeziku, kako se gdje što to s namjerom ističe kao bugarizam. Evo primjera iz Gorskoga Vijenca kao potvrda: da im damo *robje* na otkupe — kroz *divjačne* tmuše azijatske — koracima broji tursko *trupje* — jaje zdravo dobije *slomjeno* — stade jeka, klepet i *lomjava* — je li *javje* od sna smućènije — đe u njemu čisti *tamjan* dimi — oči gore *žìvje* od plamena — za tijem ime *Damjan*, pridjevi *divji* i *ribji* i slični. Ovako se redovno govori u Kučima.

Jotom se kašto umekšava nepčano *č (čjȍ, čjùždo, nèščjo)*, što je također ostatak iz velike starine.

Slučajeva metateze s jotom ovdje nema; vazda se, dakle, kaže: *lòzje, gròzdje — gròzdje, lòzje.*

— *lj* — *nj* —

Ova dva muljirana konsonanta iz davne prošlosti nalaze se u: *ljùdje, kònj, pòlje, vògenj* (nikad * *ògen* ili * *vògen), nedjàlja, po-*

Digitized by Google

vèlja vèljъ, njìhna (ali: *nèi̯na), ljùba, zaljùbat, ljùljka, ključàn'ca, žèljka* (**желъвь**); ali dosta često: *knìga, prijàtel, pòleto, žèlka, ne-d'àla.*

— *l* — *m* — *n* — *r* —

Za *r* nema se što osobito reći, do li da je jotirano u *tiftèrjite* i *Vardarjànsko.* Ovaj je pojav na istoku mnogo poznatiji.

Za *l* je vrijedno istaći, da se u *ъl* i *lъ* izgovara tvrđe nego inače. Toj njegovoj osobitoj tvrdoći sigurno najviše doprinosi onaj poluglas, koji je s njima u dvoglasu, a koji je, makar u starini bio mekan, sada tvrd. To isto tvrdo *l* imamo i ondje, gdje bismo po pravu očekivali *lj: češъl, pòleto, prijàtel, bъršnàl, gъrklàn, ne'dàla, žèlka.*

O konsonantima *m* i *n* dosta je i ono, što je rečeno o njima pri vokalima.

— *g* — *k* — *h* —

Promjena ovijeh glasova ispred *e* i *i* poznata je iz staroga slov. jezika. Prva dva *(g* i *k)* artikuliraju se isto onako kao u srpskom, a *h* kao bosansko *h*, grčki asper i njemačko *h* u *haben*, nikada kao dubrovačko *h* i njemačko *ch.* To, što je njihovo *h* bliže bosanskomu nego dubrovačkom, očigledno je dokaz opadanja njegova; i, doista, na sjeveru od Soluna *h* ispada gotovo redovno, a u Kerečkom i k istoku dosta često *('ùbav, fajtì'ă, 'li̯àb, 'òdam, minà'ă kъrstì'ă, spà'me, činà'ă, vjà'nat).*

Skup *hv* rado prelazi u sekundarno slovensko *f: (fàšta, fàlba),* ali *h* ne otpada nikad da *v* ostane samo.

U riječima *sèga, mnògo, bri̯àg, tòga, grìb* (grîb) i *bugàrski* često se može čuti zvučni spirant γ, onaj u saksonskome *Wagen*, ruskome *господь* i grčkome γάλα. Ovo je sa svijem obrnuta težnja od one u Hercegovini, po kojoj *h* prelazi u *g (orag, dođog),* a vrlo slična onoj u Rusa. Pa ipak bi vrlo smjelo bilo i ovo dovoditi u kakvu tješnju vezu s onom u Rusa, nego će najpriličnije biti, ako rečemo, da je ono čisto grčko γ (ispor.: γάλά, λόγος, Γαλάτης, Γοργίας, γωνία, γράμμα). Tijem putem slabljenja *g* može sa svijem iščeznuti: *g* — γ — *x* — *h* — θ.

U opće ovdje, osobito južno, zvučni konsonanti rado prelaze na kraju riječi u bezvučne — pojav u istočnim jezicima poznat, u koje, što je vrlo važno, ide i turski jezik (ispor. na pr. *kitab* izgovori *kitap* — *kurd* (vuk) čit.: *kurt* — Karla Wieda turska gramatika u Hartlebenovu izdanju 2. str.).

Digitized by Google

Riječ *nòkʒt* čuje se i kao *nòhʒt* (ispor. ὀχτώ pored ὀκτώ, νύχτα, δάχτυλον, πράχτορα); u *tùka* može *k* ispasti, te imamo i *tùva* preko **tù'a.*

— *f* — *v* —

U riječima domaćim ima samo sekundarno slovensko *f (fùlba)* i u tuđicama *(fùto)*, a *v* je svud ovdje labiodental, nikada labiolabial, osim u, može biti jedinoj, *sàutra*; niti *v* ispada iz riječi, kako drugdje često puta što čini *(glà'a).*

Zvučno *v* ispred bezvučnih i ovdje prelazi u bezvučno *f: trịàfka, pètrofka.*

Na početku riječi *vʒ* — *vь* ostaje, ili poluglas otpada *(vʒzdùh, vnòk* — *fnòk, vdòvec, vdovìca, vjà'nat)*, a u *zèmi* i od ove izvedenima jedno i drugo iščezava; samostalnoga prijedloga *v* — *vʒ* — *va* — *vo* nema, nego ga svuda zamjenjuje prijedlog *na.*

Kao god i *j*, isto tako može i *v* stajati na početku riječi, prvobitno iz potrebe, da se zijev ukloni *(vodàjka, vùjko, vùjčeva, vùjkova, vògenj).*

— *t* — *d* —

Ovijeh umekšanih alveolara ovdje nema nikako, a *d* može kašto i ovdje bez ikakva povoda ispasti, te se nàstalî zijev uklanja jotom ili glasom *v (klàvam, glèjam).*

Iz rĭječi *gòzba* vidi se postupak, ali se može čuti, i ako rijetko, i *lìstba*, za pravo: *lì-stʒ-ba.*

Kod *št* i *žd-* poglavlja rečeno je da i *t* i *d* otpadaju s kraja riječi, a i od skupa *st* skrajnje *t* otpada s kraja rijèčî *(čès', ràdos', žìvos').*

U turskoj riječi *tavàn* (crnog. *pètar)* čuo sam koji put *davànot*, što će biti grcizam, jer današnji Grci poslije člana τόν, τήν, τῶν i priloga δέν početno *t* iz druge riječi izgovaraju kao *d*, *g* kao *k*, a *p* kao *b.*

Težnja umetanja glasa *t* i ovdje je proširena *(stràm, stramòta, strèbro, strèbren, strịàda, strịàdno, strebràr, strèšta)*, ali za *d* nema novijih potvrda.

— *s* —

Frikativno *s* može prijeći u frikativno *š (lišîca* — *lisìca, lʒštarìca* — *lʒstavìca, Štrìhul* — *Strìhul.*

— *ʒ* —

Ovaj se zvučni afrikat i ovdje kao gotovo po čitavoj Maćedoniji sporadički može čuti: *sèlʒa, nazàd, ozàd, ʒèngat dròbni ʒengaràci*

Digitized by Google

(zvone sitna zvona), *bъ̀rʒa kònja, koleʒàna čèšma.* Za ovo **ʒѣло**, koje se, kao što se zna, čuje po mnogim krajevima srpskim, potrebno je reći da ga današnji Grci nemaju nikako, a, po najnovijim istraživanjima, nijesu ga ni u starini imali.

— *ǵ* —

Za ovaj tuđi glas u tuđicama tvrdi Jastrebov (Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ II. izd.) da ga Bugari nemaju; — a da gdje su im onoliki *patliǵani?!*

Oblici.

Toliko je poznat u nauci gubitak imenske njihove promjene, da bi se preko toga pitanja lako moglo prijeći s mûkom i ostaviti ga potonjim ispitivaocima koji će, možda, unijeti dovoljno svjetlosti u ovo tamno pitanje. Ja ću ovdje od iste promjene samo tragove navesti, koje sam opazio u Kerečkom.

Brojevi, jednina i množina, ovdje su se dobro očuvali; od dvojine samo neznatni tragovi *(dvêȁ, dvêȁma, dvêȁ pъ̀ta, dv'à dèna, rъ̀ci, nòzi).*

Imenice *o*-osnove izlaze na — *i* s poznatim promjenama grlenih ispred njega *(drùzi, vъ̀lci, siromàsi).* Također i imenice *a*-osnove izlaze na —*i (žèni, bàbi, dùši).* Da je to -*i* kod riječi *a*-osnova refleks od starog **ы**, to se liepo vidi po tome, što ispred njega grleni ostaju nepromijenjeni *('bъ̀lki, bъ̀lhi, kìtki, knigi;* za *rъ̀ci* i *nòzi* rečeno je malo prije, da je to oblik dvojine[2]). Ovdje su, dakle, prevladale *a*-osnove nad *ja*-osnovama onako, kako je to u ruskom, a obrnuto od onog u srpskome jeziku.

Od starih *u*-osnova čuje se samo još riječ *sìn* i *vòl*, koje u množini imaju svoje — *ov* — sa završetkom ili svojim — *e* ili s pozajmljenim — *i* iz *o*-osnova *(sìnove — sìnovi, volòve).* Inače — *ov* — se očuvalo, kao god u srpskom, uvukavši se u mnoge riječi *o*-osnova s krajnjim —*e* ili —*i (mi̯àhove, li̯àkove, glògove; kòšovi, kùmovi).*

Imenice na —*nin* također imaju množinu i po *o*-osnovama *(graždàni*[1]*)* i po konsonantskoj deklinaciji *(graždàne).* U rečenici, „mnogo *graždàn* dohòžat“ krajnje će -*e* prije biti reducirano, nego što bi to bio stari gen. pl.

Imenice srednjega roda *o*-osnova imaju s pravom očekivano

[1] „Gospodi, brani ot goli *Debrani!*“ Milad. 530.
[2] Ima drugdje očuvana prava dvojina: *rъ̀ce, nòze.*

Digitized by Google

—*a* u množini *(sèla)*, *jàgne* — *jagnìšta*, prema njoj i *briąg* —. *briąšta.*

Imenice *i*-osnova prešle su koje u *o*-, koje u *a*-osnove; samo im je trag ostao u završetku njekojih imenica, kao što su: *ljùdįe*, *rzgòvįe*, *glogòvįe.*

Pluralni je završetak u pridjeva za muški i za ženski rod —*i*, a za srednji —*a*.

Od padeža nema ni traga osim po koji petrefakt koji služi kao prilog *(zbògom*, *zìmi*, *dòlu*, *dòlom*, *nìkom* — *nìčkom*, *rèdom*, *dòma*, *làni*, *gòra*, *ùtr'a).* Samo se u pjesmama može naći po koji padež s prijedlogom ili bez ovoga *(ot Bòga ròsa; na gràda Budìma; Nàno dàva gràda Kzmenića i gràda Budìma*, *Màrko dàva ljùba i bžrza kònja).* Amo idu i mnogi primjeri u Draganova (Макед. славян. етим. сборникъ) i u braće Miladinovaca.

Pridjevi imaju oba vida, određeni i neodređeni, koji se razlikuju u muškome rodu krajnjim —*i* iz određenoga vida, dok u ženskom i srednjem nema te razlike, jer je kontrakcija dovršena, a duljina propala.

Od rodova pridjevskih u životu su sva tri, ali se jasno opaža težnja da se i oni reduciraju. Muški se rod osobito rado zamjenjuje srednjim, a nijesu rijetki primjeri ni da se ženski zamijeni njim *(vèlkot bèše hlàstavo; 'ląàb je sèga skèpo; kòj rùča čįùždo 'ląàb; jèdro hajvàn; glùho* — šupalj — *jàvor; strįàdno zìd; kàko zèlo junàk Màrko, on legnàlo da zaspàlo; ìmaše ednò ribàr; sèšto tì; ìmaše 'dnò kadìja; na vàs sįàdi tò* [t. j. ja!]?; *glàdno kònj mèstno vóda ne glèda; knìga mu doįdèlo;* i dr.). Gramatički se gubici mogu svoditi i na praktičnost i na mrtvilo u jeziku — koje potonje ovamo mora da je vrlo moćno —, ali se ovom ovdje može dublji razlog uočiti. Tako će propadanju roda ležati začetak u predikativnoj službi pridjevskoj, gdje se danas u srpskome prema, na pr. *pravo kaže* može lijepo reći *Sava mutno teče* pored *Sava mutna teče.* Kako je u rečenici *'ląàb je skèpo* glagol *je* faktički predikat a *skèpo* atribut (Miklošić. Subjectlose Sätze), onako je i u rečenici *kàko je zèl junàk Màrko* uz *je* ono *zèl* uzeto atributivno u srednjem rodu prema predikativnoj službi ovoga roda. U pjesmama je ovome mogla pomoći i potreba jednoga sloga više; ispor. *vladika beda bedilo.* Milad. 60. — *kaži*, *sine*, *što si pogrešilo?* 66. — *i Dojčin se predviknalo — bozdogana je farlilo — u grѫdi go je pogodilo — u czrna zemja zakopalo — i tam selo se gradilo.* 246. — *za što je bolje junak* (Veljko) *ot mene?* 331. — *Momičice belo*,

Digitized by Google

da li bi me zelo? Zelo bi te zelo, majka mi ne davat 421.[1] Tako je iz predikativne srednji rod mogao prijeći u atributivnu službu *(glàdno kònj mѣtno vòda ne glèda)*. Zgodno s ovijem isporedi primjere iz Maretićevih predavanja: καλὸν ἡ ἀλήθεια; медъ сладко, муха падко; паче вьсего благаго житиꙗ оугодо богови кротость; *to je grad, ovo je kuća, ono su vojnici; ein garstig Lied, ein politisch Lied*; za tijem: Gottes Sonne strahl' in Frieden auf *ein glücklich Oesterreich!* i totalnu propast pridjevskoga roda u engleskom.

Da je zaista ovo provaljivanje srednjega ròda zasnovano na razlozima dubljim, a ne na običnu mrtvilu i propadanju samoga jezika, svjedoči nam i to što nema nigdje obrnutoga primjera: da srednji rod okrene svojim oblikom i uzme na sebe muški ili ženski. To je, dakle, očevidno reduciranje rodova u jedan opći, neodređeni[2], u srednji rod; sa svijem obrnut pojav od onog u litavskom i romanskim jezicima, u kojima se zajednički, neodređeni, srednji rod obrće u jedan od istinskih rodova.

Od zamjenične promjene, također, òstali su samo neznatni ostaci *(mi, ti, si; me, te, se; ne, ni; ve, vi; mu, jъ; i, ih, hi)*. Svakojako, iz čitave zamjeničke promjene biće najzanimljivije to što zamj. *ti* za nom. sg. ovdje glasi još i *tèb* (u pjesmama kašto i: *tèbe*[3]), a za množinu samo *nàs* — *vàs* na mjesto drugdje običnoga *nìje* — *vìje*, *nìja* — *vìja* (ispor. pjesmu iz Dojrana, koju prepisujem iz živih usta: „*zèmi me, Ràdo, zèmi me, sèvdo, zèmi me, pìle šarèno! — Nìja [nìje] sme ljùdi, ljùdi bogàti, vèrvaj me, pìle šarèno! — Nìja imàme ot mìše škèmbe, vervaj me, pile šareno! — Ot mìše škèmbe, pѣlno sirènie, vervaj me, pile šareno! — Nìja imàme ot žàba nòga, vervaj me, pile šareno! — Ot žàba nòga cèla pastr̀ma, vervaj me, pile šareno! — Nìja imàme ot gѣska šìja ... ot gѣska šìje pѣlna rakìja, vervaj me, pile šareno! ...)* ili rjeđe *nѣj* — *vѣj* (Visoko). Oblik *tèb* u mjesto *tèbe* može biti povođenje prema *nàs* — *vàs*. Oblakovo *mie* (Maced. Stud. 90.), ako ga još u Kerečkom ima, mora da je vrlo skučeno, jer ga ja nijesam — a navodio sam na to — nikako mogao čuti. Pored *nàs* — *vàs* može se kašto čuti *nàzi* — *vàzi*, kakvi se oblici mogu naći na istoku i u književnome jeziku bugarskom; tu će *z* biti ili radi veće zvučnosti ili, i to prije, prema *z* iz oblika *jàz*.

[1] S ovijem isporedi lički provincijalizam: *ubilo ga iz puške* t. j. ubit je, ubili su ga; *uzelo ga u vojnike; odvelo ga kući*. Mar. gram. 685.

[2] Sravni s ovijem grčki naziv srednjega roda, οὐδέτερον.

[3] U Debru: „i ja sum bilo kak *tebe*“ Jastr. 421.

Digitized by Google

Pored nominativne službe oblici *mèn — tèb* imaju još i akuzativnu — ako se u njih o akuzativu može govoriti —; ali uz njih onda, kao uz običan nominativ, mora doći još i prijedlog *na (na tèb će zème; dà ne zème Nàno duvletìja ì na mène ì na tèbe za robìnji; jàz na tèbe, gòro, ćè te pìtam, tì na mène pràvo da mi kàžeš).* Iz ovijeh se primjera vidi pošljedica propadanja padeža, gdje pravi akuzativ (oblika genitivnoga) gubi značenje trpljenja, i ako zadržava oblik, te mu je za akuzativ potreban još jedan znak nove snage, prijedlog *na*. Kada je to kod akuzativa zămjenîcâ, s tijem je lakše razumjeti što to i kod imenice biva, kod kojih ni traga nije ostalo od akuzativnog oblika. *(òti Nàno duvletìja ćè da zème na nevjàsta Jangelìna; kàk ufatì junàk Màrko na Filìp Magjàrin).* Za što bi ovo *na* uz *men — teb — nas — vas* bilo „unslavisch" (Miletić. Arch. XX. 4. 601), ne znam, niti vjerujem u to.

Još ima zamjenica *'vò — 'và — vìja, tò — tà — tìja, òn — òni, kòj, tòj, što — ščò.*

Broj *ftòri* vrlo je rijetka riječ, obična je samo *drùg*, u pl. *drùzi.*

Član.

I pitanje o članu toliko je poznato, da bi se i preko njega moglo s mûkom prijeći, što ja ipak ne činim poradi njekojih misli svojih o njemu.

Kada se govori o ono malo preostataka imenskih oblika maćedonskih, onda se pri kraju još obično kaže koja riječ o članu, jer je svijet, pa i ovaj pismeniji bugarski i srpski, krivo naučio držati da je bugarski član zamjenik izgubljenih padeža. Među tijem, on ulogu padeža nitî je kada vršio, niti je vrši sad ni u kome jeziku. Sa svijem je bez ikakve tješnje unutrašnje veze, što je u doba naglog opadanja padeža stao bujati član. U drugim jezicima — romanskima, njemačkom i grčkom — odista istodobno s opadanjem padeža raste član; ali je u njemačkom i do danas očuvana deklinacija pored sve raširenosti člana; u grčkom isto tako deklinacija ne propada poslije Ilijade i Odiseje; u romanskima, do duše, propada, i član u njih, ali samo prividno, vrši ulogu padeža. Prividno za to, jer je član u njih kontaminiran iz prijedloga i pravoga člana (ispor. u talijanskom: *del — di il, dello — di lo, della — di la, dei — di i, degli — di gli, delle — di le; al — a il, allo — a lo, alla — a la, ai — a i, agli — a gli, alle — a le; dal — da il, dallo — da lo, dalla — da la, dai — da i, dagli — da gli, dalle — da le; col — con il, collo — con lo, colla —*

Digitized by Google

con la, coi — con i, cogli — con gli, colle — con le; nel — in il, nello — in lo, nella — in la, nei — in i, negli — in gli, nelle — in le; sul — su il, sullo — su lo, sulla — su la, sui — su i, sugli — su gli, sulle — su le; pel — per il, pei — per i; — u francuskom: *du — de le, au — à le, des — de les, aux — à les;* za tijem u njemačkom: *am — an dem, ans — an das, aufs — auf das, beim — bei dem, fürs — für das, ins — in das, im — in dem, ums — um das, vom — von dem, zum — zu dem, zur — zu der).* Među tijem, u bugarskom i maćedonskome ne samo da član sâm nigdje ne stoji mjesto kojega padeža, nego ni s prijedlogom ujedno; već se u njih padeži nadoknađuju samo prijedlozima, i to po najviše prijedlogom *na.* Član ni po tome ne može biti zamjena pádêžâ, što je njega bilo još u doba padeža na početku samoga t. zv. srednje-bugarskoga jezika, a tragova mu, kao što se zna, još i danas ima u gdje kojim jezicima slovenskim, pa i u samome srpskom (u ruskom: *отецъ-тотъ, отца-того, больной -той женѣ, дѣламъ-тѣмъ, тая Добрынина матушка, во тъ во переулочки, изподъ той бѣлой березы, на томъ дворѣ княжескомъ;* u srpskom: *već on ide u to polje ravno, —, pa ju turi na tu vatru živu — razapeše te bele šatore, — pa on uze tu zlaćenu strelu — gotovi mu to gospocko jelo — u toj čarnoj gori — — u te crkve svete Petke — kada mi se dovršila ona treća godinica — ona mi ti djevojka toj gospodi poručuje — činila ga spavati u toj studenoj tavnici;* u slovenskom: *ktero kravo si drajše prodal, to pisano aľ to črno?* — pokupljeno iz Maret. predavanja), koji deklinaciju nijesu još izgubili.

Gotovo je stvar očigledna da je član i slovenska svojina, a da nije tračko-ilirskog izvora „da das thraco-illyrisches Element schon vorher im Slavischen aufgegangen war" (Maced. Stud. 101).

Član se na naše oči širi i napreduje, što se lijepo vidi s jedne strane u pjesmama, gdje je isti član dosta rijedak, i s druge strane u govornome jeziku, gdje je, tako reći, preplavio[1]. Pjesme su i starije i konzervativnije u jeziku — a rekao sam u početku da su njihove pjesme većinom čisto domaćeg izvora — pa se u njima mora tražiti relativno prvobitna moć člana.

Dobro je poznato, da u pravome jeziku bugarskom ima samo jedan član: *t — ta — to,* dok u Maćedoniji, osobito na zapadu,

[1] Jedna starica, stavljajući mi u pero njeku pjesmu, kazivaše: *„za tà sìlna bòrba"*, dok će druga, da je popravi, ovako: *„svè za bòrbata" !*

Digitized by Google

pored ovog općeg imaju još ova dva: *v — va — vo* i *n — na — no*. Za *t — ta — to* primljeno je da je to demonstrativni pronomen u službi člana (riječi pok. Jastrebova, op. cit. II. izd. XXII. „ето не членъ а указательное мѣстоименіе употрѣбляемое для бо́льшей выразительности“ ne mogu ništa protivno dokazati)); za *v — va — vo* Miklošić je (Vgl. gr. III. 2 185) držao da je od *t — ta — to* pa, pošto je *t* ispalo, da je došlo *v* zijeva radi; ali je docnije opće primljeno da su i *v — va — vo* i *n — na — no* također demonstrativi u službi članu.

Uz izvor onoga prvoga *(t — ta — to)* lako pristajem i ja, ali za ona dva druga *(v — va — vo* i *n — na — no)* ne mogu lako vjerovati da mu je neposredni izvor **окъ** i **онъ**. Evo, čemu ne! Prvo, meni jako pada u oči stiješnjenost onoga kraja, u kome se govore rečeni članovi; i, drugo, susjedi onoga kraja i sugrađani tuđe narodnosti, koji nješto slično imaju, morali su utjecati na svoje slovenske susjede i sugrađane. Treba znati, da je rečenim članovima prava kolijevka Debar i okolina, a to je ukrštajna tačka slovenskoga s arnautskim življem.

U broj jezika koji su utjecali na maćedonske govore treba ubrojiti i arnautski. To se neizostavno mora učiniti prilikom izučavanja debarskoga govora, jer, valja da, nema debarskoga Slovenina koji jednako ne zna i arnautski kao i svoj materinji govor, pa je prirodno, da bar u čemu god mora stajati pod njegovim utjecajem. Od ovog utjecaja, držim, potječu i rečeni članovi *v — va — vo* i *n — na — no*. Sufiksi arnautske deklinacije nijesu drugo ništa nego članovi, osobito oni u njihovoj određenoj deklinaciji (Gustav Meyer: Kurzgefasste Albanesische Gramatik. Leipzig. 1888. 11—16). Najčešći njihovi sufiksi, za pravo, članovi ovo su: *ѳve* (čitaj: **ъкѳ**) — *ѳvet, ve — vet, ave — avet, nѳ, t — ut, tѳ — ѳtѳ, ja — je*. Velika sličnost općega maćedonsko-bugarskoga člana *t — ta — to* od **тъ — та — то** s arnautskim *t — ut — tѳ — ѳtѳ* i prečesta poraba jednog ovamo, drugog onamo (u Debrana je pored *v — va — vo* i *n — na — no* vrlo običan i *t — ta — to)* mogla je vrlo lako učiniti da debarski Sloveni prime arnautske *ѳve — nѳ*, budući da se i ovi dobro poklapaju s **окъ — онъ**. Tako je, po mojem uvjerenju, članovima debarsko-maćedonskim *v — va — vo* i *n — na — no* izvor u arnautskom jeziku, ali daljni tok slovenski, jer su se naslonili na domaće **окъ — онъ** i pomoću ovijeh uhvatili jáka korijena u jeziku. U toj me misli znatno pomaže i arnautski član *ja* kojemu, također, nalazim odjeka u govorima maćedonskim,

Digitized by Google

osobito u debarskom. To je ono *ja*, koje sam u Kerečkom uhvatio u riječima: *ćè gu tèpe màjkaja, 'tìde dòmaja, màjkaja nèje dèva, ot dèdoja tàtko* (pradjed!), čega, drukčije samo pisano, ima u Verkovića, Miladinovaca, Draganova, Jastrebova i drugih.

I značenjem i glasovnima zakonima svojim ovo *ja* može biti zamjenica *joj* (dat. sg. ženskr. roda) prema vrlo čestome *mu (ot tàtko mu bràt)*. Ali, ako se u obzir uzme neznatna raširenost ove riječce po drugima stranama, a dosta znatno u Debru s okolinom, onda možemo i nju dovoditi u vezu s arnautskim članom *ja;* ispor.: *grua — grúaja:* eine Frau — die Frau, *nuse — núseja*, nevjesta, *štepí — štepija*, kuća, τὸ σπιτί; *turo — túroja*, grlica; *vito — vítoja* golub; *Marko — Márkoja*, sve tri muškoga roda, ispor. s tijem: *tàtkoja*.

Amo idu i njihove turske riječi na *—i —ija*, koje su za nas u toliko važne, što nam one lijepo kazuju put otkuda nam kod istijeh riječi skrajnje *—ja*, jer se ne može vjerovati, da nam je to *—ja* svud od njemačkoga *—ien* (ispor. Srbija — Serbien), kako se obično misli; tamo imamo: *valí — valija*, *efendí* (κύθένης) *efendija*, *Alí — Alija*, *Ili-Kuč*, slavni junak o kome lijepo priča vojvoda Marko Miljanov u svojima još neštampanim Uspomenama; s ovijema ispor. i maćedonske riječi, kao što su *lošotìja, mžčnotìja* i druge.

Što se tiče Kerečkog, u njemu ima samo jedan pravi član i to, po sebi se razumije, *t — ta — to*, te se i tijem znatno približuje istoku i njegovu govoru. U najbližim istočnim krajevima *t* iz muškoga roda često otpada; tog ovdje nema nikako, a tijem se ovaj govor, u drugu ruku, primiče sjevernoj okolini grada Soluna. Na istoku, kada *t* ne odpada, riječ je sa članom vezana poluglasom *(gràdzt);* otpada li *t*, onda na mjesto poluglasa stoji njegova puna maćedonska zamjena *o (gràdo);* ovdje, kao što je rečeno u poglavlju o poluglasima, javlja se samo *o (gràdot)*.

U množini član ima *te — te — ta*, onako isto kao i u sjevernoj okolini solunskoj (Maced. Stud. 98.).

Konjugacija.

I ovo je pitanje dosta poznato u nauci, u kojoj se veli da je njihova konjugacija bogatstvom svojim ostale jezike slovenske pretekla. Ova je misao potekla poglavito s aorista i s imperfekta, koji su i dan danji kod njih u živoj upotrebi, dok su kod ostalih Slovena ili na putu gubljenja ili im se već u njekojim i trag zatro.

Oblak (Maced. Stud. 115. 119) ovo naročito ističe prema istome

Digitized by Google

pitanju u srpskome jeziku. Na kraju ove radnje ja ću spomenuti jezičnu prugu Maćedonija — Crna Gora — Dalmacija, a ovdje ću posebno reći, da je Oblakov sud o srpskom imperfektu i aoristu samo za njekoje krajeve tačan. Tako, na pr., u Bačkoj od imperfekta nema ni traga, a od aorista 3. l. sg. služi za 1. lice sg., a 3. l. pl. za 1. l. plurala („tako ja *ostade* bez knjiga" iz putopisa dr. Mih. Polita-Desančića); a to se preko Srijema proteže i u Mačvu. Ali jedan govor srpski, onaj koji se gotovo naslanja na maćedonske govore, Crna Gora s okolinom, ni malo ne ustupa svojim aoristom i svojim imprefektom onoj upotrebi njihovoj u Bugarskoj i Maćedoniji. Onamo su oni u svemu jeku svojem i nemaju težnje niti da se izjednače niti da se uklone. Na protiv, imamo zabilježiti jedan znatan početak opadanja ovijeh vremena u Bugara i južnih Maćedonaca, na ime: izjednačenje 3. l. pl. aorista s istijem licem imperfekta, jer imamo na mjesto *—ша *—*še* redovno хѫ resp. *hă* (s istijem isporedi crnogorsko *bihu* i po njekojim krajevima srpskim *počehu).* Ako nećemo pristati još i na to da su Crnogorci Bugari, onda ova dva vremena nijesu nikakva osobita obilježja bugarskoga jezika prema srpskom, i ako se to tako iznosi.

Prezent. O 1. licu sg. bilo je govora pri nazalu ѫ, gdje smo vidjeli, da ovo lice izlazi trojako: —*ъ*, —*ă*, —*m*.

Za 2. je lice nastavak —*si* samo u *jèsi* — *si*, inače svuda samo —*š*, nikada —*ši*.

Prema osobinama jezične zone, kojoj ovaj govor pripada, samo izuzetno ima u 3. licu sg. —*t*, dok u 3. licu pl. svud ima —*t;* razlog ovoj pojavi svakojako će prije ležati u diferenciranju značenja jednog i drugoga lica, nego što bi to bio kakav osobiti glasovni zakon.

Za 2. lice pl. dolazi òbičnô —*te*, ali za 1. lice pl. samo —*me*, nikada —*m* (—мъ) ili —*mo*.

Aorist. Svojim *e* na mjesto *o* u 1. licu sg. i 1. i 2. licu pl. *(pletèh — pletèhme — pletèhă)* ovaj govor ide u jezičnu zonu sjeverne okoline solunske i, slučajno, poklapa se sa staro-češkim i s obadva srpska aorista u Lužici. Jedini jedan izuzetak od ovoga zapisao sam u riječi s oblikom *'tìdoh,* u kojoj je i akcent izuzetan.

U primjerima *dobrêà doi̯dèš, junàk Màrko! — pèt smòkvi mi don'sèš? — ot kъ̀d i' bràš?* krajnje je —*š* provalilo iz prezenta, jer i akcent i položaj u rečenici kažu, da su ovo aoristi. Isti slučaj ima u Kukušu i u sjevernoj okolini solunskoj.

Digitized by Google

Imperfekt. Naprijed je rečeno da je aorist pozajmio svoje —хъ *(hă)* iz 3. lica pl. imperfekta, a ovdje treba istaći da se u ovom govoru kud i kamo imperfekt od aorista manje čuje, — a to je opet jedan znak opadanja. Za pravo, imperfek je značenjem svojim otišao u aorist, te se kašto samo po akcentu može razaznati koje je jedno, a koje drugo vrijeme, jer aorist po pravilu akcent ima na vokalu ispred ličnoga nastavka (s toga je akcent u naprijed navedenom obliku *'tìdoh* za ovaj kraj nepravilan, a također i za imper. *hodìjàhă)*, dok imperfekt uvijek u korijenu ili osnovi *(ìmah — imàh*,[1] *ìmahme — imàhme, ìmahte — imàhte, ìmahă — imàhă)*.

Perfekt. Kao što je poznato, u ovijema se krajevima složeni perfekt slabo čuje u običnome govoru; više ga ima u pjesmama *(kàk je pìla, žaludè)*, u kojima t. zv. pomoćni glagol *jesam* ispada *(kàko 'zèlo junàk Màrko)*. To što složeni perfekt dolazi u pjesmama vrlo je zanimljivo, jer su, kao što se zna danas iz čisto srpskih pjesama, imperfekt i aorist pjesnički oblici, a ne labavi perfekt.

Pored ovakova perfekta još ima jedan drugi, dosta poznat u živome govoru, konverzaciji; u pjesmama i pričama zapisanim ili ispričanim traga mu nijesam uhvatio. To je perfekt i pluskvamperfekt, složen iz *ìmam* resp. *ìmah* i trpnoga pridjeva od glagola koji se mijenja; kada je s pridjevom *ìmam*, onda je to perfekt, a s *ìmah* pluskvamperfekt. Evo njekoliko primjera: *ìma sedìjàno na gràdot šes' godìni* = sjedio je u gradu šest godina, *gu ìmaše kupèno* = bješe ga kupio, kupio ga je, *ìmah krȁdèno pèt mìški* = ukrali su mi pet màsâkâ, *ìmaše vjenčàno* = bješe se vjenčao.

Svakomu će, na prvi pogled, u oči pasti sličnost ove tvorbe s onom u njemačkom i romanskim jezicima, koji, ali samo pri prelaznim glagolima, slično prave ista vremena *(ìmam ričèno = ich habe gesagt, imah ričèno = ich hatte gesagt)*. Kao što je u drugim jezicima slovenskim prevladalo *jesam*, onako je ovdje prevladalo *imam* i za prelazne i za neprelazne glagole; isto tako, kao što u njemačkome *gesagt* služi za *rekao* (ich habe gesagt) i *rečen* (das gesagte), tako — samo obrnuto — ovdje *ričèno* znači i *rečeno* i *rekao*. Svakojako, ne smije se ni pomisliti da je ovo kakav ostatak iz one starine kada su i Sloveni kod ovijeh oblika za transitiva imali *habere*, a za intransitiva *esse*, pa ovdje tobože preobladalo *habere* a drugdje *esse*. Na protiv, s velikom sigurnošću može se reći, da je rečena tvorba tuđa, neslovenska; samo se pita, čija? Najprirodnije joj je maticu tražiti u grčkome jeziku, gdje se doista

[1] Ispor. crnogorsko: „*imȁh*“ (aor.) i „*ȉmâh*“ (imprf.).

Digitized by Google

ona i nalazi: ἔχω — εἶχον — εἶχα λύσει, λυμένον, na pr.: ἡ διδάσκαλος τῆς μουσικῆς ἔχει ἐπαινέσει τὰς μαθητρίας της — ὁ κλέπτης εἶχεν ἐφαιρέσει πολλὰ πολύτιμα πράγματα — δὲν εἴχετε προσκαλέσει χθές εἰς τὸ πρόγευμα τὸν γείτονα σας? — ὁ ἥλιος εἶχε βασιλεύσει (βασιλεύψει) — πῶς ὁ ἀδελφὸς σου ἔχει ἀγοράζει ἕνα σπίτι? — εἶχε κρυώσει itd. Ali valja dobro imati na umu, da su ovo primjeri iz knjige današnjega književnog i govornoga jezika grčkog, a ne iz usta onamošnjih Grka. Šta više, ne samo onamošnji Grci, nego ni daljni na ovakav način ne iskazuju prošlost: „das Perfectum wird nicht oft gebraucht, es wird meistens durch den Aorist ersetzt" (Petraris: Neugriechische Gramatik. Heidelberg. 1895. 134.). Razumije se samo po sebi, da će maćedonski Slovenin, ako progovori grčki, još manje tako govoriti, a najmanje ga presađivati u svoj materinji jezik. Ko bi, dakle, htio dokazivati da je ovo grcizam, imao bi pokazati njegovu obilnu porabu u samome grčkom, i to maćedonskome grčkom jeziku; toga nema, i mi mu na drugom izvoru moramo tražiti maticu.

Iza grčkoga prirodno je zagledati u arnautski jezik. I, doista, u njemu, i u govoru i u pismu, nalazimo sličnu tvorbu vrlo obilnu: *kam* (imam) + particip potrebnoga glagola, na pr.: *kam l'idurs* — vezao sam, *keše l'idurs* — bijah vezao, *kam k'ens* — bio sam, *keše kens* — bijah bio (Meyer. op. cit. 44.). Ova se misao znatno još i tijem utvrđuje, što je rečena tvorba perfekta i pluskvamperfekta najobičnija u krajevima, u kojima je slovenski živalj izmiješan s arnautskim, a to je — dajbudi prema zapisima mojim — u Debru s okolinom, Ohridu s okolinom, oko Tetova, za tijem u Vodenu, Resnu, solunskoj okolini, a sigurno sporadički još i drugdje po Maćedoniji.

Samo se po sebi razumije da ovo nije pošljednja riječ o tome pitanju (prva je!), te ostaje stručnu znaocu arnautskoga jezika da on ovo kasnije provjeri, pa utvrdi, ili obori, ili izmijeni.

Imperativ. Njegovi završeci na *—aji —eji —oji —iji* izlaze svi na *—j (pìj, stòj, pèj, dàj)*. Inače glagoli I., II. i IV. vrste imaju svud očekivano *—i* u jednini i množini, samo se po gdje koji glagol IV. vrste čuje i sa *—ej (svalèj se, fərlèj se, turèj se, turèjte)*, što će sve biti prema glagolima III. vrste, prije nego njeki trag od staroga пасѣте iz I. vrste. U selima sjeverno od Soluna ovo je *—ej* najčešće kod glagola I. vrste. (Maced. Stud. 113.)

Krajnje *—j* od imperativa kod glagola III. vrste može i ovdje otpasti *(bìàga'*, — ispor. crnogorski jednak i redovan postupak:

Digitized by Google

otvara' joj knjige na proroke . . . i čita' joj masla i bdenija. Gorski Vijenac).

Bezlični oblici. Od infinitiva ovdje na jugu i na jugo-istoku nemá ni traga. Jedan srpski maćedonist iza putovanja svojega po Sereskoj okolini pričaše mi i hvaljaše se, kako je onamo čuo svu silu infinitiva. To je na mene toliko utjecalo, da poslije nijesam imao volje čitati njegovih izvještaja, jer i sad mislim da ga je zavelo završno *—t* iz 3. lica sad. vremena.

Također, amo dolje nema traga ni od part. prez. aktiva, osim u riječi *sȁšto*, koja ni ovdje više ne vrši prvobitnu službu već je pravi adjektiv kao god i naše *sûštî (sȁšto ti = prâvî ti)*. Ali u srednjoj i sjevernoj Maćedoniji dosta se često javlja srpski particip na *—ći*, resp. *—k'i*, i vrijedno je spomenuti, da ga u najnovije vrijeme pokušavaju njekoji književnici bugarski unijeti u književni jezik svoj.

Tako isto, amo na jugu nema traga ni part. pret. aktiva prvom.

Za part. pret. pas. i part. pret. akt. II. nema se što osobito ništa reći, do li to, da je *vidèno* i dr. povuklo za sobom one primjere kao *kupèno*, sa svijem obratno od onog u srpskome, gdje su primjeri kao *kupljeno — kupjeno* povukli za sobom one kao *viđeno*.

Akcent i kvantitet.

Ako se baci letimičan pogled na akcenat u Kerečkom s okolinom, onda će se vidjeti da je on, u glavnom, paroksiton i da pripada zoni t. zv. poljske penultime. Svi se gramatici slažu u tome da je to osobita težnja ovoga govora k penultimi, kao što je na drugoj strani onog u Debru ka proparoksitonu. Ali, meni se ne čini da je *to* njegova težnja nego, sa svijem obrnuto, da njihov akcent teži za tijem, da ostane gdje je i bio. Za ovu su mi misao naj jače potvrde kod imenica muškoga roda domaćih i tuđih: *šestȁk, sivjȁk, kъrpȁč, čovịȁk, bъršnȁl, 'brȁz, 'zȉk, gospodȁr, Božȉk', glavinȉk, mlekȁr, Stojȁn, ribȁr (!), siromȁh, varnicȁr, rъkȁv, vojnȉk, pъdȁr, ručȍk, izvȍr, mravȍk, kadèž, Turčȉn, Fȉlip, divjȁk, drugȁr, bratučèd, Budȉm, rъčnȉk, 'čъmèn, Cъncȁr, junȁk, čubȁn, čilibȉ, jazagȉ, bakšȉš, kiparȉš, birićèt, batȁl, zarzavȁt, singȉr, aršȉn, halȁl, hesȁp, ahȁr, nisȁm, bakrȁč, pašȁ, kulȁk, vadè, sъrpčè, đorđȁn, hajvȁn, talȉm, čardȁk, perčȉn* i mnoge druge domaće i tuđe. K ovijem i sličnim riječima dobro pristaje još i muški rod neodređenoga pridjeva: *golịȁm, velȉk, Janȍv dèn, bolịȁn, visȍk, čȓvèn, širȍk, šarèn*. Istina je, da uz ove i slične riječi pristupa još i član *(pъdȁrot)*, ali to je samo prividna

Digitized by Google

penultima, jer one sve često dolaze, kao što se zna, i bez ikakva člana. Kada bi član ovdje doista činio pravu penultimu od oksitone riječi, i kada bi to bila težnja ka penultimi, onda bismo imali *mȁska — *mȁskàta, sèlo — *selòto* a ne, kako među tijem imamo, *mȁska — mȁskata* i *sèlo — sèloto:* penultimu i odmah proparoksiton uz nju. U govoru debarskom odista imamo pravu težnju ka proparoksitonu, ali onamo član imperativno utječe na pomjeranje akcenta: *stòpanka — stopànkata.* Tako istō, ni pluralni oblici *(pȁdàri)*, ni određeni vid u pridjeva *(golı̨àmi)* ništa ne dokazuju za penultimu. Da doista ovdje nema one težnje k njoj, imamo lijep dokaz i u primjerima kao što su *jàvor — jàvori* (a ne: **javòri*), *lı̨àk — lı̨àkove, sȉn — sȉnove.* A osobito lijep primjer o nepomičnosti akcenta imamo kod imperfekta i kod aorista, kod kojih se na dlaku zna, gdje će stalno akcent ostati (vidi u poglavlju o tijema vremenima) bez obzira na to, kolika će sloga doći iza njega: *ȉmah* imper., a *imàh* aorist, *imàhme* aorist, a *ȉmahme* imperf. itd. I riječi izvedene kao: *čovı̨àština, prikàzuvam* pokazuju težnju da akcent ostane na starome mjestu *(čovı̨àk, kàžā).*

Iz ostalih osobina jezičnih ovoga mjesta lako se razumije da i u pitanju o akcentu mora biti odstupanja i dubleta. Tako će najglavnije odstupanje biti kod imenica ženskoga roda kao *vòda*, koje su primile penultimu prije prema riječi *rȉba*, nego iz osobite njeke težnje k njoj; vrlo su usamljeni primjeri kao *vodà.* Amo idu i njekoje riječi muškoga roda, kao: *pètȁk, pı̨àsok, vı̨ànȁc, četvȅrtok* i dr., a sve prema: *vòsok, jàvor, nòkȁt.* U izuzetke i, da kažemo, težnju ka penultimi idu i primjeri, kao što su: *bı̨àl'ta, gradȉn'ta, nedı̨àl'ta,* kakvih ima malo, a ujedno su sa strane, s istoka.

Vrijedno je spomenuti da ima primjera gdje akcent skače s imenice nazad na prijedlog, onako kako to biva u književnome jeziku srpskom. Ovo biva redovno u njihovu komparativnom *po (pò grȅı̨e tò; pò harno sàkam; pò golı̨amo da mi dàvaš)*, u stereotipnim pozdravima *(vàša pò leka!* t. j. noć; *dàj pò dobro, junàk Màrko!)*; osobito u pjesmama, u kojima ne samo da prijedlog iz metričke nužde dobija akcent nego, ako treba, od oksitone riječi nastaje paroksitona, a od proparoksitone paroksitona *(nà to ṣèlo, nàš vilı̨a* t. j. vilajet; *pâk da mi dòı̨deš zà tri godȉni; tèb da prodàdeš — mòme mu — strȅbren tí đòrdan* mj. govornoga *đordàn; tèb da jotkùpiš — mòme mu — zivgàr volòve* na mj. očekivanoga *vòlove),* a najređe u običnome govoru *(ȉde nà gosti).*

Najzad, protiv težnje k penultimi govore i njekoje riječi sa pro-

Digitized by Google

paroksitonom, kod kojih imamo prava očekivati paroksiton *(pètrofka, bùklička)*.

Sve je ovo lakše primiti, ako se na um uzme da se ova težnja ka nepomičnosti akcenta u različnim oblicima pojedinih riječi dobro slaže s istom težnjom iste jezične pruge Rijeka-Solun.

To je sve, što se tiče mjesta njihova akcenta; a sada treba reći što god o jačini njegovoj.

Uobičajeno je njihov akcent ovijem ` znakom bilježiti, koji se doista najviše i čuje; ali se mora istaći da se u riječima od jednoga sloga često, a u oksitonama od više slogova gotovo redovno čuje ˝ *(mȍž — mȍž, siromȁh)*.

Ona prečesta reduciranja svijeh mogućih samoglasnika u poluglas ъ i potpuno elidiranje njihovo lako mogu uvjeriti i onoga, koji nikada nije čuo žive riječi maćedonske, da je njihov akcent u glavnom ekspiratoran.

O kvantitetu se njihovu ne može mnogo trošiti riječi, jer je on gotovo sa svijem iščezao; ima mu samo blijedih tragova. Tako na pr., imeniça kao što je *pъdȁr* u množini glasi od prilike *pъdȁri*, njeka osobita blago početa a naglo završena duljina; takva se isto duljina može zapaziti kod riječi prvobitne duljine s artikulom *(pъdȁrot, drugȁrot, vȅlkot, sȅrpot)*, koja je gotovo neizostavna kod riječi s jatom *(rịȁkata, lịȁvata, brẹ̀agot)*. I u *pъdȁri* i u *pъdȁrot* ona duljina (–) biće na svaki način ostatak iz starine, a kod onijeh s jatom ona je pojačena tijem, što je za izgovor jednoga dvoglasa *(ịa)* potrebno više vremena, nego za jedan običan samoglas.

Prava se duljina može čuti samo pri uzvicima, na pr.: *pȉh, pȉh! E, pâk pîj! — pâ će 'òdime! — Mârkovo kolịȁno* (Crnogorci, junaci), *bràh' bȇlki! — tâ* (voda) *na sȅrce je lèsna!* Za tijem u recitiranim pjesmama kao ostatak pjevanoga glasa: *tùk naịdè vòda studènā; niknà vòda da pìjē; nȅm pìjiš, Kalìnka, ot tā vòda, tā vòda nèịi ĉista.*

Iz sintakse.

K onomu, što je rečeno na 4. stranici ove radnje, dodaću samo nješto, jer je sintaksa njihova jednaka s onom iz okolnih mjesta. Tako ću spomenuti veznik *da* sa značenjem *i* (ispor. u ruskom: *Иванъ да Марья* poznati cvijet, *дѣдъ да баба* i slične): *kàk' 'tìdahă da trupnàhă; vsrvìhă da pъlnìhă da si hodịàhă; doịdèh ot vònka da ričèh „dòbro ùtro!“ da čovịàk nè mi zborùvna; on legnàlo da zaspàlo; 'stanàlo junàk Màrko da jahnàlo;* u Miladinovaca, op. cit. 11. *ct*

Digitized by Google

свалиха стредъ селото да пита'а стара баба. Ovog ima i u staroj književnosti srpskoj: **и чести его погибьшее вьзискахь . . . да дахь ѡдь нихь манастироу** (iz Nemanjine povelje Hilendaru); **да не узима Дабьживь Дубровьчаномь ни царине да ни коега доходька ни Влаху ни Срьбину да никому.** (iz Dušanova pisma ispod Sereza. Mon. Serb.). Pored ovoga veznika *da* čuje se u Maćedoniji kašto i poznati bugarski veznik *ta.*

Još ovdje valja istaći njekoliko riječi, kao: *vèjka* (grana), *gъ̀ba*, *jàd* (**ядь**), *pladìna* i *plàdne*, *vàr* (calx) *prъ̀s'* (**пръсть**), *žìvos'*, *junàk* (mladoženja, **юнъ**); ali nema *lìko* (lice, u Debru), *tòpka* (po drugim stranama, lopta; ispor. šumadijsku brojenicu: *igrale mome topičke, topičke!)*, ni mnogih drugih.

Pri kraju, i ako to sve ne ide u sintaksu, želim istaći još jednom onu jezičnu prugu Rijeka-Solun. Još je Massing (Zur Laut- und Accentlehre der macedonischen Dialecte) iznio misao o bližem srodstvu jezika maćedonskih Slovena s čakavskim narječjem. I ako toj njegovoj misli pri pitanju o *ć* i *đ (k'* i *g')* ni Matov a ni Jagić (Arch. XIV. I. 135—6.) mnogo ne vjeruju, ja ipak ne mislim da on „precjenjuje" tobože slučajne sličnosti jednog i drugoga nárječja; jer između Čakavaca i Maćedonaca nema prekida ni praznine, nego ih veže Crna Gora sa svojima t. zv. montenegrinizmima[1], koji su redovno ili čakavizmi ili maćedonizmi ili u isto vrijeme jedno i drugo[2]. Ispor. za to: bujnost imperfekta i aorista; konstrukcije kao *da mi si*, *ja se bih*, i slične; umetanje glasa *t* između *s* i *r (strebro*, *stramota*, i dr.); zamjeničke oblike *ni — vi*, *ne — ve;* poluglase; akcent; i, najzad, mnoštvo riječi, kao: *pot*, *momica, stopanica*, *rud*, *baština*, *sočiti*, *rudina*, *blato*, *vaša*, *oro — horo, dvaš, dažd, mazgala*, *Veligdan*, *zgrada — gradina*, *dub*, *guba*, *gubav*, *Bigor — bigor*, *Vrutak*, *sirak*, *sabja — zemja* i dr., *Ljubotin*, *Zeta*, *kumašin*, *isti* („**своди снаха като иста сестра**" Milad. 28), *hunjer*, *rilica — rìlka*, *obisti* (probare), *trice*, *maska*, *stȁp*, *nožnica*, *vetak*, *klas*, *varopek — var*, *prviče*, i mnoge druge. Debarski radnici, razgovarajući se sa Slovencima na „pečalbi" oko Soluna, ovu prugu pomiču mnogo dalje, u Kranjsku, zbog svojeg i slovenačkog *o*, nastalog od **ѫ**.

---

[1] „Cъrnogòrcite zborùvat kàto Mak'edònci", reče mi jedan Kosturanin!

[2] U opće se krivo čini, što se u nauci samo u Crnoj Gori traže t. zv. čakavizmi i na osnovu njih izvode labavi etnografički zaključci; ja upozorujem samo na dosta dobro očuvanu starinu akcenta i njekih oblika po drugima zemljama srpskim: Staroj Srbiji, najvećem dijelu Srbije, a sad, i Maćedoniji.

Digitized by Google

Kratak izvod.

Iz do sada napisanoga moglo se na sigurno uvidjeti da je govor ovoga mjesta odista kolovrat između pomenute južno-istočne i sjevero-zapadne jezične struje. A te se struje, pored općih maćedonizama, poglavito sastoje iz bugarizama ili srbizama. Svakojako, južno-istočna je ovdje tako jaka u glavnim osobinama da se mora vjerovati ili u daleku starinu sela ili, u najblažu ruku, da je stanovništvo prije s istoka nego sa sjevera.

Svakomu je jasno i razumljivo da između dva srodna jezika mora ležati dosta širok pojas ukrštajnih struja, i Oblak ima potpuno pravo što na izvjesno uporno nijekanje zajedljivo pita: „und gerade die maced. Dialecte sollten davon eine Ausnahme bilden und keine Züge aufweisen, die sie mit dem Serbokrat. und in weiterer Linie mit Sloven. verbinden!“ (Arch. XVI. 1—2, 314).

Da ne bi pomislio kogod da upadam u stranačko pisanje, do kojega mi nije, biće najbolje da mjesto šireg općega suda izvedem u kratko o glasovima ono što sam tečajem ove radnje ovamo onamo opširnije razlagao.

ъ i ь = ъ, *o*—*e*, i, ѳ.
ѫ = ъ, ă, a, u.
ѧ = *e*, ъ, *i̯e*, ѳ.
ѣ = *i̯a*, *'a*, *e͡a*, i̯e, ei̯, e.
а = a, ъ, ѳ.
и = i, ѳ.
о = o, u, ъ, ѳ.
оу = u, o, ъ, ѳ.
ы = i, ъ, (u).
р̥—л̥ = *rъ—lъ*, *ър—ъl*, *lo*, *ol*, *u*.
м̥—н̥ = ъm—ъn
шт—жд = *št—žd*, *š—ž*, *ć—đ*, *k'—g'*
j = j, i̯.
lj—nj = *lj—nj*, *l—n*.
г—к—х = *g—k—h*, γ—ϰ—θ.
ф—в = f—v.
т—д = *t—d*.
с = *s*, *š*.
з = ẓ
д = *ǵ*.

Dodatak.

Ovdje ću navesti njekoliko izraza i rečenica iz svakidanjeg im govora, koju pričicu i pjesmicu; što sve zajedno s do sad u radnji koje gdje zapisanim izrazima neka posluži kao mala čitanka.

1. lèka nòk'! vàša pò leka!
2. nàšite žèni ne znàjът gъrčki hĩč!
3. mòže da namjàrite.
4. kъde bèhte?
5. nòćъ dojdèhte i naučihte! (ja selo).
6. hàrno sèlo, lično, àma glàdno!
7. pèjat pi̯àsni bàbite — vètki bàbi.

Digitized by Google

8. gledàh, gledàh, — ne možàh da vìdam.
9. na čuždina ne otìva.
10. stanà ùčen, pr̀rvi na sèloto.
11. štò je dàrba òt Bòga.
12. Bòg na pòmoš!
13. ìskam da ìma dòma mr̀tenìca.
14. mnògo grìàška pravìh.
15. mnògo čuždínci ìma Zogràf.
16. trìàbuvaše dòlu da br̀de.
17. mr̀žèna mi je mòmata stanàla.
18. umrêa tàtko mu.
19. dvêata umrìàhă làni.
20. kùćata nàša nèje njihna.
21. kòga ću ùmrr̀?
22. nevìàsta će ti prikàzuvat.
23. màjka i ćèrkata se kàrat.
24. rìàtko da namìàrr̀š vìno čìsto.
25. nè će pocr̀rnime ot slònce (djevojke).
26. na drùgata godìna.
27. tàm nèima dà se svr̀rši zìma i lìàto.
28. kàto glr̀pav čovìàk.
29. zabravìh kòl'ku godìni ìmam!
30. svè za dìàcata màjkite plàčat
31. zìmi dòlu, a lìàto tùka.
32. tàm će da zakàči na želìàzo.
33. Kô? jâ? Hàrno sam!
34. ìma mìàsto da se opìje.
35. da napòjiš mr̀skata
36. da ìdiš na šetànje — rashòtka.
37. ìma i na drùgo mìàsto, tùka na Dràma, pr̀tot i jàsla ot kàmen na kràlj Màrko i kažùvat „Màrkovo jàsla“, i str̀pkite mu stòjr̀t na kònj.
38. ot Bòga ròsa ìli tvòji sr̀lzi (iz pjesme)
39. sàkaše bèlo lìce. .
40. da natòči sàbja.
41. da zavìje polovìna (Dojčin tijelo platnom).
42. 'zlìàzi vònka da si vìdime — rr̀ka so rr̀ka, àko sàkaš!
43. skòkne kònjot na visòko i dr̀lbòko, flèze na Sòlun.
44. i gròbot mu je vònka, i kòskite mu zakàčene na pòrtata.
45. drùg ne str̀pi tàm.
46. sednà, ne str̀pnà.
47. dèva i kùća ìmaše pravèno,
48. òti mu umrêata dìàca.
49. àko kàže „nèma“, da se obìàsi.
50. sèga lìàtno vrième — bèle (platno)
51. kokòškite nè gu 'stàvat.
52. ìskame da se 'ràmime da se dr̀žime
53. dòlu bèle plàtno, na rìàkata.
54. zdràvi zr̀bi — zdràva dùša.
55. pol òka 'lìàb čini trì gròša
56. tìja nè sr̀ mòji
57. kokòška kazùva što don'sè jàjce.
58. svèćа na cr̀rkva plàšta.
59. ot vètko vrìàme
60. žèni, koga sàkat da varòsat, „će namàžime“ vìkat.
61. tùva ìmaše vodenìca so kònji.
62. ìde nà gosti, na vidènje
63. ìde na bràt na sèstra na vižděnje
64. kàko ìska, nèka čini
65. Dàj, Bòže! Dàj Bòg!
66. cr̀rnìcite ot cr̀rkvata se prodàvat.

Digitized by Google

67. tùka, kòga dohòžat na svèti Đòrđo, tòl'ko triàva!
68. màjka mu père, màjka mu mi̯àsi.
69. kòga se nad̀ùje, nè se krije.
70. i nàs ne znàjeme, i vàs ne znàjete!
71. nè se stramòštaš?
72. denèska postanàh!
73. svè hàrno da znàje čovi̯àk.
74. Đùri ìma kontràto činèto.
75. vàs hárno ste? tèb hàrno si?
76. dòbro vèčer!
77. dà ti izgòri gòspod glàvata!
78. da nè me razvàli (voda), òti 'li̯àb nèmam jadèno.
79. òti tìja sъ zakъ̀lnati
80. vrùćo mnògo, će bi̯àgaš?
81. ot mòjata bàba ot dèdoja tàtko mu (!) napravì 'và čèšma.
82. ne pràvime hàrno nàs hristijànite.
83. àko ìma si̯àmka (u vinu). tòga se razvalì.
84. ći̯àla nedi̯àlja da nèmam gà̯jle
85. da proštàvaš, umri̯à!
86. nùžno da spi̯je čovi̯àk sèga.
87. Janòv dèn kòga vъ̀rnet slъ̀nce.
88. nàs će se zabàvime.
89. da ostarêâš kàto nàs!
90. tèle ne doi̯dè sъnòšte — noćàske će dòi̯de — da vìdime.
91. ne sli̯àdi po màjka mu.
92. dóz' i sni̯àg kòga ìma.
93. tā (voda) na sъ̀rce je lèsna.
94. vàs na rùbitê činìte čès', a nè rùbite na čovi̯àkot.
95. ìskaše skòro dà me mъ̀ži.
96. ĕh! da zaminùva vri̯ámeto.
97. nèi̯ ròden dèva.
98. so zdràvi̯e da si hòždaš na gràdot (u Solun)!
99. zbògom! ìdi so zdràvi̯e!
100. da nè si ròči (ne bilo mu uroka)!
101. Stojàn nè se nahòža dòma.
102. nàs ot čiùždo sèlo ne zèmame nevi̯àsti.
103. ìmah vadèno.
104. šči̯o vri̯àme će dòdeš zaùtra? po tò vri̯àme.
105. dèka tèče ri̯àka dъ̀lbòko, vìr kažùvame.
106. dòbro — dobrêâ — samnà!
107. nedi̯àlja, ponedi̯àlnik, ftòrnik, stri̯àda, četvъ̀rtok — ъ̀k, pètъk —ok, sъ̀ba —ta.
108. 'dnò, dvêâ, trì, četìri, pèt, šès', sĕd'ъm, òsъm, dèvet, dèset.
109. jìma vìno, jìma, jìma!
110. sъ̀mne — zòra, sèdne — ručòk.
111. dàl ti gòspod dòbro!
112. pòlemo (rat!) se bi̯jet.
113. me hàpi rъ̀ka, i je čèšă.
114. pò gre̯je tò.
115. ìmam òči, àma sli̯àp sъ̀m.
116. dъ̀rvèna grъ̀ba ot bùka.
117. hъ̀m! òšte tò mi lipsùva!
118. i vàzi da ìmate!
119. se trèsat tvòji prijàteli za tèb.
120. na čùžda kùća ne hòdi psèto.
121. Ìmaše 'dnò kadi̯a da mu doi̯dè Stratin-òga. Mu ričè kadi̯a na Stratin-òga: „da ìdiš, Stratin-òga, dòma mi da mi prikàžuvaš“. Tòva mu

Digitized by Google

vèli Stratin-òǵa na kadìja: „pùšti mi mъskata da tovàram tiftèrjite mi“. Kadìja mu pušti mъskata da tovàri tiftèrjite mu. Òn, kàk si je zèl mъskata, hòdi i jè prodàva (mъskata ot kadija)! Čekà kadìja 'dnò den, dv͡èa, trì, da hòdi. Stratin-òǵa da činъt làf, — nèma nìščio! Tòva kadìja pušti da mu viknat Stratin-oǵa. Kak tidahă da trupnàhă na pòrtata, Stratin-òǵa se 'pravi mòma; „kòj tròpa na pòrtata?“ — „Kъde tàtko ti?“ — „Tàtko mi néi dèva, 'tìdi da bère ot tъrn sịàme da sèije da zdiknat da se naràstat da ćе vъrvat kirajǵìji so babàki dà ćе se zakàčuvat babàkite po tъrnjite da ćе gu bere tàtko mi da ćе gu prodàde, da mu plàti mъskata na kadìja!“

122. Stratin-òǵa ìmaše smòkvi, ći rèče na žènata mu: „jàs ćе hòdam na čā͡rot smòkvi bakšìš da mu dàvam; tì klàdi na ednà tъpsija smòkvi, da hòdam na càrot.“ Hòdi Stratin-òǵa, hòdi po pъtot, stòjne, — jàdi 'dnà smòkva! 'Stanàlo pèt smòkvi. Kàto mu hi vidè͡a càrot, mu rìčè: „û! pèt smòkvi mi don'sèš?! Skòro na vònka, nè ću da te glè'am na òčite mi!“ — „Kàto nèćeš na òčite da me glèdaš, glèdaj me na gъzot!“

123. Stratin-òǵa 'tìde na meǵlìsot. „Dòbro ùtro!“ rìčè. Tìja pъk nè mu zborvàhă. I tòj pъk stojà, stojà, si mìsli: „nè mi zborùvat, štò ćе čină jàz? ćе sèdnă da se sèră!“ Kàk sednà da se sèra, tòva mu rečè: „brè! štò činiš tèb?“ — E! štò čină?! se sèrem. —em kàk?! — „Tèb nè se stramòštaš usprịàd na ljùdite stramòta da činъš?“ — „Kàk?! Ìma ljùdịe? Jàz doịdèh ot vònka da čovịàk nè mi zborùvna i jàz — ščịò znàm? — napravih!“

124. Imaše 'dnò ribàr di 'tìdi so rìbi na sèloto. Na pъtot naịdè 'dnà lišìca psofesàna: tà ne bè͡a psofesàna, tòko tàka čini. Ribàrot, kàto je vidè͡a, rečè: „e, brè! 'dnà lišìca naịdèh!“ Jè zèva, je fъrlji odgòr'a na kònjot. 'Vā͡ pъk (lisìcata) stanà, zèva rìbi, fъrlji po pъtot, isprazni kòšovite. Kàto 'sprazni kòšovite, sère po 'dnò gòmno na kòšot, pъk zlèva i hòdi. Doịdè ribàrot na sèloto i 'fati da vìka: „he, rìbi, rìbi!“ Kòga glednà, nèma rìbi, nèma lišìca!.. Lišìcata se vъrna nazàd i brà po pъtot rìbite, hi 'tìdi dòmaja hi narèdi po davànot da ne smъrdat.

Vъlkot i lišìcata bè͡ahă kùmovi (ìmaše vịenčàno). Mu vèli lišìcata na vъlkot: „jàla,

Digitized by Google

kùme vlъče, dòma mi, će te slùžam". Vъlkot, kák tìdi dòmaja, mu vèli lisìcata: „kùme, da nè se dìgniš na gòr'a, ìma tъrnie, će ti dùpat na òčite." Tò, kàk čìni gòr'a da vèli: „o—o—o kùmo kalìno, ot kъd hi bràš 'vè rìbi?" — „E, kùme vъlče, da znàješ, kòl'ko mъka se mъčìh jà—z—a tìja rìbi! Ìmam 'dnà golìàma vъrčva, je vъrzah na 'pàškata mi, 'tìdoh na đòlot [turski, jezero] da bràh rìbi. Tòga mu vèli vъlkot na lisìcata: „hàjdъ hòd'me da mi kàžeš na mèn da bèră rìbi". „K'e hòdim, kùme vъlče, vèzmi golìàmata vъrčva da k'i hòdime".

Kàk 'tìdohă, mu vъrza lisìcata na kъmot vъlk vъrčvata na 'pàškata. Vъrzà i ona — lišìcata — na nèinata 'pàška 'dnà bùklička. Vlizèhă na đòlot. Hòdi bàš kùma kalìna po oʒàt kùmot vъlk na đòlot da bèrat rìbi. Ot kùma kalìna bùkličkata čini: klì, klì, klì! Ot kùmot vъlk čìni: gùr, gùr, gùr, glò, glò, glò! i se napъlnì vòda. Mu vèli kùmata kalìna: „ùhu, kùme vъlče, gulìàmi rìbi fàštaš; mòj'te malèčki hòdat!"

Kàk se napъlnì vъrčvata ot kùmot vъlk, mu tъr'à pò na nàtra, vèli: tъr'aj, kùmo kalìno, na vònka!" Tъr'à, tъr'à, mu se skinà 'pàškata i se 'tòpi da ne mòže da hòdi. Vèli na kùma kalìna: „kùmo kalìno, se'à bez 'pàška kàk ć-izlìàžă na sèloto? kàk će me vìdat seljànite?" — „E, kùme vъlče, jàz će ti zamìnă 'pàškata".

Kak 'zlìezèhă vònka, tà vèli: „hà, kùme vъlče, da ti zamìnă 'pàška". Mu zaminà 'dnà ot lèn 'pàška. 'Zlìezèhă gòr'a na hrìdot, zapalìhă vògenj da se grèijat i da se sùšat, za štò beiàhă topèni. Kàk se sušìhă, se greiàhă, mu vèli lišìcata: „hàjde, kùme vъlče, ći rìtame na vògenjot!" Lišìcata rìtni ot dèva, rìtni ot tàm, nè se zapalì; kùmot vъlk ći rìtni o striàda na vògenjot, mu se zapalì 'pàškata! . . . „O, se zapalìh, kùmo!" Tò'a mu vèli kùma kalìna: biàga', kùme vъlče, po hrìdot, da ti zgàsne 'pàškata!" . . . Mu 'zgoréa i ćùrćot (turski, koža, isp. ćurčija). — Vъlkot bèše hlàstavo . . .

125. Kàlino dèvojče!
Tùrci siàdat na čardàkot,
vìno pìjat, jàgnje jàdat,
èm na Kàla poglednùvat,
so òko jъ namignùvat,
so ràka jъ namaknùvat:
„biàgaj, Kálo, dobiàgaj
nà to sèlo, nàš vilìja!
tàmo nèma ni kajdìja,

Digitized by Google

ni kajdija, ni vojvòda:
tèb će bìdeš mlàd kajdija,
jàs će bìdam mlàd vojvòda;
tèb će sъ̀diš ne mòmite,
jàs će sъ̀dъ̀ na djàcata —
na mòmite pravìnata,
na djàcata krivìnata!“

126. Idi si so zdràvije, dìlber!
pâk da mi dòjdeš zà tri godìni!
Jàko ne dòjdă — mòme mu — zà tri godìni,
tèb da me čàkaš — mòme mu — zà pet godìni,
tèb da prodàdeš — mòme mu — strèbren ti đòrđan,
tèb da jotkùpiš — mòme mu — zìvgar volòve
tèb da najòreš — mòme mu — ràvnite dvòri,
tèb da nasèjieš — mòme mu — ràn bjàl bosìljok,
ràn bjàl bosìljok — mòme mu — i cъ̀rvèn stràtor.

128. Đordànot, mòma hùbava,
kòj ti raspletè đordànot?
Čilibì, bèno, jazagì:
timnìnka bèše, ne vidèh!,
skutìda bèše, ne poznàh!
i tì da bèše, nè te vidèh!
i jàz da bèh, ne te poznàh!

129. Pinurìgu, màla mòma,
Pinurìgu, brjàg se ròni,
brjàg se ròni, će da pàdne!
'Ako pàdne, nèka pàdne,
néka pàdne, za da jùmră,
da ne vèzmă na terzija,
će me bìji sos aršìnot!

130. Na Kalìnka gъ̀rlo bòli,
jotìdi bìljka da bère;
ne najdè bìljka da bère,
tük najdè vòda studènā,
niknà vòda da pìjē.
Čubàn je mòšno viknà:
„nъ̀m pìjiš, Kalìnka ot tā vòda,
tā vòda nèji čìsta!“
Ne slùša Kalìnka na čubànot:
kàk je pìla, zaludè . . .

131. Sedná Màrko da večèra
| | |
„Dòbro ùtro junàk Màrko!“
„Dàj pò dobro, Nàno duvletìja!“
„Òt' ne jàdiš, Màrko, òt' ne pìješ?
òti fàlba nè se fàliš?
tòko nìčkom glèdaši se mìsliš!“
„Kăk da jàdă, Nàno duvletìja, kăk da pìjă?
Pùsti pàri mi se svъ̀ršat,
nèma na meanǵija jàz da plàtă!“
Tòga kàže Náno duvletìja na meanǵija:
„èto, turèj tù na Màrko èdna čàša vìnò da pìje!“
Kàko zèlo junàk Màrko da se napìje,
ot zъ̀b na zъ̀b gъ̀rloto nè mu se natopì . . .

132. Kònja hràni Sъ̀rbin junàk.

Digitized by Google

Moći sv. Šimuna Bogoprimaoca u Zadru.

Hagiografijsko-povjestna studija.

Primljeno u sjednici filologijsko-historijskoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. srpnja 1900.

Napisao dr. Luka Jelić,
profesor Središnjeg bogoslovnog sjemeništa u Zadru..

Pristup.

Devetnaesta stogodišnjica. — Priepor o sv. Šimunovim moćima. — Starija i novija literatura. — Naš zadatak.

Dne 2 veljače god. 1896. navršilo se je 1900 godina, da je sv. Šime primio na svoje krilo spasitelja svieta; po svoj prilici i devetnaesta stogodišnjica smrti sv. Šimuna Bogoprimaoca navršila se je 8 listopada 1896. godine. Po vulgarnoj eri, koja zakašnjuje za pet godina, navršuje se devetnaesta stogodišnjica obaju dogodjaja 1901. godine. Grad Zadar od sedam vjekova ponosi se, da u svom krilu čuva ako i ne skroz cjelovito, kao što se obično misli, ali barem na čudnovat način zdravo sačuvano i malne podpuno tielo evangjeoskog proroka. Dakako, da su se o toliku svetinju preotimala, a i još se preotimlju i druga mjesta; a baš je sada sgoda prigodom navršenja devetnaeste stogodišnjice, da bude napokon izvjestno utvrdjeno, da samo Zadar ima pravo dičiti se Bogoprimaočevim moćima. A to neka razbudi opet onu staru bogoljubnost otaca naših prema tolikoj svetinji, i neka se dično i dostojno proslavi devetnaesta stogodišnjica, što je sv. Šime primio na krilo svoje Spasitelja svieta, i njegove smrti.

Moći sv. Šimuna Bogoprimaoca.

Povjestna ličnost, što spaja Stari Zavjet s Novim, jest sv. Sime Bogoprimalac, u kojemu evangjelista sv. Luka onako krasno poosobljuje žarko izčekivanje Mesije odabranoga naroda. Kao što se

Digitized by Google

o Omirovu domovinu preotimalo sedam jelinskih gradova, a o otačbinu Jeronimovu jakoljak gradića od Ečave do Duvanjskog polja, tako i o moći Bogoprimaočeve prepliću se svojatanja francuzkih i njemačkih gradova, žestok spor medju Mlecima i Zadrom, a da o Dubrovniku i ne govorimo. Od vajkada se potežu te razpre, i ter kako ratoborne, a još svedjer niesu se slegle, te je učeni Bollandista, zaista najbrčniji sudija u hagiografičnim pitanjima, svoju razpravu o moćima sv. Šimuna završio ovim značajnim riečima: „i ne dvojim pak, da su daleko od istine najskoli oni, što vele da posjeduju čitavo ili skoro cjelovito tielo sv. Šimuna“[1]; nišaneć time poglavito na Zadar, Mletke i Werdenski samostan u Bavarskoj, koji svojataju cjelovito tielo evangjeoskoga proroka.

Najveća dika grada Zadra jest nedvojbeno skoro cjelovito i zdravo sačuvano tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca, koje kao magnet privlači od pet vjekova bogoljubnog hodočastnika iz Bosne i Banovine te Ugarske, dok Dalmatinac hrpimice hrli na zavjet, najskoli Kotarac i susjedni otočanin u krilo Zadru bielome. I pripadnik grčko-iztočne crkve resi svojim zavjetom Bogoprimaočeve moći; a Muslim i Židov ga takodjer štuju svojim prorokom, te mu pred rakom klanjaju. I tako su još dandanas zadarske moći sv. Šimuna Bogoprimaoca značajna spona, što veže pobožnike raznih vjeroizpovjesti. Medju najljepše zlatarske spomenike sredovječne svim pravom se broji skupocjena raka sv. Šimuna u Zadru, zavjet hrvatsko-ugarske kraljice Jelisave, kćeri bosanskoga bana Stjepana Kotromanića, štono ju 1380. godine izvajao zadarski zlatar Frano Milanjanin. Svim pravom Jelisavina raka vabi k sebi učenjake i putnike, najskoli pak rodoljubno zanimanje modernih Madžara.

S jedne strane znamenitost svetih moćiju, a s druge pak velika umjetnička vriednost Jelisavine rake urodile su obsežnom literaturom. Već od tri vieka domaća i inostrana pera nadtječu se, da što vrstnije svoj prinos prikažu tolikoj svetinji; a sva je prilika, da će ovaj predmet i u buduće zanimati u velike stručnjake; pošto preostaje još jakoljak pitanja, kojih dorješaj se ima očekivati samo od daljnih odkrića i proučavanja.

---

[1] Acta Sanctorum, t. IV. Octobris p. 23; sr. niže poglavje VII. Isto tako i Neumann. Dalmat. Küstenstädte, p. 8: „Ich glaube nun allerdings, dass die Leiche von *einem* h. Simeon stamme, aber dass es gerade der im Evangelium erwähnte Greis sei, wage ich nicht zu glauben“.

Digitized by Google

Zadrani su prvi svoja pera posvetili svojoj dici i ponosu; a prednjači im proučavatelj domaćih drevnosti sedamnaestoga vieka, L. Fondra, svojom obširnom razpravom o moćima i raci sv. Šimuna. I Farlati te Coleti takodjer su, premda bližji Mlečićima nego Zadranima, pretresali zanimivo ovo pitanje i to u prilog Zadru. Prošloga vieka se zavrgla oštra polemika medju Mlečićima i Zadranima glede moćiju sv. Šimuna, te se je s mletačke strane iztakao najviše Domenikanac Legati; a god. 1860. opet se razpalila medju našim povjestničarom pok. S. Ljubićem i mletačkim povjestničarom Cappelettijem. S povjestnoga gledišta važni su Bianchijevi doprinesci, crpljeni iz starijih izvora, jer su odlučno gradivo za dorješaj pitanja o dobi dolazka svečeva tiela u Zadar, kao što i Brčićeva brošurica.[1]

[1] Literatura o sv. Šimunu Bogoprimaocu dosta je obsežna, nu mi se ograničujemo na važnija djela, s osobitim obzirom na mletačko-zadarski priepor. Za životopisni dio smo upotrebili Calmet (Mansi), *Dictionarium historicum criticum* etc. Venetiis 1766, s. v. *IV. Simeon* t. II. p. 397; a za grob i povjest moćiju do prenosa iz Carigrada u Mletke 1204 godine *Acta Sanctorum*, t. IV. Octobris p. 17—23, §. IV. *S. Simeonis obitus, sepultura, religniae;* te Farlati, *Illyricum Sacrum* V., 81, 160; Coleti n. mj. p. 608. Sa zadarske strane najobsežnije se je bavio povješću sv. Šimunovih moćiju L. Fondra, čije je djelo s dopunjcima svojima i J. Ferrari-Cupilla objelodanio Bianchi u Zadru g. 1855: *Istoria* della insigne *reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara scritta da L. Fondra;* a to je djelo, dakako ne sveosve kritično, ali ipak mala riznica za ovo pitanje. Polemične naravi su većinom monografije: L. Vladimirović, *Xivot s. Šimuna Zadranina*, Mletci 1765. Mlečić Dominikanac S. Legati, *De Simeone Christum in ulnas excipiente, in qua etiam de loco agitur ubi modo eius lipsana existunt*, Venetis, 1758, bavi se obširno i dosta stvarno životom sv. Šimuna, te zastupa mletačku predaju o autentičnosti moćiju u Mlecima; dok je proti njemu više retoričkim aparatom ustao na obranu autentičnosti zadarskih moćiju zadarski domenikanac F. M. Faini, čija pisma vidi kod Fondre n. dj. str. 309 i dalje. Manje važne su radjice: G. Parma, *Storia della reliquia di S. Simeone in Zara*, Zara 1819; I. Skopinić, *Memorie sulla reliquia di S. Simeone in Zara*, Zara 1836. Ostalo nam je nepristupno djelo E. D. Cristianopolo, *Dissertatio de loco ubi corpus S. Simeonis I. P. asservatur in opusculum Fr. Aloysii Legati Ord. Praedicatorum.* Kad je mletački povjestničar J. Cappelletti svojim djelcem: *La chiesa di S. Simeone Profeta, vulgo il Grande, descritta ed illustrata, 1860*, odlučno zanijekao autentičnost zadarskog sv. tiela, odazva mu se osim nekog Zadranina *(Voce Dalmatica*, 1860, p. 164—6), još i naš tada u Mlecima boraveći neumorni povjestni radiša, pok. prof. S. Ljubić. Odatle se izlegla oštra polemika, koja, izključi li se neugladjena forma, ipak

Digitized by Google

Strani stručnjaci u novije doba opetovano su se bavili mletačkim spomenicima, ali poglavito srebrenom rakom sv. Šimuna; a iztiču se bečki Eitelberger i Neumann, te Englez Jackson.[1] Nu najveću pozornost su moćima i raci sv. Šimuna posvetili učeni Madžari: Rómer, Szendrei i prof Czóbor,[2] te Radišić,[3] pak A. Pór u ilustrovanom životopisu kralja Ljudevita I. Velikoga, muža Jelisavina,[4] najskoli pak dr. A. G. Meyer[5] i prof. Gerecze,[6] pošto je za budimpeštansku milenarnu izložbu 1895 godine bila galvanoplastično snimljena čitava raka, te se jedan primjerak čuva u Umjetničko-Obrtnom Muzeju u Budimpešti a drugi u bečkom Austrijskom

---

je dosta prudila. Cappelletti odvrati Ljubiću brošuricom od par stranica: *Pettinata del Prete Guiseppe Cappelletti ad un cotale che censurì il suo opuscolo „La chiesa di S. Simeone"*, Venezia, Antonelli 1860; ali ga Ljubić hametice porazi protuodgovorom od pet listića: *In risposta al Prete Giuseppe Cappelletti, veneziano Canonico onorario di cingoli ecc., il prof. abbate Simeone Gliubich Dalmata*, Venezia, G. Grimaldo, 1860. Mimo oštrine sloga, Ljubić iznaša i dosta zdravih kritičnih opazaka. — Istodobno je u Zadru dotiskavao svoju pučku brošuricu I. Berčić, *Život sv. Šimuna Pravednika Proroka*, Demarchi, 1860, u kojoj pruža zanimivih potankosti o sadržini svečeve rake. Zatim je Bianchi, *Zara cristiana* I (1877) p. 390 i dalje, iznio važnih podataka, najskoli zavjetnih nadpisa iz druge polovine trinaestoga i nastupa četrnaestoga vieka, koji se tiču zadušbinâ u zadarskoj crkvi sv. Marije Velike, gdje no sveto tielo tada počivaše.

[1] Novija literatura na objektivnijoj osnovi započimlje študijom I. Boni, *Il sepolcro del beato Simeone Profeta*, u *Archivio Veneto* T. XXXVI (1888), P. I. (fasc. 71), p. 99—107, koja se bavi spomenicima grobnice sv. Šimuna u Mlecima. Veliku povjestno-umjetničku važnost Jelisavine rake iztakoše Eitelberger, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmähler Dalmatiens*, II. izd. Wien 1884 p. 157 i dalje, pak Jackson, *Dalmatia the Quarnero*, Oxford, 1887, I. p. 312 i dalje; a nije na odmet ni putopisna bilježka kod Neumanna, *Dalmatinische Küstenstädte*, 1893, *(Monatsblätter des wiss. Club in Wien*, ausserord. Beilage zu No. 1. Jahrg. XV) p. 7 i dalje; a da ne spominjemo sporednije pisce, što ponavljaju ovu trojicu, kao n. pr. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, 1897 p. 345 i dalje.

[2] Egyház müvészeti Lapok VII, 1886, p. 57; 1887; Arch. Ért. 1875; resp. 1886, p. 70—75.

[3] Müveszi ipar. 1892.

[4] Austro-Ugarska Monarhija, u slovu i peru, Budimpešta 1892.

[5] Szent Simeon ezüstkoporsója Zaraban = Srebrena raka sv. Šimuna u Zadru, Budapest 1894, troškom kr. Madžarske Akademije, najbolje stručnjačko i sjajno opremljeno djelo.

[6] Der silberne Sarg des Proph. S. Simeon; Ungarische Revue 1895, p. 332—363; 497—588.

Digitized by Google

Obrtničkom Muzeju.[1] Meyerove i Gereczeve radnje odlikuju se ne samo sjajnom opremom, nego takodjer i pravim stručnjačkim sustavom, te su ne samo na diku učenim piscima i madžarskoj Akademiji, koja ih je poduprla, nego nam još jednom posvjedočavaju veliko zanimanje, kojim učeni sviet časti zadarsku svetinju. Dr. Meyer poglavito se bavi Jelisavinom rakom, ali i izcrpivo takodjer i povješću sv. tiela Bogoprimaočeva. Nu, na ovom polju nije iznio nikakva nova podatka ni zaključka, ograničujući se na dokaze već navedene i razpravljane od Fondre, Legati-a i Faini-a; on se izjavlja u prilog zadarskoj predaji glede autentičnosti sv. moćiju, označujuć im prvi stupanj povjestnosti dobom Jelisavine rake.[2]

Da se napokon dorieši viseći od vajkada spor o autentičnosti moćiju sv. Šimuna, nuždno je najprije imati pred očima povjest njihovu prije njihova dolazka na zapad, te razne viesti o njihovom raznašanju. Time će se ne samo dobiti postavna podloga za razsudbu pojedinih svojatanja, nego će biti izvjestno, da na prvi mah razrožne viesti o kojekuda razasutim moćima sv. Šimuna ipak se dadu svesti u sklad tako, da je zadarsko tielo sv. Šimuna baš ono od koga su bile odtrgnute sve čestice, što se pod imenom njegovih moćiju štuju po raznim stranama Evrope. Uvaženjem pak izprava i umjetnih spomenika k ovom pitanju doslie ne uzetih u obzir ili dovoljno ne proučenih, opredielit ćemo dobu i način dolazka sv. tiela u Zadar, i tako doriešiti dugotrajni mletačko-zadarski spor, te svesti na čistac poglavito pitanje, doslie zaista u velike prieporno.

I. Sv. Šimun Bogoprimalac i njegov prvobitni ukopaj.

Sv. Evangjelje i stariji pisci. — Sredovječna predaja. — Grob sv. Šimuna u jeruzolimskoj okolici do VI vieka.

Šimun, sveti starac, po nadahnuću Duha Svetoga, očekivaše u Jeruzolimu Spas Izrajilov.[3] Je li tim objavljenjem naš svetitelj bio obdaren baš onim načinom, kako neka predaja hoće, nije sveosve

[1] Mittheilungen der k. k. Centralcommission N. F. Bd. 21, p. 66—7, fig. 33, (Slika iz „Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild", Dalmatien p. 291).

[2] N. dj. p. 10—14.

[3] Sv. Luka II, 22 i dalje.

Digitized by Google

utvrdjeno.[1] Stalno je, da mu je zajamčeno bilo, da će prije svoga prismrčka ugledati Odkupitelja; te je božanskim nadahnućem vodjen u jeruzolimski hram prispio, baš kad su pristupali Marija i Josip, da po Mojsijevu zakonu prikažu novorodjenče. Primiv Spasitelja na svoje krilo, ganut velikom blagodati, zavapi: *Odpusti sada slugu svoga, Gospode, po rieči svojoj s mirom!* Te povrativ majci sinčića, izreče ono bolno proročanstvo, koje je prenerazilo srce Blažene Djevice, ali se je pak i do na dlaku doizkobilo.[2] Sve ostalo, što je do danas doprlo o životu Bogoprimaočevu, osniva se na više manje drevnoj predaji; ali se za cielo tek nešto usvojiti dade.

Pisac trećeg vieka tvrdi, da je Šimun bio sliepac; te, kad je Isusa primio na krilo, da je namah progledao, i dao slavu Gospodu.[3] Manje je vjerojatno dosta poznije predavanje, da je sv. Šimun bio svećenik, te da su mu židovski svećenici zanijekali pogreb, što je svjedočio javno o Spasitelju; a nipošto pak ne stoji, da je Bogoprimalac te jedno što Šimun Pravednik, Hillelov sin i učitelj onoga Gamalijela, koji je sv. Pavla naobrazio; kao što da bi Bogoprimalac bio jedan od Sedamdesetorice prevadjača sv. Pisma na grčki jezik.[4] Evangjelista Luka ne bi za cielo bio premučao važne doista okolnosti, da je sv. Šimun bio svećenik. Sva je prilika, da bogoduhi Šimun bijaše, odličan dakako, svjetovnjak, te dobro upućen u svete knjige, i uzorna življenja, pravednik i bogoljubnik, kako sv. Luka veli. Po Sofroniju sv. Šimun je obitavao u Jeruzolimu, bilo u samom gradu ili u bližjoj okolici;[5] a po predaji, koju nam je zabilježio hodočastnik Svete Zemlje, Šimunova kuća bijaše ne daleko od jeruzolimsko-betlehemske ceste, iza brda Zlokobnog Vieća, gdje se je skovala urota o Spasiteljevu glavu. To bijaše kuća u obliku kule, dosta prostrana i udobna, sa deset soba i gustiernom, koju su pobožni vjernici pazili i resili; na dvie

[1] Neki pisci tvrde, da je sv. Šimun Bogoprimalac bio svećenik i učitelj svetih knjiga. Jednom kad se spremao da tumači Izajino proročanstvo „*Evo će djeva začeti i roditi* itd.“, a ne mogao dohititi otajstva, dobi objavljenje, kojim mu bi otajstvo potvrdjeno uz obećanje, da će vidjeti doizpunjeno prije svoje smrti. Sr. Calmet n. dj. II, 397.

[2] Sv. Luka II, 27 i dalje.

[3] Celsus, Praef. in Alterc. Joan. et Papisci, koja je sada izgubljena; a medju djelima sv. Cipriana; cfr. Vita s. Cypriani, kod Migne, P. L. v. 4, c. 176 i dalje.

[4] Sr. Calmet, n. dj. II, p. 397.

[5] Sophronius Hierosol. De Hypapante, Migne P. G. v. 87. c. 3298.

Digitized by Google

milje od grada, a jednu od betlehemske ceste.[1] U toj kuli je sv. Šimun i preminuo nakon malo vremena što mu se žarko očekivanje izpunilo, da je Spasitelja na krilu svom imao.[2] Zapadna crkva ća od sedmoga vieka slavi preminuće Šimunovo na 8. listopada; po tomu bi sveti prorok bio preminuo osam mjeseci i šest dana potla Prikazanja u hramu, koje se štuje od vajkada na 2. veljače. Poznato je pak, da današnja vulgarna era po pogrešnom računu Dionizija Maloga za 5 godina kašnje datuje Spasiteljevo rodjenje, te smrt sv. Šimuna pada na 8. listopada 4 godine prije Krsta. Dakle 1896. godine navršila se je devetnaesta stogodišnjica toga dogodjaja; a po vulgarnoj eri navršit će se 8 listopada 1901 godine.[3]

Viesti o prvobitnom ukopaju sv. Šimuna Bogoprimaoca slažu se u tomu, da je bio najprije pokopan u Jeruzolimu ili točnije u najbližjoj okolici do samoga grada; dok se pak razilaze o položaju samoga groba. Ova razrožnost pak valjda je potekla odatle, što jedni izvori označuju doista prvobitni ukopaj; a drugi po svoj prilici grob, u koji su kašnje njegove moći bile prenesene, ili grob koga njegova imenjaka.

Najprije se mora opaziti, da se Pseudo-Epifanijeva viest, po kojoj bi sv. Šimun bio pokopan medju svećenicima, osniva na krivoj predpostavci, da su tobože svećenici Aaronova plemena imali posebno groblje; pošto je poznato da su se Jeruzolimski židovi bez razlike pokapali van grada sebice.[4] Po tomu je Šimunov grob bio doista u okolici gradskoj; ali ne na posebnom svećeničkom groblju.

---

[1] Quaresimus, tom. 2, Elucidationes Terrae Sanctae, Peregrinat. I. L. VI. cap. 5.

[2] S. Cyprianus, De mortalitate c. III. Migne, P. L. v. 4. c. 585.

[3] Po najnovijim iztraživanjima je stalno, da rodjenje Isukrstovo pada 5. godine prije vulgarne ere, na osnovi Lukina Evangjelja II, 1 i dalje; III, 1 i III, 23. Asirski namjestnik Quirinus vodio je anagrafu Palaestine 5. i 4. godine prije Krsta (Desjardins, Le recensement de Quirinus, Rev. des quest. Hist. II, p. 60—5); a za tog popisivanja se je rodio Spasitelj. Nu, kralj Irud, što je, pokoljem prvorodjenaca, htio smaknuti i Spasitelja, umrie mjeseca ožujka 4. god. prije Krsta, te su se židovi pritužili cesaru Augustu proti njegovoj oporuci (Josephus Flavius, Antiq. jud. XVII, 10—12). Po tom je izvjestno, da se je Isukrst rodio prije mjeseca ožujka 4. god. pr. Krsta. Sepp (Leben Jesu, 1853, I, p. 2) i Stawar (Theol. Quartalschrift, 1866) utvrdili su, da se je Spasitelj doista rodio tradicijonalnoga dana 25. prosinca, dakle 5. godine prije vulgarne ere. Sr. Fouard, Jésus Christus, Paris 1884, I, p. 111.

[4] Sr. Acta SS. Oct. IV, p. 17.

Digitized by Google

Sv. Grgur Tourski izmakom šestoga vieka[1] i sv. Adamnam početkom osmoga vieka,[2] pa donekle neizravno i predaja, koju je zabilježio jedan putopisac,[3] označuju položaj Šimunova grobu kod Jozafatove ili Šimunove kule, na dvie milje zapadno od grada. To je tim vjerojatnije, pošto je svaka uglednija obitelj imala svoju grobnicu na zaselku van grada; te više istini odgovara, da je sv. Šimun i pokopan do kuće, u kojoj je za života stanovao.

Nu i ove viesti nemaju izvjestne povjestne podloge, jer stariji izvori, koji se bave važnijim pomješćima jeruzolimske okolice, ne spominju ni kule ni groba Šimunova, kao primjerice putopis sv. Silvije Akvitanske[4] i madabski mozajik.[5] Treba, dakle, tek s dosta obzira uvažiti navedene viesti evropejskih pisaca i to dosta poznije dobe, kada, kao što ćemo odmah vidjeti, moći sv. Šime i ne bijahu u svom prvobitnom grobu ni u Palestini.

Još većom rezervom moraju se uzeti viesti poznijih izvora. Tako monah Bernard, u svom putopisu Sv. Zemlje 870. godine, spominje crkvu sv. Šimuna u gradu Jeruzolimu na Sionu.[6] Ta bilježka se valjda odnosi na obred opisan već od Sv. Silvije Akvitanske, da se je u crkvi Uzkrsnuća za četrdesetnice Bogojavljenja osobitim načinom slavila uspomena prikazanja Spasiteljeva u hramu i proročanstva Šimunova.[7] S toga je i grčki Anonym tu zabilježio i grob Šimunov; dok ga drugi putopisac vidio u crkvi nad grobom Bl. Djevice kod vrata sv. Stjepana.[8]

Iz svih ovih viesti smiemo samo to zaključiti, da je prvobitni grob sv. Šimuna bio svakako u okolici jeruzolimskoj, a najvjerojatnije kod Jozafatove kule.

---

[1] De gloria martyrum L. I. cap. 27.

[2] De locis sanctis L. I. cap. 40.

[3] Za daljnje potankosti i sljubljenje ovih viesti sr. Acta SS. n. mj. p. 18.

[4] I. F. Gamurrini, S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad Loca Sancta, Romae, ex typis vaticanis, ed. II (1888). Ovaj putopis sv. zemlje za carevanja Teodozija Velikoga dosta ponasitno se bavi jeruzolimskom okolicom; ali nema spomene o kući i o grobu Šimunovu.

[5] Stevenson, Di un insigne pavimento in musaico, esprimente la geografia dei Luoghi Santi in una basilica cristiana di Madaba nella Palestina, Nuovo Bullettino di arch. cr. III (1897), p. 45 ss.

[6] Isp. Acta SS. n. mj. p. 18.

[7] Izd. II, p. 53.

[8] Leonis Alatii Σύμμικτα, ed. Nihusius; cfr. Acta SS. n. mj. p. 18. Cornelius de Bruyn, Itinerarium Orientale, pag. 267.

Digitized by Google

II. Tielo sv. Šimuna od VI. vieka do 1204. godine.

Prvi prenos u Carigrad. — Raznašanje sv. moćiju po Zapadu. — Karlo Veliki i njegovi nasljednici razdieljuju sv. moći iz Carigrada dobivene franačkim crkvama: Aachen, Prümski samostan, parižki sv. Dioniza, Liesbornski u Saskoj, Centulejski kod Somone: odatle legenda o Karlovoj križarskoj vojni. — Neosnovanost predaje Andekske o Werdenskom tielu sv. Šimuna, kao i Milecijeve o Dubrovačkom tielu sv. Šimuna. — Sve moći razpršane po zapadu potječu od čestice glave i mišice sv. Šimunovog tiela, koje Karlo veliki bijaše dobio iz Carigrada. — Tielo sv. Šimuna 1204 odneseno iz Carigrada na Zapad. — Meyerovo nagadjanje.

Sv. Grgur Tourski i Adamnam opisuju Šimunov grob, ali prazan bez njegova tiela; svete moći mora da su iz Jeruzolima premještene bile prije konca šestoga vieka. Da su Šimunove moći doista druge polovine šestoga vieka prenesene bile u Carigrad i tu se čuvale sve do četvrte križarske vojne, očito se razabire iz mnogih izvora.

Bizantinski pisac Kodin pripovieda nam, da je car Justin Mladji (565—578) sgradio crkvu sv. Jakova i u njoj pokopao uz druge moći i one sv. Šimuna Bogoprimaoca.[1] Ova viest bizantinskog povjestničara četrnaestoga vieka potvrdjuje se pak tolikim starijim viestima. Tako je arapsko-egipatsko Mučenikoslovje zabilježilo ćak i uspomenu o prenosu Šimunovog tiela iz Jeruzolima u Carigrad, skupa sa moćima baš onih dvaju svetaca, s kojima je u zajedničkoj crkvi prije počivalo;[2] te su istog dana 2 veljače skupno bila slavljena u grčkim Minijama.[3] A raznašanje svetih Šimunovih moćiju iz Carigrada na zapad izmakom osmoga vieka, kao što ćemo pobliže vidjeti, najbolje svjedoči, da je svečevo tielo svakako prije te dobe prispjelo u Carigrad, pak dvanaestoga vieka češće se spominje. Popis carigradskih moćiju oko 1157. godine označuje nam Šimunov drugi grob u crkvi sv. Jakova.[4] U carskoj kapeli pak već 1150. godine čuvao se je moćnik glave sv. Šimuna,[5] a

[1] Antiquitates sive Origines Constantinopolitanae. Acta SS. n. mj. p. 18. Cfr. Coleti kod Farlata Illyr. Sacr. V, p. 608—9.

[2] Na 1 prosinca: *Sollemnitas translationis corporum S. Jacobi fratris Domini et SS. Simeonis et Zachariae.* Sr. Coleti n. mj. p. 609.

[3] Sr. Coleti n. mj. p. 608.

[4] Katalog carigradskih moćiju Nikole Thyrigeyra 1157 god. Riant, Exuviae Constantinopolitanae pag. 215.

[5] Descriptio Sanctuarii Constantinopolitani (Capella imperialis): „caput Justi Symeonis". Riant n. dj. p. 212, 217.

Digitized by Google

tu su vidjeli Šimunov grob 1200. godine Daniel Novgorodski i Antonije Novgorodski; a u samostanu sv. Bazilija kost od podlaktice.[1]

Nego raznašanje čestica tiela sv. Šimuna iz Carigrada u zapad bijaše započelo još za Karla Velikoga; a to, kako se obično tumači, uslied tiesnih odnošaja Karlovih s carevima Nikiforom, Mihajilom i Lavom. Aahenska poznija predaja pripisuje baš tomu prijateljevanju Karla Velikoga s Carigradom mnogo sv. moćiju, a med tima i čest mišica sv. Šimuna Bogoprimaoca,[2] te nalazi potvrde i u izpravama devetoga vieka. Od Aahenskih moćiju sv. Šimuna Karlov unuk a sin Ljudevita Pobožnoga Lothar, kad se je odrekao priestola i povukao u Prümski samostan, darova istomu samostanu česticu noge sv. Šimuna Bogoprimaoca.[3] A Lotharov brat Karlo Ćelavac darovao je pak parižkom samostanu sv. Dioniza jednu kost iz mišice sv. Šimuna,[4] dok je Liesbornski samostan u Saskoj, pri zasnovanju svom po Karlu Velikom, dobio takodjer na dar česticu mišice sv. Šimuna,[5] a samostan Centulejski kod Somone po svom opatu sv. Angilbertu, Karlovu prijatelju, bio obdaren nekom česticom tiela sv. Šimuna.[6]

Iz svih ovih viesti razabire se, da sv. Šimunove moći, koje je Karlo Veliki dobio iz Carigrada u Aachen, te se odatle razpršale po franačkoj carevini, ne bijahu ino no čestica mišice i noge svetog Bogoprimaoca, koja je pak bila razkomadana na sitnije čestice. Možemo bez ikakva zazora u tom smislu smatrati vjerodostojnima spomenute franačke izvore, te ih strogo odieliti od navedene već

[1] Itineraires russes en Orient, p. 99; sr. Neumann, Dalmatinische Küstenstädte, 1893, p. 8.

[2] Informatio de sacrosanctis reliquiis, singulis septenniis fideli populo exhiberi solitis a. 1650, cap. 2. Acta SS. n. mj. p. 18. Pučka mašta je doticaj Karlov s Carigradom obavila bajkom o Karlovoj vojni za oslobodjenje sv. Groba, te u nju uplela i tobožnji način, po kojem bi Karlo bio dobio razne svete moći, a med tima i Šimunove. Acta SS. n. mj. p. 19.

[3] Povelja Lotharova 855, u kojoj nabraja moći darovane prumienskom samostanu. Acta SS. n. mj. p. 18.

[4] Sansayus, Martyrologium Gallicanum, k danu 8. oktobra. Acta SS. n. mj. p. 18.

[5] Benediktinska Kronika 1587. godine. Acta SS. n. mj. pag. 19. Liesbornske moći sv. Šimuna bješe 1631. god. darovane belgijskim principima Albertu Pobožnom i Izabeli Klari Eugeniji; sr. n. mj. p. 20.

[6] S. Angilberti, Catalogus Reliquiarum. Acta SS. n. mj. p. 20.

Digitized by Google

bajke, po kojoj bi Karlo Veliki na tobožnjoj svojoj vojni dobio uz ostale moći i one sv. Šimuna.[1]

Niesu pak toliko pouzdane viesti, koje se odnose na raznašanje moćiju sv. Šimuna iz Jeruzolima na zapad za dobe, kada je sveto tielo već počivalo u Carigradu. Za to ne zaslužuje uvaženja bavarska predaja, po kojoj bi Andekski knez Ratho, sa svoga hodočašćenja u Svetu Zemlju, bio donio tielo sv. Šimuna iz Jeruzolima u svoju domovinu, te ga poklonio Werdenskom samostanu, što ga bijaše sam zasnovao. Ratho je živio desetoga vieka, kada Šimunovo tielo ne bijaše u Jeruzolimu nego u Carigradu, te se ona predaja ne može odnositi na tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca, nego ili na kog drugog istoimenog sveca, ili na neke podmetnute moći a imenom Šimunovim prozvane; kad se ne bi moglo valjda naslućivati, da Ratho nije dobio čitavo tielo, nego tek kakvu neznatnu česticu, kao što Bollandiste nagadjaju.[2] Nu, temeljitije nam se čini, da je ona čestica Šimunovih moćiju Werdenskog samostana potekla od moćiju, koje je Karlo Veliki dobio iz Carigrada, kao i čestice ostalih samostana franačkih i njemačkih; a predaja je pak povjestni njihov dolazak obavila bajkom o hodočašću kneza Ratha u Svetu Zemlju, kao što je i križarskom vojnom Karla Velikoga obavila dar carigradskog dvora.

Poznato je, da se je negda o tielo sv. Šimuna osim Mletaka i Zadra preotimao i Dubrovnik; nu svi zahtjevi dubrovački mogu se svesti na istu podlogu kao i franački, biva na česticu glave i mišice sv. Šimuna. Na tima je pak pjesma i predaja izkitila legendu, gdje *pars* svečeva tiela postala *totum*, kao što je bivalo obično za srednjega vieka. Najstarija viest o dolazku Šimunova tiela u Dubrovnik tako je mutna, da joj se ne može priznati vjerodostojnost. Loš pjesnik a kojekakav kroničar Milecije, što no življaše izmakom dvanaestoga i početkom trinaestoga vieka,[3] opjevao je povjest Dubrovnika ćak od zasnovanja mu po Epidauru, bjeguncu egipatskom iz Mojsijeve dobe (?!), i sve važnije dogodjaje sve do svoje dobe, dakako začinjajuć svoje bajanje mitom, sredovječnim korenodubljem, i imenima biskupa i gradskih načelnika,

[1] Sr. gori op. 7 na str. 168. Što franački izvori spominju više mišica sv. Šimuna u Franačkoj „pes“ *ili* „brachium s. Simeonis“, to se po istini mora razumjeti „reliquia de brachio“ *ili* „de pede S. Simeonis“; pošto najveći dio te mišice, u samostanu sv. Dioniza sačuvan, bijaše lih „unum ex ossibus brachii S. Simeonis“.

[2] Acta SS. n. mj. p. 21.

[3] Sr. Farlati, Illyr. Sacr. VI, p. 12.

Digitized by Google

što je valjda jedino povjestno zrnce. Iz mutnih izvora priča on i o dolazku raznih sv. tjelesa u Dubrovnik, a njegovo pričanje je vele naivno. Tako i ono o dolazku tiela sv. Šimuna. Bezimeni križar Niemac — ovako Milecije — na dan 7 siečnja 1159. godine donio je u Dubrovnik tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca, a Dubrovčani ga svečano primili i shranili u crkvu sv. Vida; pa gle, zaboravili mu za ime za kojih četrdeset godina, dok sam svetac uz razna čuda nije objavio svoga imena, te ga prenieli u crkvu Bl. Djevice oko 1206. godine; gdje se čuvao još za Milecijeve dobe, a Dubrovčani ne smjeli mu pregledati tiela, ustrašeni slučajevima smrti, kojima je taj pokušaj bio kažnjen.[1] Ne samo da je čitavo poviedanje zadojeno bajkom, da je i suvišno pobijati ga radi nutrnjih protuslovja i čuda bez potrebe, nego je u očitoj oprjeci još s činjenicom potvrdjenom tolikim svjedočanstvim, da je tielo sv.

---

[1] „Tempore post multo, quo praesidente Tribuno
Judice Basilio Rhagusa quo regebatur,
Centum anno mille nostrae currente salutis
Quinquaginta novem etiam voluntate divina,
Septima tunc erat Jani. De cruce signatus
Teutonicorum unus procerum ab Hierosolymis urbe
Attulit Simeonis Rhagusam honorabile corpus
Prophetae, qui dixit: vos rogo, fratres, audite:
Nunc, Deus, dimitte servum tuum in pace.
Quod sancti Viti cum honore locarunt in aede.
Incognito sic nomine multo tempore stetit
Usque Leonardi tempus Archipraesulis: inde
Nobili Damiano Zade narravit proprium nomen,
Quem et curavit caecum, et a phantasmate mutum,
Sum Simeon, dicens, qui Cristum in ulnas recepi,
Quem Virgo peperit, et post partum virgo permansit.
Post modicum tempus translatum in Virginis aede
Telluris arcano est sub Altare majori,
Temporibus nostris qui fecit miracula multa.
Postea requirunt tanto charitatis ardore
Pro quadam causa suum revisere corpus.
Multorum obitu stetit sententia Patrum,
Qui procul dubio tunc subiverunt ad eum.
Exinde reliqui timentes ne morerentur,
Flectuntur non ire: sic diem usque praesentem
Venturam Christi gloriam, qui maxime spectans
Stat illic arcano media in Virginis aede.
Haec superlate narrantia carmina nobis
Si quid turpe sonat, nam pagina scripta probatur.“
Farlati, Illyr. Sacrum, VI. p 131.

Digitized by Google

Šimuna već od šestoga vieka iz Jeruzolima preneseno u Carigrad, a kamo li da ga je tek 1159. godine bezimeni križar Niemac donio u Dubrovnik, i to iz Jeruzolima. Uz to, baš onda kad Milecije hoće, da se je tielo sv. Šimuna čudnovito objavilo u Dubrovniku, iz pouzdanijega izvora znamo, da je bilo preneseno iz Carigrada u Mletke, kao što ćemo odmah vidjeti. Pak, dubrovački izvori ne znadu nam kazati, što se je slučilo s Milecijevim tielom sv. Šimuna; a takova svetinja za cielo težko da je iz Dubrovnika odputovala krišom i bez velikog državnog razloga.

Mi cienimo, da čitavoj Milecijevoj bajci nije drugo povoda dalo, nego li čestica sv. Šimunovog tiela, koja je ili iz Carigrada ili iz Aachena dospjela u Dubrovnik, te se o tu česticu oplela predaja, umaštav čitavo tielo, kao i franačka legenda o Karlovoj vojni za oslobodjenje Svetoga Groba. Jamačno je samo to, da je u Dubrovniku obstojala crkva sv. Šimuna, te je propala za potresa 1667. godine, i čestice glave i jedne mišice proroka Bogoprimaoca.[1] Kako su u Dubrovnik došle moći od glave i mišice sv. Šimuna, već je jasno po izvorim odnosećima se na Carigrad pak na Aachen, koji spominju čestice glave i mišice sv. Šime. Bizantinski su carevi znali sebi privezati primorske dalmatinske gradove ugovorima i darovanjem moćiju svetačkih, kao primjerice darujući Zadru 810. godine tielo sv. Stošije[2]; moguće je da su tako nastojali i Dubrovnik sebi privezati, i da su tako došle u Dubrovnik spomenute moći sv. Šimuna. Pak se otvara još prostranije polje nagadjanju. I Karlo Veliki sklapao je savez s dalmatinskim primorskim gradovima, te je u zalog svoje carske besjede mogao dati moći svetačke; ako li niesu do njih Dubrovčani, već dvanaestoga vieka važni, došli drugim načinom. Dvanaestoga vieka je Dubrovnik sklopio savez sa Pisancima, koji su u sv. Zemlji i na Iztoku sada imali dosta premoći, kao što poznije Zadar. Poznate su suparnosti medju Pisom i Mlecima, medju Zadrom i Mlecima. Kao zalog ugovora medju Pisancima i Dubrovčanima[3] valjda su bile dane i spomenute Šimunove moći. Mi to spominjemo, kao mogućnost, proti Milecijevoj bajci.

[1] P. Serafino Cerva, Storia ecclesiastica di Ragusa: „At pars aliqua ejus (s. Simeonis corporis), uti capitis et brachii est cur credatur Ragusii remansisse. Notatur in Repertoriis anni 1335 et anni 1500, in argento pollubro servari.“ Dubrovački pisci (sr. Fondra, n. dj. p. 307, 308) pokrivaju muk svojih izvora o nestašici tobožnjeg tiela sv. Šimuna iz Dubrovnika spajanjem zadarske predaje sa dubrovačkom bajkom.

[2] Cf. Bianchi, Zara crist. I, p. 34, 104.

[3] Sr. Makušev, Mon. hist. Slavorum Meridionalium I, 422; III, 396; IV, 52, 75.

Digitized by Google

Kad dubrovačkom Mileciju damo onu vjerodostojnost, koju zaslužuje njegovo bajanje, smiemo svim pravom zaključiti, da do 1200. godine tielo sv. Šime Bogoprimaoca počivaše u Carigradu; a da su tek neznatne čestice bile raznesene na zapad, i to u Franačku čestica mišice i noge, a u Dubrovnik čestica glave i mišice.

Oplienjenje Carigrada označuje nam drugi prenos tiela sv. Šimuna na Zapad. Više ga povjestni izvori ne spominju u Carigradu; a za nj se otimaju dva grada takmaca na Jadranskom moru: Zadar i Mleci. Takma je oštra, dugotrajna, do danas još vele prieporna; ali, valjda ne tako baš težko dorješiva.

Već je velezaslužni ocjenitelj Jelisavine rake, berlinski profesor dr. A. G. Meyer, iztakao nagadjanje, da je sveto tielo valjda iz Carigrada najprije preneseno u Mletke, pak iz Mletaka u Zadar dospjelo[1]; ali na podkrjepu svoga nagadjanja nije mogao navesti iole čvrsta dokaza. To je mnienje već samo po sebi razložito; a, vidjet ćemo, i izpravama utvrdjeno.

III. Drugi prenos sv. tiela: iz Carigrada u Mletke 1204. godine.

Tri koseće se predaje: jedna mletačka a dvie zadarske. Vulgarna mletačka i vulgarna zadarska predaja; zadarska je neosnovana i u poznije doba skovana. — Službena zadarska predaja, usvojena i od mletačke vlade, da je sv. tielo Šimunovo u Zadar prispjelo iz Mletaka a ne iz Iztoka, potvrdjuje vulgarnu mletačku predaju.

O drugom prenosu sv. Šimunovog tiela imamo tri predaje: vulgarnu mletačku početkom četrnaestoga vieka nastalu, vulgarnu zadarsku, koja nije starija od druge polovine istoga vieka; te napokon službenu zadarsku petnaestoga vieka, usvojenu takodjer od vlade mletačke, koja poriče vulgarnu zadarsku predaju, a indirektno potvrdjuje vulgarnu mletačku. Hajde da ih pobliže ogledamo, počimljuć najprije s vulgarnom zadarskom.

A. Evo sadržine zadarske vulgarne predaje. Plovila *neka* ladja iz Sirije u Mletke, te ju sastigla biesna oluja — dakako da je tu bio djavolski prst — jer *neki* plemić nosio sobom tielo sv. Šimuna, pak je sve svoje stvari i dragocjenosti bacio u more, samo da spasi sv. moći. Oštećena ladja, bačena medju zadarske otoke, bila prisiljena usidriti se u zadarskoj luci, da se zakrpa. Dok ladja bila na

[1] N. dj. p. 13.

Digitized by Google

škveru, onaj neki plemić, što je sobom nosio Bogoprimaočevo tielo, razbolio se te se zaklonio u gostinjac pustinjaka u zadarskom predgradju. Dao je na kraj izkrcati sv. moći, a da zavara svoje gostitelje, reče, da su to ostatci pokojna mu brata, koje je sobom kući nosio, te ih dade do svoga odlazka sahraniti na obližnje groblje. Nu, nepoznatom plemiću prismrčalo, te izdišuć opomenuo redovnike, da po njegovoj smrti pregledaju sve njegove papire, te će naći važnih stvari. I doista na vratu preminuvšega nepoznanika nadjoše redovnici bilježku o moćima sv. Šimuna proroka, koje bijaše sobom donio. Hitri redovnici pritajiše radostno odkriće, da svoju crkvu okite tako riedkim blagom, te se noću prije zore latiše posla, da dignu s groblja svečevo tielo. Nego iste noći čudnovitim vidjenjem bješe upozorena posebice sva tri gradska rektora, da se u spomenutom groblju odkriva tielo velikoga svetca. Rano jutrom nadjoše se skupa na licu mjesta te si pripovjediše vidjenje, koje je svaki imao; zatekoše pri činu redovnike, koji, nemoguć zatajiti velikog dogodjaja, izkazaše svaku. I tako dodje stvar na javu, te svečevo tielo bi predano javnom štovanju.[1] Tako pismena predaja, podkriepljena sa dva prizora figuralna na srebrenoj ráci 1380. godine, kako tri gradska rektora priobćuju si noćno objavljenje, dok tri eremita odkapaju svečevo tielo iz groblja.

Ovoj predaji, koja je inače najstarija, podkaje bilježka nepoznate dobe i auktora, svakako dosta razprostranjena u Zadru, po kojoj bi svečevo tielo došlo u Zadar izvjestnije dobe: „L'anno 1213 *(ili* 1273) fu portato il glorioso corpo di s. Simeone profeta a Zara, „nella qual città restò per causa d'una grandissima fortuna di „mare, quale continuò molto tempo, e seguì quando ritornarono della „Terrasanta tredici galere di Zaratini e Genovesi. Il generale di „queste fu Marin *(ili* Francesco) Cedolin nobile di Zara".[2]

Otriebimo li mi bajoslovni dio iz ove predaje, — oluje uslied djavolskog utjecaja, vidjenja, nepoznate putnike itd., — ostat će nam ova jezgra: tielo sv. Šimuna došlo je u Zadar za dobe, kad je zadarski plemić Marin ili Frano Zadulinić zapoviedao zadarsko-genovezkom mornaricom, te je najprije bilo privremeno izkrcano kod pustinjačkoga gostinjca u zadarskom predgradju blizu luke.

Mi smo potanje naveli ovu zadarsku predaju, jer joj se jezgra slaže sa dobom kada je doista tielo svečevo došlo u Zadar, biva za razdoblja 1213.—1273. godine.

[1] Fondra n. dj. p. 73 i dalje.
[2] Sr. Fondra n. dj. p. 66.

Digitized by Google

Napomenut ćemo samo jedno obilježje predaje, koje joj približno označuje dobu postonja, biva svakako prije početka petnaestoga vieka, a nekako druge polovine četrnaestoga.

Zadarsko predgradje stajaše, gdje je danas trećoredska crkva sv. Ivana u Smiljevcu, na dnu zadarske luke. To je negdanji krunski dvor hrvatskih pak ugarskih kraljeva; pače u njemu mora da je kralj Koloman držao sabor 1102. godine.[1] Današnja crkva sv. Ivana, sa drevnim grobljem, pruža obilježja starijega srednjeg vieka; poimence joj je u začelju uzidan star kameni kipić i prag urešen plohorezbarijom starijom od jedanaestoga vieka po prilici. Oko nje se vide zidoderine i temelji sgradâ, koje pripadahu negdanjem krunskom dvoru. Odatle i ime petnaestoga vieka tomu predgradju „Polačišće", od kraljske polače.[2] Uz drevnu crkvu sv. Ivana, kojoj ima izrična spomena druge polovine trinaestoga vieka,[3] a u izpravi 1406 nazivlje se takodjer „Sv. Ivana Eremitâ".[4] Kao obično na krunskim dvorima, crkvu su čuvali eremite, kojih je dosta bilo u zadarskoj okolici kao i u samom gradu.[5] Prve polovine petnaestoga vieka ova crkva pak prešla u ruke franjevaca trećoredaca. Po tomu, vulgarna zadarska predaja starija je od ove dobe, kada je crkva prestala biti dvorena od eremita.

Jedan zadarski plemić Frane Zadulinić živio je o polovini četrnaestoga vieka, baš kada bijahu izumrli zadarski plemići, čija su imena uzko privezana o dolazak moćiju sv. Šimuna u Zadar, a to nije onaj Frane Zadulinić, koji je naveden u imeniku 1253. god., jer mu nema potvrde u izpravama. Da se bilježka ona odnosi na Franu Zadulinića o polovini četrnaestoga vieka, to nam svjedoči sudaranje drugih dogodjaja. Genuezi su dva puta kao saveznici hrvatsko-ugarskoga kralja došli u doticaj sa Zadrom. God. 1311., kad su se Genuezi zaratili s Venecijom, Zadrani ulove prigodu, te se pomoćju hrvatskoga bana odmetnu od Mletaka. A za rata medju

[1] Suvremeni mletački pisac kod Wenzela, Cod. Dipl. Arpad. cont. 43. Sredovječni, pak i hrvatski i ugarski vladari obdržavahu državne sabore van ovećih gradova, i to ne na otvorenom polju, nego na krunskim dvorovima; sr. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. p. 144 i dalje.

[2] Sr. Bianchi, Zara crist. II, 425.

[3] Registar zadarskog bilježnika Creste de Tarallo 1289. god., p. 67, N. 222. Vjestnik kr. zem. arkiva I. str. 182.

[4] Bianchi kod Fondre n. dj. p. 83.

[5] Isp. izpravu od 26./VIII. 1289. godine u registru Creste de Tarallo N. 111, p. 39. Vjestnik kr. zem. arkiva III. str. 143, CXCIV.

Digitized by Google

Venecijom, Genuom i Ugarskom 1378/9. godine, doplovila je genuezka mornarica više puta u Zadarsku luku.[1] Te dobe je živio i Frano Zadulinić.[2] Političke okolnosti ne dopuštaju predpostavku, da je tielo sv. Šimuna tada došlo u Zadar; Zadrani bo bijahu od 1358—1409 pod hrvatsko-ugarskim kraljem, a Mlečani ih inače i ne zovu nego li „naši takmaci". S druge strane, toliko dokaza nam jamči, da je svečevo tielo već od vieka prije boravilo u Zadru. Svom sigurnošću možemo zaključiti, da je predaja pogrešno uplela ime Frana Zadulinića, jednoga od četvorice zadarskih plemića, kojima je kralj Ljudevit I. godine 1377. naložio, da dadu izraditi srebrenu raku,[3] u legendu o dolazku svečeva tiela u Zadar, pobrkav izradbu rake sa dolazkom svetog tiela.

I doista, najstariji izvor o vulgarnoj zadarskoj predaji jest sama Jelisavina raka, 1380. godine izradjena. Jedna od srebrenih ploča sadrži vajariju predstavljajuću našašće čudno sv. Šimunovog tiela po pripoviedanju vulgarne zadarske predaje. Eto, postanje vulgarne zadarske predaje uzko je skopčano s izradbom same rake i sa imenom Frana Zadulinića, jednoga od četvorice plemića, kojima je kralj Ljudevit I. g. 1377. povjerio izvršbu zavjeta svoje supruge. U ovom sutjecaju činjenica mi moramo tražiti i povod postanju vulgarne zadarske predaje; o čem se bavimo pobliže u sliedećem poglavju.

Napokon, neosnovanost vulgurne zadarske legende izbija najviše iz toga, što bi po njoj sv. tielo došlo u Zadar od nekuda iz Sirije; a to nije moguće, budući da je ono do 1204. godine boravilo u Carigradu, a potla u Mlecima; dok u Siriji nije nigda ni bilo. Po tom, spram vulgarne mletačke legende, o kojoj ćemo sada govoriti, vulgarna zadarska ne može se nipošto održati i s toga, što ju pobija i sama zadarska službena legenda, kako ćemo vidjeti.

B. Mletačka vulgarna predaja dosta ponasitno je zabilježena u dvama spomen-nadpisima 1317. godine, pak od mletačkoga kroničara Andrije Dandola, koji je oko te dobe svoje djelo pisao.

U mletačkoj crkvi sv. Šimuna Velikoga, u pobočnom brodu do velikog žrtvenika, nahodi se sada kameni sarkofag, odkriven 1733. godine, u kojem je prvobitno bilo shranjeno tielo sv. Šimuna; a

[1] Sr. Lučić, De regno D. et C. l. V. c. 12; V. c. 1.

[2] Sr. niže pogl. IV, Imenik zad. plemića 1283. godine br. 19.

[3] Sr. Fondra n. dj. 99 i dalje; te izpravu 5./VII. 1377, gdje se Frano Zadulinić spominje.

Digitized by Google

nad njim je o zidu ploča s nadpisom.[1] Na pročelnoj strani sarkofaga urezan je pismenima prve polovine trinaestoga vieka, točnije 1317. godine, nadpis:

Hic stetit corpus beati Symeo(n)is p(ro)ph(eta)e a(n)nis centum et XIIII.

[1] Sarkofag od bieloga kamena, 1·80 m. dug, 0·41 m. širok a toliko i visok, ima oblik četvorne škrinje. Na sredini pročelne strane je u odskoku latinski križ; a po jedan takav križ ispunja i dvie pobočne manje stranice. Izvorno kameno pokrivalo zamienjeno je ravnim mramornim pokrovcem, na kom je krasnom modelacijom izvajan ležeći kip sv. Šimuna, remekdjelo kipara Marka Romana 1317. godine, izradjeno po načinu Nikole Pisanca, te ga svim pravom Ruskin u velike hvali (sr. Molmenti, Carpaccio et sons temps, 1893, p. 13). Dok je kamenica, po obliku križevâ sudeći, djelo prvih godina trinaestoga vieka, kašnje je, i to 1317. godine, urezan nadpis na pročelnoj strani, kako se razabire i radi nespretnog razmještaja rieči: HIC STETIT CORPVS BEATI SYMEOIS PPHE ANIS | CENTVM ET XIIII.

Pismena su gotična sa mješavinom čisto kapitalnih oblika. Nadpis pako na ploči mramornoj nad sarkofagom, takodjer istim pismenima urezan, nosi godinu 1317:

† IN XPI NOIE AMEN · ANN INCARNATIOIS · M · CCC · XVII · MSE FEBR DIE IIII INDICTIONE PRIA · TRANSLATIO CORVIS | SCI SYMEONIS PROPH'E FACTA FVIT DE QVADAM ARCHA · IN HOC ALTARE POSITA IN QVA · CXIIII · ANNIS | STETERAT VT IN TRANSLATIONE DE CONSTANTINOPOLI AN · MCCIII · HEC FACTA ET SCRIPTVRIS AVTENTI|CIS PLENIUS CONTINETUR IN HOC EXCELLENTISSIMUM · SEPULCRUM PER VENERABILEM PATREM DNM | IACOBUM DEI TRAIA EPISCOPUM CASTELLARUM · CVM QUIBUSDAM ALIIS CONUICINIS EPISCOPIS · PROCU|RANTE CUM DEI AUXILIO BARTHOLOMEO RAUACHAULO EIUSDEM ECCLE PLEBANO SINE ALIQUA ECCLIE | PECUNIA PROPTER QUOD SUPPLICAT IDEM PLEBANUS HUIUS ECCLE CAPITULO AC UNIVERSO CONUICI|NIO · UT PER XPI MISERICORDIAM IN SUIS SACRIFICIIS ET ORATIONIBUS SEMPER SIT IN EOR MEMORIA : UISITET QUILIB · LIBENT HEC PCIOSA CORPORA HA EX IN · XL · DIES DIEBVS SINGUL RELAXANT DIIUTA SPNIAADPAT · DALEXANIA DORDIAR A LICENCIA : ⁘ † CELAUIT MARCVS OPVS HOC INSIGNE ROMANVS ÷ LAUDIBVS NON PARCVS EST SUA DIGNA MANVS ÷

Digitized by Google

Na ploči pak, koja je prvobitno stojala izpod sarkofaga, jest spomen-nadpis 1317. godine:

† In Christi no(m)i(ne) Amen. Ann(o) Incarnatio(n)is · M · CCC · XVII · m(en)se febr(uario) die IIII, indictione pri(m)a. Translatio corpu(r)is s(an)c(t)i Symeonis proph(eta)e facta fuit de quadam archa, in hoc altare posita, in qua · CXIIII · annis steterat, ut in translatione de Costantinopoli an(no) M · CC · III. h(i)c facta (et) in scripturis autenticis plenius continetur, in hoc excellentissimum sepulcrum, per venerabilem patrem d(omi)n(u)m Jacobum Dei Gratia episcopum Castellanum cum quibusdam aliis convicinis episcopis, procurante eum Dei auxilio Bartholomeo Rauchaulo eiusdem eccl(esia)e plebano sine aliqua eccl(esia)e pecunia; propter quod supplicat idem plebanus huius eccl(esi)e capitulo ac universo conuicinio, ut per Christi misericordiam in suis sacrificiis et orationibus semper sit in eorum memoria. Visitet quilib(et) libent(er) p(rae)ciosa corpora, ha(ec) ex in(dulgentia) XL dies diebus singulis relaxant d(e) i(n)u(nc)ta s(ibi) p(oe)n(itent)ia a d(omino) pat(riarcha) d(e) Alexa(n)dria d(e) ordi(n)aria licencia.

† Celavit Marcus opus hoc insigne Romanus; Laudibus non parcus (sic!) *sua digna manus.*

Ovim dvama nadpisima moramo pridodati i treći na drvenoj tablici, što se sada nalazi u relikvijariju pod velikim žrtvenikom:[1]

Istud est corpus sancti Symeonis prophetae, a(p)portatum de Costantinopoli ad hunc locum MCCIII.

Po ovim trima nadpisima možemo izvesti samo jedan izvjestan zaključak, to jest, da je 1203.—5. godine tielo sv. Šimuna iz Carigrada doneseno u Mletke i počivalo u grobnici, na kojoj je kipar Marko Romanus kašnje izradio mramorno pokrivalo sa svečevim ležećim kipom.

S druge strane, dok nam spomen-nadpis 1317. odaje vjerovanje Mlečana, da je još svedjer i tada sveto tielo čuvalo se u istoj crkvi, te ćak bilo preneseno u žrtvenik, nadpis na raci kamenoj svjedoči, da svečevo tielo nije već u njoj iste dobe po prilici obstojalo: *Hic stetit,* a ne: *hic stat.*

Ne smiemo pak zatajiti, da su proti ovim nadpisima Farlati i

[1] Facsimile u Archivio Veneto T. XXXVI (1888), P. I. Fasc. 76, p. 101:

✠ ISTVD Ē CORPV|S · SYMEŌĪS PPh'E|PORTATV DE CON|STĀNTINOPOŁ AD | hV̄C LŌC̄V · M · CC · III ·

Oblici pismena odaju svakako četrnaesti viek.

Digitized by Google

Ljubić podigli ozbiljnih sumnja obzirom na paleografijske oblike, te bi bili za viek kašnje izradjeni od dobe, na koju se odnose.[1]

Što nam objavljuju ova tri nadpisa, to nam s više potankosti pripovieda i mletački kroničar Andrija Dandolo, koji u svojoj 36. godini bi izabran duždom 1343. godine. Kako je već Muratori opazio, Dandolo je vjerodostojan pisac, ali njegovo djelo odiše nekritičnošću dobe, u kojoj je živio, te gdje ne navodi izprava, nije vazda pouzdan. I tako na temelju predaje mletačke, koju već nazriesmo u nadpisima 1317. godine, pripovieda on o četvrtoj križarskoj vojni pod Carigradom (1202—4) najvjerojatnije pod godinom 1205. sliedeće: „. . . Plebeji autem Veneti, nomine Andreas Balduino, et „Angelus Drusiaco, de oratorio sanctae Mariae, adhaerente ecclesiae „sanctae Sophiae, corpus sancti Simeonis prophetae cum labore „auferunt, quod Venetiae delatum, in ecclesia antiquitus sub sancti „vocabulo fabricata reponunt".[2] Ma što se kazalo o Dandolovoj vjerodostojnosti,[3] pa i bila njegova viest osnovana lih na predaji a ne na povjestnim izpravama, mora se priznati, da se slaže točno sa viestima carigradskim, po kojima je tielo sv. Šimuna sve do 1200. godine počivalo u crkvi Bl. Djevice Peligitrije. To sudaranje nam jamči, da predaja mletačka o dolazku moći sv. Šimuna u Mletke za dobe četvrte križarske vojne, pa bilo to 1203., kako hoće nadpisi, ili 1205. godine, kako hoće vjerojatnije Dandolo, ima svoju povjestnu istinsku podlogu. Što nam pak Dandolo još označuje i imena one dvojice mletačkih pučanina, koji su pošteno ukrali (multo cum labore) svečevo tielo, to dakako još više podkriepljuje njegovo poviedanje. Vidjesmo da je nepouzdanoj dubrovačkoj predaji Milecijevoj donositelj Šimunovog tobožnjeg tiela u Dubrovnik otaj-

[1] Sr. Ljubić, In risposta al prete G. Cappelletti itd., 1860., gdje navadja pozitivnih dokaza, da su nadpisi u protuslovju s povjestnim podatcima 1317. godine. Ne zalazimo u ovo nuzgredno pitanje, koje u naš predmet odlučno ne zasjeca. Nadpisi su očevidno izradjeni pod utjecajem pripoviedanja mletačkoga kroničara A. Dandola, na kojeg se poglavito oslanjamo.

[2] Chronic. Venet. Lib. X. cap. 3, p. 41. Po Dandolu pripoviedaju isto Lorenzo de Monacis, Marin Sanudo i Pavlo Mauroceno.

[3] Sr. Poslanicu zadarskog Domenikanca Frana Marije Faini proti povjestno-kritičnoj razpravi mletačkog Domenikanca L. Legati, De Simeone Christum in ulnas suas excipiente, in qua etiam de loco agitur ubi modo ejus lipsana existunt, 1757, objelodanjenu od Bianchija kod Fondre, Istoria della insigne reliquia di s. Simeone profeta, che si venera in Zara, 1855, p. 310 i dalje.

Digitized by Google

stven lik bezimenog njemačkoga križara, kao što i zadarskoj bezimeni otajstveni mornar. Ime tako velikih bogoljubnika, kao što bijahu donositelji sv. Šimunova tiela, doista ne padaju u zaborav tako lako. To je, doista, kod Mlečića, ali nije kod Dubrovčana i Zadrana.

Nu najvažnije je to, da vulgarnu mletačku predaju indirektno potvrdjuje službena zadarska predaja.

C. Naime po ovoj službenoj predaji tielo sv. Šimuna bje darovano od vlade mletačke gradu Zadru u ono doba, kada je republika u Zadar naselila trinaest mletačkih obitelji. Dotične izprave odlučne su vriednosti za spor, jer su od mletačke vlade izdavane samom Zadru, ili su od samog zadarskog vieća sklonjene.

Tako starovieće mletačko odlukom 9. kolovoza 1454. godine potvrdjujući knezu zadarskom, župniku i crkovinarima sv. Šimuna počast, da čuvaju ključe srebrene rabe sv. Šimuna, izrično veli, da je darovalo Zadranima svečevo tielo.[1] A to pak još izričnije i sami Zadrani priznaju, te u molbenici 1634. godine na dužda vele, da je mletačka vlada gradu Zadru darovala znamenite one moći skupa sa trinaest obitelji,[2] kako bijahu već to na sjednici svoga vieća 27. ožujka 1632. najsvečanije izjavili.[3]

---

[1] „Franciscus Foscari Dei gratia dux Venetiarum etc. nobilibus et sapientibus viris Petro Basadonna de suo mandato comiti, et Benedicto de Mula capitano Jadrae fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Venerunt ad praesentiam nostram sapientes viri Antonius de Grisogonis nobilis civis Jadrensis, orator nobilium, et m. Simeon Barberius, orator popularium Jadrae, et sub vestris credentialibus litteris graviter conquesti sunt, quod reverendissimus d. archiepiscopus Jadrae auctoritate propria accepit, et apud se tenet illas claves arcae s. Simeonis, quas soliti erant tenere comes noster Jadrae, plebanus dictae ecclesiae, et procuratores etc. . . . Praeterea volumus, et vobis mandamus, quatenus suae reverendissimae paternitati dicere, et nostra parte declarare debeatis, quod quatuor claves arcae s. Simeonis, *cuius corpus illae fidelissimae Comunitati donavimus*, teneatur omnino per illos, qui ipsas soliti sunt tenere etc. . . . Data in nostro ducali palatio, die 9 mensis Augusti, Indictione II 1454.“ Fondra n. dj. p. 130 i dalje.

[2] U dukali 1634. navedena je u izcrpku prošnja zadarske občine: „La detta santissima reliquia, *come quella, che unitamente con le tredici famiglie de' nobili è stata dalla benignità publica donata a' detti cittadini e popolo . . .*“ Fondra n. mj. p. 131.

[3] Odluka gradskog vieća „1632, 27. marzo. Dovendosi in tutti i tempi ogni maggior zelo e riverenza da questa Comunità verso la veneranda reliquia di s. Simeone Giusto Profeta, *concessa già in grazioso dono alla medesima Comunità dalla maestà del Serenissimo nostro Principe*, ad imitazione“ itd. Fondra n. dj. p. 218.

Digitized by Google

Proučavateljima povjesti moći sv. Šimuna ovo je darovanje mletačko gradu Zadru bila tvrda kost, valjda najteže pitanje[1]; ali sam Fondra ne taji, da se je za njegove dobe darovština mletačke vlade stavljala u savez s dobom, kada je bilo svečevo tielo prvi put doneseno u Zadar, po predaji 1213. ili 1273. godine. Nu da spasi vjerodostojnost vulgarne zadarske predaje (A.), Fondra je zagovarao nagadjanje, da se darovština dogodila oko 1409. godine, kadno izborom Frana Cornera, Leonarda Moceniga, Autuna Contarina i Fantina Michieli, grad Zadar podpade sasvim pod Mletke.

Po tomu vulgarna zadarska predaja pobijena je službenim izjavama samoga grada Zadra i mletačke vlade, dok je nasuprot izvjestno, kako vulgarna mletačka predaja hoće, da je sv. Šimunovo tielo 1204. g. preneseno iz Carigrada u Mletke. Taj prenos je svakako sliedio potla 12. travnja 1204. godine, kada križari s Mlečanima grad oplieniše; po svoj prilici je sv. tielo stiglo u Mletke sliedeće 1205. godine, kako nam je Dandolo zabilježio.

IV. Tielo sv. Šimuna nahodi se u Zadru za razdoblja 1278.—1380. godine.

1. Napisi 1278.—1309. — 2. Na Jelisavinoj raci predstavljen je doživljaj bana Pavla Šubića † 1312. — 3. Zavjet neke Šubićke kneginje prije 1349. godine. — 4. Ploča bosanskog bana Petra Kotromanića † 1353 na Jelisavinoj raci. — 5. Ime Šimun učestaje u Zadru tek izmakom trinaestog vieka. — 6. Kamena raka sv. Šimuna XIII. vieka. — 7. Imenik zadarskih plemića 1238. u raci sv. Šimuna. — 8. Sv. Šimunovo tielo boravi u Zadru već prije razdoblja 1278.—1380. godine.

Da se je sv. Šimunovo tielo nalazilo u Zadru već prije 1380. godine, kada je kraljica Jelisava dala izraditi dragocjenu raku, o tom ne može biti dvojbe. U sliedećem poglavju vidjet ćemo, kako je sv. tielo prispjelo u Zadar; a sad nam je do toga, da doistinimo, da je cio viek prije 1380. god. sveto Šimunovo tielo u Zadru obstajalo.

Sedam spomenika, koje ćemo pobliže izpitati, svjedoči, da je sveto tielo boravilo o Zadru još cio viek prije.

1. U zadarskoj crkvi sv. Marije Velike (sv. Roka), gdje je najprije počivalo svečevo tielo, bješe odkrivena prigodom izkopina 1762.—70. godine tri nadpisa iz dobe 1278.—1309. godine, koja očito svjedoče, da je štovanje sv. Šimuna bilo tada u Zadru uvrie-

[1] Sr. Fondra n. mj. p. 132; Meyer n. dj. p. 13.

Digitized by Google

ženo.[1] Prvi nadpis je zavjet nekoga Pećara, valjda plemića zadarskoga, 1278. godine: *Ex voto D. P. O. M. Simeoni divo Pacharius Pr(esbiter?) f(ieri) f(ecit) MCCLXXVIII.* Drugi je takodjer zahvalnica za ozdravljenje, po svoj prilici manjkav, i to 1279. godine: *Simeon Justus qui filio meo sal(utem) MCCLXXIX.* Treći je zavjet, po svoj prilici jednog gradskog rektora 1309. godine: *„Anno MCCCIX. Simeoni Sancto P(etrus?) Andr(eae?) R(ector?) C(ivitatis?)“*. Tielo sv. Šime bijaše u Zadru, dakle prije 1278. godine.

2. Nu i ako za sada ne ćemo da se potanje bavimo srebrenom rakom sv. Šimuna, što ju je hrvatsko-ugarska kraljica Jelisava Kotromanićeva darovala 1380. godine sv. Šimunu Zadarskomu, ne možemo mimoići nekoliko prizora na njoj predstavljenih, koji odlučno svjedoče, da su moći sv. Šimuna bivale u Zadru davno prije 1380. godine. Jedan od tih prizora predstavlja doživljaj bana Biele Hrvatske (Kotara i Krajine do Neretve) Pavla Šubića. Od triju Šubića, koji se zvahu Pavao, samo Pavao I bijaše banom 1274. do 1312. godine, te je u toj časti i umrao († 1312), a odlikovao se je pobožnošću, zadužbinama i odanošću sv. Stolici.[2] Ne samo što je ban Pavao rado prijateljevao sa Zadranima, dok bijahu pod Mlečićima, nego im je još 1311. godine, kada uslied proklestva od pape Klementa V. udarena na Veneciju bješe odriešeni od prisege vjernosti duždu, pomogao da se oslobode, i samog papu zamolio da nastoji tomu pripomoći. Pripomogao je i kralj Karlo Roberto te se Zadrani, i ako za kratko, oslobode, izabravši svojim knezom Pavlova sina bosanskoga bana Mladina II.[3]

Nije doriešeno, koji li je dogodjaj predstavljen na onoj ploči rake Jelisavine. Pomješće odaje svakako, da je čin svjetovnog a ne crkvenog značaja, jer se sbiva van crkve, i to izpred neke sgrade, kojoj je pročelje nadkriveno kupolom, a sa strane joj dvie kule. Učestvuje mnogo čeljadi, koja se ističe živolaznim kretom. Središte akcije je na desnoj strani prizora: do kule je otvorena raka s tielom sv. Šime, te neka gospodja svoju desnu ruku polaže na desno koljeno svečevo, a podignuto pokrivalo rake zaštićuje ju od pogleda straga stojeće skupine ljudi. Pet likova ističe se veličinom i kretom na lievoj sprednjoj strani: dva dugobrada i gologlava velikaša dugih kosa u prvoj crti, te medju njima sučelice

[1] Bianchi, Zara crist. I, 392 i dalje.
[2] Sr. Klaić, Bribirski knezovi, 1897., p. 44—93.
[3] N. dj. p. 91 i dalje.

Digitized by Google

stojeća velikašica u sjajnom odjevu; za njima pak druga velikašica u profilu i glave pokrite bradat velikaš sučelice. Za ovim glavnim likovima natiskava se množija čeljadi, većinom dostojanstvenici i dvorjanici sa pernatim kalpacima. U najživljem kretu je skrajni na lievo velikaš zaogrnut plaštem: dok kroči prema vratima kule i u istom pravcu izpruža obje ruke, okreće naglo glavu na desno, gleda na svečevu raku te se u velike čudi. Sredinu zapremaju sučelice stojeći par: ban Pavao I, kako ga označuje nadpis na ovratniku njegove uzko o struk pristajuće surke, ruku uprtih o bokove, dostojanstvena i ozbiljna držanja, pogleda ravno preda se a nešto uzgor upravljena. Položaj banov je onaj čovjeka u zvaničnoj pozi. Uz njega sučelice stoji sjajno odjevena velikašica, ruku pred grudima uzdignutih na molitvu. Izraz svih ovih likova jest iznenadjenje; isto tako i od straga znatiželjno natiskavajućih se dvorjanika i čeljadi.

Po razporedbi i kretu likova sadržaj prizora bio bio ovaj. U prisutnosti bana Pavla I, i njegove pratnje od 4 dvorjanika, te moleće velikašice, što njemu stoji o bok, koju takodjer prati jedna dvorkinja iza nje u profilu predstavljena, neka gospodja dotiče tielo sv. Šimuna, a jedan velikaš, plaštem zaogrnut, uslied toga iznenadjen hoće da pobjegne. Značajno je, da se prizor sbiva pred crkvom, te mora da je sudbenoga značaja.

A to može biti jedino *sočbina,* ili zakletva na svetim moćima, koja je za potvoreno čeljade bila običajna za srednjega vieka, a najskoli na tielu sv. Šimuna u Zadru.[1] Takav prizor *sočbine*

[1] Sr. Fondra n. dj. Dei giuramenti che si prestavano all'arca del Santo p. 238—246; gdje se p. 240 izrično veli: „anzi tra Croati era frequente, ed in queste nostre parti dura tuttavia l'antica consuetudine della *sosbina*, che col giuramento proprio e degli altri possano i calunniati giustificarsi . . .“ To je *iuramentum purgatorium*, *purgatio* kanonskoga prava (Decret. Gregorii IX. L. II. t. 24; L. V. t. 24, 25); *excalumniare* sredovječnog sudbenoga postupka. Što Fondra veli, da je sedamnaestoga vieka po Kotaru i Zadru bila u porabi *sočbina*, to nam izrično potvrdjuje sbornik starodavnoga predajnoga hrvatskoga prava, kodificiran po nalogu mletačke vlade na obćenitom sboru sudaca svih posoba (sela) zadarskoga područja u Novigradu 1551. i 1553. godine. Taj dragocjeni sbornik, po kojem su mletačke vlasti sudile Kotarcima, dopro je do nas u službenom talijanskom prevodu iz „Processi in spedizione sotto il regime dell' Illmo Signor Ant. Navagier già conte di Zara a corte 143“, i to u više prepisa: a) u zadarskoj obćinskoj knjižici Paravia, Miscellanea vol. XIII, n. 1, rukopis XVII. vieka „Consuetudini vigenti fra le popolazioni abitanti fra Zara e Nona“;

Digitized by Google

predstavljen je izvjestno na još drugoj ploči[1]; a valjda i još na trećoj.[2]

Značenje ove predstave, dakle, bilo bi to: Neka gospodja, potvorena radi zločina, morala se je zakletvom na tielu sv. Šimuna očistit od potvore. To je ona učinila u prisutnosti bana Pavla I. i njegova dvora. Kad je pak svoju zakletvu polagala, njezin sok ili potvoritelj, velikaš zaogrnut plaštem, hoće da bježi, s toga što je sv. Šimun nekim čudom doistinio nevinost potvorene gospodje. To je pak, dakako, pobudilo veliko udivljenje, kojim odišu sve osobe prizora.

b) u Namj. Arhivu, Fondo S. Domenico Br. 412; c) u Franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku, Odsjek Ćulić, E. 946: „Consuetudini nel Paese di Croazia da Zara fino a Nona"; d) u knjižnici Garanjin-Fanfonjinoj u Trogiru prepis ovoga vieka, te je napokon bio objelodanjen u prigodnoj brošurici za pir Bulat-Baša u Zadru 1863. godine; dok je veleučeni dr. Bogišić o istom nekoliko opazaka priobćio u Radu Jugosl. Akad. knj. I. p. 229 i sl. Ovo mu je uvod: „*A laude di Dio MDLI, alli 12 di Febbrajo a Novegradi. — Qui de sotto scriveremo le consuetudini che sono sparse nel paese di Croatia cominciando da Zara fino a Nona, le quali consuetudini hanno amministrato i nostri avi et proavi et noi dopo di loro*". Paragrafi o sočbini glase: „*Item non si crede a nessun huomo per consuetudine che fosse in qualch' una di queste cinque cause. La prima causa è questa, chi ammazza l' huomo; l'altra chi s'attrova che habbi giurato falso non li è creduto per consuetudine; la terza causa è chi avesse fatta falsa testimonianza, non se li crede; la quarta causa è chi è ladro non se li deve credere; la quinta causa è chi tiò falsa sosbina; a questi tali non è creduto, se non con li congiurati detti sporotnici.*" Pak opet: „*Et li altri danni furtivi se possono cercare et domandare per sosbina et per testimonii et non essendo testimonii la consuetudine li può dar giuramento a cadauno contra chi è suspitione, non essendo in questa causa: Prima se è homicida; l'altra s' ha giurato falso; terza se è ladro; quarta se ha fatto falsa testimonianza, o stato falso sozco; et questi tali non sono creduti senza i congiurati detti porotnici*". „Sočba" kod Miklošića, Lexicon palaeoslavicum p. 871, znači: *mala opinio, detractio, fama turpis, calumnia;* po tom starohrvatska „sočbina" odgovara juridičnom izrazu: *purgatio, iuramentum purgatorium* ili *excalumniatio*. Značenje rieči dolazi od „sočiti" = *indicare*, po čem je „sok" = *actor, accusator, delator, calumniator;* ali u užem smislu: *calumniator*. Tako „Jura županorum e XII. saeculo" uzakonjuju groznu kaznu za soka potvoritelja: *nullus zok aliquem accuset, nisi certo sub testimonio constet de damno; et si fuerit zok convictus testimonio fori comunis, lapidetur*. Sr. Miklošić n. mj. p. 869, 871.

[1] Gerecze n. dj. 506, Taf. VII.

[2] N. mj. p. 510, Taf. VIII.

Digitized by Google

Nas pako zanima doba ovog dogodjaja, kao što i osobe. Kako nadpis na ovratniku svjedoči, velikaš u sredini je ban Pavao I. Šubić, što no umrie 1312. godine. Do njega stojeća i moleća velikašica može biti samo njegova supruga. Povjest nam nije zabilježila tog doživljaja bana Pavla. O njegovom privatnom životu znamo samo to, da se je 1289. godine ban Pavao oženio, po drugi put, Ursom po svoj prilici od roda napuljskih Aužuvinaca, te da je s njom u skladu živio do njezine smrti 1303. godine[1]; dok ništa ne znamo o prvoj Pavlovoj ženi. Svakako, na prikazi rake uz bana Pavla na desno predstavljena je i njegova supruga banica Ursa(?).

Da ban Pavao Šubić sa svojim dvorom dolazi u Zadar, da ovrši sudbeni čin, i to svakako prije 1303. godine, kadno je naime umrla njegova druga supruga Ursa, a dok Zadar jošte svedjer bijaše u mletačkoj vlasti, to se ne može inače raztumačiti nego time, da se je dogodjaj, radi koga se došlo do sočbine, ticao dvaju člana njegove porodice ili obitelji. Sok zaogrnut plaštem i gospodja što polaže zakletvu na tielu svečevom mora da su Šubići: jedan Šubić je, dakle, svoju gospodju potvorio sa zločina, valjda vjerolomstva, te je ban Pavao njoj dodielio sočbinu, *juramentum purgatorium*. Sv. Šimun je pak čudom doistinio nevinost knjeginje Šubićke, te je sok sramotno pobjegao, a valjda bio po starodavnom pravu i kamenovan.[2]

Vrli proučavatelji rake već su opazili, da ova ploča nije iste izradbe, kao ostale iz dobe 1377.—80. godine. Doista na izvorniku se izvjestno vidi: 1. da ta ploča nije za raku izradjena bila, nego da je naknadno na raku adaptirana, i zato su joj rubovi odsječeni; 2. da je ploča tanja i izradba različita; 3. da je nedvojbeno za obilata pô vieka starija od rake. Mi cienimo, da je to izvorno bila zavjetna

[1] Sr. Klaić, Bribirski knezovi, p. 60 i dalje, 79.

[2] Gerecze, n. dj. p. 502 i dalje, pri tumačenju ovog prizora, najprije svim pravom zabacuje dosadašnje neosnovano tumačenje, kao da ta ploča predstavlja pokušaj kraljice Jelisave, gdje prisvaja mali prst svečeva tiela, te predlaže novo, ali neizviestno značenje. Oslanjajuć se poglavito na tom, da je ban Pavao predstavljen tobože sliep, cieni da se prizor poglavito o njem bavi, nu koji je dogodjaj predstavljen, ne zna nam kazati. Opetovanim pregledanjem izvornika, u družtvu s g. gradjevnim savjetnikom arhitektom C. Ivekovićem, ustanovili smo, da ban nije sliep, kako g. Gerecze veli, nego kao i druge osobe ima oči otvorene i zjenice označene, i to jednu u obliku mendule, a drugu zasječenu koso. Prof. Gerecze je svoje opažanje izvadjao na galvanoplastičnom odtisku, koji u tom detalju valjda nije najtočniji.

Digitized by Google

srebrna slika, koju je prikazala sv. Šimunu potvorena gospodja na zahvalu, što je sv. Šimun pri sočbi njezinu nevinost čudom potvrdio; te je kašnje bila adaptirana na raku.

3. Dosele je neuvažen ostao jedan zaista riedki spomenik, koji nam svjedoči, da je četrnaestoga vieka ne samo u Zadru bivalo tielo sv. Šimuna, nego jošte počašćeno monumentalnim zavjetima, kao što već zavjetnim nadpisima 1278.—1309. godine. U crkvi sv. Marije Velike, a poznije nazvanoj sv. Roka, gdjeno prvobitno počivaše tielo sv. Šimuna, odakle su i spomenuta tri nadpisa 1277.—1309. godine, stajaše ovaj basrelief, što se sada nalazi u muzeju sv. Donata. To je ploča od biela kamena, 2·22 m. široka,

1·19 m. visoka, a 0·24 m. debela.[1] U visokom (0·10) relievu predstavljen je prizor zahvalnosti neke vele ugledne gospodje sv. Šimunu Bogoprimaocu. Na sredini stoječke sv. Šimun u lievoj ruci drži listak, što se uvija uzgor naokolo sa čitkom: *Nu(n)c dimictis s(ervum tuu)m, D(omi)ne, s(ecundu)m verbu(m) tu(um) in pace.* S desna, pram svetitelju osovljena gospodja klečeća na vanjkušcu u dugoj tunici, pod kojom probijaju crte tankovita struka, a preko ledja spušta se oplovit plašt zakopčan na grudima okruglom fibulom,

[1] Smirić, Museo di S. Donato, u Ephemeris Bihačensis, Spljet 1894. p. 19, i u posebnom odtisku, Zadar 1894.

Digitized by Google

bujna joj kosa podhvaćena je nizkim diademom. Gospodja je u živom izrazitom kretu spram svetitelju te se desnom ruku dotiče grudiju. Kao pendant prema gospodji, na lievoj strani je ovelik štit za grb podržan od dvaju angjelića; a nad njime kaciga, kojoj je vrh otučen, ali se razabiru tragovi nosnice i očnica. Polje štita je nahvalice otučeno i to pred više viekova; pri dnu preostaje samo nekoliko slabih tragova predstavljenoga predmeta; koji je dospievao na četri zašiljena prama rtu štita stječuća se prutića; najvjerojatnije je to vršak krila. Po tom je na štitu izvorno bilo predstavljeno krilo, a nad štitom pak kaciga.

Izradba spomenika doista pripada prvoj polovini četrnaestoga vieka. Dok je držanje lika sv. Šimuna ukočeno otvrdo, te sjeća na izradbu trinaestoga vieka, lik prinositeljice je živahnije uvajan, a draperija također naravitije. Nošnja prinositeljice takodjer je starija od druge polovine četrnaestoga vieka, kada je sveosve bilo ovladalo razgaljivanje gornjih grudi. Oblici nadpisnih pismena takodjer su prve polovine istoga vieka.

Po obliku i razmjerju sudeći, naš spomenik je zbilja monumentalno djelo pripadajuće crkvi. Ploča je sa svih strana cjelovita, premda bi se po simetriji u razporedbi prikazbe slutilo, da još fali lieva tretina[1]; nu opetovani pregled izvornika to izključuje. Dužina od 2·22 m., a visina od 1·19 m. odgovaraju točno prsobranu žrtvenika. Uvažimo li, da je kamena raka, u kojoj je tielo počivalo do 1380. godine, mjerila 1·92 m. u dužini, a 0·60—0·70 m. u visini, moramo zaključiti, da je naša ploča zaštićivala nju sa prednje strane, jer ju svojim izmjerima ponešto prekriva.

Da se ovaj zavjet odnosi na čudotvorno ozdravljenje jednoga plemića Fanfogne, to je po predaji već prof. Kuzmanić zabilježio:

[1] Jer grb stoji na kraju s lieve strane, bilo bi predpostaviti, da je on izvorno zapremao sredinu čitave kompozicije, te da na lievoj strani nedostaje drugi prizor, koji bi desnomu služio kao pendant. To nam je mnienje iztakao gosp. prof. Smirić, kad smo skupa ogledavali spomenik; uz to nagadjajuć, da je valjda ploča prvobitno bila uložena u pročelje crkve sv. Marije Velike, gdje je za XIII.—XIV. vieka počivalo sv. tielo Šimunovo. Nego, tim što ploča predstavlja takodjer savršenu cjelinu tako, da središte kompozicije zahvaća Šimunov lik, a dva skladna pendanta sačinjavaju s desna lik prinositeljice a s lieva grb, može se držati, da je i po simetriji spomenik podpun. Uvažit je pak, da na lievom kraju ploča nije polomljena, nego da svršava izvornim rubom.

Digitized by Google

tu bi ploču bila postavila iz harnosti jedna gospodja Fanfonjinka, jer joj je sin čudno ozdravio po zagovoru sv. Šimuna.[1]

Svom izvjestnošću može se samo to uztvrditi, da ova vajarija predstavlja prizor zahvalnosti neke ugledne gospodje. Tko je baš ta gospodja, ne može se kazati, pošto je na žalost grb otučen. Nu, jer gospodja nosi nizku diademu ukosnicu, dalo bi se zaključiti, da je nešto više nego li zadarska plemkinja Fanfonjinka, kako predaja hoće. Nagadjanje Smirićevo, da je to kraljica Jelisava, više bi se približavalo istini, kad bi izradba odgovarala drugoj polovini četrnaestoga vieka. Nego oblik grba izključuje, da je taj spomenik ugarsko-hrvatske kraljice, jer, kako se opetovano vidi na raci od kraljice darovanoj, kraljičin grb je imao skroz različit obći oris.

Takovu nizku diademu ukosnicu nosi i lik kneginje Kolafize, udove kneza Ivana Modruškoga.[2]

Po tomu nam je tražiti drugo riešenje. Prinositeljica zaista nosi diademu, ali nizku, bez uzgor visoko stršećih krinova, koji rese kraljičinu krunu i na raci. Uz to je prinositeljica odjevena plaštem i tunikom, a ne nosi kute do bedara kao što kraljica na predstavama rake. Njezino odievo točno odgovara onomu hrvatskih knjeginja i banica na predstavama rake i na spomenutim vajarijama spljetskoga zvonika. S toga nam se najvjerojatnije čini, da je prinositeljica neka vlastelinka, kneginja ili banica, svakako posrednog čina medju kraljicom i plemkinjom.

Znamenit dio u povjesti Šimunovih moćiju dopada Margaritu, ženu Karla Dračkoga, koji je od Ljudevita I. Velikoga dobio voj-

[1] Plemenita hrvatska porodica Fanfonja starinom de Plebanis nazvana, u podl. Narodnog Lista XIV. (1875.) br. 94: „Nikoj vladiki Fanfonjinki bijaše na umoru jedini sin, te ona žalostna podje u veću crkvu S. Marije, gdi ležaše tilo S. Šime u sanduku; i kleknuvši pred njim, zavapi: „„Ako je u ovom sanduku tilo S. Šime, neka se Svetac udostoji izmoliti u Boga da umirući sin mi preboli"". Istom ona ove riči izusti, a iz kuće joj, koja blizu ove crkve stojaše, sluga je iz glasa zove da se odmah doma vrati. Kad ona tamo, a sin zdrav stojke, i reče njoj: „„Meni se tolić prijavi čestit starac niki, koji reče meni da je on glavom Sveti Šime Prorok, i došao da me ozdravi; i položivši desnicu svoju na glavu mi, on izčeznu, a ja izdravih, majko!"" I ovi mladić odma zatim podje u onu crkvu zahvaliti Svetcu na milosti njegovoj". U opazci kojom popraćuje Kuzmanić ovu bilježku upozoruje na predaju, da je zavjet od gospodje Fanfonjinke baš ova ploča, i da se je 1875. nahodila u kući Strmićevoj kod sv. Mihovila, ali prije da je stajala u kući Strmićevoj kod sv. Roka. A to odgovara i Smirićevoj bilježci.

[2] Sr. Jelić, Spljetski Zvonik, Vijesnik hrv. arh. dr. N. S. I. (1895. do 1896.) p. 84. i dalje sl. 44.

Digitized by Google

vodstvo Dalmacije i Hrvatske sa stolicom u Zadru 1372.—6. godine. Kad se je pako svibnja mjeseca 1376. godine dielio od Zadra, te odplovio prema Pulji,[1] žena mu, u velike pobožna prama sv. Šimunu, bijaše izprosila česticu moćiju Bogoprimaočevih. Predaja zadarska hoće, da se je uslied toga dogodilo čudo, te je vojvodkinja učinila Bogoprimaocu neki zavjet i povratila česticu u Zadar.[2]

Dvie predstave pak na raci Jelisavinoj svjedoče nam, da su u uzkom doticaju sa svetim Šimunovim moćima bile takodjer i hrvatske banice i kneginje Šubićeva roda, po svoj prilici radi milosti dobivene valjda za samog bana Šubića Pavla I i Stjepana Kotromanića, bosanskoga bana.

Mi cienimo, da se naš reliev može odnositi jedino na vojvodkinju Margaritu, ili na koju knjeginju ili banicu Šubićeva roda. Sravnimo li pak obći oblik grba, kojega oris vidimo na našoj ploči, sa grbovima Karla Dračkoga i porodice Šubića, uvidjet ćemo, da je bliže istini, da grb na ploči bijaše doista grb Šubića. Na izvornom pečatu Pavla I Bribirskoga, oblik štita odgovara točno onomu na ploči; a nad njime je pak kaciga; a baš i kaciga je nad štitom na relievu.

Poznato je pak, kako je za srednjega vieka bio običaj, da je jedna stranka ili vlada, kad bi nasliedila drugu, dala otući grbove svoga predšastnika u vlasti. To su Zadrani opetovano učinili s mletačkim, najskoli duždevskim grbovima;[3] a Mlečići pak sustavno su uništivali svaki spomenik, koji je sjećao na hrvatsku ili ugarsku vladavinu.[4] S toga, što je grb našeg relieva još u davno doba otučen, a po orisima vele vjerojatno sluti na Šubićev grb, može se dosta pouzdano slutiti, da bijaše zaista Šubićev.

Vlast Šubića u Dalmatinskoj Hrvatskoj dokončala je 1347. godine[5]; po tom bi naš reliev pripadao starijoj dobi, po svoj prilici dobi bana Pavla I, koji je bio u doticaju sa moćima sv. Šimuna. Kad se uvaži prizor sočbine predstavljen ua raci, pred banom Pavlom I (gori p. 181), sva bi prilika bila, da naš reliev pred-

[1] Sr. Mitis, La Dalmazia ai tempi di Lodovico il grande, Annunario Dalmatico IV (1887) p. 107 i dalje.

[2] Sr. Fondra n. dj. 106 i dalje.

[3] Krasan baš primjer ovog postupka pružaju nam vrata starog zadarskoga kaštela, gdje su svi mletački grbovi otučeni.

[4] Sr. Jelić, Spljetski Zvonik, Vjesnik hrv. arh. družtva, N. S. I, p. 62, op. 1.

[5] Sr. Klaić, Bribirski knezovi, p. 163.

Digitized by Google

stavlja baš onu Šubićku kneginju, koje nevinost bi doistinjena čudom sv. Šimuna, te mu ona iz harnosti dala kao zahvalni zavjet izraditi i srebrenu ploču i onaj prsobran za žrtvenik, u kojem je počivalo tielo sv. Šimuna.

Ne može se pak izključiti, da je ova kneginja Šubićka bila takodjer iz plemenite porodice Zadarskih Fanfonja, te se udala za jednog Šubića; te da valjda i Kuzmanićem zabilježena predaja može imati neku povjestnu podlogu.

4. Još jedna prikaza na raci kraljice Jelisave svjedoči nam, da su svete Šimunove moći u Zadru bivale o polovini četrnaestoga vieka. Na zadnjoj ploči začelja prikazano je neko čudno ozdravljenje ili umiranje bosanskoga bana Stjepana Kotromanića. Dok je ban već ukočen nepomično protegnut umirao na krevetu i nad njim već plakala njegova supruga, a druga rodica, valjda nevjesta Jelena, držala goreću svieću, dva nećačića, Tvrtko i Vuk ili Dabiša, zavjetovaše se sv. Šimunu — valjda pošav k njegovim moćima u Zadar, jer su prikazani gdje se mole pred Šimunovim oltarom — za stričevo zdravlje i sv. Šimun ih usliša, te je predstavljen stojećke, gdje polaže desnu ruku na glavu banovu. Poznato je pak, da je ban Stjepan, otac hrvatsko-ugarske kraljice Jelisave, umrao 1353. godine; po tom nam je jasno zašto je taj prizor na raci predstavljen, premda spada u dobu stariju od rake.

5. Da je sveto tielo Šimunovo moralo biti u Zadru već druge polovine trinaestoga vieka, tomu imamo i jedan neizravni dokaz. Ne samo da je druge polovine trinaestoga vieka bivala u Zadru porodica Šimunić,[1] nego se često spominje, najskoli 1289.—90. godine, krstno ime Šimun: *Simeon Naparius de Jadra*, u izpravi 31. X. 1289;[2] *Scimotta filius condam Nicole*, 15. XII. 1289;[3] *Simeon de Michele plebanus sancti Petri Veteris de Jadra*, 8. III. 1289;[4] *iuxta vineam Simeonis ad Rivum Jadre*, 15. V. 1290;[5] a jedna izprava zadarska 1305. g. spominje istodobno pet gradjana imenom Šimun.[6] Odtada je krstno ime Šimun sve to češće ne samo u Zadru, nego u svoj

[1] Sr. Imenik zadarskih plemića 1283. godine pod br. 83.
[2] Reg. Tarallo N. 129, p. 44.
[3] N. mj. N. 171, p. 56.
[4] N. mj. N. 262, p. 79.
[5] N. mj. N. 265, p. 80.
[6] Zadarski statut, *14. IV. 1305.: Simeon de Florado, Simeon plebanus s. Petri Veteris, Simeon diaconus s. Mariae Majoris, Simeon diaconus s. Anastasiae.*

Digitized by Google

sjevernoj Dalmaciji, dok je za starije dobe vele riedko.[1] Ako se 1289. često javlja krstno ime Šimun kod ljudi već zrelih, zaključak je jasan, da se je dolazak tiela sv. Šimuna u Zadar morao izkobiti barem kojih 40 godina prije. I doista to odgovara povjestnoj činjenici utvrdjenoj izpravama.

6. Na to doba po prilici napućuje nas starija raka svečeva i nahodjaj u istoj 1632. godine.

Raka od biela kamena, sada u trpezi pobočnoga žrtvenika sv. Križa u crkvi sv. Šimuna, na pročelnoj strani, skoro u izvornoj veličini, nosi izvajan ležeći lik sv. Šimuna, dug 1·47 m., te ga sa strane jedan angjelić kadi sferoidalnom kadionicom. Slog i izradba ove vajarije, sravnimo li ju na primjer sa mletačkim kipom Marka Romanusa 1317. godine, odaju nedvojbeno stariju dobu za barem pol vieka, te možemo bez prezanja staviti izradbu ove rake u drugu polovinu trinaestoga vieka.[2]

U toj raci je pak 1632. godine uz ine predmete našast uvojak pergamene, datovan 1283. godine, s popisom 101 ili 102 imena zaparskih gradjana. Veliku zamašitost ovoga dokumenta za naše pitanje već je gosp. Meyer naglasio: doistini li se, da je izvornik iz 1283. godine, i da nije poznije u raku metnut, to je podloga za povjest zadarskih moćiju sv. Šimuna.[3]

---

[1] Sr. Kukuljević, Codex dipl. Index s. v. *Simeon;* Ljubić, Listine I—V, Index s. v. *Simeon, Symeon, Simon.*

[2] Kako je raka sada uzidana u trpezu žrtvenika, od drugih lica vidi se samo ono sa vajarijom lika, i lieva pobočna uža strana. Duga je 1·92 m., široka 0·70 m., a visoka 0·60 m. Što se izradbe tiče, opaziti je čudan kontrast, karakterističan za trinaesti viek: tielo je jeratično ukočeno, a glava nasuprot realistična, po načinu škole Nikole Pizanca početkom trinaestoga vieka (Sr. Selvatico e Chiartani, Arti del disegno in Italia, II. 519). Sferoidalni kadionik odaje takodjer trinaesti viek. — Mimogredce spomenuti nam je i još jednu raku, koja se po predaji stavlja u savez s dolazkom tiela sv. Šimuna u Zadar. To je škrinja od lipovine, poznije njemačke renesance XVII. vieka, sprieda i na pokrivalo urešena takozvanom žeženom slikarijom (Brandmalerei), koja ne ima nikakva znaka, po kojem bi se dalo slutiti, da stoji u savezu s tielom sv. Šimuna. Ona je šablonska zaručnička škrinja (Hochzeitstruhe) sa malo pristojnim predstavama. Sadašnji posjednici g. Kneževići u Zadru nabavili su ju pred 60 godina od Livakovića, župnika sv. Šime; te je odatle nastala i ona govorajka. Ne stoji pako u nikakvom savezu sa sv. tielom, jer kad je škrinja izradjena, Šimunovo tielo bijaše već na današnjem svom mjestu od 1632. godine.

[3] N. dj. p. 12: „Za ovo je pitanje od svih Fondrom navedenih do„kaza ona okolnost najbitniji, što Imenik zadarskih plemića, našast u

Digitized by Google

Ta izprava je odlučne važnosti za naše pitanje, ali i za našu povjest u obće, s toga smo nastojali, da ju po vrelima dosele pristupnim svestrano obradimo.

Imenik plemića zadarskih druge polovine 1283. godine, našast 1632. god. u kamenoj raci sv. Šimuna.

Dok je Bianchi dao ovaj imenik po više prepisa zadarskih, odabrav od više inačica onu, što mu se izpravnijom činila, i tako izpraviv čitanje Fondrino[1] po izvorniku 1632. god. našastom u raci, gosp. prof. M. Alačević izdao ga je po prepisu XVII.—XVIII. vieka u Arhivu Martinis-Marchi u Spljetu.[2]

Glede izvornika našasta u raci jamči Fondra da je bio napisan pismenima druge polovine trinaestoga vieka, i opaža da medju njim i prepisima nema bitne razlike, nego samo u tri prezimena. I spljetski prepis se bitno ne razilazi od Fondrina; sadrži jedno ime više nego zadarski (broj 3a), a jedno manje (br. 70). Mi priobćujemo najprije pod arapskom brojkom Fondrin-Bianchijev tekst uz inačice, te onda u zaporkama razlike spljetskog rukopisa; a pod rimskom brojkom na temelju izprava utanačena imena.

Ne znamo, da li je imenik u izvorniku imao koji naslov. Fondra ga tituluje: „*Nomina domorum Nobilium Jadertinorm de anno 1283*“, a Bianchijevi primjerci: „*Nomina et cognomina domorum Nobilium Jadrae quae reperiebantur in anno 1283*“, a spljetski primjerak: „*Nomina domorum nobilium omnium Jadrae, quae reperiebantur anno 1283*“, uz sliedeću opazku pri koncu: „*Omnia supra scripta Nomina et Cognomina registrata fuerunt ex quaddam scriptura, quae reperta fuit penes corpus Sancti Simeonis Justi, supra dicti temporis*“.

„mramornom sarkofagu do tiela Svečeva, nosi datum 1283. godine. „Ako je taj Imenik obitelji izvorni dokumenat 1283. godine, te ako „je baš 1283. godine bio položen u raku sv. Šimuna, onda služi Zadru „kao najizvjestnija podloga za povjest svetog tiela. Ali i proti ovoj „izpravi može se iznieti prigovora, premda je jošte moguće, da je jedan „od toliko Fondrom vidjenih primjeraka Imenika, i to bilo baš onaj „što je 1632. našast u mramornoj raci, i premda je, velju, moguće, „da je taj imenik plemićkih obitelji bio stavljen u raku i kašnje; a to „je tim vjerojatnije, čim mramorna raka, o kojoj je rieč, kao što ćemo „potla u kritici vidjeti, nije bila izradjena prije XIV. vieka“. Da ovo zadnje nagadjanje i obrazloženje ne stoji, već gori kazasmo; a i odmah nastavljamo protivnim dokazivanjem.

[1] Fondra n. dj. p. 67 i dalje.

[2] Bull. dalm. XII. (1889.), p. 183 i dalje.

Digitized by Google

Da opredielimo pravu povjestnu vriednost ovoga imenika te izpravni oblik imena, mi ćemo ga sravniti sa suvremenim izpravama. Kao glavni izvor uzimljemo izvorni Regest Zadarskog bilježnika Creste de Tarallo, što se nahodi u notarialnom Arhivu Pokrajinskog Sudišta u Zadru,[1] kao što Ljubićem objelodanjene mletačke izprave „Listine o odnošajih izmedju južnog slavenstva i mletačke Republike", knj. I—V;[2] te i ne objelodanjenu sbirku zadarskih povelja kod spljetskog družtva „Bihać";[3] uz druga pomagala, što ćemo cjelovitije na svakom mjestu označiti.

Doista su imena često neizpravno priobćena, tako da smiemo ona uvažiti, koja su drugim izpravama utvrdjena. Po tom naš imenik od 101 ili 102 zadarska plemića pruža nam 55 izvjestnih povjestnih ličnosti, što se u izpravama opetovano spominju, i to kao suvremene za druge polovine trinaestoga i za prve polovine četrnaestoga vieka (1247.—1350.). Nego većina tih gradjana zadarskih bijaše izumrla oko godine 1300., a izvjestno znamo da od godine 1289. do 1320. bijaše ih već pomrlo osmero (br. 7, 9, 27, 34, 53, 55, 75, 89). Pošto pak trojica (br. 27, 34 i 59) bijahu umrla god. 1289., dobiva se *terminus post quem non* bi sastavljen imenik. I tako za dobu postanja imenikova možemo označiti razdoblje 1247.—1289. godine. Nu da sastavljenje imenika pada bliže k 1289. godini, nego li prije, razabire se odatle, što od 100 zadarskih plemića, koji su g. 1247. 1. kolovoza uz težke uvjete primili grad od Mlečića, samo jedan (br. 1: *Andreas de Cotopagno)* življaše, kad je naš imenik sastavljen; dok je u imenik uvršteno trideset i sedam imena porodica, koje se u popisu 1247. godine nalaze, po svoj prilici sinovi gradjana 1247. godine.[4] To bi značilo, da je imenik sastavljen poza izumrćem svih plemića 1247. godine, a za živa samoga Andrije Kotopanje, koji se spominje još 1274. godine. Doista to potvrdjuje što je Sreća Lukanić postao zadarskim plemićem tek 1260. godine, te u imeniku ne dolazi on, nego njegov sin Ivan pod br. 36. A to nas opet napućuje, da je postanje imenika svakako dosta poznije od one godine. Nego jedna izprava nam pruža izvjestan

[1] Registrum A. Creste de Tarallo ciuis et publicus Notarius Jadrensis 1289—90. anni. Štampan u Vjestniku kr. zem. arbiva god. I—III.

[2] Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium I—V, izd. Jugosl. Akademije 1868.—75.

[3] Ove su pergamene pripadale negda zadarskoj obitelji de Soppe, te su preko pok. prof. I. Danila prešle u vlastničtvo rečenog spljetskog družtva.

[4] Ljubić, Listine I, p. 68—74.

Digitized by Google

podatak, po kojem možemo još točnije ograničiti rok sastavljenja imenikova. *Marchesinus de Tranianeis* bio je ubrojen u zadarske plemiće dne 6. maja 1283. godine, a on pak je u našem imeniku naveden baš kao zadnji zadarski plemić pod br. 101. Ova činjenica očevidno jamči, da je imenik sastavljen potla dana 6. maja 1283. godine, a svakako prije 1289. godine; a jer se spomenuti Markezin navadja kao *zadnji* plemić zadarski, po sebi se nameće zaključak, da se je to moralo slučiti druge polovine iste godine, ili najkašnje sliedeće godine.

Radi točnoga sudaranja imenika s izpravama očevidno je, da je autentičan, i da je druge polovine 1283. godine bio položen u raku sv. Šimuna; apokrifno djelo poznije dobe odavalo bi gdje mu drago dobu spatvaranja.

To polaganje imena sviju plemića zadarskih u raku mora da je skopčano sa znamenitim dogodjajem, koji stoji u tiesnom savezu sa moćima sv. Šimuna.

Nobiles Jadertini de anno 1283.

I. Andreas de Cotopana.

1. Andreas de Cotopagno. (*S.* Coctopana.)

Ljubić, Listine I, 73: *1. VIII. 1247. Andreas de Cotopagno* iz Zadra iztjeran, podpisuje s drugim prognanicima ugovor, kojim primaju natrag svoj grad uz težke uvjete.

Ljubić, Listine III, 409: *25. VIII. 1274. Andreas de Cotopagno* jamac za Omišane. Sr. Theiner, Mon. Slav. Merid. I. p. 89: *23. III. 1264.* oprost od ženidbene zaprieke medju Prestancijem Cotopagna i ženom mu Stanom.

II. Marinus de Sabbo.

2. Martinus de Sabbe.

Reg. Creste de Tarallo, Nr. 140, p. 46: *7. XI. 1289. Stephanus Marini de Sabbo.*

III. Bogdan de Laurechna.

3. Bogdan de Laurechna. (*S.* Bogde de Lavuna.)

Ljubić, Listine I, p. 184: *28. III. 1294. Bogde de Lovrechena;* p. 185: *29. III. 1294. Bogde de Lourechena;* II, 245: *30. IV. 1345. Bogdolus de Lauregna.*

Reg. Tarallo Nr. 1, p. 1: *10. VII. 1289, vir nobilis Bogdanus de Laurechna.*

IV. Cossa de Saladinis.

3a. (*S.* Cosa de Saladinis.)

Ljubić, Listine I, 81: *24. VI. 1251 Cosa Saladini,* sudac zadarski; III, 404: *24. VI. 1251* isto.

Ljubić, Dva popisa manastira sv. Krševana, Starine XIX, p. 23: *10. VI. 1259, terra Coscę de Saladinis.* L. c. p. 25: *15. VIII. 1279. Cosa de Sa-*

Digitized by Google

ladinis iudex. Listine III, 408: *25. VIII. 1274. Cosa Saladini,* zad. sudac.
Reg. Tarallo, Nr. 53, p. 18: *4. VIII. 1289 Cossa Saladinus civis Jadre.*
Nr. 82, p. 29: *15 VIII. 1289.* isto. Nr. 166, p. 154: *30. XI. 1289. Cosse et Berte Saladinis civibus Jadre.*
Ljubić, Listine I, 425: *19. V. 1334, per Cosam Saladini.*

V. Volcina de Ginanis.

4. Volcina de Ginanis. (*S.* Volucina de Ginnanis alias Gnogrich *ili* Grugrich.)
Ljubić, List. III, 408: *25. VIII 1274. Vulcigna de Grinano,* zad. sudac.

VI. Stane de Varicassis.

5. Stane de Varicassis.
Lučić, De Regno D. et C. IV, 9, p. 184: *11. XII. 1284. Ego Stane de Varicasse examinator.*
Reg. Tarallo Nr. 279, p. 84: *6. V. 1289. Madio filio Stani de Varicassa.*
Ljubić, Policorion, Starine XXIII, p. 199: *2. VI. 1297. Ego Madius Stuni de Uaricassa potestas Seibenici manum misi.*

VII. Thomas de [Qualis?].

6. Thomas de Gnate. (*S.* Gnati.)
Po svoj prilici *Qualis;* sr. Ljubić, Listine, Ind. p. 303.

VIII. Dessa de Fumatis.

7. Dessa de Fumado.
Ljubić, Dva popisa man. sv. Krševana, Starine XIX, p. 26: *13. III. 1291. Theodorus quondam Dese de Fumatis.*

IX. Jacobus de Scolatura.

8. Jacobus de Scolatura.
Reg. Tarallo Nr. 269, p. 81: *12. V. 1290. Jacobo Scolatura ciue Jadre.*
Ljubić, List. I, 184: *28. VII. 1294. Jacobus de Scolatura.*

X. Bette de Petrigna.

9. Bette de Petrigna. (*S.* Bicte.)
Ljubić, List. III, 397: *13. XI. 1226. Petrigna Zadranin,* talac u Mlecima; I, 74: *1. VIII. 1247. Petrigna prognani Zadranin.*
Reg. Tarallo Nr. 1, p. 1: *10. VII. 1289. Bette de Petrigna Jadrensis.*
Nr. 247, p. 74: *12. III. 1289. isto.*
Ljubić, Dva popisa, p. 31: *4. X. 1315. Petro quondam Viti de Petriciue Jadre.*

XI. Thomas de Penazo.

10. Thomas de Penazo *ili* Pesaro. (*S.* Penaro.)
Lučić, De regno D. et C. IV, 9, p. 183: *11. XII. 1284. Thomasio Penazo,* svjedok.

Digitized by Google

XII. Stephanus de Soppe.

11. Stephanus de Soppe. (*S.* Tomas de Scope.)

Reg. Tarallo Nr. 99, p. 85: *10. VIII. 1289. Stephanus de Soppe civis Jadre.* Nr. 131, p. 44: *1. XI. 1289.* isto.

U arhivu porodice Fanfogna-Fanfognetta nalazi se i rodoslovnik zadarskih plemića Župe, ili de Soppe, kojega evo prvi dio:

Mihajil de Soppe 1051.

Mergja 1139.

Juraj vitez kralja Emerika 1192.

Blaž	Marin		
Juraj, prvi od triju zadarskih rektora 1391, 1397, 1399.	Juraj, zapovjednik galija i prvi od triju zadarskih rektora 1324, 1344.	Stjepan, poklisar kralju Ljudevitu Vel. 1348.	Mihovil, poklisar kralju Ljudevitu Vel. 1350.

XIII. Barte de Petri Zotti.

12. Barte de Petrizzotto *ili* Petrocotto.

Cfr. Reg. Tarallo Nr. 44, p. 14: *2. VIII. 1289. Cibriano filio Petri Zotti Jadrense*, svjedok.

XIV. Johannes de [Bucadeo].

13. Johannes de Bonadíc. (*S.* Bonadec.)

Cfr. Reg. Tarallo Nr. 13, p. 14: *8. VII. 1289. Johannes Bucodeo ciuis Jadre.* Nr. 16, p. 5: *8. VII. 1289. Johanne Buccadeo*, svjedok.

XV. Paulus de Petri Lombardi.

14. Paulus de Bellombardi. (*S.* Belonbadi.)

Reg. Tarallo Nr. 168, p. 55: *1. XII. 1289. Paulus Petri Lombardi pri, staldus.* Nr. 210, p. 60: *7. I. 1289. Paulo de Petro Lombardo Jadrense*-svjedok. Nr. 211, p. 64: *10. I. 1289. presentibus Paulo de Petro Lombardo et Domice de Bellobralo.*

Ljubić, List. II, 216: *21. VI. 1344. Paulus de Perlumbardo ciuis Jadre;* 437: *4. III. 1347. ser Paulus Petri Lombardi*, talac u Mlecima; III, 235: *24. VI 1352. Paulum Palonbarda;* 236: *24. VI. 1352. Paulus Palonbrado.*

Bihać Nr. 15: *12. IV. 1366. Helyas filius naturalis quondam Pauli de Palumbardo.*

XVI. Nicolaus de Vodcarra.

15. Nicolaus de Vitchara. (*S.* Vitcana.)

Reg. Tarallo Nr. 11, p. 4: *9. VII. 1289. Nicolaus de Vodcarra ciuis Jadre.* Nr. 60, p. 21: *6. VIII. 1289. Nicola de Vodcarra habitatore Jadre*, svjedok. Nr. 118, p. 41: *14. XI. 1289.* isto. Nr. 168, p. 55 : isto.

Digitized by Google

Ljubić, Policorion, Starine XXIII, p. 214—5; *7. V. 1291.: et Nicole Cerne Votcare ciuibus Jadre.*

XVII. Petrus de . . .

16. Petrus de Spera.

Cfr. Reg. Tarallo, Nr. 4, p. 2.: *10. VII. 1289. Marcus de Spaurasci ciues Jadre.* Nr. 60, p. 21: *6. VIII. 1289.* isto.

XVIII. Martinus de . . .

17. Martinus de Spugasana *(S.* Spugna Sava).

XIX. Pellegrinus de Ursulinis.

18. Peregrinus de Vessulinis *ili* Ursulini *(S.* Ursulino).

Reg. Tarallo Nr. 38, p. 13: *1. VIII. 1289. Pelegrinus de Ursulino ciuis Jadre.* Nr. 71, p. 25: *9. VIII. 1289.* isto. Nr. 80, p. 28: *15. VIII. 1289.* isto.

XX. Franciscus de Zadulinis.

19. Franciscus de Cedolinis *(S.* Cedulinis).

Ljubić, List. III, 170: *13. III. 1350. Francisco de Zadulinis.*

Ljubić, Dva popisa, p. 32: *1. VII. 1358. et Francesco de Zadulinis rectoribus Jadre.*

Bihać, Nr. 14: *30. I. 1363. Franciscus Johannis de Zadulinis.* Nr. 16: *26. XI. 1366. Franciscus quondam Johannis de Zadulinis.* Nr. 17: *10. III. 1369. Franciscus de Zadulinis.*

Sr. Lučić, n. dj. L. V. c. 5.

XXI. Petrus de Georgio.

20. Petrus de Georgiis.

Cfr. Ljubić, List. III, 147—8: *16. VII. 1342. per Georgium condam Mathei de Georgio civem Jadre;* 68: *20. III. 1348. quod Cressi de Georgio de Jadre.*

XXII. Johannes de Zivalellis.

21. Johannes de Civallellis.

Farlati n. dj. V, 79: *7. III. 1260. Joanne de Zivalelli,* svjedok.

Ljubić, List. III, 409: *25. VIII. 1274. Johannes de Zevatellis [Zcualellis* Ind.] jamac za Omišane.

Bihać Nr. 19: *1370. Zuane de Ziualellis rector Jadre.*

XXIII. Petrina de . . .

22. Petrina de Alme *(S.* Dolma de Alme).

XXIV. Bartholomeus de Zloradis.

23. Bartholomeus de Sloradis *(S.* Zlocadis).

Ljubić, List. I, 171: *1317—19 Quod respondatur Barthe de Slorado, procuratori domine Marie eius sororis;* 303: *4. VII. 1319. Barthe de Slurado ciuis Jadrensis;* 381: *28. III. 1332. Bartholomeus de Slorado civis Jadre;* 384: *16. VI. 1332. Barte de Slorado;* III, 68: *20. III. 1348. pro*

Digitized by Google

sorore Barthi de Slorado; cfr. II, 143, 233, 247, 411, 415, 91: *21. VII. 1248. quod Barthe de Slorandis,* zatočen u Mlecima, može se preseliti u Padovu; 168: *8. III. 1350. quod Barthi de Sloranto de Jadra* bude dozvoljeno hodočastiti k papi; 261: *17. XII. 1353. quod Barti de Sloranto, de Jadra* bude dozvoljeno naselit se u Senju.

Ljubić, Dva popisa, p. 32: *1. VII. 1358. Bartholomeo de Zloradis et .... rectoribus Jadre.*

XXV. Micha de Pezaro.

24. Micha de Pechiaris (Pechano).

Reg. Tarallo Nr. 55, p. 19: *5. VIII. 1289. Micha de Peçaro ciuis Jadre,* Bihać Nr. 14: *30. I. 1363. Michael Johannis de Pecchiaro.*

XXVI. Johannes de [Catareno?]

25. Joannes de Contarenis.

Cfr. Reg. Tarallo Nr. 4, p. 13: *7. VIII. 1289. Franciscus de Catarino Jadrensis.*

Ljubić III, 424: *19. III. 1286. dominus Johannes Contareno,* jamac za zadarski dug vladi; mora da je Mlečanin; isti što I, 24: *11. IV. 1225.* Reg. Tarallo Nr. 102, p. 36: *9. VIII. 1289. Marino Contareno de Jadra,* svjedok.

XXVII. Damianus de Dobre.

26. Damianus de Dobre.

Ljubić, Dva popisa itd., p. 25: *15. VIII. 1281. pro Damiano Dobre.*

XXVIII. Martinus de Grisogonis.

27. Martinus de Grisogonis.

U izpravi za podieljenje zadarskoga plemstva Sreći Lukaniću Spljećaninu *1. IV. 1260. Martinus de Grisogonis* drugi rektor Zadra. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 90.

Farlati, Illyr. Sacr. III, 285: *14. VI. 1272. Martinus Grisogonii,* svjedok.

Reg. Tarallo, Nr. 242, p. 72: *8. V. 1289. Barte filius condam Martini Grisogoni.*

XXIX. Cerne de Carnarutis.

28. Cerne de Carnarutis.

Zadarska porodica Karnarutić. Cfr. Ljubić, List. Ind. p. 236.

XXX. Nicolaus de Matafaris.

29. Nicolaus de Matafaris.

Reg. Tarallo, Nr. 10, p. 3: *9. VII. 1289. Micha Mataffari ciuis Jadrensis advocatus;* isto Nr. 17, p. 6; Nr. 19, p. 6; Nr. 27, p. 9. Nr. 125, p. 44: *5. X. 1283. curie aduocatus.* Nr. 138, p. 46: *7. XI. 1289. Micha de Matafuro.* Nr. 145, p. 48: *8. XI. 1289. Micha de Matafaro.*

Digitized by Google

XXXI. Micha de Grade.

30. Micha de Grade.
Reg. Tarallo Nr. 152, p. 50: *21. XI. 1289. Micha de Grade*, Zadranin, svjedok.

XXXII. Ciprianus de . . . .

31. Ciprianus de Cencadis *(S.* Cenadeis).

XXXIII. Lampre de Daria.

32. Lampre de Daria *(S.* Lompre).
Ljubić, List. III, 404: *24. VIII. 1251. Lampre filio quondam Preste de Daria.*
Reg. Tarallo Nr. 31, p. 11: *5. VII. 1289. Lampre de Daria Jadrensis.*

XXXIV. . . . . .

33. Madius *(S.* Thadius) de Ponto.

XXXV. Mattheus de Mergula.

34. Matthaeus de Merigola *(S.* Massius de Maregola).
Reg. Tarallo Nr. 70, p. 24: *9. VIII. 1289. Ninoslaua de Spaleto uxor condam Mathaei de Mergule.*

XXXVI. Theodorus de . . . .

35. Theodorus de Zusiano *ili* Tuscano, Turcano, Turcanino *(S.* Theodosius de Zuscano).

XXXVII. Johannes de Luccaris.

36. Joannes de Luccaris.
Cfr. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 90: *1. IV. 1260.* Spljećanin Sreća Lukarić ubrojen u zadarsko plemstvo.
Reg. Tarallo Nr. 109, p. 38: *6. VIII. 1289. Çanne filio Budislavi Lucarij habitator Jadre.*

XXXVIII. Fredericus de Martinuscio.

37. Fredericus de Martinis *ili* Martinusii.
Reg. Tarallo Nr. 219, p. 66: *13. I. 1289. Fredericus de Martinuscio.*
Ljubić, List. I, 199: *29. I. 1302. Frederico de Martinusso . . . . de Jadria.*

XXXIX. Madius de Gallellis.

38. Madius de Gallellis *ili* Galli.
Reg. Tarallo Nr. 136a, p. 45: *1. II. 1289. Madio Galla*, svjedok.
Ljubić, Policorion, Starine XXIII., p. 214—5: *7. V. 1291. Ego Madius Gallellus de Cerna examinator manum misi.*

Digitized by Google

XL. Petrus de Zane.

39. Petrus de Joannis *(S.* Goonanis).
Reg. Tarallo Nr. 88, p. 31.: *13. VIII. 1289. Petro de Çanne.*

XLI. Damianus de Juris (?)

40. Damianus de Juris *(S.* Giuris).

XLII. Matthaeus de . . . . . .

41. Matthaeus de Dracua *(S.* Drauca).

XLIII. Nicolaus de . . . .

42. Nicolaus de Piplos *ili* Bilpes *(S.* Pchepis).

XLIV. Creste de Vitecov.

43. Creste de Vodior *ili* Victicor (*S.* Vedeov).
Ljubić, List. II, 165: *2. XI. 1349. Nicola condam Cresii de Bittcor.*
Cfr. Ljubić, List. II, 438: *4. III. 1347. Nicola de Vitecov,* zadarski talac u Mlecima.

XLV. Micha de . . . . .

44. Micha de Scherizza *(S.* Scesilla).

XLVI. Stephanus de Carbonis.

45. Stephanus de Carbonis *(S.* Garbonis).
Cfr. Reg. Tarallo Nr. 150, p. 49: *10. XI. 1289. Stephanus de Carbonusso.* Nr. 21, p. 7: *7. VII. 1289. Dobre de Carbunne.*
Cfr. Ljubić, List. I, 42: *2. III. 1227. Cerne de Carbono*; cfr. p. 80.

XLVII. Paulus de . . . .

46. Paulus de Scoba *(S.* Scobbe).
Reg. Tarallo Nr. 21.

XLVIII. Andreas de Cossa.

47. Andreas de Cosa *(S.* Giadre).
Reg. Tarallo Nr. 98, p. 84: *10. VIII. 1289. Andreas de Cossa ciuis Jadre.* Nr. 104, p. 37: *8. X. 1289.* isto. Nr. 247, p. 74: *12. III. 1289. Prodde et Andrea de Cossa fratribus Jadrensibus.*
Cfr. Lučić, De regno D. et C. IV, 9, p. 283: *11. XII. 1284. Prodde de Cosa,* svjedok.

XLIX. Andreas de Cande.

48. Andreas de Canda.
Reg. Tarallo Nr. 77, p. 27: *15. VIII. 1284. Andrea de Canda ciuis Jadrensis.*
Ljubić, List. I, 186: *9. IV. 1294. Andrea de Cande;* II, 438: *4. III. 1347.* talac u Mlecima.

Digitized by Google

L. Georgius de Matthaeo.

49. Georgius de Matthaeo.

Reg. Tarallo Nr. 155, p. 51: *15. XI. 1289. Georgius de Matheo iudex per Jadrensem curiam constitutus.*

LI. Cerne de Dominis (?).

50. Cerne de Dominis.

LII. Creste de Micusio.

51. Creste de Michassio *(S.* Muassio).

Reg. Tarallo Nr. 9, p. 3: *9. VII. 1289. Johannes filius condam Cresti de Micuso Jadrensis.* Nr. 5, p. 2: *10. VII. 1289. Johannes filius Cresti de Micusso ciuis Jadre.* Nr. 52, p. 17: *3. VIII. 1289. Creste de Micusso ciuis Jadrensis.* Nr. 94, p. 83: *10. VIII. 1289.* isto. Nr. 154, p. 50: *21. XI. 1289. Creste de Micusso.*

LIII. Matthaeus de Nassis.

52. Matthaeus de Nassis.

U izpravi za podieljenje zadarskog plemstva Spljećaninu Sreći Lukariću. *1. IV. 1260. Mattheus de Nassis,* prvi rektor Zadra. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 90.

LIV. Damianus de Miligost.

53. Damianus de Milgat *ili* Milgost *(S.* Miglia).

Cfr. Rogovski Arhiv, br. 34: *10. XI. 1250. Michael de Milgosto tribunus curiae Jadrensis.* Jelić „Biogradsko Primorje" u Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. III, 73.

Reg. Tarallo Nr. 2, p. 1: *10. VII, 1289. Damianus de Milgosto Jadrensis.* Cfr. Nr. 20, 24, 25, 27, 28. Nr. 139, p. 146: *7. XI. 1289. Paulus condam Damiani de Miligosto Jadrensis.* Nr. 113, p. 40: *14. X. 1289. Angelara uxor olim Damiani de Miligosto.*

LV. Johannes de . . . .

54. Joannes de Sermis *(S.* Semis).

Valjda *de Cernis*; za tu porodicu sr. Ljubić, List. Ind. p. 78.

LVI. Petrus de Zloradis.

55. Petrus de Sloradis *(S.* Zlocadis).

Reg. Tarallo Nr. 13, p. 14: *8. VII. 1289. Petrus de Sluradi civis Jadre.* Nr. 170, p. 56: *13. XII. 1289.* isto.

Bihać Nr. 4: *15. VI. 1320. Grisogonus olim Petri Essloradis.*

LVII. Andreas de Stephanis (?).

56. Andreas de Stephanis *(S.* Stupaneis).

Digitized by Google

LVIII. Petrogna de Pappo.

57. Petrogna de Pompes *(S.* Pampes).
Reg. Tarallo Nr. 168, p. 55: *1. XII. 1289. Petrogna de Pappo Jadrensis,* svjedok.

LIX. Buico de Butoanne.

58. Buico de Bottonis.
Ljubić, List. I, 184: *28. III. 1294. Bivoldus de Botone.*
Cfr. Reg. Tarallo Nr. 250, p. 74: *12. III. 1289. Grisogono de Butouane.*
Ljubić, List. III, 81: *12. V. 1348. Nicolaus Miche de Botono;* cfr. 102.

LX. Barthe de Jurislavis.

59. Barte de Jurislavis *(S.* Giurislavis).
Zadarska porodica Jurislavić, sr. Ljubić, List. Index p. 211.

LXI. Cerne de Cande.

60. Cerne de Candis *(S.* Condis).
Reg. Tarallo Nr. 131, p. 44: *1. XI. 1289. Cerne de Cande ciuis Jadre.*
Sr. Ljubić, List. Ind. p. 71.

LXII. Lompre de Paulis(?).

61. Lombre de Paulis.

LXIII. Martinus de Bella(?).

62. Martinus de Bella.

LXIV. Dessa de Plebanis (Fafogna).

63. Dessa de Plebanis *(S.* Blebanis).
Ljubić, List. III, 409: *25. VIII. 1274. Dessa de Fanfogna.*
Jedan ogranak porodice Plebanis zvao se i Fanfogna, te se tako i u izpravama spominje. Sr. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 73
Lučić, De regno D. et C. IV, 9, p. 183: *11. XII. 1284 Dessa de Fafogna,* svjedok.
Reg. Tarallo Nr. 35, p. 12: *30. VII. 1289. Dessa de Fafogna.*
Ljubić, List. I, p. 184: *28. III. 1294. Dessa de Fassogna* [izpr. *Fanfogna].*
Ljubić, Dva popisa, p. 29: *1306. Dessam de Fanfogna.*
U arhivu zadarske porodice Fantogna-Fanfognetta čuva se rodoslovnik porodice Plebanis-Fanfogna, kojega je prvi dio sliedeći:

Digitized by Google

Musol, knez hrvatski, pridjevkom Vavohja, zadarski plemić 1104.

Marko — žena Priba 1149.

Marin „caput Concilii Rogatorum". 1215.	Sergius, rabski arcidjakon 1209.	Damjan, nadžupnik sv. Petra Novoga „in Foro" 1204.
Damjan		

Dobra (Bona), koludrica sv. Nikole.	1288. Deša — žena Darija de Paulo.	Ivan — žena Dobrica

Dračа, koludrica sv. Marije.	Jakov, sudac zadarski, ž. Dobra de Saladinis 1340.	Cerne „mandatus a Ludovico rege Ungariae pro defensione Jaderae patriae suae 1345." žena Stane.	Eneas	Frano, žena Kaja.	Mihajil, žena Ivanica 18. V. 1338.	Krševan, pleban sv. Marije i šibenski biskup 1340.	Damjan, upravitelj Jakina.

Koljeno *de Plebanis* počimlje hrvatskim knezom Musolom, kojega Zadrani 1104. ubrojiše u plemiće. Pridjevak Fanfogna po jednom pismu značio bi u madžarskom jeziku: začetnik koljena; dok predaja taj pridjevak pripisuje naravnoj mani govorenja kroz nos, koja još svedjer prati ove koljenoviće.

Musolov praunuk Deša bijaše sa Vulcinom Matafarićem obrani sudac medju Zadrom i Rabom 1288. godine (Sr. Ljubić, Listine I, 184.). Ostavio je iza sebe jedanaestero djece. Krševan se iztakao kao poslanik zadarski k papi Ivanu XXII. u Avignon, te je 1319. izabran šibenskim biskupom. Enej je 1342., 1346. i 1348. knezovao u Pagu, pristaša hrvatsko-ugarskoga kralja Ljudevita. Cerne se spominje kao zadarski poslanik k istom kralju, da Zadru dodje u pomoć, 1345. godine; umre u svojoj devedesetoj godini i bi pokopan u koludričkoj crkvi sv. Marije.

Digitized by Google

LXV. Thomas de Assarola (?).

64. Thomas de Assarola *(S.* Asarola).

LXVI. Andreas de Grubogna.

65. Andreas de Lucbogna *ili* Grubogna *(S.* Embogna).
Ljubić, Policorion, Starine XXIII, p. 212: *20. IX. 1282. prope terras Andree de Grubogna.*
Reg. Tarallo Nr. 60, p. 21: *6. VIII. 1289. Andreas de Grubogna.* Nr. 181, p. 58: *3. II. 1289. iuxta terram Andree de Grubogna.*
Bihać, Nr. 16, *26. XI. 1366. Crespus Andree de Grubogna.*

LXVII. Blasius de Calcina (?).

66. Blasius Kalcigna *(S.* Rabcigna).

LXVIII. Paulus de Bosacis.

67. Paulus de Borache *(S.* Banac).
Lučić, De Regno D. et C. IV, 9, p. 183: *11. XII. 1284. Paulo de Borache,* svjedok.
Reg. Tarallo Nr. 21, p. 7: *7. VII. 1289. Paulus de Bosaçi* i *de Posaço.*
Reg. Tarallo Nr. 51, p. 17: *3. VIII. 1289. Paulo de Bosaco,* svjedok. Nr. 100, p. 86: *10. VIII. 1289. pristaldus Paulus Bosaci Jadrensis curie tribunus.*

LXIX. Drago de Nosdrogna.

68. Drassius de Nosdrogna *(S.* Nozorogna).
Reg. Tarallo Nr. 114, p. 40: *14. X. 1289. Drago de Nosdrogna.*

LXX. Leonardus de Michaelis.

69. Leonardus de Michaelis.

LXXI. Domine de Bolessa.

70. Domme de Boges *(S. izost.).*
Reg. Tarallo Nr. 50, p. 17: *3. VIII. 1289. Domine de Bolesa.* Nr. 51, p. 17: *3. VIII. 1289. Domine de Bolesa ciuis Jadre.* Nr. 279, p. 84: *6. V. 1289. Domine de Bolesse Jadrense,* svjedok.

LXXII. Nicolaus de [Carnarutis?].

71. Nicolaus de Carneatis *ili* Comeatis.
Za porodicu Karnarutić sr. Ljubić, List. Ind. p. 236.

LXXIII. Valerius de Truchalta (?).

72. Valerius de Trucalta *(S.* Truchallis).

LXXIV. Nicolaus de Agalis (?).

73. Nicola de Agalis.
Ljubić, List. I, 402: *27. II. 1333. Budislavum Miche Agalla de Jadra.*

Digitized by Google

LXXV. Vulcigna de [Madiis?].

74. **Vulcigna de Madigo.**

LXXVI. Johannes de Calcina.

75. Joannes de Calcina *(S. izost.* Calcina).

U izpravi za podieljenje zadarskog plemstva Spljećaninu Sreći Lukariću, *7. IV. 1260. Joanne de Calzina*, treći rektor Zadra. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 90.

Reg. Tarallo Nr. 130: *10. XI. 1289. Johannes de Calcina.*

Ljubić, Dva popisa, p. 27: *10. V. 1297. terre . . . Yanni de Calcina.*

Ljubić, List. I, 206: *1. XII. 1303. Joannes de Calcina (olim) iudex;* 407: *Zoeta relicta Joannis de Calcina;* 240: *15. V. 1309. cum quodam alio puero filio quondam Joannis de Calcina.*

LXXVII. Marcus de Crisavis(?).

76. **Marcus de Crissavis** *(S.* Cresanis).

LXXVIII. Georgius de . . . .

77. **Georgius de Liliis** *(S.* Gilis).

LXXIX. Nicolaus de Mattheis(?).

78. **Nicolaus de Mattheo** *(S.* Mathio).

LXXX. Dobre de Begna.

79. **Dobre de Begna** *(S.* Begnis).

Reg. Tarallo Nr. 28, p. 10: *5. VII. 1289. Nicola Dobri de Begne iudex pristaldus.* Nr. 54, p. 18: *4. VIII 1289. Nicola Dobri de Benne.* Nr. 229, p. 69: *3. II. 1289. Paulus filius condam Damiani Dobri de Benne.* Nr. 142, p. 47: *8. XI. 1289. Nicola Dobri de Benne.*

Ljubić, List. III, 242: *11. VIII. 1352. Cresi condam Dobri de Begna de Jadra.*

LXXXI. Petrus de Dracia.

80. **Petrus de Drechia** *(S.* Dreca).

Reg. Tarallo Nr 121, p. 42: *13. X. 1289. Petro de Dreça ciui Jadre.* Nr. 180, p. 58: *7. XII. 1289. Petrus de Dreça ciuis Jadre.* Cfr. Nr. 274, p. 82: *11. V. 1290. Dobre de Draça,* svjedok.

LXXXII. Stephanus de Vitessa.

81. **Stephanus de Bizessa** *(S.* Bigesa).

Reg. Tarallo Nr. 17, p. 6: *7. VII. 1289. Martinus de Vitesa Jadrensis,* svjedok. Nr. 21, p. 7: *7. VII. 1289. Franciscus de Vitesa,* isto. Nr. 131, p. 44: *1. XI. 1289. Franciscus de Bitessa Jadrensis.* Nr. 61, p. 21: *6. VIII. 1289. Franciscus de Vitesa Jadrensis.*

Digitized by Google

LXXXIII. Zeno de Longis.

82. Zeno de Longhis *(S.* Zongis).

Cfr. Reg. Tarallo Nr. 67, p. 23: *8. VIII. 1289. Jacobus filius condam Pelegrini Longi Jadrensis.*

LXXXIV. Dobre de Simeonis (?).

83. Dobre de Simeonis *(S.* Simonis).

LXXXV. Franciscus de Lampre (diis).

84. Franciscus de Lompes *(S.* Lopis).

Reg. Tarallo Nr. 22, p. 7: *7. VII. 1289 Franciscus de Lompre ciuis Jadre.*

Ljubić, List. I, 304 *1309. Franciscus Lampredii et Conde de Ragno ambaxadores*, cfr. 309; 382: *14. IV. 1332. ser Franciscus de Lampre.*

Ljubić, List. I, 160: *1325. super questionem ser Francisci de Lompre cum communi Sibenici;* 167: *1326—7.* isto.

LXXXVI. Zeputa de Zeputis (?).

85. Ceputa de Ceputis *(S.* Cempta de Cemptis).

Cfr. Ljubić, List. I, 74: *1. VIII 1247. Zeputa*, prognani Zadranin.

LXXXVII. Franciscus de Nicolis.

86. Franciscus de Nicolis.

Ljubić, Dva popisa, p. 26: *12. IX. 1286. et iudicibus ... Francisco Lampredii de Nicola.*

Reg. Tarallo Nr. 23, p. 7: *7. VII. 1289. Franciscus Lompri de Nicola*, parbenik proti banu Pavlu Šubiću.

Cfr. Rog. arch. Nr. 34.: *10. XI. 1250. nobilis vir Petrus de Nicholu;* Jelić „Biograd. Prim." u Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. III, 73.

LXXXVIII. Jacobus de Gayo.

87. Jacobus de Lagis *ili* Gaiis *(S.* Gajis).

Reg. Tarallo Nr. 174, p. 57: *10. XII. 1289. Jacobo de Gaya commissario pro testamento.* Nr. 155, p. 51: *15 XI. 1289. Jacobus de Gaya iudex maris Jadrensis.*

Cfr. Ljubić, List. III, 439: *16. XI. 1324. et barcha Nicolai Gaio Jadertini.*

LXXXIX. Thomas de ....

88. Thomas de Civilis *ili* Caulis *(S.* Cevillis).

XC. Jadre de Raua.

89. Jadre de Ravis *(S.* Ronis).

Reg. Tarallo Nr. 44, p. 14: *2. VIII. 1289. Andrea de Rava Jadertinus* Nr. 46, p. 15: *2. VIII. 1289. Andrea de Raua ciuis Jadre.*

Ljubić, Dva popisa, p. 27: *16. V. 1297. boscum Raue quondam Andree de Raua.*

Digitized by Google

XCI. Johannes de . . . .

90. Joannes de Aretis.

XCII. Juste de . . . .

91. Juste de Serbich *(S.* Srebri).

XCIII. Cerne de . . . .

92. Cerne de Egidiis.

XCIIII. Johannes de Pellegrinis.

93. Joannes de Pellegrinis *(S.* Grigenon).

Cfr Bianchi kod Fondre: *Anno 1283. Istae sunt electiones in Consilio Rogatorum. Anno Domini 1283. . . . . Die octava exeunte septima Cerne filius Egidij Recor. fuit ad hoc Consilium Rogatorum loco Volcinnae Pellegrini defuncti.*

XCV. Philippus de Baxeio (?).

94. Philippus de Bacedis *(S.* Baxedis).

Valjda porodica *de Baseio;* sr. Ljubić, List. Ind. p. 55.

XCVI. Prodde de Birsis.

95. Bode de Biorfis *(S.* Proiphis).

Reg. Tarallo Nr. 6, p. 2: *10. VII. 1289. Prodde de Birse Jadrensis,* svjedok.

XCVII. Stephanus de Blasiis (?).

96. Stephanus de Blaseis *(S.* Blassis).

XCVIII. Creste de . . . .

97. Creste de Mazzamortis *(S.* Mazzamoris).

XCVIIII. Ciprianus de Bartholomeis (?)

98. Ciprianus de Bartholomeis.

C. Marinus de Bertaldo.

99. Marinus de Bartoldis *(S.* Bertoldis).

Ljubić, List I, 35: *3. VII. 1225. pro Marino de Bertoldo de Jadra;* 80: *30. IV. 1250. vineam Marini de Bertaldo.*

CI. Stephanus de . . . .

100 Stephanus de Empeis *(S.* Enpheis).

CII. Marchesinus de [Tranianeis].

101. Marchesinus de Jareis (*S.* Ganeis).

Veliko zadarsko vieće izabralo u svoje krilo 6. V. 1283.: *Marchesinum filium domini Petri Tranianiei.* Bianchi kod Fondre n. dj. p. 90.

Digitized by Google

Po sravnitbi *Imenika* sa suvremenim izpravama sliedi izvjestno: a) da je sastavljen svakako prije 1289. godine, a potla mjeseca svibnja 1283. godine, i to najvjerojatnije druge polovine 1283. godine; b) bio je položen u kamenu raku svečevu, koja je takodjer te dobe; zadarsko plemstvo je, dakle, svojim imenikom htjelo ovjekovječiti neki svečan dogodjaj, uzko skopčan sa Svečevim moćima. Koji li je to dogodjaj, ni izprave mi predaja nam ne kažu, te nama preostaje nagadjanje.

Sedmero navedenih dokazala svjedoči, da je tielo sv. Šimuna već prije razdoblja 1278—1380. boravilo u Zadru; a još ne znamo, kako je pak došlo iz Mletaka, gdje no vidjesmo da je 1204. ili 1205. iz Carigrada prispjelo. To ćemo sad da razvidimo.

V. Treći prenos sv. tiela Šimunova: iz Mletaka u Zadar 1243. godine.

Prenos sv. tiela iz Mletaka u Zadar skopčan je s doseljenjem trinaest mletačkih porodica u Zadar. — Ta mletačka kolonija došla je u Zadar lipnja 1243. godine. — Kako je postala zadarska vulgarna predaja? — Zašto je Venecija Zadru darovala sv. tielo Šimunovo?

Službena zadarska kao i mletačka predaja složne su u tome, da je tielo sv. Šimuna darovano od Mletaka Zadru gradu. O tom dogodjaju izprave govore samo nuzgredno, nakomljujuć kao na obće poznati dogodjaj; ali svakako istodobno ističu važnu okolnost, da je mletačka vlada sa sv. Šimunovim tielom u Zadar poslala i trinaest mletačkih obitelji.

Ova nuzgrednost nam daje u ruke ključ, da odredimo pravo doba dolazka sv. tiela u Zadar.

Po navedenim već viestima taj dogodjaj pada u razdoblje 1205. do 1278. godine; a za tog razdoblja baš susrećemo jedinu u povjesti Zadra kolonizaciju mletačku sa trinaest obitelji.

Već poza osvojenjem Zadra 2. lipnja 1243. godine, Venecija bijaše odlučila, da u Zadru uništi hrvatski živalj, te je osim progona i zatočenja vidjenijih obitelji njoj odpornih, naumila da naseli nekoliko svojih porodica.[1] Da se je to doista izkobilo, svjedoči nam službena mletačko-zadarska predaja, skopčana sa darovštinom sv. tiela Šimunova Zadru od strane Venecije. Da se je pak to

[1] Dužd J. Teopolo izmakom 1243. naredjuje zadarskom knezu L. Quirinu, da zadarsko zemljište porazdieli u 70 jednakih diela, i da pridrži nekoliko čestica za one Mlečiće, koji će biti kašnje označeni. Ljubić, Listine I, str. 60—63.

Digitized by Google

nasilno pomlečanjenje Zadra djelomično doista i ostvarilo, jamac nam je suvremeni mletački kroničar dužd Andrija Dandulo. Čim su Mlečići osvojili Zadar na 2. lipnja 1243. godine, dužd posla u Zadar za kneza Mihajila Maurocena, a s njime mnogo plemića i pučana, kojima porazdieli posjede Zadrana, da grad čuvaju.[1] Tim doseljenicima morao je Maurocenov nasljednik L. Quirini sliedeće godine doznačiti i čestice zemljišta zadarskoga.

Doseljenje trinaest porodica mletačkih i dolazak tiela sv. Šimuna u Zadar dogodiše se, dakle, 1243. godine, i to mjeseca lipnja, a druge polovine 1283. godine svi plemići zadarski izkazaše moćima sv. Šimuna neku vanrednu počast.

Rekosmo, da nam je nagadjati, koja je to počast bila. Kad se uvaži po navedenim nadpisima 1278. i 1279. godine, te po basrelievu kneginje Šubićke 1279. godine, da su radi čudnovatih ozdravljaja bili postavljeni od zadarskih gradjana razni zavjeti do moćiju sv. Šimuna, po sebi se nameće zaključak, da su ta čuda morala u velike djelovati na gradjanstvo, najskoli kad je jedno čudo zapalo veleuglednu plemićku obitelj Plebanis-Fanfogna, te ga je ona krasnim spomenikom ovjekovječila, a valjda još i silnoga bana Pavla I Šubića, prijatelja i osloboditelja Zadrana. Tako se je razbujalo i štovanje Šimunovih moćiju, koje su do te dobe vele neuvažene počivale u drvenoj raci, u kojoj su došle iz Mletaka. Da je veliko vieće zadarsko dalo izraditi kamenu raku za što sjajnije shranjenje čudotvornih moćiju, i na uspomenu toga poklona dalo načiniti i spomen-darovnicu, podpisanu od svih plemića, koji su po svoj prilici svojim milodarima pokrili trošak, to nam svjedoči mali razmak dobe medju Fanfonjinim zavjetom 1279. godine i imenikom 1283. godine našastim u mramornoj raci. Od te spomen-darovnice doprla su do nas samo imena 102 darovatelja, medju kojima ih je više od polovine povjestnih ličnosti.

Napokon da doričšimo jedini prigovor, koji bi barem prividno mogao pobijati, što je inače tolikim spomenicima izvjestno utvrdjeno; a tu će nam pomoći politički odnošaji.

Na prvi pogled težki prigovor o vjerodostojnosti službene predaje mletačke i zadarske glede dolazka sv. Šimunova tiela u Zadar može se podići, uvaži li se, da na srebrenoj raci 1380. godine baš je figuralno prikazana u dva prizora vulgarna zadarska predaja: po toj prikazi radje bi se moralo zaključiti, da je vulgarna predaja starija te i vjerodostojnija.

[1] Kod Lučića, De regno D. et C. IV, 6 p. 166, ka godini 1243.

Digitized by Google

Doista, spomenuta dva prizora srebrene rake jesu najstariji spomenik, što ga inače imamo o dolazku sv. tiela u Zadar. Nu nije li baš ta vulgarna predaja nastajala te se i ovjekovječila baš tim figuralnim prikazama?

Srebrenu raku dala je o svom trošku izraditi kraljica hrvatsko-ugarska Jelisava, žena onoga Ljudevira I. Velikoga, koji je opetovano žestok rat vodio s Mlečićima i to baš radi Zadra, dok ga nije svojoj vlasti podvrgao.[1] Bit će kraljicu Jelisavu sklonila pobožnost, ili bolje zavjet, te je skupocjenu raku sv. Šimunu obećala; ali nije li samoga kralja Ljudevita sklonula politika, da izdade silan novac, kako bi ženin zavjet izvršio? Nije li tim darom namjeravao sasvim pritegnuti sebi ljubav Zadrana, a odvrnuti ih od Venecije? Da je na raci bio prikazan dolazak sv. Šimunova tiela u Zadar, kao dar duždev, ne bi li to bila silna voda na mlin mletačke politike u Zadru? Ne bi li time hrvatsko-ugarski kralj pružio sam šibe svomu ljutomu takmacu, da ga po miloj volji izšiba? Ne bi li time u Zadru učinio najljepšu uslugu Veneciji? Obstojala je valjda već kakova bajka u Zadru o svečevom dolazku; ako nije obstojala, trebalo ju je stvoriti, samo da na dragocjenoj raci, daru hrvatsko-ugarske krune, ne bude prikazana apologija Venecije. Sastavljač osnove za raku ili se je okoristio već obstojećom vulgarnom predajom, ili ju je od nužde sam stvorio, te je ona poznije sveosve ovladala u puku; tako da se prava uspomena o dolazku sv. tiela za gospodstva hrvatsko-ugarskoga (1358—1409) pritajila, te je obnovom mletačkoga gospodstva opet uzkrsnula, da ju susrećemo već u navedenim izpravama petnaestoga vieka.

Ali, napokon, zašto je mletačka vlada 1243. godine darovala gradu Zadru tielo sv. Šimuna? Izvjestna odgovora možemo očekivati jedino od suvremenih izprava; ali na žalost rek bi, da su te izprave propale, kad ni marljivomu Ljubiću nije pošlo za rukom, da ih pronadje u mletačkom državnom arhivu. U Ljubićevu sborniku opaža se osjetljiva praznina baš oko te dobe. Ne znamo pak, da li će iztraživanje zadarskih arhiva uroditi željenim odkrićem; ali za cielo nije još svaka nada izgubljena. Smie se slutiti, da

[1] Zadar je ugovorom 1241. odstupio Bela IV. Veneciji; nu on se opet odvrgao 1311. te se 13. rujna 1313. ponovno sklonuo, i ostao do 1345. Poduprt od kralja Ljudevita I., pobuni se Zadar proti Mlečićima; nu, jedva za rata Ljudevitova s republikom 1356. godine dodje s čitavom Dalmacijom u kraljeve ruke, te je ostao do 1409. Kralj Ljudevit je opetovano u ovim prigodama dizao silnu vojsku da oslobodi Zadar.

Digitized by Google

nam štogod svjetla k ovom pitanju mogu dobaciti zapisnici zadarskog Velog Vieća i bilježničke izprave, koje nijesu jošte bile sustavno iztražene.

Može se medjutim osnovano nagadjati, da je naselbina mletačka od trinaest obitelji, dieleć se 1243. iz Mletaka, sobom doniela sveto tielo kao mili zalog svoje matice, a da je pak vlada to radostno odobrila, e po sredovječnom običaju, darom svetih moćiju uzmogne zadobiti ljubav i privrženost onoga Zadra, koji joj je bio pogibeljnim takmacem, i koga je svim sredstvima htjela si podvrći. To bi, donekle, bilo potvrdjeno navedenim već izpravama od petnaestoga vieka unapried, koje izrično naglasuju, da je mletačka vlada gradu Zadru darovala sveto Šimunovo tielo. Tako su Zadrani već devetog vieka bili dobili iz Carigrada moći sv. Stošije: zalog prijateljstva medju gradom Zadrom i bizantinskim dvorom. Ova analogija može nam jedino dovoljno protumačiti uzrok dolazka tiela sv. Šimuna u Zadar; kao i to, što je hrvatsko-ugarska politika od toga dogodjaja zazirala, te ga zastrla bajoslovnom vulgarnom zadarskom predajom.

VI. Poznija svjedočanstva o sv. tielu Bogoprimaočevom u Zadru.

Mlečići: Manerbio, Vieće Desetorice, Farlati i Coleti. — Zavjet ugarsko-hrvatske kraljice Jelisave 1380. god. — Zadrani dogradjuju kapelu sv. Šimuna uz crkvu sv. Marije Velike, odtada prozvane svečevim imenom. — Proštenja 1404. god. i hodočašća: Dragiša Vukčić brat Hrvojin 1392., Albrecht IV. austrijski 1398., despot srbski Gjorgje Branković 1421. — Zadrani se ponose povlasticom da čuvaju ključe svečeve rake. — Cirijak Ankonac 1432.; Tainteški biskup H. de Rochechouart 1461.; knez Radziwil, Cotovicus, Ughelli i Spon. — Uspomena sv. Šimuna Bogoprimaoca u liturgiji.

Vidjesmo, da su Mlečići već 1317. godine slavili prenos tiela sv. Šimuna tobožnjeg Bogoprimaoca[1] iz rake u glavni žrtvenik crkve sv. Šimuna Velikoga. Nu, kako već vidjesmo, sama vlada mletačka u službenim izpravama svjedoči protivno, priznajuć da je sveto tielo iz Mletaka preneseno u Zadar; a istog su uvjerenja takodjer i sami Mlečići, koji su ovo pitanje nepristrano pretresali. Tako

[1] Ljubić, In risponta al prete G. Cappelletti, 1860., zgodno opaža na osnovi mletačkih izvora, da su Mlečići ovdje zamienili tielo sv. Šimuna Apostola sa onim sv. Šimuna Bogoprimaoca; doista, to je najrazložitiji put, da se dorieši dugotrajni priepor taj. Zamjenjivanje moćiju istoimenih svetaca nije riedak slučaj, najskoli za srednjega vieka.

Digitized by Google

Mlečanin opat Nikola Manerbio 1484. godine, u prevodu legende genuezkoga biskupa Jakova de Voragine, o sv. Šimunu, dodao je od svoje strane opazku, da je Bogoprimalac umrao i bio pokopan u Jeruzolimu, ali da se njegovo tielo s najvećim štovanjem čuva u Zadru i cjelovito sačuvano.[1] Manerbio je kao kamaldulski opat svoj viek proživio na otočiću Muranu cik Mletaka, a bio je vještak crkvenim mletačkim starinama, te on, gradjanin mletački, predstavlja nam osvjedočenje Mlečića druge polovine petnaestoga vieka, da nije u Mlecima, nego u Zadru počivalo tada tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca.

Ali što je još znatnije, Vieće Desetorice 2. veljače 1490. godine dozvolilo je gradu Zadru, da kuje u duždevoj ceki svoj bagadin, koji na licu nosi poprsje sv. Šime Bogoprimaoca u oplovitom plaštu s djetićem Isusom na krilu, s nadpisom na okolo: *S. Simeon Justus Propheta.*[2]

Suglasni sa Mlečanom Manerbijem su takodjer Padovanac Isusovac Farlati i njegov dopunitelj Mlečanin Coleti, koji su mimo svoga rodoljubnog čustva otvorito se izjavili, da pravo tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca jest samo ono, koje se u Zadru štuje. Za Mlečiće ne vojuju druga svjedočanstva, nego li nadpisi 1317. godine, od kojih jedan izrično svjedoči, da je u raci kamenoj u crkvi sv. Šimuna *negda* bilo sahranjeno tielo sv. Šimuna; jer Dandolovo pričanje dovodi se u sklad sa zadarskom predajom. Doista u Mlecima se je nahodilo tielo sv. Šimuna za razdoblja 1204.—1243. godine, te potla prenosa u Zadar ipak se u Mlecima vjerovalo, da ta dragocjenost još je u posjedu Mlečića; ali to samo za četrnaestoga vieka, dok je Dandolo pisao; kašnje pak, a svjedok nam je sama vlada sa službenim izpravama i opat Manerbio, ozbiljni Mlečići ne vjerovahu toj pučkoj govorajci, već kroz usta učenoga Mlečanina Coletija izrično vele: „. . . integri autem corporis (S. Symeonis) veritas cuiusque oculis manifesta patet, qui Jaderam ejus visendi, colendique caussa adeat".[3]

Mletačka predaja, dakle, osnovana je glede dolazka tiela sv. Šimuna iz Carigrada 1204. godine u Mletke; a i ako se je četrnaestoga vieka doista vjerovalo u Mlecima, da se sveto tielo još čuvalo u crkvi sv. Šimuna Velikoga, to vjerovanje već petnaestoga vieka prestalo je i kod mletačke vlade i kod ozbiljnih Mlečana,

[1] Sr. Bianchi kod Fondre n. dj. p. 87, 325 i dalje.
[2] Lazari, Mon. de' Pos. Veneti, 33; sr. Ljubić, In risposta 1860.
[3] Kod Farlati, Illyr. Sacr. V, p. 609.

Digitized by Google

koji jednoglasno priznaju istinitost samog tiela, što se u Zadru štuje.

Ne samo, da je kraljica Jelisava, darujući 1380. god. dragocjenu raku za shranjenje sv. tiela, istodobno podigla i tvrdi trajni spomenik za povjest moćiju, nego je takodjer izniela na velik glas u širem svietu sveto tielo i Zadar. Povješću rake i tolikim pitanjima, koja se o nju prepliću, mi ćemo se baviti takodjer obširnije, kao što i zadarskim viestima o svetom tielu, jer su uzko skopčane s rakom samom.

Sada nam je samo naglasiti, da je kraljica Jelisava, radi čuda njoj sgodivšega se pri hodočašću k moćima sv. Šimuna, kako zadarska predaja hoće, ili vjerojatnije od zavjeta učinjena svetom Bogoprimaocu, da joj udieli mužko diete, vruće žudjenoga priestolonasljednika Hrvatskoj i Ugarskoj kraljevini, dala izraditi dragocjenu ovu raku 1377.—80. godine,[1] te na njoj figuralno dala prikazati razne prizore svojih doživljaja uz sliedeći spomen-nadpis posvetni:

Simeon hic justus, Yexum de Virgine natum, | Vlnis qui tenuit, hac arca pace quiescit.

Hungariae regina potens, illustris et alta, Elizabeth Junior, quam voto contulit almo. Anno milleno treceno octuageno.

† Hoc opus fecit Franc(iscus) de Mediolano.[2]

Mimoilazeći neke potankosti podredjene povjestne znatnosti, spominjemo samo, da su Zadrani 1397. godine dali ograditi novu kapelu za sv. tielo Šimunovo, te se i crkva, dotada sv. Marija Velika, a do svoga porušenja 1570. nazvana sv. Šimuna.[3]

Kraljičin zavjet bijaše iznio na velik glas svete Šimunove moći, te se je razbudilo bogoljubstvo po zemljama hrvatskim, najskoli u susjednoj Bosni; hodočastnici su brojimice stali vrviti k Zadru. To je potaklo zadarske rektore, te su se požurili, da izposluju od svete Stolice proštenja obilata 1404. godine.[4]

Medju uglednije hodočastnike, što no su izmakom četrnaestoga vieka pohodili sveto Šimunovo tielo, zadarski suvremeni kroničar broji obitelj kneza Dragiše Vukčića, brata bana Vuka Vukčića i

[1] Meyer n. dj. p. 15 i dalje, gdje su navedene izprave odnoseće se na izradbu rake.

[2] Facsimile kod Meyera n. dj. p. 24, sl. 8; Gerecze n. mj. p. 362.

[3] Memoriali Pauli de Paulis kod Lučića n. dj.

[4] Fondra n. dj. p. 80. Pismo istog sadržaja upraviše istodobno zadarki rektori na kardinala Ostijskoga, te Fondra n. dj. p. 81. navodi početak.

Digitized by Google

vojvode Hrvoje, te „svjetsko čudovište“ nadvojvodu Austrijskoga Albrechta IV., na povratku s hodočašća iz Svete Zemlje.[1]

Osobitu pobožnost spram Šimunovih moćiju u Zadru gojili su južnoslavenski vladari, pa i ne bili čisti katolici. Spomenusmo već bosanskoga bana Stjepana Kotromanića († 1353), a ne smiemo premučati ni srbskog despota Gjorgja Brankovića, što no se je na svojoj bježaniji u Dubrovnik ili prolazeć u Ugarsku 1421. godine navratio u Zadar, da se pokloni moćima Bogoprimaočevim, te je darovao onu baš vladarsku pregaču, koja i sada pokriva sredinu svečeva tiela. O toj riedkoj vezilačkoj umjetnini mi ćemo se u svoje vrieme pobliže baviti; spominjemo da nosi posvetni nadpis despotov, izvezen ovećim bisernim zrnjem.[2]

Gradjanstvo zadarsko baš se ponosilo moćima svetog Šimuna, te je uporno prezalo, da ne bude povriedjeno u svojoj staroj povlastici, da čuva ključeve rake. Tako se je pritužilo 1454. godine samom duždu proti nadbiskupovu posvajanju ključa, te je od dužda dobilo pravo svoje.[3]

Dok nam glasoviti preporodni antikvar Cirijak Ankonitanac na povratku sa svog putovanja iz Iztoka oko 1432. godine pri svom navratku u Zadar spominje i moći sv. Šimuna[4], Tainteski biskup H. de Rochechouart, na svojem putu u Sv. Zemlju 1461. svrativ se u Zadar, vidio je čitavo tielo sv. Šimuna, izim desnoga palca, koji da je utrgla neka ugarska kraljica.[5] Obilat viek kašnje su

[1] Paulus de Paulis n. mj. Sr. Klaić, Poviest Hrvata II[1], 258.

[2] Sr. Brčić n. dj.

[3] Cfr. dukalu 9. VIII. 1454. Terminacija zadarskoga kneza Petra Basadonna ob istom predmetu 25. VIII. 1454. Fondra n. dj. p. 131.

[4] Sr. Scalamonti, Vita Kiriaci Anconitani, kod Colucci, Antichità Picene, XV, p. LXXXII i dalje.

[5] Prinašamo ulomak odnoseći se na našu obalu, priopćen nam od velč. gosp. P. Pisana, parižkoga kanonika i dobro poznatoga povjestničara Dalmacije, po rukopisu, koji će biti objelodanjen od gosp. M. Courdeca. „Die Veneris, in mane, venimus in portum Parencie, misit patronus barcam, pro aqua dulci et piscibus recentibus, quos invenimus optimos, in villa Parencie que distat ab urbe Venetie per centum milliaria, et in quadam insula maris est monasterium sancti Nicholai constructum vel Sancti Andree. Descendi ego ad terram cum barcha ad videndum Parenciam que est civitas Histrie in dominio Venetorum: parva villa, solum ibi morantur piscatores qui nobis vendiderunt optimos pisces quos apportavimus ad dromonem. Porro stetimus ante Parenciam usque ad mediam noctem, et tunc solvimus funem, quoniam per Dei graciam habuimus ventum prosperum et optatum.

Digitized by Google

drugi putopisci obašli Zadar i divili se čitavom tielu sv. Šimuna, samo što jedan pogrešno veli, da je sveto tielo shranjeno bilo u

Die quidem sabbati, in ortu solis, vidimus ad sinistram terram semper Histrie, et prope, et transivimus ante villam cui nomen Roven, in dominio Venetorum in Histria. Est ibi corpus sancte Euphemie virginis. Ad dextram quidem manum, non videbamus terram continentem, sed mare spaciosum, ultra quod est Marca Ancone. Dies hec fuit clarissima, mare quietum et tranquillum; vidimus a longe, in sinistra parte, plurima oppida, villas, turres. Et omnia hec in Histria in dominio Venetorum; inter que vidimus Pollam, pulcherrimam villam. A longe apparent turres altissime quas ferunt Rolandum nostrum, dum Karolus Magnus iter in Greciam ageret, et multa prelia ibi commisisset, egisse. Majora de hiis referunt Itali, mea oppinione, quam qui fuerunt, attamen vivet in eternum Rolandum nostrum in Histria. Prope Pollam, apparent stadia torneamentorum, que ibi antiquitus viguerunt et fuerunt in magno honore apud gentiles. Hac die comedimus optimos pisces, et tractavit nos patronus humaniter.

Die autem Dominico, quo celebratum est festum individue Trinitatis, octava Penthecostes, navigavimus tranquille et quiete. Surrexi hora quasi quinta, aspiciens mare undique. Ad dextram non vidi terram continentem, quamvis ibi prope esse dicebatur Marca Ancone; ad sinistram quidem, vidimus Dalmaticam, sive Esclavoniam, et intravimus gulphum Cornarium. Est gulphus Cornarius maris sinus relinquens a parte septentrionis Histriam, et ibi incipit Dalmatica. Iste gulphus, tempore tempestatis est periculosissimus, sed per Dei gratiam habuimus mare pacatissimum et tranquillum. Et ad hanc sinistram partem, vidimus plures insulas Dalmacie, quarum prima vocatur Nya, altera in vulgari Italico, Xansego, altera Sanctus Petrus in Hyeme. Navigavimus a meridie, flante Austro pacifico.

Die Lune que fuit prima junii et clarissimus dies. Navigavimus prospere et feliciter; vidimus innumerabiles insulas in Sclavonia, et venimus, circa horam octavam inter duas parvas insulas. Ibi angustatur mare, ita quod, ad dextram, prope unum milliare, terram tangebamus, et hec omnia in Dalmatica, in dominio Venetorum; ad sinistram autem altissimos montes Dalmacie continue vidimus, in quorum pede sunt infinite insule, quarum una dignissima, incolis habitata, cui nomen Celva. Ibi infinita animalia, quorum pascua pinguia multa. Poteramus ire per latum mare, non circumiendo insulas istas, sed reliquimus quo iremus Jadram, ad quam venimus hora vesperorum, quia per Dei graciam habuimus ventum validum et ad votum, nomine favonium, navigando inter insulas Jadrenses, quas vidimus prope ad sinistram, sed propius ad dextram, juxta Jadram. Ad dextram est castellum sancti Michaeli, praesidium maris adriatici contra piratas; ad sinistram, in pede montium, civitatem, Nonam nomine, vidimus.

Dies Martis, quievimus in portu Hiadre, descendimus ad terram mane, pro celebracione divinorum. Ivimus primam ad ecclesiam sancti Symeonis. Ibi vidimus corpus gloriosi prophete, qui Christum

Digitized by Google

stolnoj crkvi[1]; a s njima se slaže i veliki crkveni povjestničar Ughelli.[2]

recepit in Templo; dignissima res est. Corpus est integrum, excepto pollice dextro, quem regina quedam Ungarie abstraxit. Stravit controversia magna inter peregrinos de nomine civitatis, sed indagatis omnibus, ab incolis didiscimus quod Jadra vocabatur, sonans, in vulgari dalmatico, templum deorum, qui antiquitus ibi colebantur, et precipue Venus, cuius statua, et plurium deorum gentilium, super columpnas adhuc erecta est. Ivimus ad ecclesiam archiepiscopalem, que sub nomine sancte Anastasie sublata est, cujus corpus ibi est. Inveni in januis unam citationem ubi scriptum est: archiepiscopus Jadrensis; tunc notavi a nomine.

Civitas Hiadrensis parva villa, muris circumsepta lapideis, mari vallata a septentrione et occasu, fertilissima gleba, vino, oleo; victualia huius pro vili precio, metropolis Esclavonie, in dominio Venetorum, alias sub rege Ungarie. Unum magnum malum inter cetera vidimus: infinitos leprosos qui conversantur inter homines sanos. Credo equidem quod ille morbus ibi viget propter vina, que sunt ibi fortissima.

Die Mercurii, tercia junii, in solis ortu, exivimus portum Hiadrensem. Navigavimus paulisper, a dextris et sinistris, inter insulas Hiadrenses, que leprose vocantur, quia mare ibi angustum. Vidimus fundum aque; tempore tempestatis periculosum est navigare.

Quarta junii, celebratum est festum corporis Christi. Navigavimus inter insulas Hiadrenses. Vidimus infinitos monticulos a dextris et sinistris; mare ibi angustum. Parum navigavimus de mane propter carenciam venti. Circa horam maredianam, habuimus ventum validum et navigavimus felici cursu tota die. Laus Deo!

Quinta junii, navigavimus flante zephyro veloci, citatoque cursu. Ad dextram liquimus insulam parvam, Lixam nomine; ibi optima et plurima crescunt vina. Et sex vel octo insulas in hac parte vidimus, videlicet Angustam, etc.; ad sinistram civitatem Lesnam in dominio Venetorum, et insulam Corsulam, et ibi civitas ejusdem nominis; et omnia hec in Sclavonia sive Dalmacia. Est etiam, ad manum dextram insula dicta Meleda.

Sexta die junii, intravimus portum Ragusii. Est Ragusium metropolis Dalmacie, civitas parva sed pulcherrima, sed ditissima auro, argento, cupro, stagno. Hec antiquitus Epidaurus dicta, de qua natus est ille Esculapius cujus epitaphium sepulchrumque vidimus.

Septima die, navigavimus inter montes Dalmacie ad sinistram, quos videbamus; ad dextram liquimus Appuliam quam non vidimus pre longitudine maris. Hic multum fui infirmus, ideo pauca scripsi. Laus Deo!

Relicta ad manum sinistram, Dalmacia et Ungaria, Illiriumque ultra, octava die mensis junii navigavimus inter Albaniam cujus montes altissimos vidimus, et, ad dextram Appuliam reliquimus, quam non vidimus propter latitudinem maris; et flante coro, mediocriter navigavimus."

[1] Princeps Radzwilus, De Peregrinatione Hierosolymitana, Epist. I. Acta SS. n. mj. p. 21. Joannes Cotovicus, Itinerarium Hierosolymitanum et Syriacum, p. 13. Sr. Bianchi Zara Cristiana I, 354.

[2] Ughelli, Italia Sacra, t. V, col. 1419.

Digitized by Google

Dodamo li još, da se i luteranac Spon, kad je sedamnaestoga vieka obašao Zadar, u velike začudio bogoljubstvu domaćemu prema moćima Bogoprimaočevim, te je zabilježio, da „les gens du pais „disent que c' est S. Simeon, qui porta Notre Seigneir dans ses „bras",[1] onda ćemo sustignuti već one pisce, s kojima već započimlje obradjivanje ovog predmeta s povjestnog i polemičnog pogleda, a na čelu im Zadranina Fondru, o kom već rekosmo u pristupu.

Odsle je povjest moćiju spojena s povješću rake i nove crkve sv. Šimuna; o tom ćemo se baviti drugom prigodom.

Uspomena sv. Šimuna Bogoprimaoca slavi se u liturgiji više puta kroz godinu. Dan posvećen sv. Šimunu u liturgiji zapadne crkve bijaše 2 veljače, zajedno sa prikazanjem Isusovim u hramu.[2] Nu, uvaži li se bilježka sv. Silvije Akvitanske,[3] smiemo zaključiti, da je na blagdan Prikazanja u hramu bio štovan sv. Šimun po svoj crkvi. Grčke Minije doista istog dana slave sv. Šimuna i drugove njegovog ukopaja u Carigradu.[4] Nu, na 2 veljače se slavila uspomena Šimunova radi evangjeoskog dogodjaja; dočim dan njegove smrti zapadna crkva već od sedmoga vieka slavi na 8 listopada.[5]

Arapsko-egipatsko Mučenikoslovje slavi prenos Šimunovih moćiju na 1. prosinca, a to nedvojbeno prenos iz Jeruzolima u Carigrad, jer je spojen i prenos dvaju Šimunovih drugova ukopaja u Carigradu.[6]

Napokon 16 svibnja slavi zadarska crkva prenos sv. tiela Šimunova iz crkve sv. Marije Velike u crkvu sv. Stjepana, obavljen 1632. godine.[7] Nu starije dobe taj prenos se je slavio V-e nedjelje po Uzkrsu.[8]

---

[1] Voyage.

[2] Martyrologium Hieronymianum. „IIII. Non. Februarii. *Cod. Bern:* Et sollempnitas sanctae Mariae quando Dominum in templo praesentavit. *Cod. Ept.* Et Hierosolymis sancti Symeonis. *Cod. Wissemb.* Purificatio beatae Mariae quando praesentatus est Jesus Christus in templo".

[3] Cfr. više str. ? op. 8.

[4] Cfr. Coleti kod Farlata V, 608. Konstitucija cara Emanujila kod Theodor. in Nomoc. Photij tit. 7. cap. 1. Zadarska crkva prenaša ovaj blagdan na 4. veljače.

[5] Cfr. n. mj. 609.

[6] Tako Mučenikopisja Bede, Usuarda i Adona te i ostalih zapadnih; a po njima pak i Baromije, kako u opazki k danu 8. listopada. Istog dana ima blagdan i zadarska crkva.

[7] Cfr. Officia propria Sanctorum archid. Jadertinae, 1879. p. 25.

[8] Cfr. Officia propria Sanctorum archid. Jadertinae, 1833. p 71.

Digitized by Google

VII. Današnje stanje moćiju sv. Šimuna.

Položaj svetog tiela i utisak na prvi pogled. — Tielo je nerazčinjeno, ali ne cjelovito: povjestne bilježke i Smoljanovo opažanje. Makroskopijski opis dvaju stručnjaka. — Ostale čestice moćiju razpršene po svietu.

Pošto je uslied utvrdjivanja Zadra 1570. godine bila porušena crkva sv. Marije Velike ili sv. Šimuna, to su Zadrani dugo otezali dok su 1600. god. popravili crkvu sv. Stjepana i u nju 1632. godine svečano položili Bogoprimaočevo sv. tielo[1]: na tom mjestu ostalo je do dandanas. Da se uzmogne neposredno doriešiti priepor o autentičnosti ovoga svetoga tiela, kao i pitanje o tolikim moćima sv. Šimuna Bogoprimaoca, kako vidjesmo razasutim po tolikim stranama svieta, nuždno je, da, u koliko je to moguće, ogledamo pobliže zadarsko sveto tielo te da ga prispodobimo s ostalim moćima Bogoprimaočevim.

Na glavnom žrtveniku negdanje crkve sv. Stjepana, a danas sv. Šimuna, u srebrenoj raci kraljice Jelisave 1380. godine, koju nose četiri broncana angjela,[2] počiva sv. tielo Bogoprimaočevo. Kad se razklope nizdol vanjska pročelna vrata, koja zahvaćaju svu dužinu rake, sv. tielo ostaje zaštićeno nutrnjim zaklopcem od kristala od jednog komada, što no bi 1853. godine pričvršćeno dvama šarafima te srebrenim lokotom, koji je zapečaćen službenim pečatom. I tako je svečevo tielo osamljeno doista od vanjskog dodira; ali nije tako od zraka, koji slobodno struja kroz obrubne procjepe medju stienama rake i staklenim zaklopcem, jer se hermetično ne sljubljuju. Još 1888. godine osobitom uslužnošću blagopokojnoga svetošimunskoga župnika F. Smoljana imali smo prigode ponovno ogledati sveto tielo, kao što i razne spise u crkvenom arhivu; a sam Smoljan nam je priobćio znatnih podataka o sadržini rake i o potankostima u nutrini joj, što je prigodom službenoga otvaranja staklenoga zaklopca primietio.

Na prvi pogled s bližega moraš udivljen kliknuti s Fondrom: „Ne bih znao za veće čudovište niti za takovo čudo kao što je

[1] Fondra n. dj. p. 178 i dalje.

[2] Ova četri angjela salivena su od turskih topova, osvojenih gen. providurom L. Foscolom za kandijskoga rata u Kotarima. Našli smo i prošnju upravljenu Foscolu, kojom prosi crkovinarstvo sv. Šimuna da mu se dade krta od topova za salievanje angjelâ. Državni mletački arhiv ai Frari, Dispacci del prov. gen. in Dalmazia et Albania L. Foscolo, Nr. 53; prilog k br. 271, 16. VII. 1647.

Digitized by Google

„tielo s. Simuna, čudo svedjerno i tolikih viekova, dapače nizija „nebrojenih čuda, što su se tolikokrat opetovala, koliko je časova „u vjekovima, u kojima se je proti naravnom poredku sačuvalo. „Leži sveto tielo u izvornom svom i naravnom položaju, neoštećeno „i nerazčinjeno, a da nije ičim pomazano ili obloženo; sveta uda „niesu dodirnuta nikakom mirodijom ili tekućinom; niesu omotana „tkaninama ili sklonjena ikakvom napravom; već svakb o sebi i „golo, u naravskom svom položaju: vidi se put, koju je vrieme „doista osušilo, ali u svom pravom i realnom stanju, i napokon u „svim (glavnim) česticama čudnovato sačuvana i cjelovita. I tako „tko sgleda sveto tielo, te mišlju prelieća sve vjekove od Šimu- „nove smrti do današnjega, ne može a da se ne gane pobožnim „udivljenjem i da se ne pokloni, u čudnovatim moćima, zaslugama „velikog svetitelja i slavi Previšnjega, koji ih onako uzdržava".[1] Priznati nam je, da ovaj prvi utisak jest donekle opravdan zaista nerazčinjenim oblikom puti svetog tiela, pak pomišljajem na prenos iz Jeruzolima u Carigrad, iz Carigrada u Mletke, iz Mletaka u Zadar, pak višekratnim premještanjem iz jedne rake u drugu, iz jedne crkve u drugu kroz zadnja tri vieka, pak na to, da je sveto tielo tek u novije doba zaštićeno od vanjskog dodira staklenim vratima, nu neosamljeno od zraka, te je svedjer izloženo bilo uplivu azčinjajućega zraka. Nu, priznati nam je, da je udivljen Fondrin opis djelomice hiperbolan.

Treba razlikovati u sačuvanju zadarskog svetog tiela dva pitanja: nepokvarenost puti i cjelovitost uda. Nepokvarenost puti je zaista takova, da nagoni i najvećega skeptika na snebivanje. Koža je svugdje tako dobro sačuvana, da se vide šupljice i u njima dlačice, kao što i oris gušterja; dapače na lievom boku vide se još prilieplјeni moljci lješinari.

Traga imbalsamaciji nije nigdje nazrieti, te se ona nepokvarenost puti zaista vidi preko naravnih zakona. Vjerodostojne osobe, koje su pred desetak godina imale sreću dotaknut se svetog tiela i cjelivat ga, pripoviedaju, da je dodir usnica i ruku s puti svečevom ugodan, jer se osjeća uz tvrdinu okamenjenosti još i suha mekoća.

Nu nije tako s cjelovitošću uda svetog tiela. Sada vidljiva uda zaista su cjelovita; ali neka od prekritih niesu podpuna.

Zadarska predaja četrnaestoga i petnaestoga vieka spominje odkidanje jedne čestice od svetog tiela; a već je i Fondra upozorio, da nije tielo sv. Šimuna za njegove dobe bilo cjelovito. Čestica odciepljena za Margaritu, ženu Karla Dračkoga zadarskoga voj-

[1] Fondra n. dj. p. 254.

Digitized by Google

vode 1376., a po predaji palac lieve ruke; što je po njegovom mnienju ona, što se čuva u zadarskom samostanu sv. Marije;[1] uz to je jedna noga svetog tiela zdrobljena, a i još po koja čest je od njega odciepljena.[2] Pokojni F. Smoljan je pomno pregledao lievu ruku, te opazio izpod srebrene ploče, koja zaštićuje podlakticu u svoj dužini, osjetljivu prazninu, u kojoj bi falilo ne samo koža i gušterje mišice, nego još i kostiju podlaktice. Isto tako stope nogu, prekrite krasno vezenom i drevnom ženskom privjesom, sdrobljene su tako, da im nekoliko kostiju fali. Što se, dakle, pisalo i govorilo o čudnovatoj cjelovitosti svetog Šimunova tiela, to se samo odnosi na čudnovato zdravu sačuvanost puti, a ne na podpunu cjelovitost uda.

A ovo nam ujedno pruža ključ, da doriešimo još viseći spor o množiji moćiju sv. Šimuna.

Da se uzmogne imati prema sadašnjim okolnostima izcrpljiv opis tiela sv. Šimuna, zamolio sam moje prijatelje vlč. gosp. liečnika dra. Ivu Marčelića i vlč. magistra pharmacije L. Ivekovića, ravnatelja ljekarne Milosrdne Braće u Zagrebu, i stručnjaka analizatora, te su u prisutnosti sv. Šimunova župnika preč. A. Pavlovića blagoizvolili pomno pregledati sv. moći sa strogo objektivna i znanstvena gledišta, i sastaviti sliedeći opis, koji je zaista u velike zanimiv i znatan, i ako se osniva lih na makroskopijskom opažanju. Pošto nije bilo moguće otvoriti staklenih vrata, to je opažanje bilo izvedeno kroz staklo uz dobru razsvjetu; što inače ne umanjuje vriednosti opisa, budući da je samo staklo dielilo gledaoce od sv. tiela, po taj način, da je od očiju lieva strana tiela udaljena bila samo za 0·05—0·10 m.

„Tielo u sadanjem položaju od vrh glave do peta dugo je 1·43 m. „Nu izvorna dužina dade se utanačiti po dužini ruku i širini pr„siju. Lieva ruka u nešto prigibanom položaju od vrh ramena do „vrh prsta mjeri 0·60 m., te bi pružena bila duga 0·70 m. Na „oko sudeći, od lievog ramena s nutrnje strane do juguluma ima „oko 0·18 m., po tom bi širina prsiju iznosila 0·36. Po tom du-

[1] Fondra n. dj. p. 107, 109; sr. gori. Tu malu česticu su vjerojatnije dobile koludrice sv. Marije, kad no je privremeno 1570. godine bila kod njih shranjena srebrena raka.

[2] N. dj. p. 109: „. . . mentre si osserva rotto il santo corpo in un piede, e qualche parte del medesimo staccata". Nasuprot Ponteov Katalog zadarskih moćiju kod Farlata V, p. 10: „In aede S. Simeonis Prophetae. Corpus eiusdem integrum, et ab omni tabe intactum in arca ex argento solido, mira arte facta, et praeclaris operibus celata."

Digitized by Google

„žina tiela 0·70 + 0·70 + 0·36 = 1·76 m., odgovara normalnom „razvijenom kipu srednje visoka uzrasta".

„Tielo počiva nauznačice. Glava je nagnuta natrag, te počiva „zatiljkom na jastuku, tako da vrat pravi uvijak, kroz koji bi se „mogla provući ruka. Lubanja je podpuno razvijena; vrat kratak „i prilično debeo, a šija jako debela. Prsi su strojne, dobro raz- „vijene i široke, te odaju zrela čovjeka zdravih plućiju. Trbuh je „utegnut u se, a donja strana *adominis* do pupka prekrivena pre- „gljačom, darom despota Gjorgja Brankovića, vidi se da je cjelo- „vita po orisu na pregljači. Noge su flektirane u koljenima te ab- „ducirane i rotirane na vani, ali nejednako, tako da desno koljeno „stoji nešto na više nego li lievo. Donja uda u glavnoj osnovi „cjelovita; stope prekriva vezena privjesa četrnaestoga vieka".

„Obći izgled tiela odaje izvrstnu sačuvanost: gornji dio kao da „je okamenjen, dok se donji čini kao mumificiran. Po makrospekciji „radi utisaka na spoljašnosti kože slutit je, da je tielo izvorno bilo „shranjeno u zemlji. Otvora nije vidjeti na prsima ni na trbuhu, „zato nutrnja uda vjerojatno niesu bila izvadjena. Na sprednjem „kraju lievog boka opaža se udubina od pol centimetra po prilici; „ali nije vidjeti otvora; vanjska vreća utrobe slegla se pod tupim „udarcem".

„Evo što se vidi glede sačuvanosti pojedinih česti. Nema traga „dlakama, dakle ni bradi ni kosi. Koža na glavi je skoro čitava i „nategnuta. Oči su cjelovite, ali osušene, te su očnice pune, a ne „šuplje. U lievom oku nazire se medju poluotvorenima vedjama „osušena zenica *(iris)*. Povrh istog oka ima mala praznina kože; „a izpod njega i medijalno vidi se ponešto izgrižena koža. Nos je „sgnječen na unutra, tako da vršak ne strši u vani; ali nije opa- „ziti luknje. Usta su otvorena, te začepljena bumbakom; nu na „donjoj vilici vide se zubi. Šator lievog uha nešto je sgnječen na „u nutra, ali dosta razširen, te par milimetara debel i sasvim suh. „Truplo je čitavo bez ikakva otvora ili defekta. Dok desna ruka „leži uzporedo truplu, te je zaklonjena, lieva je isto tako pružena „i ponešto prignuta na uzgor. Rame i nadlaktica su čitavi, a pod- „laktica i pest, premda djelomice zaklonjene srebrenom pločom „u obliku ruke, odaju nekoliko nedostataka. Ulna je oguljena sve „do lakta za obilatih 0·20 m.; isto tako fali koža na karpu i meta- „karpu povrh 4-og i 5-og prsta. Od pesti se vidi sva okostnica: „1-i, 2-i i 3-i prst su cjeloviti s kožom i noktima, 4-i se ne vidi,

Digitized by Google

„a na malom 5-om prstu fali nokat s 2-om i 3-om falangom. Prsti „su pak u ovom položaju: palac i 2-i prst naslonjeni su na bedru, „dok 3-i, 4-i i 5-i su sgrčeni na unutra. Dok je desna bedra cjelo- „vita, lieva je znatno oštećena: na stražnjoj strani od koljena uzgor „oguljena je koža i gušterje sve do kosti, tako da se točno raza- „biru slojevi na odkinutom kraju. Na lievoj podkoljenici fali fibula, „te koža i meso od trećeg donjeg diela gnjata, sve dok se vidi „izpod prevjese, vjerojatno sve do pete, u dužini od 0·20 m.

„Meso medju kožom i kosti na oguljenoj lievoj bedri ne iznosi „u debelini nego par milimetara, tako da bi rek da nema razlike „medju kožom i mesom, nu jasno se vidi, da se meso sastoji od „više fibrinalnih lamellarnih pretankih slojeva. Dok je boja kože „tamno-žutkasta, boja mesa je smedjo-zagasita.

„Tielo nije ni balsamano ni umjetno impregnirano kemijskim po- „mazima. Zamjerito je pak, da se na njemu još prilie pljeni drže „moljci lješinari oko 0·02 m. dugi; jedan se vidi na lievom boku „povrh *spinae posterioris ossi hyllaei*, a drugi pod lievom pa- „zuhom.

„Da se raztumači naravskim poredkom ona začudna sačuvanost tiela, „može se predpostaviti jedino to, da je tielo lješina vrlo mršava „čovjeka, koja je prvobitno bila pokopana u zemlji vrlo mnogo „zadojenoj borovom kiselinom ili sumpornom. Tlo Jeruzolimske „okolice je li eruptivno? Ako jest, onda bi se moglo već slutiti, da „je obilovalo jednom od onih dviju kiselina, te da od toga potječe „čudnovata sačuvanost tiela. Da se ova hipoteza ovjerovi, trebalo „bi analitičkim postupkom iztražiti, da li je doista tkanina organizma „zadojena jednom od rečenih dviju kiselina; nu, pri sadašnjem „stanju stvari, to je nemoguće".

Red nam je sad obazrieti se i na ostale moći Bogoprimaočeve, kojekuda razpršane.

Osim zdravo sačuvanog, ali necjelovitog tiela sv. Šimuna Bogo- primaoca u Zadru, kojekuda su po svietu razsijane neke čestice moćiju, negda pripadavših svetiteljevu tielu. Vidjesmo već, da čestice, što su za razdoblja od osmoga do dvanaestoga vieka bile raznesene u razna mjesta po zapadu: Aachen, Prumski, Lies- bornski, Centulejski samostan, pak u Werdenski samostan i u Du- brovnik, potječu iz Carigrada, te su na zapad dospjele poglavito darovštinom carigradskoga dvora Karlu Velikomu.

Nu, osim ovih moćiju, još ima i drugih čestica tiela sv. Šimuna,

Digitized by Google

koje se tek poznijih doba spominju. Tako po izpravama od 1263. godine unapried, Ligurske koludrice u Francuzkoj posjedovahu česticu lieve mišice sv. Šimuna, a da se izvjestno ne zna, odakle su ih dobile; moguće je, kako predaja hoće, da i ta čestica potječe od dara Karla Velikoga, te je kroz toliko ruku napokon trinaestoga vieka doprla u ovaj samostan.[1]

Godine 1662. darovao je oporučno dr. Karlo Valguarnera samostanu sv. Ivana Krstitelja de Riglione u Panormu znatnu česticu mišice sv. Šimuna Bogoprimaoca, te je sv. Sbor Obreda 1734. godine odobrio i posebni oficij i misu sv. Šimuna ovoj crkvi.[2]

Napokon više neznatnijih čestica Bogoprimaočevih moćiju u novije doba nahodi se u raznim crkvama. Tako u trima crkvama u Kölnu, pak u Flandriji i u Hannoveru i u Rimu, kako nam to Bollandista nabraja, te svoju razpravu zaključuje naglasujuć dvojbu, da niesu na pravoj stazi oni, koji svojataju čitavo ili skoro čitavo tielo sv. Šimuna.[3]

Zaglavak.

Zadarsko tielo sravnjeno s moćima razpršenim slaže se točno: to je autentično tielo Bogoprimaočevo. Kriva predpostavka Bollandiste o nemogućnosti čitava tiela sv. Šimuna Bogoprimaoca. — Sve čestice moćiju sv. Šimuna, razasute kojekuda, ulomci su od glave, lieve ruke i noge; a te baš fale na zadarskom tielu. — Ova suglasnost na prvi mah već dokazuje autentičnost zadarskog svetog tiela. — Werdensko cjelovito tobožnje tielo sv. Šimuna Bogoprimaoca nema povjestne podloge. — Mletačko tielo, po Ljubićevu dokazivanju, jest tielo sv. Šimuna *Apostola,* 1317. g. prozvano imenom sv. Šimuna Bogoprimaoca.

Učeni Bollandista, koji se je obširno ali ujedno jednostrano bavio pitanjem moćiju sv. Šimuna, dakako da je, videć množtvo moćiju sv. Šimuna razasutih kojekuda, naglasio dvojbu, da li bi moglo doista obstojati tielo sv. Šimuna, i to kao u Zadru cjelovito i zdravo zdravcato.

Čitavo razloženje osniva se na krivoj predpostavci, da je sv. tielo, što se u Zadru čuva, sačuvano ne samo zdravo zdravcato nego jošte cjelovito. To doista izrično skoro jednoglasno pričaju svi pisci

[1] Sr. Acta SS. n. mj. p. 21 i dalje.

[2] Sr. Acta SS. n. mj. p. 22 i dalje. Moglo bi se slutiti, da je ovo ona čestica, što ju je 1376. godine na polazku iz Zadra dobila žena Karla Dračkoga, vojvodkinja Margarita.

[3] N. mj. p. 23.

Digitized by Google

počam od Taintskoga biskupa, koji je hodočastio 1461. godine; nu on sam već opaža da tielu fali desni palac, a vidjesmo da i zadarski izvori spominju neka odkidanja manjih čestica od sv. tiela.

Nego u tom pričanju ima hiperbole: doista je svečevo tielo zdravo zdravcato *(incoruptum, illaesum)* ali nije podpuno cjelovito *(integrum)*. Kao što smo vidjeli pri opisu moćiju, fali tielu znatan dio lieve mišice, koža s ruke i dvije falange malog prsta, te su vjerojatno stope obiju nogu sdrobljene tako da im fali više kostiju; na lievoj nozi fali na dva mjesta dosta kože i gušterja, pak čitava fibula, a i sama glava je cjelovita na sprednjoj strani. Čudno zdrava sačuvanost okostnice trupa, nogu, ruku i lica doima se na prvi mah gledaoca tako, da mu se doista čitavo tielo prikazuje cjelovito; uz to su stope prekrivene fino vezenom koprenom ćak od četrnaestoga vieka, a oštećena lieva mišica vješto je pokrivena srebrenom pločom, te gledalac ne vidi one strane, koje su doista manjkave.

Ova okolnost dovodi nas do oprečnog zaključka, nego li učenoga Bollandistu: baš one česti lične mišice, noge i glave, koje fale na tielu zadarskom, jedine i same spominju se kao moći sv. Šimuna nahodeće se u Francuzkoj, Njemačkoj, Italiji i Dubrovniku; dapače te su čestice posebice se nahodile već u Carigradu prije prenosa u Mletke. Ovo sudaranje ne može biti slučajno, nego naiočevidnije potvrdjuje, da sve čestice razasute kojekuda pripadaju baš zadarskom tielu sv. Šimuna.

Dapače ta suglasnost medju moćima kojekuda razasutim i zadarskim svetim tielom slaže se takodjer sa čitavom povješću moćiju: sve se popisane moći svadjaju na čestice mišice, noge, glave:

a) U carskoj kapeli u Carigradu 1150. godine: *glava Šimuna Pravednika.*

b) U samostanu sv. Bazilija u Carigradu 1200.: *kost mišice sv. Šimuna.*

c) U Aahenskoj crkvi VIII. vieka: *mišica sv. Šimuna.*

d) U Prumskom samostanu 855.: *noga sv. Šimuna.*

e) U samostanu sv. Dioniza kod Pariza VIII. vieka: *mišica sv. Šimuna* ili *jedna od kostiju mišice sv. Šimuna.*

f) U Liesbornskom samostanu u Saskoj VIII. vieka: *mišica sv. Šimuna.*

g) U Centulejskom samostanu VIII. vieka: *moći sv. Šimuna.*

Digitized by Google

h) U Ligurijskom samostanu XIII. vieka: *mišica sv. Šimuna* ili *lieva mišica do lakta.*

i) U Werdenskom samostanu XV. vieka iz Jeruzolima: *tielo sv. Šimuna*, vjerojatnije čestica od moćiju Karla Velikoga.

j) U samostanu sv. Marije u Zadru neznatna čestica moćiju sv. Šime, odtrgnuta od tiela 1376. ili 1570. godine.[1]

k) U Dubrovniku XVII. vieka: *neka čestica glave i mišice sv. Šimuna.*

l) U Panormu u Siciliji 1662.: *velika čest mišice.*

m) U raznim crkvama u Rimu: *čestice moćiju sv. Šime.*

n) U raznim crkvama u Kölnu: *čestice moćiju sv. Šime.*

o) U samostanu Hannoveranskom: *čestice moćiju sv. Šime.*

p) U Flandriji: *čestice moćiju sv. Šime.*

Za cielo, kako već opazismo, nesmiju se naznake uzeti *ad litteram*, t. j. *glava sv. Šimuna* da je čitava glava, *noga sv. Šimuna* da je čitava noga, *mišica sv. Šimuna* da je čitava mišica; jer sami navedeni izvori, kada se točnije bave moćima, izrično tumače obćeniti izraz: *mišica sv. Šimuna*, kao česticu mišice ili *jednu kost mišice*, kao što je slučaj pod c) i h). S druge strane sve moći označene pod b), d), e), f), g), h) potječu od istog izvora, biva darovštine Karla Velikoga; tako da Aahenska čestica pod a) mora se smatrati kao matica svih ostalih, a znamo pak izvjestno, da je Karlo Veliki dobio iz Carigrada samo jednu mišicu, ili točnije jednu kost od podlaktice, te pošto je ta ostala shranjena u njegovoj kapeli u Aahenu i to većim dielom, da su od nje mogle biti odvrnjene samo manje čestice za samostane pod e), f), g), h), premda izvori i te čestice nazivlju jednako „mišicom" kao i glavne Aahenske moći, koje opet bijahu samo „mišica". Pošto se pak u carigradskom samostanu sv. Bazilija i poslie dara učinjena Karlu Velikomu do 1200. čuvala takodjer „mišica sv. Šimuna", sve čestice razsijane po zapadu pod imenom „mišica sv. Šime", mi moramo svesti na carigradske moći mišice sv. Šime, koje jedan dio osta u rečenom samostanu sv. Bazilija, a drugi bi darovan Karlu Velikomu, te njegovom darežljivošću dospjele su u razne crkve franačke i njemačke.

To isto možemo reći i za dubrovačke moći *glave i mišice sv.*

[1] Sr. gori, Fondra n. dj. p. 12, 107, 109. Ponte kod Farlati V, 21: „In S. Maria, . . De reliquiis S. Anastasiae et S. Simonis Prophetae"; p. 9: „Fragmentum ex ossibus S. Anastasiae, et S. Simeonis Prophetae".

Digitized by Google

Šimuna, pod k), koje su najvjerojatnije još prije dvanaestoga vieka došle iz Carigrada kao carski dar iz ovećih čestica pod a) i b), ili pripadaju daru Karla Velikoga.

I čestica noge pod d), ako li to nije radje čestica mišice, kao takodjer dar Karla Velikoga, od istog je izvora kao i navedene već čestice pod c), e), f), g), h).

Koliko moramo uvažiti česticu pod i), biva *kosti sv. Šime* desetog vieka donesene iz Jeruzolima, kadno tielo sv. Šime Bogoprimaoca već od četiri vieka boravljaše u Carigradu? Ta je čestica takodjer najprije od dara Karla Velikoga, ili ako je doista desetog vieka došla iz Jeruzolima, valjda najprije pripada komu drugomu svetitelju istog imena, kao što Apostolu sv. Šimunu.

Za česticu pod j) povjestno je utanačeno, da je odciepljena od zadarskog sv. tiela.

Za čestice pod l), m), n), o) i p), budući osnovane na sasma novovjekim izvorima, ne smiemo ništa odlučna reći; svakako i glavna od njih pod l) čest je mišice, te ide k istom izvoru pod a), a ostale su tek neznatne mrvice, na koje je suvišno obazirati se.

Nego, da su čestice sv. Šimunova tiela, koje je Karlo Veliki dobio iz Carigrada, doista pripadale onomu tielu što se od šest viekova u Zadru štuje, i da je to baš ono tielo, koje je od šestoga vieka do 1204. godine boravilo u Carigradu, potvrdjuje nam ne samo spomenuto već suglasje medju česticama glave, mišice i noge, a koje fale na zadarskom tielu, nego još jedna u velike zanimiva okolnost, koja je najtvrdji pečat našemu zaglavku. Čestica sv. Šimunova tiela, koju je valjda Karlo Veliki darovao Ligurijskom samostanu, označena je ne samo obćenito: *brachii pars S. Simeonis*, nego još „*brachium sinistrum usque ad cubitum*“, a na tielu zadarskom sv. Šimuna fali doista veći dio *lieve* mišice, ne samo gušterje nego još i kosti podlaktice.

Ne samo, dakle, da množija moćiju sv. Šimuna nije u oprjeci sa zadarskim tielom, nego svedena u sklad s njime najočevidnije potvrdjuje, da je zadarsko tielo sv. Šimuna baš jedino pravo tielo, koje se je do VI. vieka u Jeruzolimu, do 1204. godine u Carigradu, do 1243. u Mlecima, a od 1243. do danas u Zadru dočuvalo i od koga su pak sve one čestice odtrgnute u razna doba.

Suvišno je pak, da se na duže razpravlja o autentičnosti tobožnjeg tiela sv. Šimuna Bogoprimaoca, što ga svojata bavarski samostan Werden i crkva sv. Šimuna Velikoga u Mlecima. Dosta je spomenuti, da budući najočevidnije dokazana autentičnost zadar-

Digitized by Google

skog svetog tiela i s povjestnog gledišta i s uzporedbom svih kojekuda razasutih čestica, odpada već svaki prigovor sa strane werdenske i mletačke. Doista, neosnovanost andeške predaje već je bila pokazana, te nije potrebe više trošiti rieči. Ali kako je sa takozvanim mletačkim tielom sv. Šimuna Bogoprimaoca? Spomenusmo već oštre polemike od prošlog vieka do 1860. godine: tu, tko želi, neka vidi mletačke dokaze. Ljubić je dosta sgodno primietio, da neki izvori mletački, označuju mletačko sveto tielo kao sv. Šimuna Apostola,[1] a ne Bogoprimaoca, te crkva sv. Šimuna Velikoga bijaše već od devetoga vieka posvećena sv. Šimunu Apostolu. Očevidno je, da su za prenosa 1317. godine Mlečići prozvali tielom sv. Šimuna Bogoprimaoca tielo sv. Šimuna Apostola, oslanjajuć se na Dandolovu bilježku, a zaboravljajući, da je ono tielo već 1243. iz Mletaka bilo preneseno u Zadar.

[1] Ljubić, In Risposta, 1860.

Digitized by Google